

Jämlikhets- rapporten 2017

Skillnader i livsvillkor i Göteborg

Göteborgs Stads långsiktiga satsning för att minska ojämlika skillnader i livsvillkor går under namnet **Jämlikt Göteborg – hela staden socialt hållbar**.

För att Göteborg ska vara den jämlika staden som bidrar till ett gott liv för alla har vi arbetat inom fem områden:

- Ge varje barn en god start i livet (0–6 år)
- Ge barn fortsatt goda förutsättningar genom skolåren (6–18 år)
- Skapa förutsättningar för arbete
- Skapa hälsofrämjande och hållbara livsmiljöer
- Skapa strukturer och stabilitet för jämlikhetsarbetet

Valet av områden bygger på relevant forskning och på internationella och svenska kunskapsunderlag och rekommendationer. Arbetet har också en tydlig koppling till bland annat FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna, där bland annat rätten, för alla grupper, till skälig levnadsstandard, hälsa, arbete, utbildning med mera regleras.

Vägledande för stadens arbete blir det program som Göteborgs Stad håller på att ta fram under 2017. Medan den här rapporten, Jämlikhetsrapporten 2017 – skillnader i livsvillkor i Göteborg* blir ett komplement och verktyg i arbetet.

Läs mer om arbetet på
goteborg.se/jamlikt

* Den förra upplagan av den här rapporten hade titeln *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg 2014*. Den byter nu namn till *Jämlikhetsrapporten* för att tydligare höra ihop med arbetet med Jämlikt Göteborg.

Göteborgs Stad, 2017

Redaktör och huvudskribent:

Åsa Lundquist, Utvecklingsledare – Jämlikt Göteborg, Göteborgs Stad

Följande personer har också bidragit:

Nakisa Khorramshahi, Social resursförvaltning
Joakim Malmberg Heiling, Social resursförvaltning
Sara Svensson, Stadsbyggnadskontoret
Barbara Rubinstein, Västra Götalandsregionen

Grafisk form: Göteborgs Stad Intraservice

Illustration: Johanna Berg

Tryck: Lenanders Grafiska AB, 98277

Förord

För de flesta är Göteborg en bra stad att växa upp och leva i. Men det finns stora ojämlika skillnader i livsvillkor mellan göteborgare. I den här rapporten kan vi läsa att den socioekonomiska segregationen i Göteborg fortfarande är både påtaglig och allvarlig. Sedan förra rapporten 2014 har skillnaderna på många områden förvärrats. Skillnaderna är resultatet av ett samhälle som har vuxit fram under en lång tid. På samma sätt måste vi vara beredda på att resultatet av de insatser vi gör i dag kommer att dröja, ibland en hel generation fram i tiden. Vissa områden går åt helt rätt håll. I de områdena ska vi göra mer. I de områdena där vi ännu inte lyckats vända trenden ska vi både göra mer och göra bättre. Vi måste ha tålamod och jobba systematiskt under en lång tid framöver.

För att lyckas i arbetet med att minska ojämlika skillnader i livsvillkor måste olika nivåer, aktörer och arenor i Göteborgssamhället samarbeta. Göteborgs Stad har tillsammans med delar av civilsamhället och näringslivet jobbat för jämlikhet i många år. Men under de senaste fyra åren har vi sett en sällan skådad mobilisering, där fler än vi någonsin kunnat tro engagerar sig för att minska de ojämlika skillnaderna. Det visar att det finns ett otroligt engagemang för de här samhällsfrågorna.

Varför är det då motiverat att arbeta så intensivt med frågor som rör jämlikhet? Ett svar är att det står i svensk lagstiftning: Regeringsformen, Socialtjänstlagen och Plan- och bygglagen bland andra. Rätten till en god levnadsstandard, arbete, bostad, hälsa och utbildning är alla grundläggande mänskliga rättigheter enligt FN:s allmänna förklaring. Forskning visar tydligt att jämlika samhällen fungerar bättre än ojämlika. Stora ojämlika skillnader i livsvillkor bidrar till sämre hälsa, ökad social oro, sämre sammanhållning och sämre trygghet i hela samhället. Det betyder att även de som redan har goda livsvillkor vinner på en mer jämlik stad. Att arbeta för likvärdiga livsvillkor för alla är dessutom en samhällsinvestering, rent ekonomiskt. Förutom att människor får ett bättre liv kostar det mindre för samhället att förebygga ohälsa, än att ta hand om konsekvenserna. Arbetet för likvärdiga livsvillkor är alltså ett sätt att hushålla med samhällets gemensamma resurser.

Med det sagt är det etiskt, juridiskt och ekonomiskt oförsvarbart att inte agera för att motarbeta ojämlika livsvillkor. Alla vinner på en mer jämlik stad.

Göteborgs Stad, 2017

Samordningsgruppen för Jämlikt Göteborg

Michael Ivarson, direktör Social resursförvaltning.
Ordförande för samordningsgruppen

Katarina Othelius, stadsdelsdirektör Örgryte-Härlanda.
Fokusledare för: Barns start i livet

Christer Samuelsson, stadsdelsdirektör Lundby.
Fokusledare för: Barns förutsättningar under skolåren

Jan Elftorp, direktör Arbetsmarknad och vuxenutbildning.
Fokusledare för: Förutsättningar för arbete

Agneta Hammer, Stadsbyggnadsdirektör Stadsbyggnadskontoret.
Fokusledare för: Hållbara och hälsofrämjande livsmiljöer

Innehåll

Den samlade bilden	7
Fortsatt stor socioekonomisk ojämlikhet	8
Jämlikhetsarbetet tar tid och kräver tålamod	10
En mängd faktorer påverkar utvecklingen	11
Vi ser ett mönster	12
Göteborg mobiliserar för att minska ojämlikheten	13

Del 1

Så läser du Jämlikhetsrapporten	15
Syfte	16

Del 2

Dagens kunskap	18
Social, miljömässig och ekonomisk hållbarhet	20
Socialt hållbar utveckling	21
Brett, tydligt och starkt stöd och styrning	23
Livsvillkorens fördelning i centrum för social hållbarhet	25
En likvärdig tillgång och kvalitet på välfärdstjänsterna	26
Växelverkan mellan individens och samhällets ansvar	26
Tillit visar på sammanhållningen i ett samhälle	27
Sammanhållning	28
Tre dimensioner – likvärdighet, deltagande och bemötande	29
Socialt kapital är centralt för social sammanhållning	30
Tillit får samhället att fungera	31
Jämlikhet	32
Livsvillkoren bestämmer hälsan	32
Ett likvärdigt beslutsutrymme för ett gott liv	34
Social position är avgörande	36
Ju högre social position, desto bättre hälsa	39

Del 3

Likvärdiga livsvillkor i Göteborg	42
Jämlik levnadsstandard	44
Hälsa – beroende av likvärdiga livsvillkor	46
Tillit, förtroende och delaktighet – beroende av likvärdiga livsvillkor	63
Social rörlighet	77
Social status	78
Ekonomisk trygghet	80
Utbildning	95

Jämlika uppväxtvillkor	99
De första åtta åren är viktigast	101
Barns sociala relationer	103
Barns fritid	108
Barns förutsättningar att växa och lära	111
Skolans förutsättningar att lära ut	122
Barns utbildning – en framtidsbiljett	131
<i>Jämlikhetsarbetet i vardagen – exempel på insatser och aktiviteter</i>	<i>143</i>
Jämlika försörjningsmöjligheter, arbetsliv och livslångt lärande	144
Arbete och självförsörjning	147
Arbetsförhållanden	152
Arbetslivsdeltagande	155
Arbetslöshet	163
Livslångt lärande, matchning och omställning	168
<i>Jämlikhetsarbetet i vardagen – exempel på insatser och aktiviteter</i>	<i>171</i>
Jämlika livsmiljöer	172
Hem och bostad	175
En sammanhållen stad	181
Tillgång och närhet i staden	189
Närmiljöns betydelse	196
Trygghet, social oro och kontroll	202
<i>Jämlikhetsarbetet i vardagen – exempel på insatser och aktiviteter</i>	<i>210</i>

Del 4

Göteborg mobiliserar för att minska ojämlikhet	212
Så minskar vi de ojämlika skillnaderna	214
Mänskliga rättigheter i praktiken	214
Hela livsförloppet är betydelsefullt	216
Tidiga insatser mest lönsamma	216
Tre strategier för att minska ojämlikhet	218
Anpassa och dosera för att bli mer jämlika	221
Litteraturförteckning	224
Bilagor	
Bilaga 1 Mer om stöd och styrning för social hållbarhet	232
Bilaga 2: Hälsa och diskrimineringsgrundade grupper	238
Bilaga 3: Mellanområden, resurssvaga och särskilt utsatta områden	243

**Forskning
visar tydligt att
jämlika samhällen
fungerar bättre
än ojämlika.**

Den samlade bilden

Den här rapporten belyser fördelningen av livsvillkor i Göteborg. Den ojämlikhet vi ser uppkommer när tillgången till eller kvaliteten på till exempel utbildning, bostäder, arbete och hälsovård är ojämnt fördelade i samhället. En annan central del i jämlikhetsarbetet är göteborgarnas eget handlingsutrymme och möjlighet att leva ett liv de själva värdesätter.

Den sociala hållbarheten med sin kärna i likvärdigt fördelade livsvillkor är en komplex fråga. Här möts en lång rad av dagens välfärdsproblem. De kommer till uttryck genom att vissa grupper i samhället har mindre möjlighet att påverka sina liv och ett mer begränsat handlingsutrymme. Det kan yttra sig som dålig ekonomi, trångboddhet och ohälsa samt sämre läsförmåga. Men även i form av otrygghet, låg tillit och lägre demokratisk delaktighet eller lägre socialt deltagande i fritidsaktiviteter för barn. På så sätt är fördelningen av livsvillkoren avgörande för hur jämlikt och sammanhållet ett samhälle är.

Dessa välfärdsproblem hänger samman med varandra och skapar olika typer av problemkonstellationer. Trots komplexiteten har vi i den här rapporten försökt visa på ett antal indikatorer och mått som kan säga något om jämlikheten och sammanhållningen i Göteborg.

Fortsatt stor socioekonomisk ojämlikhet

Den allmänna bilden som presenteras i den här rapporten är att de ojämlika skillnaderna i livsvillkor i Göteborg kvarstår. Vissa livsvillkor och mått på jämlikhet och sammanhållning har försämrats medan andra har förbättrats.

Ser vi tillbaka längre än de fyra år som har gått sedan förra jämlikhetsrapporten har de ojämlika skillnaderna, i de allra flesta aspekter, ökat. Det är en trend som vi kan se både i Göteborg och i landet som helhet.

För de flesta är Göteborg en bra stad att växa upp och leva i. Men det finns stora ojämlika skillnader i livsvillkor mellan göteborgare. Det betyder att människors handlingsutrymme inte är likvärdigt, inte heller den makt olika grupper har över sina liv.

I Göteborg är det tydligt att det är stora skillnader i de ekonomiska villkoren mellan olika göteborgare och mellan olika geografiska områden i staden. Den ekonomiska segregationen är tydlig.

Vi ser bland annat avsevärda skillnader i disponibel inkomst, kontantmarginal och andel hushåll som erhåller ekonomiskt bistånd i Göteborg. Till exempel har nära hälften av alla låginkomsttagare svårigheter att få ekonomin att gå ihop på ett sätt som ligger i nivå med det omgivande samhället. En skillnad som legat mer eller mindre still över tid.

Skillnaden i inkomst mellan höginkomsttagare och låginkomsttagare betyder att i vissa hushåll räcker inte förvärvsinkomsten till att försörja den egna familjen. I andra hushåll är inkomsten så stor att den hade kunnat försörja flera familjer.

Det är också tydligt att barn i Göteborg växer upp under vitt skilda livsvillkor. Ett exempel på detta är att i de mer resurssvaga områdena lever strax över hälften av befolkningen i risk för fattigdom. I de resursstarka områdena lever nästan inga barnhushåll med risk för fattigdom. Här ser vi ingen förändring sedan förra jämlikhetsrapporten. För den här indikatorn kvarstår ojämlikheten på en lika allvarlig nivå som vid förra jämlikhetsrapporten.

Barn som växer upp under ekonomiskt resursstarka förhållanden är väl rustade för framtiden. Ofta får de barnen en lång utbildning själva och därmed bättre hälsa, högre välbefinnande, högre inkomster och lever längre än barn från resurssvaga uppväxtförhållanden.

**I en jämlik stad
är inte alla lika.
Men alla har
likvärdiga
förutsättningar.**

Jämlikhetsrapporten tar den här gången också upp en del nya sätt att beskriva ojämlikheten. Till exempel ser vi att grupper av göteborgare med en högre social position tycks läsa mer för barn jämfört med de som har en lägre position. Att detta är en viktig aspekt att belysa har främst att göra med de positiva effekter som högläsning ger för barns språkutveckling och framtida skolresultat. Högläsning och läsförmåga är på så sätt mått som på sikt kan påverka det viktiga livsvillkoret utbildningsnivå.

I rapporten belyser vi också att det finns ett tydligt samband mellan elevers skolprestationer och familjens socioekonomiska status. Det bidrar till att vi fortfarande ser alarmerande skillnader i skolresultat mellan elever och skolor i staden. Men det finns också positiva trender och tendenser bland stadens skolor.

Sedan 2015 har klyftorna mellan stadens kommunala skolor minskat när vi tittar på andelen elever med gymnasiebehörighet. Anledningen är bland annat att resultaten på en av stadens skolor med lägst andel behöriga elever har visat på något förbättrade resultat.

Vi ser också att skillnaderna för både förvärvsfrekvens och arbetslöshet mellan olika områden i Göteborg minskat något, även om skillnaderna fortfarande är påtagliga. Sannolikt hade också skillnaderna vuxit avsevärt om vi hade kunnat analysera flera aspekter samtidigt, som till exempel utländsk bakgrund, vistelsetid i Sverige och utbildningsnivå.

Stora skillnader i andelen arbetslösa och förvärvsarbetande sätter givetvis spår. Förutom de uppenbara samhällsekonomiska effekter som följer av att till exempel en majoritet av den vuxna befolkningen i vissa delar av staden saknar arbete, påverkas även den enskildes grad av delaktighet i samhället. Även barnen påverkas. Till exempel vet vi att barn som växt upp med långtidsarbetslösa föräldrar i större utsträckning själva blir arbetslösa och de lider oftare av olika psykiska problem än andra.

Om trenden med fler behöriga elever till gymnasiet och fler som jobbar håller i sig, kan det tillsammans skapa ett viktigt skydd mot ojämlika livsvillkor i vårt framtida Göteborg.

En annan nyhet i rapporten är att vi för första gången ser att det finns arbetande fattiga i Göteborg, det vill säga de som trots en eller flera anställningar, inte tjänar tillräckligt för att kunna försörja sig, i enlighet med vad som ses som en normal levnadsstandard.

Det är också ojämlika skillnader i den miljö där vi växer upp, leker, bor, arbetar och tillbringar vår fritid samt åldras. Vi ser till exempel att i de delar av staden som har lägre status trivs barnen sämre. Vi ser också att i socioekonomiskt starka områden är den upplevda tryggheten högre än i de socioekonomiskt svaga. Därtill finns det skillnader i hur göteborgarna bor, i form av ojämlik spridning av upplåtelseformer, kostnadsnivåer och bostadsyta.

Jämlik tillgång till grundläggande samhällsservice, fritid, kultur och friluftsliv är också viktiga komponenter för att stärka jämlikheten. Det är till exempel stora skillnader i hur nära barn har till platser som kan främja deras utveckling och lärande. Även om utbudet i vår stad är relativt gott skiljer det sig i bredden på utbudet och i kvaliteten.

Sammantaget visar detta upp en bild av att Göteborg ur flera perspektiv är en segregerad stad. Inte minst är den socialt och ekonomiskt segregerad. För att uppnå social hållbarhet är det viktigt att försöka fördela livsvillkoren likvärdigt mellan göteborgare och mellan delar av staden. Då kan en jämlik och sammanhållen stad växa fram, där förutsättningarna finns för att alla invånare ska känna sig delaktiga, betydelsefulla och ha framtidstro, vilket i förlängningen leder till bättre hälsa och större tillit både mellan människor och gentemot samhället. Bättre förutsättningar för en välmående befolkning med god utbildning och stark sammanhållning ger ett gott samhälle med en god ekonomi. När fler mår bra och är inkluderade i samhället kan också fler bidra till samhällets utveckling och framtid. Allt detta stärker också förutsättningarna både för en attraktiv stad och en god och hållbar tillväxt.

Jämlikhetsarbetet tar tid och kräver tålamod

De ojämlika skillnaderna är resultatet av ett samhälle som har vuxit fram under en lång tid. På samma sätt måste vi vara beredda på att resultatet och effekten av de insatser vi gör i dag kommer att dröja, ibland en hel generation fram i tiden. Vi måste ha tålamod och jobba systematiskt. Därför kan i många fall också förändringen sedan förra jämlikhetsrapporten verka blygsam.

Jämlikhetsarbetet tar tid och kräver tålamod. Effekten kan dröja, ibland en hel generation fram i tiden.

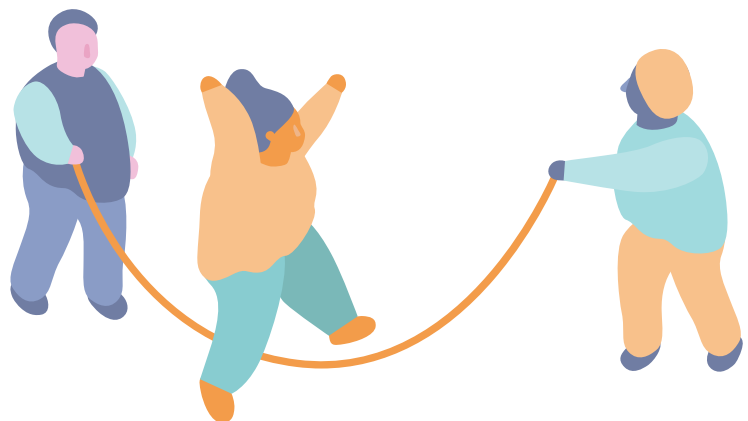

En mängd faktorer påverkar utvecklingen

Utvecklingen sedan förra Jämlikhetsrapporten, som publicerades år 2014 och med statistikuppgifter främst för åren 2010–2014, är blandad. I vissa avseenden har det blivit bättre i andra sämre. I många fall är det dock svårt att på så här kort tid kunna uttala sig med säkerhet kring trender och utveckling. Det behövs att fler år läggs till i det statistiska underlagen innan tydliga förändringar börjar framträda.

De förändringar vi trots allt ser kan bero på flera saker. En del av förklaringen till hur jämlikheten har utvecklats finns i det arbete som vi har genomfört sedan förra Jämlikhetsrapporten 2014. Men eftersom det tar tid att påverka livsvillkor, är delar av resultatet också en följd av insatser som har gjorts längre tillbaka i tiden i Göteborg.

Exempel på andra faktorer som också spelar avgörande roll i hur jämlikheten utvecklas är globala och nationella trender och förändringar, integration och migration, konjunkturläget, demografiska förändringar i befolkningen och de normativa strukturerna i samhället. Många av faktorerna är komplexa i sig, till exempel integration och migration, där stora förändringar har skett under främst 2015. Självklart påverkar det statistiken på olika sätt. Men eftersom statistik ofta har en viss eftersläpning blir dagens Göteborg statistiskt synlig först om några år.

Vi ser ett mönster

Generellt har göteborgare med bättre livsvillkor, som till exempel höga inkomster och lång utbildning, bättre hälsa och tillit jämfört med dem som har kortare utbildning och låga inkomster. Bättre livsvillkor ger större besluts- och handlingsutrymme. Det brukar ofta beskrivas som att ju högre status, desto bättre är till exempel hälsan. Detta mönster ser vi för flertalet av de indikatorer och mått vi har studerat i den här rapporten.

Socioekonomisk status, som utbildningsnivå, inkomst och position i yrkeslivet, kan förklara en stor del av ojämlikheten i en befolkning. Men det ger oss inte hela svaret. Det är när den socioekonomiska statusen kombineras med förklaringar som exkludering, marginalisering och diskriminering, som en grupps sociala position framträder. Grupper med en hög social position har tillgång till mer resurser, till exempel inflytande och pengar, bättre boenden, mer statusfyllda arbeten och så vidare. Forskningen pekar tydligt på att en grupps sociala position i relation till alla andra grupper i samhället har stor betydelse för bland annat hälsa och förväntad livslängd. Sambandet kan ses inom en rad viktiga områden. Mönstret är att hälsan förbättras gradvis med stigande social position, oavsett vilken socioekonomisk grupp i samhället vi tillhör. Detta är ett centralt samband för jämlikhet och därmed också för den här rapporten.

Mönstret, med hög social position och bättre utfall inom en rad centrala indikatorer och mått, gäller på befolkningsnivå när olika grupper av göteborgare jämförs. Men eftersom staden är socioekonomiskt segregerad ser vi samma mönster också mellan olika geografiska områden. Det vill säga ju mer resursstarkt ett område är desto bättre utfall på rapportens indikatorer och mått. Det ger en isärdragande effekt med en polarisering som följd.

Läs mer om social position på sidan 36.

Socioekonomisk status, som utbildningsnivå, inkomst och position i yrkeslivet, kan förklara en stor del av ojämlikheten. Men det ger oss inte hela svaret.

Göteborg mobiliserar för att minska ojämlikheten

Göteborgs Stad satsar långsiktigt och uthålligt på att skapa en mer jämlik stad. Vi ska minska skillnader i livsvillkor för ökad sammanhållning, tillit och delaktighet samt för en bättre fördelad hälsa bland göteborgarna. För att nå dit behöver vi göra mer och göra bättre av det som är effektivt. Ibland måste vi också göra annorlunda. Det handlar inte om enskilda områden eller vissa grupper, utan alltid om hela staden och om alla göteborgare. Det ställer krav på många olika aktörer, såväl offentliga som privata och frivilliga krafter. Social hållbarhet och jämlikhet är inte heller något som uppnås en gång för alla och sedan finns kvar. Det måste återerövas hela tiden.

Tidiga insatser mest lönsamma för både individ och samhälle

Tyngden i ett jämlikhetsarbete ska ligga på tidiga insatser i barns liv och innan problemen har blivit för stora. Små förebyggande insatser tidigt i ett barns liv kan ge stor effekt. Dels blir de samhällsekonomiskt lönsamma, med vinster som mångfaldigt överstiger den ursprungliga insatsen. Dels blir det en investering i den enskildes liv, eftersom de skapar förutsättningar att leva ett liv man själv värdesätter. Ett sådant här angreppssätt kan spara på stadens framtida resurser, både humana och ekonomiska. Det kan ses som en investering.

Insatser till alla, men mer där det behövs mest

Det finns flera sätt att planera och prioritera insatser för ökad jämlikhet. Mest lönsamt är att inte bara välja ett sätt, utan flera samtidigt och efter behov. Till exempel kan ett litet problem som drabbar många behöva prioriteras framför stora problem som drabbar få i befolkningen.

Det behövs insatser som är allmänna och riktar sig till hela befolkningen. Fokus ligger på att främja det positiva och öka förutsättningarna för god hälsoutveckling, öka tilliten och stärka det sociala kapitalet. Insatser kan också behöva riktas och vara mer specifika till sin karaktär. De vänder sig till grupper av göteborgare eller områden som anses vara exponerade för en eller flera riskfaktorer och handlar om att förhindra en negativ utveckling. Ibland krävs också specialinsatser till individer i riskzon som lever med allvarliga och identifierade problem.

Hela staden och alla göteborgare

Ett effektivt arbete handlar också om att vi måste arbeta i och för hela staden. Det handlar inte om enskilda områden eller vissa grupper, utan om HELA staden och ALLA göteborgare. Det ställer krav på att många olika aktörer, såväl offentliga som privata och frivilliga deltar. Inte minst är det viktigt att göteborgaren bjuds in, lyssnas på och på olika vis görs delaktig i arbetet.

Del 1

Så läser du Jämlikhetsrapporten

Jämlikhetsrapporten släpps var fjärde år. Den här är den andra rapporten i serien.

Den här rapporten bygger vidare på rapporten från 2014, *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg*. En rapport som i sin tur var en vidareutveckling av ett arbete som staden under lång tid bedrivit för att belysa frågor kopplade till social och ekonomisk segregation och till ojämlikhet i livsvillkor och därigenom också skillnader i hälsa och tillit.

Nytt för i år är att rapporten får namnet Jämlikhetsrapporten. Syftet från den föregående rapporten kvarstår och innehållet är i stora drag samma. Men vi har ändrat, förbättrat och förtydligat vissa delar och strukturerat om en hel del.

Jämlikhetsrapporten är uppbyggd av tre huvudsakliga delar som vardera inleds med en sammanfattning och en läsangivelse:

- Dagens kunskap
- Likvärdiga livsvillkor i Göteborg
- Effektivt arbete

För att underlätta läsning har vi också sammanfattningar kopplat till vissa enskilda kapitel och avsnitt.

Om du väljer att läsa enskilda avsnitt i rapporten behöver du ha i åtanke att alla delar i rapporten påverkar varandra. För att få den nödvändiga helhetsbilden kan fler delar av rapporten bli aktuella att läsa.

En förändring är att det inte ingår någon sammanställning över hur andra kommuner och regioner har lagt upp sitt arbete. Detta presenterades i den föregående rapporten under rubriken "Förslag till möjliga vägar framåt för arbetet". Anledningen till det är att staden parallellt håller på att ta fram ett program och kommer att ta fram en plan för en jämlik stad. Strategier och vägval för att påverka den jämlika och sammanhållna staden beskrivs i de dokumenten.

Syfte

Syftet med rapporten är att beskriva ojämlika skillnader i livsvillkor mellan grupper av göteborgare och delar av staden. Rapporten syftar också till att följa utvecklingen. Rapporten ska även bidra till att stärka stadens förutsättningar att arbeta kunskapsgrundat.

Rapporten utger sig inte för att ge en fullständig kunskapsgrund eller kartläggning av likvärdiga livsvillkor och därmed en bild av hur stadens jämlikhet och social sammanhållning ser ut. Det betyder att beskrivningen inte är heltäckande, utan syftar mer till att exemplifiera forskning av relevans för den aktuella frågeställningen.

Rapporten ska ses som en orientering och introduktion till jämlikhet i livsvillkor. Fler perspektiv och kunskapsområden behöver självklart komplettera den här rapporten för att stödja arbetet för och öka kunskapen om en jämlik och sammanhållen stad.

Avgränsningar

En avgränsning är nödvändig i den här rapporten. Detta eftersom social hållbarhet, jämlikhet och social sammanhållning, är breda och komplexa begrepp. Begrepp vars definitioner och traditioner kan variera beroende på vilken teoretisk kunskapsgrund som används. Det är vår bestämda uppfattning att många olika kunskapsgrunder och perspektiv både behövs och är nödvändiga för en jämlik och sammanhållen stad, men i rapportsammanhang behövs som sagt avgränsningar. Därför läggs fokus vid de strukturellt påverkbara livsvillkoren och deras fördelning. De socioekonomiska faktorerna kommer att betonas och utfallet mäts framför allt med hjälp av hälsa, men även med tillit. Det betyder att hälsa och tillit används för att visa på ett större mönster eller ge en bild av jämlikheten och sammanhållningen. Detta betyder alltså inte att de ensamma är synonyma med jämlikhet, sammanhållning och en socialt hållbar stad. Det finns självklart fler sätt att synliggöra (o)jämlikhet och sammanhållning. Samtidigt är det dessa som forskningslitteraturen ofta använder för att beskriva det som denna rapport syftar till att lyfta.

Eftersom rapportens huvudsakliga fokus är på ojämlika skillnader i livsvillkor mellan olika grupper kommer till exempel olika inkomstgruppers situation att genomgående belysas. Vi kommer också visa på skillnaderna mellan stadens mest resursstarka och resurssvaga mellanområden. Inte för att det är geografien som är intressant utan för att visa hur de socioekonomiska skillnaderna fördelar sig i en segregerad stad. De resurssvaga mellanområdena går att jämföra med de av Polisen utpekade utsatta områdena.

Avgränsningar behövs även när det kommer till hur vi följer utvecklingen av den jämlika och sammanhållna staden.

Vi försöker så långt som möjligt arbeta med vedertagna sätt att beskriva och mäta social hållbarhet, givet våra förutsättningar. Det betyder att andra erkända rapporter, från såväl lokal, regional, nationell och internationell nivå har fått vägleda och inspirera oss.

Läs mer om stadens geografiska och administrativa områden på sidan 243.

Del 2

Dagens kunskap

I ett hållbart samhälle har människor tillräckligt med makt över sina liv för att kunna påverka samhällsutvecklingen i en önskvärd riktning, så att våra barn och barnbarn ska få det minst lika bra som vi har det, sett ur ett socialt, miljömässigt och ekonomiskt perspektiv.

I den här rapporten ser vi det som att social hållbarhet är målet i relationen mellan de tre hållbarhetsdimensionerna. Miljömässig hållbarhet är ett grundläggande krav och en ram för arbetet och ekonomin är ett verktyg för arbetet. Den här relationen är också vägledande för Göteborgs jämlikhetsarbete.

Arbetet för ett socialt hållbart samhälle handlar förenklat om hur vi lyckas överföra dagens ekonomiska och materiella resurser, humana och sociala kapital och kvalitet på välfärdstjänster, till nästa generation. Det handlar också om hur detta här och nu fördelas mellan olika grupper av göteborgare.

Förenklat ser vi därför att social hållbarhet handlar om fördelningen av livsvillkor. Anledningen till att livsvillkoren är så centrala för arbetet med social hållbarhet beror på att det inte går att uppnå hållbarhet i ett samhälle där livsvillkoren och möjligheterna är ojämlikt fördelade.

Livsvillkor handlar om de villkor och möjligheter människor lever under. Därför används också ofta ord som social rättvisa, jämlikhet eller sammanhållning när den sociala hållbarheten beskrivs. Den likvärdiga fördelningen av livsvillkor kan i sin tur konkretiseras genom mått på till exempel hälsa och tillit, eftersom de så tydligt påverkas av våra livsvillkor. Det vill säga villkor som omfattar till exempel utbildning, arbete, bostäder och rekreationsmöjligheter samt försörjningsmöjligheter. Villkoren är direkt avgörande för vilket besluts- och handlingsutrymme grupper av göteborgare har över sina liv. Den angelägna frågan blir i det här sammanhanget därför hur likvärdiga förutsättningar för ett gott liv med god kvalitet fördelas i befolkningen? Det är också något som vi i nästa del av rapporten kommer att belysa.

Social hållbarhet är viktigt för ett välfungerande, demokratiskt samhälle och helt nödvändigt ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Det är också därför det är så tydligt reglerat och har en så framskjuten position i olika styrande och reglerande dokument, från FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna till vår egen lagstiftning och stadens eget reglemente. Arbetet för social hållbarhet ligger därför otvivelaktigt i vårt gemensamma uppdrag.

Forskningen är tydlig. Det går inte att uppnå hållbarhet i ett samhälle när livsvillkoren är ojämlika.

Den här delen av rapporten innehåller följande kapitel:

Social, miljömässig och ekonomisk hållbarhet.....	20
Socialt hållbar utveckling.....	21
Brett, tydligt och starkt stöd och styrning.....	23
Livsvillkorens fördelning i centrum för social hållbarhet.....	25
Sammanhållning.....	28
Jämlikhet.....	32

Social, miljömässig och ekonomisk hållbarhet

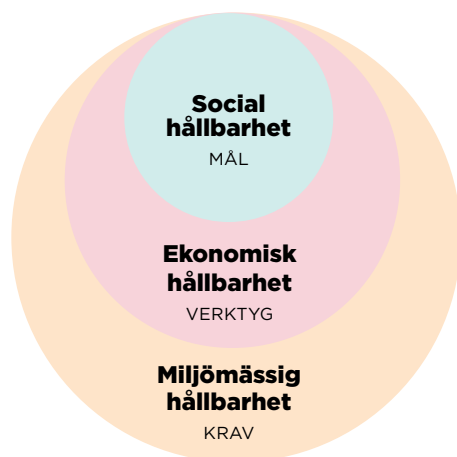
År 1987 presenterade *Världskommissionen för miljö och utveckling* (eller Brundtlandkommissionen som den vanligen kallas) rapporten *Vår gemensamma framtid*, i vilken en definition på hållbar utveckling formulerades, som blivit allmän vedertagen och spridd: "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov" [1, s. 16]. Senare förtydliganden understryker att det innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en god miljö och hälsa, ekonomisk och social välfärd samt rättvisa [2].

Hållbar utveckling är en process för att stärka samhällsutvecklingen. Den kräver en helhetssyn. Arbetet tar sin utgångspunkt i en social, miljömässig och ekonomisk dimension och det är balansen mellan dem som ofta ses som det centrala i arbetet.

Hållbarhet definieras också av vissa som det liv och det samhälle som inte lever på bekostnad av eller urholkar någon av dimensionerna. Det betyder att till exempel social hållbarhet undviker miljöbelastning. Den genererar inte heller stora tärande samhällsomkostnader.

Ett sätt att definiera relationen mellan de olika hållbarhetsdimensionerna synliggörs med följande formulering, som också är vägledande i Göteborgs jämlikhetsarbete och i denna rapport.

Social hållbar utveckling är målet, miljömässig hållbarhet är ett grundläggande krav och ekonomin ses som ett verktyg [3, s. 6].

Figur 1. Illustration av relationen mellan de olika hållbarhetsdimensionerna.

Förenklat kan vi se att social hållbarhet utgår från en likvärdig fördelning av livsvillkor och välfärd. Centrala begrepp blir därför: jämlikhet och sammanhållning.

Socialt hållbar utveckling

Den sociala dimensionen har blivit ett vedertaget begrepp och en central fråga för dagens samhällsutveckling, politikbildning och policyutveckling. Detta trots att det saknas en enhetlig och tydlig definition.

En orsak till en utebliven allmän definition är att frågan handlar om en process eller en riktning för en samhällsutveckling. På många sätt kan social hållbarhet därför ses som ett orienterande begrepp som anger en riktning mot en möjlig framtid. Det leder till att begreppets innehåll och betydelse förändras i takt med att samhällen, normer och värderingar förändras. Det handlar alltså inte om ett statiskt tillstånd som är lika i alla sammanhang och med en tydlig början och ett tydligt slut. En annan orsak till att det är ett svårdefinierat begrepp är att det spänner över många olika kunskapsfält.

Avsaknaden av en gemensam allmängiltig definition till trots anser många att den sociala dimensionen av hållbarhet handlar om människor och deras inbördes relationer. I ett socialt hållbart samhälle ska människor ha tillräckligt med makt över sina liv för att kunna påverka samhällsutvecklingen i en önskvärd riktning. Vissa beskriver det som att nuvarande nivå av välbefinnande ska kunna bevaras för framtida generationer. Därmed handlar det om hur vi i dag lyckas överföra dagens tillgångar, som naturtillgångar, ekonomiska och materiella resurser, humana och sociala kapital och kvalitet på välfärdstjänster, till nästa generation.

Förenklat kan social hållbarhet härigenom ses vila på två ben. Enligt Dempsey med flera [4] handlar det första benet om social rättvisa (engelskans *equity*). Det andra benet handlar mer om hållbar gemenskap eller social sammanhållning (engelskans *sustainability of community*) [4]. En liknande förenkling gör Olsson [5] genom att se att det första benet handlar om välfärden och dess fördelning i samhället. Det andra benet handlar däremot, anser Olsson, om samhällets förmåga att hantera konflikter och problem.

Det första benet kan ses ligga i linje med det som den globala *Kommissionen för sociala bestämningsfaktorer för hälsa (CSDH)* lyfter i sin rapport. Den globala kommissionen menar, vilket numera också är ett vedertaget synsätt, att hälsa och välbefinnande samt dess fördelning i samhället kan ses som ett fokus för den sociala dimensionen.

Anledningen till att kopplingen till hälsa är så tydlig och central för den nutida diskussionen om social hållbarhet är att kunskapsläget tydligt pekar på att det inte går att uppnå hållbarhet om hälsan är ojämnt fördelad i ett samhälle [6]. En annan faktor är att de livsvillkor som påverkar hälsan är samma som för en rad andra viktiga frågor inom social hållbarhet. Hälsa blir ur detta perspektiv lite av den minsta gemensamma nämnaren för social hållbarhet. En faktor som också är lätt att mäta och som har en gedigen kunskapsgrund att vila på. På så sätt har hälsan kommit att bli en indikation på hur socialt hållbart ett samhälle är. Därför är också hälsan på grupp- och samhällsnivå en viktig mätare för hur väl vi lyckas med jämlikhetsmålet i staden.

Det andra benet, som nämndes ovan, bottnar i frågor som handlar om det sociala kontraktet och social sammanhållning. Båda är frågor av betydelse för det socialt hållbara samhället. Forskningsresultat [7] har visat att social sammanhållning är en viktig faktor för att ett samhälle ska fungera.

Det sociala kontraktet kan beskrivas som samspelet och förhållandet mellan individ och samhälle: du ställer upp för samhället och samhället

Läs mer om jämlikhet och hälsa på sidan 32 och framåt.

Läs mer om sammanhållning och tillit på sidan 28 och framåt.

ställer upp för dig. Social sammanhållning, å andra sidan, kan förenklat ses som det kitt som håller ihop samhället [8, 9, 10]. Tillsammans handlar detta ben således om samhällets förmåga att stärka den sociala sammanhållningen, men också om att individer blir delaktiga i samhället och i samhällsutvecklingen.

Sammanfattningsvis kan den sociala dimensionen sägas ta fasta på de sociala aspekterna i hållbarhetsdiskussionen.

Det är de viktiga byggstenarna social välfärd, rättvisa, jämlika livsvillkor och sammanhållning som är centrala. De kan i sin tur konkretiseras genom mått på hälsa och tillit.

Det handlar också om utbildning, arbete, bostäder, rekreationsmöjligheter och försörjningsmöjligheter samt om framtidstro, hopp och möjlighet att leva ett liv man själv värdesätter. Den angelägna frågan blir i det här sammanhanget hur likvärdiga förutsättningar för ett gott liv med god kvalitet fördelas i befolkningen?

Det är ur denna kunskap som den här rapporten har kommit att handla om jämlikhet och sammanhållning, vilket illustreras av fördelningen och likvärdigheten i likvärdiga livsvillkor. Det bryts i sin tur ner och konkretiseras genom olika indikatorer och mått (se del 3) som hälsa och tillit.

Läs mer om livsvillkor på sidan 25.

Social hållbarhet är viktigt för ett välfungerande, demokratiskt samhälle och helt nödvändigt ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Brett, tydligt och starkt stöd och styrning

Även om intresset för hållbarhet, och särskilt för social hållbarhet, har ökat så är det fortfarande vanligt att stödet för arbetet ifrågasätts.

Här presenteras därför kortfattat vilket stöd och vilken styrning som finns ur både lagstiftande perspektiv och policyperspektiv, från såväl den globala, internationella som den europeiska nivån. Även stödet i den svenska lagstiftningen tas upp innan vi slutligen landar på den kommunala nivån och Göteborgs Stads reglementen.

Utöver det stöd som presenteras här finns även det vetenskapliga stödet, vilket i sin tur genomsyrar rapportens alla övriga delar.

Stöd för frågor som har bäring på social hållbarhet finns tydligt på alla nivåer, även på globala och internationella nivåer, bland annat genom olika former av bindande konventioner. Det tydligaste och tyngsta är FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Framför allt tar den här rapporten sin utgångspunkt i artikel 25 som anger rätten till en tillfredsställande levnadsstandard som är tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande:

Rättigheten omfattar allas rätt till arbete, social trygghet, fysisk och psykisk hälsa, utbildning, boende och trygghet vid förlust av försörjning under omständigheter som man själv inte har kunnat råda över. Rätten till en skälig levnadsstandard är specificerad till sitt innehåll, men inte till omfattning. Varje land ska, utifrån sina förutsättningar och de omständigheter som råder i landet, i synnerhet genom lagstiftning säkra varje människas rätt till en tillfredsställande levnadsstandard och att livsvillkoren ständigt förbättras [11].

Även de agendasättande FN-konferenserna, som har genomförts allt sedan 1990-talet, får statuera exempel på frågans vikt och värde för den samtida samhällsutvecklingen. Senast i raden kan Rio-konferensen nämnas, där den globala agendan för hållbar utveckling antogs – *Agenda 2030*. Den innehåller 17 globala mål och 169 delmål för hållbar utveckling och en bättre värld [12]. Sveriges regering ser Agenda 2030 som ett ramverk för det nationella hållbarhetsarbetet. Agendan är också på god väg att sätta sin prägel på det regionala och lokala arbetet i Sverige.

Agendans mål kan bidra till att förverkliga de mänskliga rättigheterna [13]. Målen har också en tydlig tyngdpunkt i den sociala dimensionen [12]. Precis som med de mänskliga rättigheterna knyter de olika hållbarhetsmålen an till varandra och bildar tillsammans en nödvändig helhet.

Agendans mål nummer 10 handlar om att minska ojämlikheten och fokuserar på skillnader i tillgång, förutsättningar, resurser och förmåga att bidra till och tillvarata potentiella möjligheter till utveckling för alla nivåer [12]. Ett mål som blir särskilt centralt för den här rapporten.

På den europeiska nivån är det främst via EU:s olika styrdokument som frågan vinner sitt stöd och mandat. Inte minst är det tydligt i EU-fördraget där unionens principer, befogenheter och funktioner regleras.

Svensk lagstiftning är tydlig

För svensk del finner vi ett tydligt stöd för socialt hållbar utveckling i den svenska grundlagen och i vår lagstiftning. Kanske kan vi till och med säga att Sverige har en av världens tydligaste lagstiftningar på området?

Slutligen ser vi att styrningen på lokal nivå också sluter upp mot samtliga ovan nämnda ambitioner. Göteborgs Stads budget, reglementen och andra styrande dokument pekar även de tydligt ut frågans vikt och värde.

Sammanfattat säger detta oss att frågan om hållbarhet, social hållbarhet och jämlikhet återfinns både på den globala agendan, i EU:s konstitution och styrande dokument och i den svenska lagstiftningen. Frågorna är följaktligen också en del av stadens reglementen. Därutöver är frågorna också högt prioriterade i stadens rådande politiska viljeinriktning – budgeten. Det kan knappast bli mer styrande. Ingen kan heller tvivla på frågans prioritet. Den ligger otvivelaktigt i vårt gemensamma uppdrag.

En viktig del i det kommunala uppdraget är att hushålla med samhällets gemensamma resurser. Ett sätt att göra det och leva upp till nationella lagar, internationella konventioner och EU:s styrande dokument är att arbeta för likvärdiga livsvillkor och välfärd.

Det kostar mindre att förebygga än att betala för konsekvenserna. Att arbeta för jämlikhet är en investering.

Livsvillkorens fördelning i centrum för social hållbarhet

Likvärdiga livsvillkor uppnås genom en pålitlig och jämn fördelning av samhällets resurser, där alla invånare erbjuds likvärdig tillgång till och kvalitet på olika välfärdstjänster, vilket syftar till att stärka individens besluts- och handlingsutrymme.

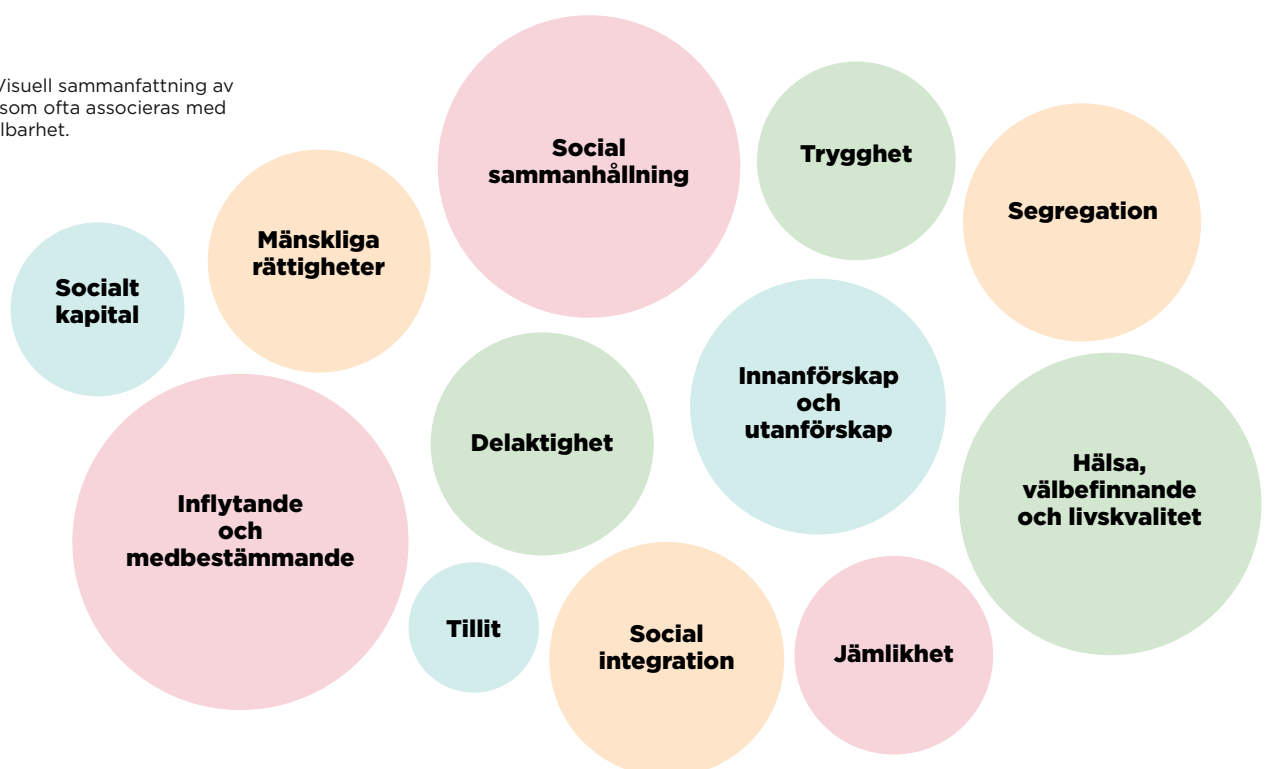
Det kan handla om likvärdig tillgång till och kvalitet på till exempel utbildning, arbete, bostäder, rekreationsmöjligheter, sjukvård med mera. Det handlar också om att skapa möjligheter för var och en att kunna ha kontroll och inflytande över sina egna livsvillkor. Vid likvärdiga livsvillkor kan människor leva ett liv de själva värdesätter och steget till att känna allmän framtidstro är då inte långt. Livsvillkoren omfattar på så sätt också frågor som rör människors rättigheter och diskriminering.

Social hållbarhet kan stärkas genom att tillgodose vissa grundläggande värden som säkerhet och trygghet, frihet och utveckling, rättvisa och erkännande [14], men framför allt att livsvillkoren är likvärdiga och jämnt fördelade i befolkningen. Detta är värden som definieras som en del av våra mänskliga rättigheter.

Det finns en allt större enighet kring uppfattningen att om ett land vill stärka sin ekonomi, arbetskraft och sammanhållning, invånarnas känsla av trygghet och delaktighet samt minska segregationen, bör fokus läggas på att minska ojämlikhet i livsvillkor [15, 16, 17].

Livsvillkor handlar om de villkor och möjligheter människor lever under. Det omfattar bland annat en god uppväxt, en bra utbildning, ett gott arbete och en rimlig försörjning samt ett bra boende.

Figur 2. Visuell sammanfattning av begrepp som ofta associeras med social hållbarhet.

En likvärdig tillgång och kvalitet på välfärdstjänsterna

Likvärdiga livsvillkor uppnås genom en pålitlig och jämn fördelning av samhällets resurser, där alla invånare erbjuds likvärdig tillgång till och kvalitet på olika välfärdstjänster. Livsvillkor används ofta synonymt med våra sociala och ekonomiska förhållanden. Då kan livsvillkoren beskrivas och mätas med hjälp av socioekonomiska termer, som inkomst- och utbildningsnivå samt yrkeskategori i form av arbetare eller tjänsteperson.

Men det handlar också om att skapa möjligheter för var och en att kunna ha kontroll och inflytande över sina egna livsvillkor. Det betyder att vid likvärdiga livsvillkor kan människor leva ett liv de själva har anledning att värdesätta och steget till att känna en allmän framtidstro är då inte långt. Livsvillkoren omfattar på så sätt också frågor som rör människors rättigheter och diskriminering.

Anledningen till att livsvillkoren är så centrala för arbetet med social hållbarhet beror på att det inte går att uppnå hållbarhet i ett samhälle där livsvillkoren och möjligheterna är ojämlikt fördelade [6].

Om människor inte har likvärdiga uppväxtvillkor, utbildningschanser, boendemiljö, arbetsmiljö och inkomster är inte livsvillkoren jämlika. Särskilt inte om det finns en systematik i ojämlikheten mellan olika sociala grupper.

Växelverkan mellan individens och samhällets ansvar

Utgångspunkten i den här rapporten är att ojämlikhet i livsvillkor, och därmed också i hälsa och tillit, varken handlar om enbart individens ansvar eller enbart samhällets ansvar och skyldigheter. Det är snarare samverkande processer som också ömsesidigt förstärker varandra genom hela livet. Det är i detta samspel som ojämlikheten uppkommer.

Den *Nationella Kommissionen för jämlik hälsa* [18] beskriver samspelet mellan individ och samhälle som att alla individer, inom ramen för sitt beslutsutrymme, har ett eget ansvar. Samhället har å andra sidan ett ansvar att skapa förutsättningar så att människor får ett rimligt beslutsutrymme och att kunna ge stöd till enskilda beslut [18].

Läs mer om samspelet mellan individ och samhälle på sidan 34 och framåt.

Varje individ har ett ansvar för sina livsval, samhället har å sin sida ett ansvar att skapa förutsättningar så att människor får ett rimligt beslutsutrymme i sina liv och tillgång till sina mänskliga rättigheter. Ojämlikhet uppstår då de individuella och kollektiva resurserna inte är likvärdigt tillgängliga mellan olika grupper.

Hälsan visar på jämlikheten i samhället

Inte heller hälsan kan förbättras om livsvillkoren är ojämnt fördelade [15, 16, 17]. Om livsvillkoren är likvärdigt och rättvist fördelade mellan grupper i ett samhälle förbättras hälsan i befolkningen. Generellt blir god hälsa därmed ett mått på ett jämlikt samhälle.

I arbetet med hållbar utveckling ses minskade skillnader i hälsa både som ett mål, men också som ett medel i arbetet [16]. Befolkningens hälsa kan alltså betraktas både som en förutsättning för, och ett resultat av, ett samhälles utveckling och välmående [19]. Den *Nationella kommissionen för jämlik hälsa* ger uttryck för detta i sitt slutbetänkande:

Om fler kan komma genom skolsystemet med en utbildning, om fler kan försörja sig på arbete, om fler kan ha en god arbetsmiljö så kan också fler vara friska längre. Liv och hälsa hänger samman för såväl individer som för samhället. Därför är det i allas intresse att bidra till att alla medborgare har rimliga villkor och möjligheter. Kunniga, kompetenta och friska människor har lättare att få arbete och försörja sig, vilket i sin tur påverkar hälsan positivt. Dålig hälsa påverkar å andra sidan både studieresultat och arbetsförmåga [20, s. 17].

WHO poängterar i sin tur att samhällets framgång kan mätas med graden av hälsa och hur den är fördelad i befolkningen [21]. Den kunskapsgrund som uttalandet vilar på gör att många internationella och nationella forskare och offentliga aktörer betonar befolkningens hälsa – och särskilt den jämlika hälsan – som ett mått på social hållbarhet [15]. Inte minst hävdas det inom ramen för *Agenda 2030* att hälsa är en självklar och relevant aspekt samt ett mått på hållbarhet [13]. Vidare är hälsa en del av våra mänskliga rättigheter och därmed också självklar i en diskussion om social hållbarhet och jämlikhet.

Tillit visar på sammanhållningen i ett samhälle

Precis som för hälsan påverkas tilliten mellan människor och tilliten till de offentliga institutionerna av stora skillnader i livsvillkor i ett samhälle. Likvärdiga livsvillkor är en förutsättning även för den sociala sammanhållningen, i vilken tillit utgör en komponent.

När det sociala avståndet minskar, ökar tilliten och identifikationen mellan olika grupper i ett samhälle [22]. Därför kan tillit ses som en indikation på hur väl sammanhållet och jämlikt ett samhälle är. Vidare är känslan av samhörighet, tillit och möjlighet till delaktighet även grundläggande för människors välbefinnande och hälsa [23]. Det är vidare också en del av våra mänskliga rättigheter, vilket gör att även tilliten är viktig för en socialt hållbar stad.

Hälsa och tillit är mått vi använder för att säga något om hur jämlikheten och sammanhållningen ser ut, utvecklas och fördelas. För att ett samhälle ska bli jämlikt är det till exempel inte nödvändigtvis hälsan som ska förbättras utan snarare de faktorer och livsvillkor som påverkar hälsan. Samma gäller för tilliten.

Figur 3. Illustration om ett sätt att se på social hållbarhet. Centralt är en likvärdig fördelning av livsvillkor och välfärd, vilket för med sig att jämlikhet och sammanhållning blir två centrala begrepp.

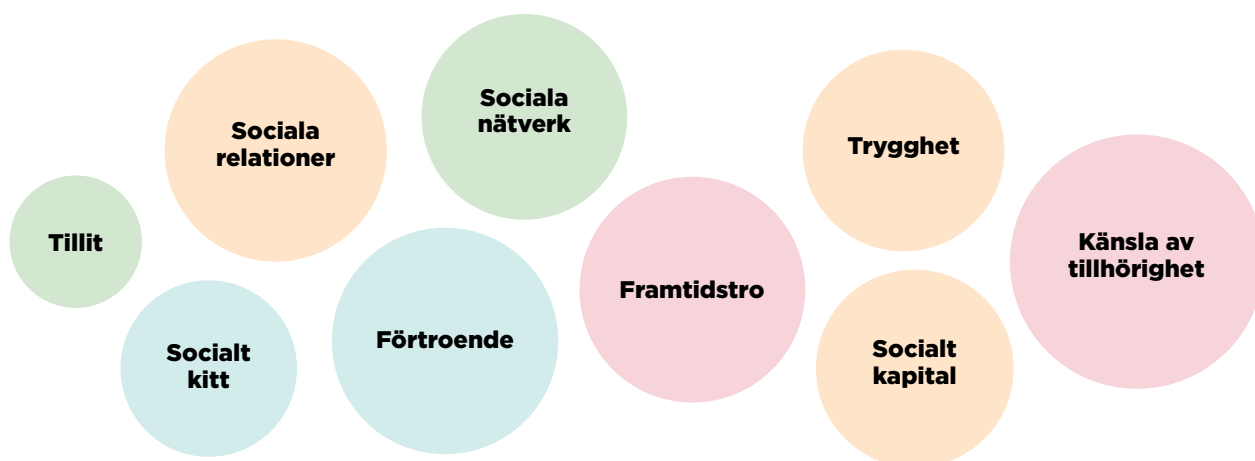
Sammanhållning

En likvärdig fördelning av livsvillkoren påverkar i stor utsträckning hur sammanhållningen utvecklas i ett samhälle. Sammanhållningen kan brytas ner i en rad olika delar. Sammantaget och förenklat kan det sägas handla om ett socialt kitt som håller ihop samhället, men även om tillhörighet, identifikation, gemensamma värden och tolerans, vilket i sin tur genererar tillit. Tillit både mellan människor och mellan människor och samhällets institutioner.

Sammanhållningen ökar när livsvillkor är rättvist och likvärdigt fördelade i samhället. Känslan av gemenskap stärks och samhället blir tryggare, samtidigt som risken för social oro minskar. När det sociala avståndet minskar, ökar tilliten och hälsan för alla.

Social sammanhållning som begrepp har ingen allmänt vedertagen definition. Vad som läggs i begreppet eller hur det förklaras är beroende på avsändare och sammanhang. I figur 4 görs ändå ett försök att illustrera olika fenomen som kan kopplas till social sammanhållning.

Trots avsaknaden av en allmän definition finns det en rad särdrag som anses karaktärisera sammanhållna samhällen [9], som att invånarna binds samman genom gemensamma normer, vilka understöds av gemensamma institutioner [24, 9, 10]. I dessa samhällen finns en känsla av tillhörighet och sammanhang, gemensamma värden och målsättningar, samt samhälls-engagemang, tillit och tolerans [25].

Figur 4. Begrepp som ofta associeras med social sammanhållning [4].

Tre dimensioner – likvärdighet, deltagande och bemötande

Det krävs någon form av social sammanhållning för att ett samhälle ska kunna fungera. Det vill säga något som binder samman människor som annars inte har några relationer till varandra. Detta för att människor ska känna att de ingår i en helhet större än de själva och för att de ska kunna samarbeta för att nå gemensamma mål. Social sammanhållning är också viktig för människors hälsa, delaktighet, tillit och upplevd livskvalitet och välfärd [26, 27].

Forskning visar att social sammanhållning stärks när samhället skapar goda livsvillkor och välfärd åt befolkningen

Social sammanhållning har även ett värde i sig och kan ses som ett kitt som håller ihop samhället [8, 9, 10]. Utan social sammanhållning skulle risken för till exempel korruption öka och viljan att bidra till det gemensamma minska. Dessutom skulle såväl staten som företag och enskilda personer behöva lägga mer resurser på kontroll, övervakning och skydd. De samhälleliga institutionerna och samhällets sociala, politiska och kulturella hållbarhet skulle på så vis försvagas. En stark social sammanhållning minskar risken för social oro och konflikter mellan grupper, men ökar människors känsla av trygghet [25]. Att främja social sammanhållning innebär att stärka tillgången till sociala och kulturella resurser, möjligheten att delta i samhället, ingå i sammanhang, påverka sitt vardagsliv och känna tillhörighet till platsen där man bor [28]. Den sociala sammanhållningen har också betydelse för samhällets kollektiva förmåga att hantera komplexa samhällsproblem [29].

Den sociala sammanhållningens tre dimensioner

Den sociala sammanhållningen har en tydlig koppling till jämlika samhällen [6]. När det är lägre grad av sociala och ekonomiska skillnader i ett samhälle ökar tilliten och identifikationen mellan olika grupper [22]. Känslan av gemenskap stärks.

Inom forskningen lyfts vikten av samhällets förmåga att garantera goda livsvillkor och välfärd åt sina medlemmar, minimera inkomstskillnader samt förebygga polarisering [30]. Det handlar helt enkelt om hur makt, pengar och resurser fördelas och är grundläggande i en diskussion om sammanhållning. Forskning visar att i samhällen med starkt ojämlika förhållanden fokuserar människor oftare mer på den egna gruppens intressen [30]. Jämlikhet ger invånare större hopp om att få ta del av samhällets resurser och sådan optimism är en nyckelfaktor för tillit och social sammanhållning [22, 30, 31].

Social sammanhållning stärks också av deltagande i sociala nätverk, olika former av mellanmänniskliga relationer [25] samt välfungerande institutioner. Starka sociala relationer och nätverk ökar det sociala kapitalet, vilket i sin tur stärker tilliten och därigenom den sociala sammanhållningen [25, 32]. Om ett samhälles institutioner därutöver fungerar väl, skapar välfärd för alla invånare samt bidrar till jämlika livsvillkor, ökar tilliten till institutionerna och den sociala sammanhållningen stärks ytterligare [33].

Även de offentliga tjänstepersonernas bemötande av invånarna har betydelse för tilliten till institutionerna och för den sociala sammanhållningen. Det är viktigt att tjänstepersoner bemöter invånarna på ett rättssäkert, opartiskt, etiskt och öppet sätt samt att de inte diskriminerar. Hög tillit till institutionerna stärker och främjar den sociala sammanhållningen i samhället [33, 34, 35].

Om invånarna inte upplever att institutionerna levererar och presterar kommer de tappa förtroendet för dem. Därmed kan institutionernas legitimitet komma att minska i befolkningens ögon. Det kan i sin tur leda till att de inte vänder sig till samhällets institutioner för att söka hjälp. Istället försöker de på egen hand komplettera det sociala skyddet (om de har förutsättningar till detta) och risken finns då att andra sociala strukturer växer fram, i det tomrum som skapas [34]. Det skadar i sin tur sammanhållningen. En negativ spiral kan uppstå, med en allt svagare sammanhållning som resultat. Om tilltro saknas invånare emellan och mellan invånare och samhällets institutioner kan människors incitament att delta i samhällsutvecklingen påverkas negativt [23].

Socialt kapital är centralt för social sammanhållning

Social sammanhållning kopplas ofta ihop med socialt kapital, ett begrepp som har utvecklats inom flera vetenskapliga discipliner [36]. Olika forskningsinriktningar definierar och framhåller olika former och dimensioner av socialt kapital. De framhåller också olika nivåer på var och hur socialt kapital skapas, hur det mäts samt vilka effekter det ger [7].

I sin bredaste bemärkelse omfattar socialt kapital våra sociala nätverk och sammanhang och våra möjligheter att delta i samhällslivet [36]. Med socialt kapital avses oftast ”band mellan individer, sociala nätverk och de normer för ömsesidighet och pålitlighet som uppstår ur dem samt värdet av detta för att uppnå (gemensamma) mål” [37, 7]. Socialt kapital kan således sammanfattas som de sociala nätverken mellan människor i ett samhälle och de normer som uppstår i dessa nätverk. Det sociala kapitalet ligger oftast underförstått i sociala processer [38]. Socialt kapital är en resurs som kan finnas både på individ-, grupp- och samhällsnivå [23].

Band mellan människor

Inom forskningen finns två huvudsakliga perspektiv på hur socialt kapital uppstår. Enligt det första perspektivet uppstår socialt kapital genom människors nära relationer, inom familjen, i sociala nätverk, organisationer och grupper. När människor agerar i sociala nätverk skapar de tillit och gemensamma normer. De tränas i samarbete och lär sig att andra människor är att lita på. Genom kontinuerlig interaktion skapas förtroende mellan medlemmarna, som litar på att andra medlemmar i nätverket kommer att agera i enlighet med de gemensamma normerna. På detta sätt uppstår speciella band mellan medlemmarna – socialt kapital – och det är detta band som får människor att arbeta för kollektivets bästa. I förlängningen leder detta till ett ökat förtroende för de offentliga institutionerna.

Välfungerande institutioner

I det andra perspektivet uppstår socialt kapital genom välfungerande institutioner. När medborgarna kan lita på de offentliga institutionerna skapas mellanmänsklig tillit. När de offentliga institutionerna fungerar väl, både avseende bemötandet av medborgarna och välfärdssystemens kvalitet, ser medborgarna att andra är att lita på. Om medborgarna upplever att de offentliga institutionerna är att lita på kommer medborgarnas tillit till andra medborgare i samhället också att öka. Generösa välfärdssystem som riktar sig till alla signalerar att medborgarna hör samman, eftersom de har

rätt till samma välfärd. Samtidigt minskar generella välfärdssystem risken för att någon försöker fuska sig till fördelar, vilket i sin tur minskar risken för misstänksamhet mellan medborgarna. Samhället präglas av tillit – och därmed skapas socialt kapital.

Det sociala kapitalets funktioner i samhället

Socialt kapital har tre funktioner, som kortfattat beskrivs nedan:

Det binder oss samman. För det första fungerar socialt kapital sammanbindande (engelskans *bonding*) i grupper som har förtroliga relationer till varandra. Relationerna kännetecknas av att man känner varandra väl, upplever en närhet och stark gemensam identitet. Det kan leda till ett starkt socialt stöd och god samverkan mellan människor [39, 37]. Sammanbindande socialt kapital uppstår i relationer som familj, släkt och mellan nära vänner, men även i relationer med grannar och andra man möter i sin vardag [39].

Det överbryggar våra olikheter. Det sociala kapitalets andra funktion är att det fungerar överbryggande (engelskans *bridging*) mellan individer som har svagare band till varandra och som är olika sinsemellan (till exempel avseende ålder eller social klass). Genom interaktion med varandra överbryggas dessa olikheter [39, 37]. Hit räknas ofta till exempel föreningslivet.

I den första och den andra av det sociala kapitalets funktioner framhålls alltså betydelsen av mellanmännsliga relationer och sociala nätverk. Starka sociala relationer och nätverk ökar det sociala kapitalet, som i sin tur stärker den sociala sammanhållningen [25].

Det länkar ihop oss. Det sociala kapitalets tredje funktion är att det länkar ihop vertikala relationer i ett samhälle (engelskans *linking*). Socialt kapital skapar länkar mellan medborgarna och samhällets institutioner och politiska strukturer [39].

Tillit får samhället att fungera

Tillit är en central del av det sociala kapitalet, men det är inte per definition samma sak som socialt kapital [40].

Även tillit är ett svårdefinierat begrepp, som har utvecklats inom flera vetenskapliga discipliner. Att tillit är en central del av sociala system är de flesta forskare tämligen överens om. Tillit tolkas dels som själva innehållet av sociala system och dels som en förutsättning för att dessa system ska kunna uppstå och upprätthållas. Ju mer människor litar på varandra, desto troligare är det att de inleder sociala relationer [41]. Tillit omfattar också aspekter av framtid och förväntningar, enligt de flesta definitioner [40].

Det finns olika former av tillit [23]. Den **generella tilliten** syftar på om invånarna anser att det går att lita på människor i allmänhet. Den **vertikala tilliten** handlar om tilliten till och förtroendet för gemensamma institutioner. En tredje form av tillit kallas **lokalsamhällestillit** och speglar uppfattningen att det går att lita på människor i det egna bostadsområdet. Hög lokalsamhällestillit kan innebära en starkare vilja att samarbeta med andra i närområdet för att lösa gemensamma problem, vilket på sikt kan främja den sociala sammanhållningen och förbättra invånarnas hälsa [23].

Medan befolkningens tillit visar på ett samhälles sammanhållning, visar hälsan på grad av jämlikhet.

Jämlikhet

Jämlikhet handlar ytterst om fördelning av välfärd och livsvillkor. En likvärdig fördelning av livsvillkoren påverkar i stor utsträckning hur jämlikheten utvecklas i ett samhälle.

Arbetet för ett jämlikt samhälle är komplext. Många olika villkor och faktorer samverkar och förstärker varandra och bidrar till ökad eller minskad jämlikhet. I denna komplexitet har en god hälsa blivit ett vedertaget mått på ett jämlikt samhälle, eftersom befolkningens hälsa vittnar om hur likvärdigt livsvillkoren är fördelade i ett samhälle.

Likvärdiga livsvillkor är grunden för en jämlik stad.

Livsvillkoren bestämmer hälsan

Jämlikhet i hälsa handlar ytterst om välfärd och livsvillkor. Det betyder att människors uppväxtvillkor, utbildningsmöjligheter, boendemiljö, arbetsmiljö, försörjningsmöjligheter och därmed inkomster kan skilja sig åt på ett systematiskt sätt mellan olika grupper och geografiska områden [20]. Det är då ojämlikhet i hälsa växer fram.

Hälsan är ett resultat av livsvillkoren och skapar dessutom förutsättningar för att upprätthålla livsvillkoren och välfärdsstaten i stort [20]. God hälsa är en mänsklig rättighet och naturligtvis viktig för den enskilda individen, men den har alltså även ett centralt värde för samhället. En befolkning vid god hälsa innebär att fler individer kan delta i aktiviteter som gynnar hela samhället, såsom utbildning, produktion eller arbete inom vård och omsorg [19]. Åtgärder som främjar folkhälsan kan därmed få avgörande betydelse både för individen och för hela samhällsutvecklingen. Sambandet mellan hälsa och ekonomisk utveckling uppmärksammas allt mer [17, 42, 43].

Mer jämlika villkor och möjligheter är därför viktigt ur många olika perspektiv. Det innebär att välfärdssystemets olika institutioner, verksamheter och trygghetssystem utgör centrala verktyg och arenor i arbetet [20]. Den *Nationella kommissionen för jämlik hälsa* lyfter i sitt slutbetänkande att: ”den ojämlika hälsan ytterst är en återspeglning av ojämlika livsvillkor och handlingsmöjligheter som är djupt rotade i samhällsstrukturen” [20, s. 31].

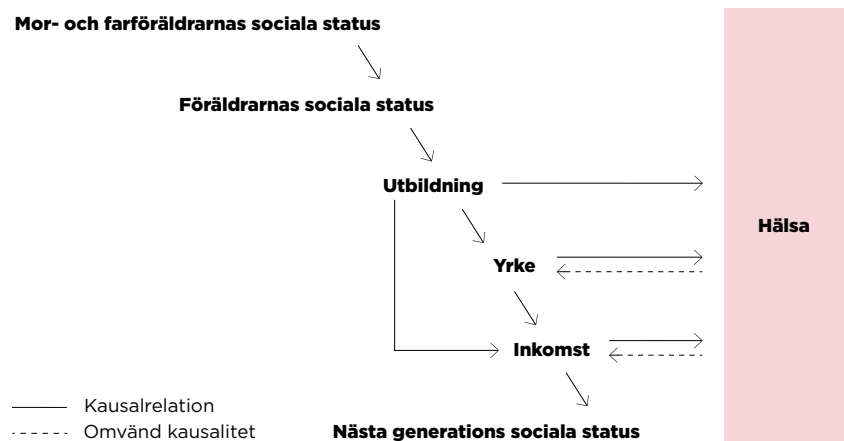
Det är därför viktigt att se till innehållet i det som välfärdssystemen ska leverera, men även dess kvalitet, tillgänglighet och bemötande [20]. De samhälleliga strukturerna eller institutionerna kan antingen stödja eller försvåra människors möjlighet att uppnå en god hälsa, livskvalitet [44] och hög tillit. Till exempel spelar skolsystem, boende- och arbetsförhållanden, arbetsmarknad, sjukvårdssystemets utformning, socialförsäkringssystem, tillgång till sociala nätverk, kulturutnyttjande samt inkomst- och skattepolitik avgörande roller [45, 6]. Samhällets resurser och tjänster samt deras kvalitet fördelas ofta ojämnt i en befolkning och det är en del av förklaringen till varför det finns systematiska skillnader i hälsa mellan delar av samhället och grupper i befolkningen [45, 6].

Det är därför viktigt att se till innehållet i det som välfärdssystemen ska leverera, men även till deras kvalitet, tillgänglighet och bemötande. Ny forskning pekar på att högre välfärdsutgifter under vissa omständigheter kan öka ett lands konkurrenskraft [20].

Hälsa är alltså inte en fråga om enbart levnadsvanor utan handlar främst om livsvillkoren och de möjligheter som individ och samhälle skapar tillsammans. Det är heller ingen fråga för enbart hälso- och sjukvården eller hälsoarbetare av olika slag. Det är snarare en fråga för hela samhället och för alla sektorer. För att förstå hur ojämlikhet uppstår och hur det kan åtgärdas måste ett brett välfärdsperspektiv tillämpas [20].

I figur 5 illustreras hur livsvillkoren, som ofta används för att beskriva den socioekonomiska situationen eller statusen (läs mer om status på sidan 36), påverkar hälsan. Men också omvänt – att hälsan påverkar livsvillkoren. Figuren visar alltså i vilken riktning sambanden går, som att det är utbildning som påverkar hälsan och inte tvärtom. Sambanden mellan livsvillkor och hälsa kan också vara dubbelriktade, som till exempel mellan yrke och hälsa. Det kallas omvänd kausalitet. (Det finns för övrigt andra forskningsresultat som pekar på omvänd kausalitet även för utbildning och hälsa.)

I figur 5 är det enkelt att se hur olika delar av välfärdssystemet har en roll att spela i att skapa likvärdiga förutsättningar och möjligheter för befolkningen, men också hur respektive ”välfärdsleverantör” kopplas samman med hälsa.

Figur 5. Social position och hälsa – relevanta orsaksrelationer. Hämtat och fritt översatt från [46].

Ett likvärdigt beslutsutrymme för ett gott liv

Tidigare har samspelet mellan individ och samhälle beskrivits. Varje individ har ett ansvar för sin hälsa och sina livsval, medan samhället har ett ansvar att skapa förutsättningar så att människor får ett rimligt beslutsutrymme i sina liv [18].

Varje invånare genererar själv resurser av olika slag i livets olika skeden, inom utbildningssystemet, på arbetsmarknaden, i familjen och tillsammans med andra inom civilsamhället. Andra resurser genereras med stöd från samhället, via välfärdens olika institutioner, verksamheter och trygghetssystem [20].

För att förstå de två olika och samverkande processerna mellan individ och samhälle måste man studera de resurser som är nödvändiga för ett gott och hälsosamt liv [18]. Samspelet kan illustreras av de konsekvenser som kommer av ett barns uppväxtmiljö. De sociala och ekonomiska resurser som barnets familj och omgivning har tillgång till påverkar barnets utveckling och framtidsutsikter. Barn som föds och växer upp i ett sammanhang med stora resurstillgångar kommer få lättare att använda de resurserna för att generera ännu mer resurser. De får också lättare att omvandla resurserna till olika tillgångar, förmågor och förutsättningar som ger dem större möjligheter att kunna påverka och kontrollera sina liv i den riktning de själva vill. Motsatsen kan ses för de barn som föds och växer upp i ett sammanhang med låg tillgång till resurser [18]. Detta illustreras i boken *Ojämlighetens anatomi* som ett kulspel, där en spelare från början har få kulor och den andre spelaren har många kulor. Den med flest kulor kommer vinna även om båda kulspelarna är lika duktiga [47].

Men individen kan inte helt på egen hand skaffa sig alla de resurser som är nödvändiga för ett gott liv. Det betyder att varje individ är beroende av samhällets kollektiva resurser. De kollektiva resurserna kan handla om de klassiska välfärdstjänsterna som skola, vård och omsorg, tjänster som vi alla någon gång behöver och är beroende av [18]. Utan någon form av utbildning blir det till exempel svårt att få ett arbete och därmed en stabil inkomst.

De kollektiva resurserna handlar också om att extra resurser skjuts till när de individuella resurserna av olika anledningar inte räcker till. Exempel på sådana resurser är specialundervisning, studiemedel, vuxenutbildning, specialistvård, arbetslöshetsförsäkring och pension. Det kan också handla om det kompensatoriska uppdraget i till exempel skolan eller föräldrastöd inom familjecentraler. Tillgången och kvaliteten på de kollektiva resurserna är, ur jämlikhetsperspektiv, av central betydelse [18].

Ojämlighet uppstår som en självförstärkande process då de individuella och kollektiva resurserna inte är likvärdigt tillgängliga mellan olika sociala grupper. Det handlar om frågor som rör fördelning, förutsättningar, tillgång och kvalitet på dessa resurser. Det är en komplex process där olika faktorer är sammankopplade och ömsesidigt förstärker varandra. Med denna bakgrund uppstår ojämlikhet i hälsa utifrån de förhållanden som råder där människor föds, växer upp, lever, arbetar och åldras. Det handlar också om tillgång till kunskap, pengar, makt, anseende och fördelaktiga sociala kontakter, som kan användas för att undvika risker och anta strategier som kan vara skyddande [18].

Omvandla resurser till möjligheter

Individens förmåga att omvandla sina resurser till förmågor är också en viktig aspekt. Begreppet ”förmåga” (engelskans *capability*), eller som vi uttrycker det ”nya möjligheter”, används här till exempel när en utbildning ger ett fast arbete. Omvandlingen av en resurs till en ny möjlighet kan se olika ut för olika personer och grupper. Den kan till exempel bli annorlunda, långsammare eller mer mödosam för individer med funktionsnedsättning, ett visst kön eller etnisk bakgrund, eftersom omvandlingen påverkas av den omgivande sociala kontexten, rådande normer och eftersom diskriminering kan förekomma. Så även om två individer har likadana individuella och kollektiva resurser kan utfallet ändå bli ojämlikt. Omvandlingen är alltså inte bara ett uttryck för individens eget val och intressen, utan också av i vilken mån samhällets välfärdsuppdrag har lyckats [18]. Tydligt blir att skillnader i resurser uppstår redan under det tidiga livet och fortsätter sedan att genereras genom skolåren, arbetslivet och de försörjningsmöjligheter som där möjliggörs, via boendet och vår närmiljö samt slutligen också genom våra levnadsvanor [20].

Omvandlingen påverkas också av socialt präglade handlingsmönster, där till exempel flickor och pojkar ofta väljer olika gymnasieutbildningar i enlighet med rådande könsnormer. Ett annat exempel är när ungdomar inte söker till högre utbildning – trots att de har tillräckligt bra betyg – eftersom ingen i deras närhet tidigare har studerat vid universitet. Inom gruppen råder ett socialt konstruerat handlingsmönster som säger att högre studier bara är till för andra.

Omvandlingsprocessen, att förädla en resurs till en ny möjlighet, påverkas också av att bristande resurser i sig kräver mer energi och fokus från individen. Det kräver mer av den som har en kort utbildning och litet kontaktnät att få ett fast jobb, jämfört med den som har en lång utbildning och stort kontaktnät. Samma sak gäller för en person med funktionsnedsättning. Den sociala skiktningen påverkas alltså både av tillgång till resurser, och av de omständigheter vi befinner oss i och av hur lätt eller svårt det är att omvandla resurserna. Det handlar om vilket handlings- och beslutsutrymme vi har i våra liv och vilka valmöjligheter vi har, både faktiska och upplevda [18].

Kompensatoriskt förhållningssätt

Ett jämlikhetsarbete måste alltså handla dels om att minska ojämlikheten mellan grupper med olika social position, och dels om ojämlikheter i nyttjandet och bruket av det som vi har lika rätt till. Det handlar dessutom om att samhällets rådande normer kan underlätta eller försvåra omvandlingen av resurser till nya möjligheter.

Därför är ett kompensatoriskt arbete viktigt, tillsammans med arbetet mot diskriminering och för jämställdhet. De blir alla viktiga delar i ett jämlikhetsarbete.

Social position är avgörande

När befolkningen delas in i grupper med olika social position framkommer systematiska och ojämlika skillnader. Den sociala positionen har kommit att spela en central roll när jämlikhet diskuteras. Särskilt när jämlikhet mäts med hjälp av hälsa.

Den sociala positionen kan förenklat sägas påverkas av gruppens

1) socioekonomiska status och i vilken grad gruppen är 2) särskilt socialt utsatt, marginaliserad eller diskriminerad. Båda perspektiven kommer här nedanför att beskrivas kortfattat.

Socioekonomisk status – en del av vår sociala position

När en befolkning delas in efter socioekonomisk status syns vanligen också skillnader i hälsa. Detta eftersom det finns systematiska skillnader i livsvillkor mellan grupper med olika yrken, med olika lång utbildning eller med olika stor inkomst [6, 48, 45]. Grupperna har alltså olika tillgång till resurser som antingen främjar eller hindrar dem i sin utveckling. De har olika mycket besluts- och handlingsutrymme att kunna påverka sitt liv och leva ett liv de själva kan värdesätta. De utsätts också rent faktiskt i olika grad för problem och risker [6, 21, 49, 15, 45, 50].

Grupper med hög status har tillgång till mer inflytande och pengar, bättre boenden, mer statusfyllda arbeten och så vidare. Motsatsen, det vill säga tillgång till färre resurser, finns i grupper med låg socioekonomisk status. Den socioekonomiska statusen ärvs, upprätthålls och uppnås genom en kombination av tillgång på till exempel utbildning, inkomst, förmögenhet, bostad och typen av arbete. Forskningen pekar tydligt och starkt på att den ställning en person har i samhällsstrukturen – den sociala statusen – har betydelse för bland annat hälsa och förväntad livslängd [6, 48, 45].

Den socioekonomiska statusen mäts ofta genom utbildningsnivå, inkomst och yrkesposition eller klass. Men sambandet mellan måtten på socioekonomisk status och livsvillkoren varierar också beroende på kön, ålder och etnisk bakgrund. Det medför att den socioekonomiska statusens konsekvenser för hälsan varierar mellan olika grupper [45].

Det skiljer också hur dessa vedertagna socioekonomiska mått påverkar hälsan. Utbildning ses som att det rustar individen med resurser i form av ökad kunskap kring till exempel hälsosamma levnadsvanor och hur man orienterar sig i samhället och inom välfärds-, hälso- och sjukvårdsinstitutionerna. Inkomsten påverkar hälsan genom att ge möjlighet till materiella resurser och mer frihet att styra och ha makt över sitt egna liv [45]. Yrkespositionen eller typ av yrke utsätter oss för olika påfrestningar och risker, som i sin tur påverkar hälsan.

Forskningen pekar tydligt och starkt på att den ställning en grupp har i samhällsstrukturen har betydelse för bland annat hälsa och förväntad livslängd.

Särskilt utsatt situation – en del av vår sociala position

Vissa grupper i samhället räknas som särskilt utsatta (se tabell 1).

Det är grupper som statistiskt kännetecknas av att befinna sig i en sårbar, marginaliserad eller diskriminerad situation eller position.

Hur hälsan utvecklas beror till stor del på individens sociala och ekonomiska förutsättningar, kön, etniska tillhörighet, religionstillhörighet, sexuella läggning eller könsöverskridande identitet och uttryck, ålder och om någon funktionsnedsättning föreligger [16]. Kombinationer av faktorer påverkar i olika sammanhang hälsan i positiv eller negativ riktning. En person kan också tillhöra flera av grupperna samtidigt. Det kan i sin tur ge en flerfaldig exponering för riskfaktorer, diskriminering och därigenom också högre grad av utsatthet och svårigheter att omvandla sina resurser till nya möjligheter (se sidan 35). Detta kan i många fall skapa en dubbel eller mångdubbel utsatthet och ökad risk för ohälsa.

Det kan alltså finnas skillnader i livsvillkor och därmed också i hälsa **mellan** de utsatta grupperna och den övriga befolkningen, men det kan också finnas skillnader **inom** grupperna. Skillnaderna inom grupperna kan, precis som för övriga grupperingar i samhället, till stor del förklaras av olika socioekonomisk status och av hälsogradienten (se sidan 39). Skillnader mellan de särskilt utsatta grupperna och den övriga befolkningen kan till viss del bero på följande faktorer och deras konsekvenser för hälsan:

- Exkludering
- Diskriminering
- Minoritetsstress
- Minoritetsposition
- Negativt bemötande

Utvecklingstanke

Mer uppgifter som kan beskriva olika utsatta gruppers livsvillkor behöver göras tillgängliga för analys. Det gäller både kvalitativa som kvantitativa uppgifter.

Mer kunskapsunderlag, fördjupande och på sikt även mer intersektionella analyser behöver tas fram kring jämlikhet, sammanhållning och därigenom hälsa och tillit bland de grupper som kan ses som särskilt utsatta.

Grupper som befinner sig i minoritetspositioner, som de särskilt utsatta grupperna ofta gör, riskerar att i större utsträckning utsättas för olika stressfaktorer, än vad som är fallet för övriga befolkningen. Exempel på stressfaktorer är diskriminering och negativt bemötande [51]. Följande mekanismer kan ge en bild av de mekanismer som kan tänkas förklara diskrimineringens samband med hälsan [52]:

- Diskriminering orsakar skillnader i möjligheter i livet. Det kan bland annat leda till ojämlika livsvillkor och därmed också skillnader i socioekonomi.
- Diskriminering resulterar i olika bemötande som leder till olikheter i tillgång till hälsofrämjande resurser (till exempel sjukvård).
- Diskriminering begränsar deltagande i samhället och minskar inflytandet, vilket har en negativ effekt på hälsan.
- Erfarenheter av diskriminering kan ge upphov till stress – både akut och kronisk – som kan orsaka minskat psykiskt välbefinnande och förändringar i fysiologiska processer som påverkar hälsan negativt.
- Diskriminering kan påverka hälsan genom dess effekt på levnadsvillkor, en fientlig omgivning kan påverka beteendemönster och livsstilsfaktorer. Det genom att de diskriminerande erfarenheterna kan förkroppsligas och hanteras genom till exempel rökning, användning av droger och alkohol.

Graden av status och diskriminering ger oss en social position

Det är alltså när den socioekonomiska statusen kombineras med andra förklaringsmekanismer, som till exempel diskriminering, som en grupps sociala position framkommer.

Socioekonomiska faktorer kan förklara en stor del av den ojämlika fördelningen av hälsa i en befolkning, men det ger oss inte hela svaret. Delar av den ojämlika hälsan kvarstår nämligen efter att justeringar har gjorts för socioekonomi, ålder och långvarig sjukdom. Den återstående skillnaden i hälsa mellan grupper i en befolkning kan delvis förklaras av diskriminering och stress.

Samtidigt är det väldokumenterat att låg socioekonomisk status till exempel ökar risken för ekonomisk stress. Det finns därför skäl att misstänka att även här är det en fråga om ett komplext samspel där flera faktorer påverkar och förstärker varandra.

I tabell 1 ges en sammanfattande översikt av de aktuella grupperna som har beskrivits ovan. Det är tydligt att alla människor ingår i flera kategorier samtidigt och olika punkter i tabellen stämmer in olika bra under livets olika faser. Tabellen är också ett sätt att illustrera att den sociala positionen består av flera olika delar.

Grupper med olika social position		
Socioekonomiska grupper	Särskilt utsatta grupper	Diskriminerade grupper
Breda samhällsgrupper utifrån hög eller låg socioekonomisk status: • Utbildning • Inkomst • Yrkesposition	Grupper som kan kännetecknas av att befinna sig i en särskilt utsatt, sårbar eller marginaliserad situation: • Långvarigt försörjningsstöd • Långtidssjukskrivna • Födda utomlands eller med utländsk bakgrund • Ensamstående med barn, särskilt ensamstående kvinnor med barn • Föräldrar med: – kort utbildning – utländsk bakgrund • Barn som kommit till Sverige efter skolstart	Grupper som befinner sig i minoritetspositioner som i större utsträckning än majoritetsbefolkningen utsätts för olika stressfaktorer som diskriminering och negativt bemötande. Det sammanfattas i våra diskrimineringsgrunder: • Funktionalitet • Kön • Ålder • Sexuell läggning • Könsoverskrivande identitet eller könsuttryck • Etnicitet • Religion
Ju högre social position, det vill säga hög socioekonomisk status, mindre social utsatthet och diskriminering, desto bättre är livsvillkoren och därigenom också hälsan. ←—————→ Ju lägre social position, det vill säga låg socioekonomisk status, högre social utsatthet och diskriminering, desto sämre är livsvillkoren och därigenom också hälsan.		

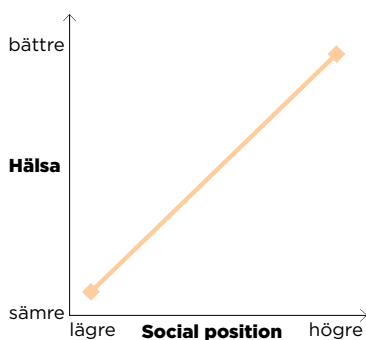
Tabell 1. Socioekonomisk status, social utsatthet och diskriminering bildar tillsammans den sociala positionen.

Ju högre social position, desto bättre hälsa

Den systematik, som har beskrivits här ovanför, kallas för den sociala gradienten i hälsa när den appliceras på folkhälsoområdet. Det är ett centralt samband för jämlikhet och därmed också för den här rapporten. Det är ett samband som tar sin utgångspunkt i hälsa, men som egentligen beskriver något mycket större. Den sociala gradienten i hälsa är en stor del av komplexiteten som kan kopplas till jämlikhet och samhällets sammanhållning.

Sambandet är att ju högre social position en grupp i befolkningen har, desto bättre hälsa och längre liv kan gruppen räkna med att få (se figur 6). Sambandet är starkt och tydligt. Hälsans sociala gradient betyder alltså att hälsan gradvis förbättras ju högre den sociala positionen är.

Den sociala gradienten

Figur 6. Den sociala gradienten – ju högre social position, desto bättre hälsa. Återgiven från rapporten *Malmös väg mot en hållbar framtid – hälsa, välfärd och rättvisa* [6]

Hälsogradienten illustreras på ett förenklat sätt i figur 6. Detta samband betyder att de grupper i befolkningen som har en låg social position i ett samhälle generellt sett har en sämre hälsoutveckling. Gruppen har sämre livsvillkor och därmed en högre grad av utsatthet för hälsorisker och ohälsa. Det gör också att ohälsan får större ekonomiska och sociala konsekvenser [6, 21, 49, 15, 45, 50]. De grupper i befolkningen som har hög position har däremot bättre livsvillkor och utsätts i lägre grad för problem och hälsorisker. De grupperna är också bättre rustade med resurser för att kunna tackla utmaningar och hantera sina liv som de själva önskar.

Den sociala gradienten i hälsa visas ofta genom att olika socioekonomiska mått används. Det kan handla om mått på ekonomiska resurser som hög eller låg inkomst eller utbildningsnivå och även olika positioner i yrkeslivet [53, 42]. Utöver hur de socioekonomiska villkoren fördelas mellan befolkningsgrupper omfattar den sociala positionen, som tidigare nämnts, även graden av särskild social utsatthet (se sidan 38).

Utfallet av sambandet mäts i hälsa, även om det alltså handlar om fördelning av det vi har rätt till genom våra mänskliga rättigheter – en rättvis levnadsstandard (läs mer på sid 36).

Även i Sverige, som internationellt ses som ett jämlikt välfärdsland, är den sociala gradienten tydlig. Skillnaderna har också ökat över tid och den sociala gradienten blir allt mer tydlig och brant i Sverige [45]. Att den sociala gradienten är påtaglig även i Sverige är inte ett resultat av människors absoluta levnadsvillkor. Gradienten är snarare ett resultat av de relativa villkoren. Det betyder att en persons hälsa påverkas av var i samhällets sociala hierarki personen befinner sig i förhållande till alla andra [42].

Ett arbete som syftar till att minska de ojämlika skillnaderna i livsvillkor innebär att betydelsen av den sociala positionens och livsvillkorens inverkan på till exempel hälsan mildras. Det betyder att lutningen på gradienten som illustreras i figur 6 ska minska.

Del 3

Likvärdiga livsvillkor i Göteborg

Sverige är ett av de länder i världen som traditionellt har ett högt välstånd och små ojämlika skillnader. Det är inte nivån på välståndet i sig som är av betydelse, utan hur välståndet fördelas mellan olika grupper, som främst orsakar ojämlikhet. Psykisk och fysisk hälsa, kriminalitet, användandet av droger, skolprestationer, fetma och tonsårsg graviditeter påverkas till exempel inte av hur rikt ett samhälle är, utan av hur jämnt det är.

För oss i Sverige och i Göteborg handlar fördelningen på välståndet kanske inte främst om mängd och volym utan snarare om fördelning av kvalitet. Det betyder att i ett välfärdsland som Sverige kretsar diskussionen inte kring villkor som avgör huruvida vi får äta oss mätta, om vi har ett boende eller får gå i skolan eller inte. Här handlar det snarare om vilken kvalitet det är på maten, boendet och skolan och hur kvaliteten fördelas mellan olika grupper i samhället.

Vi vet också att det är naturligt med vissa skillnader i ett samhälle. Men skillnaderna växer nu snabbare i Sverige än i många andra länder. Skillnaderna ökar också mellan grupper och områden i Göteborg. Dagens kunskap är tydlig med att alltför stora skillnader skapar problem. Det påverkar hela Göteborg, även dem som har det allra bäst.

I en stad där de ojämlika skillnaderna i livsvillkor är små är både människor och ekonomin mer välmående. Samhället präglas av högre delaktighet där fler känner sig inkluderade, vilket gör det mer attraktivt och lockar lättare till sig näringsliv och företagande. Det innebär också att samhället bättre kan hushålla med sina gemensamma resurser.

Men Göteborg är en segregerad stad, med stora ojämlika skillnader i inkomst, utbildningsnivå, förvärvsfrekvens och boendesituation mellan olika göteborgare och mellan olika områden.

Mönstret som vi ser i staden är det samma som från forskningshåll är väl beskrivet – den ställning, eller den sociala position en grupp har i förhållande till alla andra grupper påverkar det mesta i livet. Sambandet handlar om att ju högre social position, desto bättre livsvillkor och tillgång till mer resurser. Det kan handla om mer inflytande och pengar, bättre boenden, mer statusfyllda arbeten och så vidare. Sammantaget ger den högre positionen större besluts- och handlingsutrymme.

Motsatsen, det vill säga tillgång till färre resurser och ett mindre beslutsutrymme, finns i grupper med låg social position. Därmed blir också frågor som handlar om hälsa, tillit och förväntad livslängd påverkade till det sämre.

Alla siffror i rapporten gäller på gruppnivå. Därför kan statistiken inte översättas till att gälla enskilda individer.

Vi ser på gruppnivå också sämre utvecklingsmöjligheter bland barn och sämre skolresultat. De barn som växer upp i en familj med en lägre social position har generellt dessutom sämre framtida möjligheter på arbets- och bostadsmarknaden.

I Göteborg ser vi att stadens sociala och ekonomiska segregation fortfarande är påtaglig. Situationen har på många områden förvärrats sedan förra jämlikhetsrapporten och är resultatet av det samhälle som har vuxit fram under en lång tid. I arbetet med att minska ojämlikheten, öka sammanhållningen och därigenom förbättra den sociala hållbarheten måste ett lika långt tidsperspektiv tillämpas. Det tar tid att skapa mer likvärdiga livsvillkor.

Den här delen av rapporten innehåller följande kapitel:

Jämlik levnadsstandard.....	44
Jämlika uppväxtvillkor.....	99
Jämlika försörjningsmöjligheter, arbetsliv och livslångt lärande.....	144
Jämlika livsmiljöer.....	172

Jämlik levnadsstandard

En god levnadsstandard spelar en avgörande roll i en jämlik och sammanhållen stad, men så är det först om den fördelas likvärdigt mellan göteborgarna. I artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna anges rätten till en tillfredsställande levnadsstandard, vilket innebär en nivå som är tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande.

Så läser du kapitlet:

I det här kapitlet belyser vi en jämlik levnadsstandard. Den beskrivs med hjälp av livsvillkoren som rör ekonomisk trygghet och utbildning. De andra villkoren, som arbete och boende, finns att läsa i de kommande kapitlen.

Orsakerna bakom ojämlikheten som presenteras i den här rapporten kan till stor del förklaras av skillnaderna i livsvillkoren som handlar om ekonomisk trygghet och utbildning. Det betyder att de här villkoren fungerar som bakomliggande faktorer till olika utfall av ojämlikhet. Utfall som i detta kapitel illustreras med hjälp av mått på hälsa och tillit. I de kommande kapitlen följer fler sådana indikatorer och mått.

Ett viktigt avstamp för detta kapitel och för hela rapporten, är att det för en jämlik och sammanhållen stad krävs en växelverkan mellan individens eget ansvar och det ansvar som samhället har. Det senare handlar om att skapa ett likvärdigt handlingsutrymme för individen, där alla erbjuds likvärdiga möjligheter att lyckas i livet.

Du kan läsa följande avsnitt:

Hälsa – beroende av likvärdiga livsvillkor.....	46
Tillit, förtroende och delaktighet – beroende av likvärdiga livsvillkor.....	63
Social rörlighet.....	77
Social status.....	78
Ekonomisk trygghet	80
Utbildning.....	95

I detta kapitel ser vi:

I Göteborg finns det bland annat avsevärda skillnader i disponibel inkomst, kontantmarginal och andel hushåll som erhåller ekonomiskt bistånd. Till exempel har nära hälften av alla låginkomsttagare svårigheter att få ekonomin att gå ihop på ett sätt som ligger i nivå med det omgivande samhället. En skillnad som legat mer eller mindre still över tid.

Det är också tydligt att barn i Göteborg växer upp under vitt skilda livsvillkor. Ett exempel på detta är att i de mer resurssvaga områdena lever strax över hälften av befolkningen i risk för fattigdom. I de resursstarka områdena lever nästan inga barnhushåll med en risk för fattigdom. Ojämlikheten är lika stor som vid förra jämlikhetsrapporten.

Det är fortfarande påtagliga skillnader i utbildningsnivå i Göteborg. I stadens mer resursstarka områden är också utbildningsnivån högre. Vi ser ingen förändring sedan förra jämlikhetsrapporten.

I samhället i stort ser vi att en allt lägre andel av befolkningen har en kort utbildning. Därmed blir situationen för gruppen med låg utbildning allt mer marginaliserad.

Eftersom livsvillkoren är ojämlika i Göteborg ser vi också att det blir stora skillnader i hälsa och tillit.

Likvärdiga livsvillkor, som till exempel inte allt för stora inkomstskillnader, främjar både hälsan och den sociala sammanhållningen. Ett samhälle med stora sociala skillnader i livsvillkor eller stor socioekonomisk segregation är också ett samhälle med stora skillnader i hälsa och tillit mellan olika grupper.

I Göteborg har höginkomsttagare, oavsett kön, bakgrund och sexualitet, bättre hälsa jämfört med de som har låga inkomster. Det betyder att ju högre socioekonomisk status, desto bättre är hälsan. Det eftersom livsvillkoren inom en rad olika områden då också är bättre.

Det skiljer till exempel 7,5 år i medellivslängd för kvinnor och 9,1 år för män när olika områden jämförs. Men det är inte bara bland vuxna som vi ser socioekonomiska skillnader mellan de med hög och låg status. Vi ser också hur det finns socioekonomiska skillnader i hur nöjda barn är med sig själva.

Samma mönster som med hälsa ser vi när olika indikatorer och mått för social sammanhållning studeras. Tilliten till människor i sin närhet är till exempel högre bland de göteborgare som har en högre socioekonomisk status. Lägst tillit har låginkomsttagare, utlandsfödda och funktionsnedsatta. Allra lägst är tilliten bland manliga låginkomsttagare.

Hälsa

– beroende av likvärdiga livsvillkor

När människor tillfrågas om vad som är viktigast i livet kommer en god hälsa på en klar förstaplats. Utan en grundläggande hälsa kan det vara svårt att få livet att fungera eller att känna sig tillfreds och nöjd med livet som helhet. Det blir svårt att kunna tillgodogöra sig en utbildning, vara delaktig och känna tillit, få och behålla ett jobb eller klara av att arbeta ett helt yrkesliv.

Det är välkänt att hälsan är ojämlikt fördelad inom och mellan grupper i en befolkning. Det beror på att livsvillkoren inte är likvärdigt fördelade. Generellt kan sägas att de grupper som har sämre hälsa också i högre grad än andra uppger att de har sämre livsvillkor.

Hälsa har i den här rapporten bland annat bäring på:

- Artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- Mål 1,3 och 10 i Agenda 2030

Rätten till hälsa skapar en del av och en förutsättning för den levnadsstandard som alla har rätt till, enligt artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Hälsa utgör också en väsentlig del i Agenda 2030.

Hälsa beskrivs med hjälp av:

- självskattad god fysisk hälsa
- barns fysiska hälsa
- nedsatt psykiskt välbefinnande
- barns psykiska hälsa

Det är de vanligaste och mest etablerade sätten att beskriva hälsan.

Det skiljer **7,5 år** i förväntad medellivslängd för kvinnor och **9,1 år** för män.

Höginkomsttagare, oavsett kön, bakgrund och sexualitet, har **bättre hälsa** jämfört med låginkomsttagare.

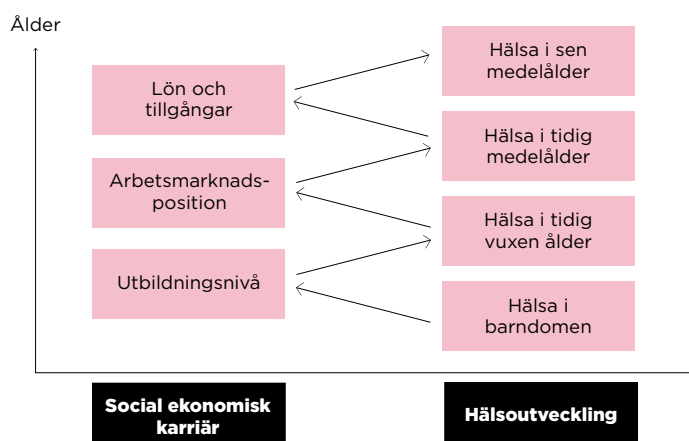
Bättre ekonomi i familjen gör barn mer nöjda med sig själva.

Befolkningens hälsa är av stor betydelse för samhällets möjligheter till ekonomisk och social utveckling [19]. Ett samhälle med stora sociala skillnader i livsvillkor eller stor socioekonomisk segregation är också ett samhälle med stora skillnader i hälsa mellan olika grupper [15, 50]. Det är också, förenklat sett, ett samhälle med lägre tillit, eftersom sammanhållningen tenderar att vara sämre.

Kunskapen från dagens samlade forskning på området visar att hälsans fördelning i en befolkning beror på fördelningen av inkomster, varor och tjänster samt makt. Hälsoskillnader uppstår till följd av fördelningen av till exempel hälsovård, skolor och utbildning, men även arbetsförhållanden, fritid och bostäder [44]. Hälsostatusen påverkas också av en persons eventuella tidigare hälsoproblem, sociala nätverk, födelseland, sexuella läggning och kön. Eventuella funktionsnedsättningar påverkar också [80]. Eftersom Sverige är ett välfärdsland kretsar inte diskussionen kring sådant som om befolkningen får äta sig mätt, har ett boende eller får gå i skolan. Här handlar det snarare om vilken kvalitet det är på maten, boendet och skolan, hur kvaliteten fördelas mellan olika grupper i samhället [45] samt om tillgängligheten till välfärden är likvärdig för alla.

Därför råder det numera en allt större samstämmighet om att hälsa framför allt påverkas av sociala bestämningsfaktorer, det vill säga vardagslivets villkor. Det är faktorer som på en strukturell nivå kan påverkas av samhället och som bland annat orsakar ett utfall i (o)hälsa. En jämlik fördelning av hälsa innebär inte att alla har samma hälsotillstånd. Det innebär snarare att alla, oavsett social position (se sidan 36), ska ha likvärdiga möjligheter att uppnå en god hälsa [45]. Ett välkänt faktum är, att de livsvillkor som bestämmer hälsan skär genom alla samhällsområden och därmed också politikområden. För att befolkningen ska få en bättre hälsa krävs därför åtgärder på alla nivåer och i alla samhällssektorer och miljöer [44, 17, 81]. Hälsa är alltså en fråga för hela samhället [21].

I figur 7 illustreras hur socioekonomiska skillnader (utbildning, arbete och inkomst) på grupp- och samhällsnivå kan kopplas samman med hälsan. Figuren visar att hela livsperspektivet måste beaktas för att förstå hur sociala och ekonomiska "karriärer" utvecklas under livet och hur de är sammanlänkande med hälsan [82]. Denna figur är också ett sätt att visa att alla indikatorer i den här rapporten hänger samman och påverkar varandra.

Figur 7. En modell som visar på relationen mellan utbildning, arbete samt inkomst och hälsa. Återgiven från rapporten *Economic implications of socio economic inequalities in health in the European Union* [82].

Medellivslängd och förtida död

Medellivslängden¹ är ett välanvänt mått som tydligt och enkelt beskriver ojämlika skillnader i en befolkning [17]. Olika grupper medellivslängd speglar i hög grad individens sociala position i samhället [6]. Den speglar också hur väl samhället lyckas skapa förutsättningar för bra livsvillkor. Hälsan i Sverige, mätt som medellivslängd, har förbättrats under många årtionden och många hälsoproblem har minskat över tid. Det hänger samman med ökade ekonomiska resurser, höjd utbildningsnivå, bättre sjukvård. Framför allt ökade kunskaper om att främja hälsa och förebygga ohälsa [17] kräver ett helhetsperspektiv och berör alla samhällets sektorer. Den viktigaste förklaringen till den ökade medellivslängden i landet är antagligen ändå den högre utbildningsnivån. Förklaringen till detta är ett komplext mönster av orsaker som kan kopplas samman med social position och hälsa [6].

Även om medellivslängden är hög i Sverige går utvecklingen mot en längre livslängd fortare i flera andra länder. Jämfört med alla OECD-länder låg vårt land på en sätteplats för män och på en trettonde plats för kvinnor år 2013 [83].

Det finns i dag större skillnader i medellivslängd mellan grupper med kort respektive lång utbildning än mellan könen. Dessa skillnader har också ökat under de senaste decennierna. Sämst är utvecklingen för kvinnor med endast grundskoleutbildning, där det nästan inte skett någon förbättring alls under de senaste 20 åren [83]. I dag lever de med lång utbildning sex år längre än de med kort utbildning. Även i grupper med jämförbar utbildningsnivå finns skillnader. Det vill säga skillnader finns inte bara mellan olika utbildningsgrupper utan också inom. Män med forskarexamen har till exempel lägre förtida dödlighet än män med annan typ av hög universitetsutbildning, som läkare och advokater. Det visar att även inom gruppen med en hög social position är den sociala gradienten i hälsa påtaglig [18].

Sambandet mellan social position och hälsa kan alltså ses både **mellan** grupper och **inom** grupper i befolkningen och därmed **inom** alla samhällsskikt. Ett talande exempel på det är diagram 1 [48, s. 14]. Diagrammet visar risken för människor med olika hög utbildningsnivå att avlida i åldern mellan 30 och 64 år, det vill säga i förtid. Ofta talar vi om skillnader mellan de som har lång respektive kort utbildning, men i diagrammet ser vi att skillnaderna finns genom hela utbildningsspannet. Vi ser också att risken att dö i förtid redan är högre för de med eftergymnasialutbildning på tre år eller längre jämfört med de som har forskarutbildning. En skillnad som är särskilt tydlig för män. Diagrammet synliggör en social gradient för respektive kön, men också att det finns skillnader mellan könen och att storleken på den skillnaden varierar inom olika utbildningsnivåer. Diagrammet är ett talande exempel på den sociala gradienten i hälsa.

Läs mer om den sociala positionen och gradienten på sidan 36.

¹ Medellivslängd är den förväntade återstående medellivslängden vid födseln. Det betyder att det är den ålder som en person som är född i år kan förväntas uppnå, om dödligheten i olika åldrar förblir oförändrad under personens fortsatta liv. Måttet sammanfattar dödlighet och överlevnad för alla åldrar samtidigt. Ett barn som dör får alltså större påverkan på medellivslängden än en äldre person. Medellivslängd går inte att ta fram för primärområdesnivå. SCB lämnar inte ut dessa uppgifter eftersom det i princip är omöjligt att räkna ut medellivslängden på ett så litet befolkningsunderlag.

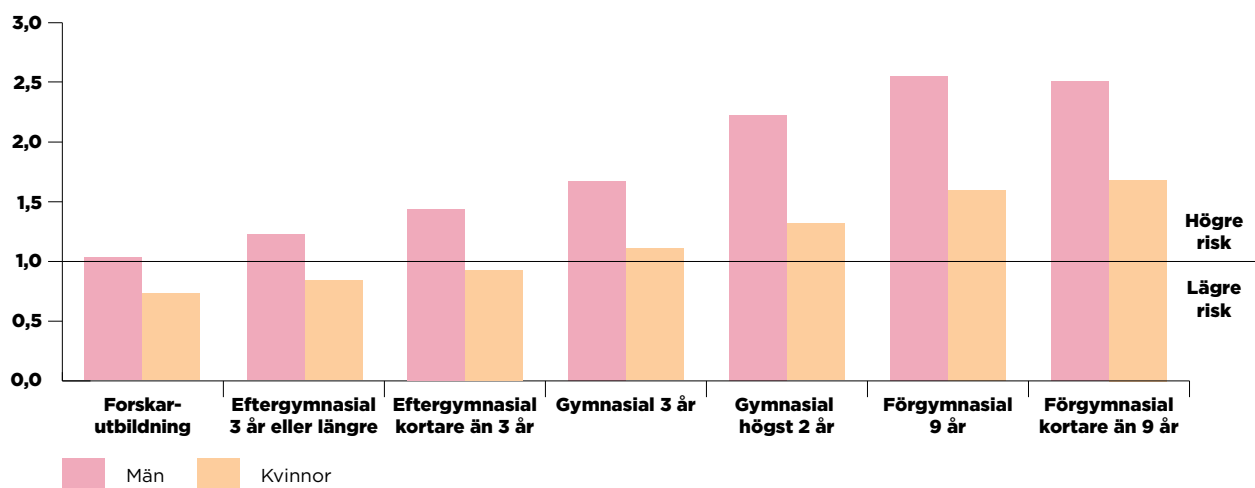

Diagram 1. Relativ dödlighetsrisk efter utbildningsnivå. Dödligheten i olika grupper är satt i relation till dödligheten bland män med forskarutbildning. Vid högre dödlighet än bland dessa män får vi ett värde större än 1. Lägre dödlighet ger värden under 1. Hämtat ur delbetänkandet från *Nationella kommissionen för jämlik hälsa* [48, s. 14].

Forskning har också visat att mäns risk för förtida död ökar i takt med att deras makars inkomst ökar. Det motsatta gäller för kvinnor. Tolkningen blir att makens inkomstökning är en skyddsfaktor för kvinnor, medan makans ökade inkomst är en riskfaktor för män. Särskilt stor risk för förtida död och psykisk ohälsa gäller för män i höginkomstgruppen vars fruar får högre inkomst, eftersom männen då enligt forskarna förlorar i social status [84]. Här blir de relativa statuskillnadernas effekter på hälsa, välmående och förtida död tydliga, liksom den sociala positionens roll och hur rådande normer påverkar liv och hälsa.

År 2016 var medellivslängden i Sverige 84 år för kvinnor och knappt 81 år för män. Den beräknas till 89 år för kvinnor och nästan 87 år för män år 2060, det vill säga en ökning med fem år för kvinnor och med sex år för män [85]. Av de flickor som föds i dag i Göteborg kan vi förvänta oss att de blir 83,1 år. Pojkarna tros inte leva lika länge utan förväntas i genomsnitt bli 78,9 år.

De stora ojämlika skillnaderna i förväntad medellivslängd är en spegling av ett samhälle med ojämlika livsvillkor.

Förutom en tydlig skillnad i medellivslängd mellan kvinnor och män är skillnaden mellan stadens mellanområden slående. Den förväntade återstående medellivslängden år 2008–2012 var lägst för män i mellanområdena Bergsjön, Mariaplan och Kortedala och för kvinnor i mellanområdena Bergsjön, Norra Angered och Mariaplan. Det skiljer upp till 7,5 år i medellivslängd för kvinnorna och upp till 9,1 år för männen när de olika områdena jämförs med varandra.

Vad orsakar då skillnaderna i förväntad medellivslängd? Förklaringen är i första hand att skillnaderna speglar de socioekonomiska villkoren och den sociala positionen. Medellivslängden ökar med en högre social och ekonomisk position. Skillnaden i medellivslängd mellan de som har en kort utbildning och de som har en lång utbildning har ökat i Sverige sedan början av 1980-talet. I dag skiljer det på nationell nivå upp till fem år mellan de båda grupperna [17]. Risken att dö i förtid är dubbelt så stor för de som har kort utbildning, jämfört med dem som har lång. Förutom sambandet mellan utbildningsnivå och medellivslängd pekar forskningsresultat också på en koppling mellan hög medellivslängd och högre inkomster eller större förmögenhet [17].

Liknande mönster skulle antagligen även kunna ses i Göteborg, om staden hade haft möjlighet att göra denna form av analys. Det skulle i så fall innebära att skillnaden i medellivslängd skulle vara än mer påtaglig om man även kunnat studera socioekonomiska variabler kopplat till livslängd.

Självskattad god fysisk hälsa

När människor tillfrågas om vad som är viktigast i livet kommer en god hälsa på en klar förstaplats. Utan en grundläggande hälsa kan det vara svårt att få livet att fungera eller att känna sig tillfreds och nöjd med livet som helhet. Självskattad hälsa är tillsammans med medellivslängd både ett internationellt och nationellt vedertaget mått som tydligt beskriver ojämlikheten i ett samhälle. Självskattad hälsa speglar i stor utsträckning även andra hälsoutfall. Självskattad hälsa används därför ofta som ett övergripande mått på hälsa. Den förutsäger till exempel individens återstående livslängd [6]. Därför är det rimligt att anta att skillnaderna mellan både olika grupper och olika områden är påtagliga även för andra hälsoindikatorer. Det är också anledningen till varför vi har gjort extra fördjupningar (se nedan) kring just den här indikatorn.

Generellt har till exempel grupper med låga inkomster sämre hälsa. Sambandet, som både är komplext och dubbelriktat [86], har behandlats tidigare i rapporten (se sidan 39). I diagram 2 syns sambandet här i Göteborg. Andelen som upplever sig ha en god hälsa är lägre bland låginkomsttagare jämfört med höginkomsttagare. Den sociala och ekonomiska skiktningen i hälsa är således påtaglig.

Sämre hälsa ger sämre förutsättningar att uppnå en yrkesposition med hög inkomst. En sämre hälsa gör det även svårare att bibehålla sin yrkesposition eller sitt arbete. Stabiliteten i inkomst och inkomstnivån kan bli lägre över tid, jämfört med grupper med god hälsa [86]. Den upplevda hälsan påverkas också av den allmänna konjunkturen. I tider av lågkonjunktur tenderar den upplevda hälsan att skattas lägre än vid högkonjunktur [87].

I diagram 2 ser vi också att andelen med god självuppskattad hälsa har ökat sedan 2007 i båda grupperna. Ökningen har varit ungefär lika stor – fortfarande skiljer det cirka 18 procentenheter – vilket innebär att de ojämlika skillnaderna i hälsa mellan låg- och höginkomsttagare består.

Det går inte att säga om det skett någon förändring sedan förra Jämlikhetsrapporten, som publicerades år 2014, eftersom det har gått såpass kort tid och förändringarna är marginella.

Det är välkänt att hälsan är ojämlikt fördelad inom och mellan grupper i en befolkning. Generellt kan sägas att de grupper som har sämre hälsa också i högre grad än andra uppger att de har sämre livsvillkor. När ytterligare analyser görs av olika grupper av göteborgare framkommer att män har bättre hälsa än kvinnor (diagram 3). De som är födda i Sverige har bättre hälsa jämfört med de som är födda utanför Sverige (diagram 4). Personer med funktionsnedsättning har sämre hälsa jämfört med dem som inte har det (diagram 5).

Grupper med sämre livsvillkor, och därmed sämre hälsa, utsätts i högre utsträckning för kränkande bemötande som har en grund i diskriminering. Ju mer diskriminering, desto sämre verkar också hälsan vara, särskilt den psykiska ohälsan. Sambandet mellan ohälsa och diskriminering är starkare för män än för kvinnor.

**Självskattad hälsa
är både ett
internationellt och
nationellt vedertaget
mått som tydligt
beskriver ojämlikheten
i ett samhälle.**

Läs mer om hälsa och diskriminerade grupper på sidan 238.

Sammanfattat kan sägas att [52]:

- äldre personer upplever i högre grad än yngre sin hälsa som dålig, medan yngre personer generellt sett upplever sämre psykisk hälsa än äldre personer
- kvinnor upplever generellt sett sämre hälsa än män.
- hälsan är generellt sämre för personer som är födda utanför Norden (i synnerhet utanför Europa)
- hälsan är generellt sämre bland homo- och bisexuella än övrig befolkning
- hälsan är generellt mycket sämre bland transpersoner än övrig befolkning
- hälsan är generellt sämre bland funktionsnedsatta än övrig befolkning, även om det råder stora variationer inom gruppen funktionsnedsatta.

De ojämlika skillnaderna i självskattad hälsa är tydliga i Göteborg. Det finns en ojämlikhet mellan grupper med olika socioekonomisk status. De som har en hög social status, mätt som inkomst, har en något högre skattad hälsa.

Ojämlikheten syns också för mer socialt utsatta grupper som till exempel för utlandsfödda och framför allt för personer med funktionsnedsättning. Det betyder att det i Göteborg finns ojämlika skillnader i hälsa mellan göteborgare med olika social position.

Ojämlikheten i hälsa har mer eller mindre legat still över tid mellan inkomstgrupperna och könen, medan den har ökat för personer födda utomlands och för funktionsnedsatta.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med hälsan. I resursstarka mellanområden är hälsan högre än i resurssvaga områden.

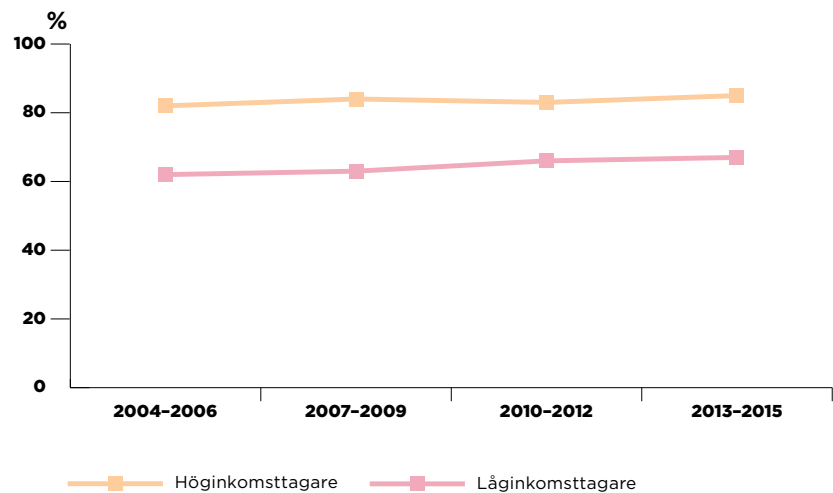

Diagram 2. Andel (%) vuxna (30-64 år) med självskattad god hälsa, uppdelat efter inkomst (2004-2015) [78].

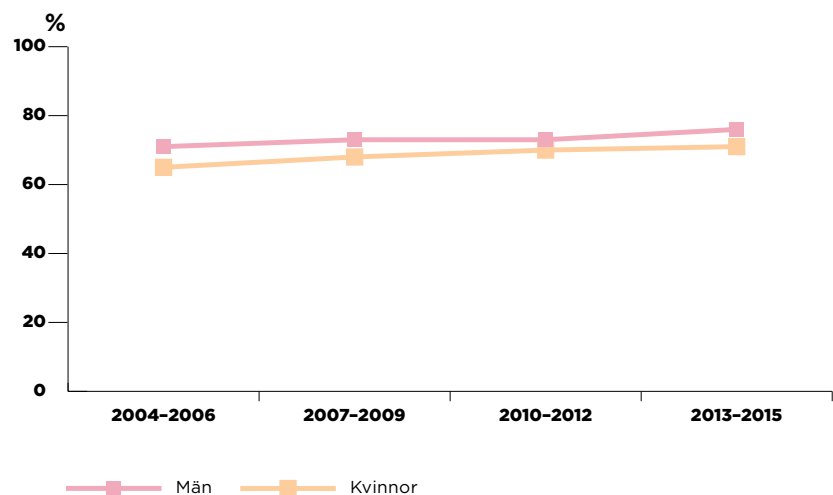

Diagram 3. Andel (%) vuxna (30-64 år) med självskattad god hälsa, uppdelat efter kön (2004-2015) [78].

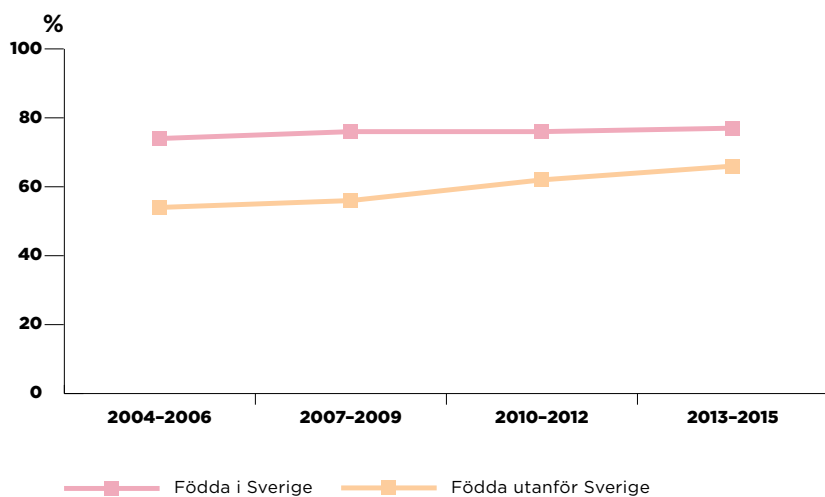

Diagram 4. Andel (%) vuxna (30-64 år) med självskattad god hälsa, uppdelat efter bakgrund (2004-2015) [78].

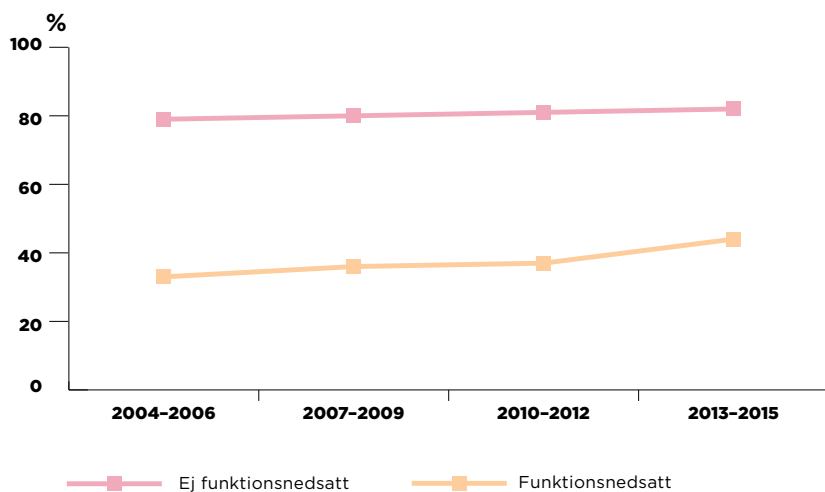

Diagram 5. Andel (%) vuxna (30-64 år) med självskattad god hälsa, uppdelat efter funktionalitet (2004-2015) [78].

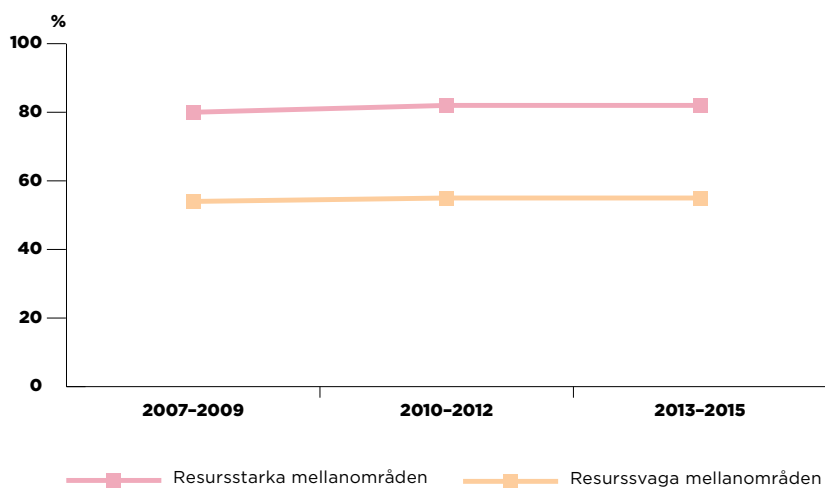

Diagram 6. Andel (%) vuxna (16-84 år) med självskattad god hälsa, uppdelat efter respektive mätperiods högst eller lägst placerade mellanområde (2007-2015) [78].

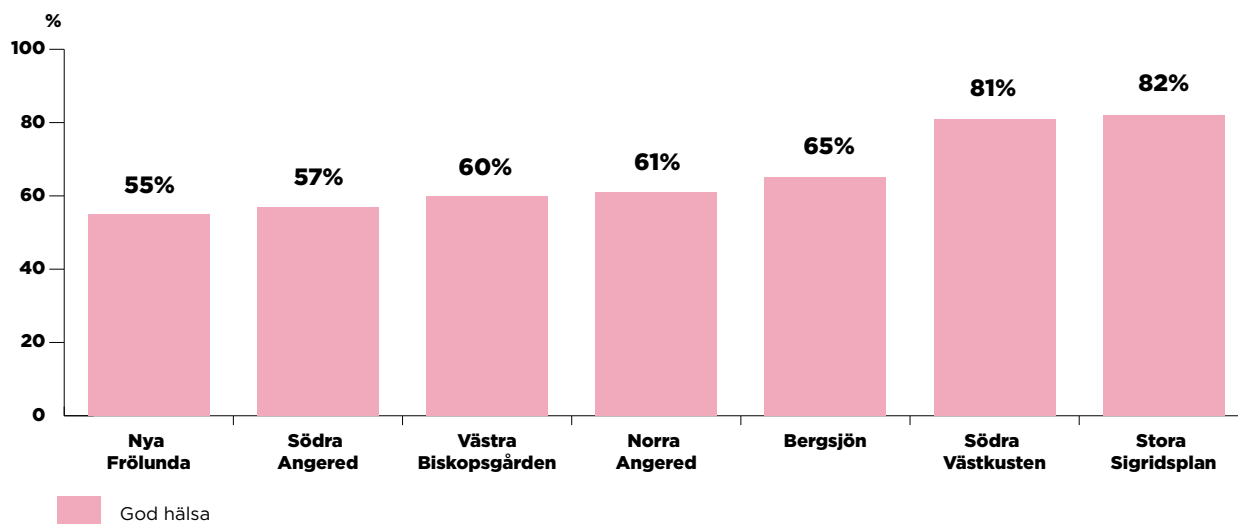

Diagram 7. Andel (%) vuxna (16–84 år) med självskattad god hälsa, uppdelat efter stadens fem mest resurssvaga och stadens två mest resursstarka mellanområden (2013–2015) [78]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden. Diagrammet visar stadens fem mest socioekonomiskt resurssvaga områden och två av de mest resursstarka. Ibland kan andra faktorer än socioekonomi väga tyngre, vilket gör att andra områden kan få det högsta respektive lägsta värdet.

Eftersom staden är socioekonomisk segregerad förstärks den bild som framgår i diagram 2–5 ytterligare när stadens geografiska områden studeras. I diagram 6 presenteras skillnaderna mellan de mellanområden som för respektive mätperiod haft de högsta och lägsta andelarna med god hälsa. Sedan 2007 har det varit en svag men positiv utveckling i majoriteten av stadens mellanområden. Hälsan har blivit något bättre. År 2007–2009 var den högsta andelen med god hälsa 80 procent och den lägsta var 54 procent. Motsvarande siffra för 2013–2015 var 82 respektive 55 procent. Diagrammet visar att, utifrån de här motpolerna, har de ojämlika skillnaderna i hälsa mellan områdena bestått över tid. Det är fortfarande 67 procentenheters skillnad mellan det mellanområde som får den bästa placeringen jämfört med det som får den sämsta.

I diagram 7 syns tydliga skillnader mellan de mest resursstarka och de svaga områdena i staden. Nya Frölunda är det område där lägst andel upplever sin hälsa som god (55 %). Motsatsen ser vi i Stora Sigfridsplan där andelen är högst (82 %). Det är en tydlig social gradient där ju högre socioekonomisk status i området desto högre andel i befolkningen upplever sin hälsa som god.

Fördjupning av hälsa och status

Eftersom vi vet att hälsa påverkas av livsvillkoren har vi valt att studera den socioekonomiska statusen mer i detalj. Genomgående i diagram 8–12 är att högre inkomst samvarierar med en högre skattad hälsa. Höginkomsttagare, oavsett kön, bakgrund och sexualitet, har alltså bättre hälsa jämfört med de som har låga inkomster, men det finns skillnader inom grupperna höginkomsttagare respektive låginkomsttagare.

Vi såg i diagrammen här ovan att det är vanligare bland män än bland kvinnor att skatta sin hälsa som god, men denna skillnad halveras när man kontrollerar för inkomstnivå. Det är små skillnader mellan könen i detta avseende inom både höginkomsttagargruppen och låginkomsttagargruppen. Den relativt sett låga andelen kvinnor bland höginkomsttagare och den höga andelen utlandsfödda bland låginkomsttagare bidrar till att skapa skillnader i skattad hälsa mellan könen och mellan födda i Sverige respektive utlandsfödda.

I diagram 10 ser vi att det inom gruppen höginkomsttagare finns skillnader kopplat till bakgrund. De höginkomsttagare som är födda utanför Sverige har en sämre hälsa, jämfört med de som har samma höga inkomster men som är födda i Sverige. Däremot är det ingen skillnad i hälsa beträffande var man är född, för de som har låga inkomster.

Skillnaderna i hälsa mellan de som är födda i Sverige och de som är utlandsfödda halveras efter kontroller för inkomstnivå. Det är en liknande halvering som här ovan konstaterades för skillnaderna i hälsa mellan könen.

Vidare framgår det av diagram 12 att låginkomsttagare som uppgett annan än heterosexuell läggning respektive var osäkra på sin sexuella läggning mer sällan skattar sin hälsa som god. Underlaget för denna analys är numerärt litet, men den relativt sett låga andelen icke-heterosexuella bland höginkomsttagare är anmärkningsvärd.

I diagram 11 blir bilden något annorlunda. När funktionalitet studeras är inte längre inkomsten mest betydande för om hälsan är god eller inte. Här verkar funktionaliteten spela en större roll. Högst andel som skattar sin hälsa som god återfinns i gruppen höginkomsttagare utan funktions-nedsättning. Näst högst andel med god hälsa finns i gruppen utan funktionsnedsättning men med låg inkomst. Kombinationen funktionsnedsättning och låg inkomst förstärker kraftigt effekten på den självupplevda hälsan, så att endast 30 procent av låginkomsttagare med funktionsnedsättning skattar sin hälsa som god, medan motsvarande andel bland höginkomsttagare med funktionsnedsättning är det dubbla.

När vi vänder blicken åt geografi (diagram 8) ser vi att skillnaderna i hälsa snarare följer områdets socioekonomi och resursstyrka än enbart den enskildes inkomstnivå. Även om staden är socioekonomiskt segregerad finns det självklart de som till exempel har en hög inkomst men som bor i mellanområden där befolkningen överlag har låga inkomster. På samma sätt finns det de som har låg inkomst men bor i områden som är förknippade med höga inkomster.

Kan det vara så, att det vi ser i diagram 8–12 är en effekt av de sammanvägda livsvillkoren och den sociala positionen på området i sig? Det vill säga, att den status det för med sig att bo i ett visst område inverkar i hur människor skattar sin hälsa? Dessutom kan de som bor i resursstarka områden tänkas ha fler resurser och lättare att omvandla dessa resurser till nya möjligheter, och därmed också få ett större besluts- och handlingsutrymme, jämfört med de som bor i resurssvaga områden (läs mer om dess resonemang på sidan 34 och framåt). Därtill kan läggas kunskapen om sammanhållning och tillit (se sidan 28 och framåt). Frågan är om det är detta som vi ser effekten av i diagrammet?

**Att bo i ett
resursstarkt
område påverkar
tilliten positivt
även om inkomsten
är låg.**

De ojämlika skillnaderna i hälsa är tydliga i Göteborg. Högre inkomst samvarierar med en högre skattad hälsa.

Höginkomsttagare, oavsett kön, bakgrund och sexualitet, har bättre hälsa jämfört med de som har låga inkomster. Det finns också skillnader inom grupperna höginkomsttagare respektive låginkomsttagare.

Kombinationen funktionsnedsättning och låg inkomst förstärker kraftigt effekten på den självupplevda hälsan.

De som bor i resursstarka områden har bättre hälsa oavsett om de själva har en hög eller låg inkomst. Det betyder att områdets socioekonomi och resursstyrka påverkar den självupplevda hälsan.

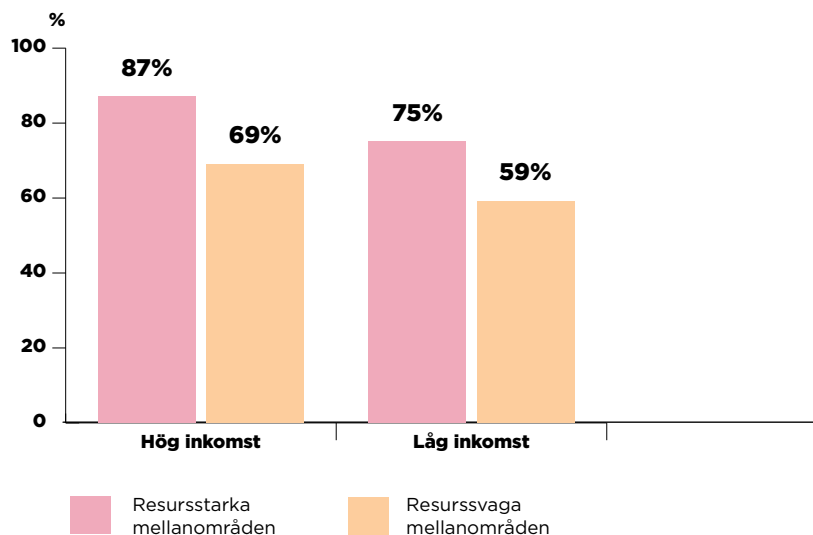

Diagram 8. Andel (%) vuxna (30–64 år) som skattar sin hälsa som god i resursstarka respektive resurssvaga mellanområden uppdelat efter inkomst (2007–2016) [78].

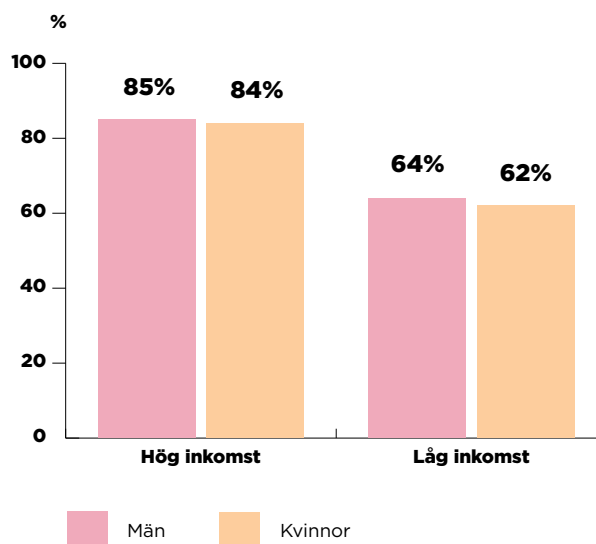

Diagram 9. Andel (%) vuxna (30–64 år) som skattar sin hälsa som god uppdelat efter kön och efter inkomst (2007–2016) [78].

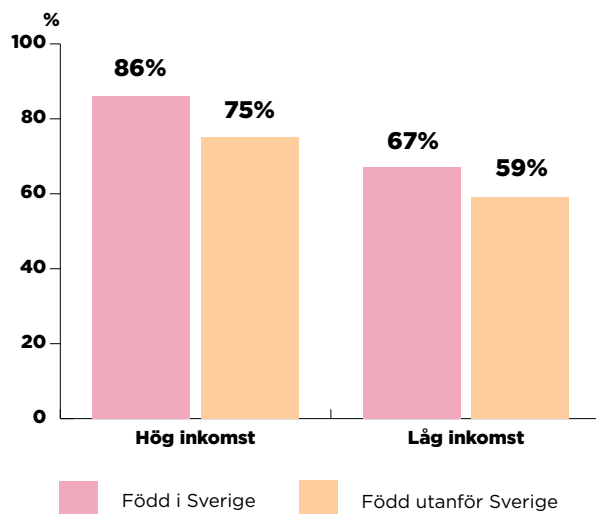

Diagram 10. Andel (%) vuxna (30–64 år) som skattar sin hälsa som god uppdelat efter bakgrund och efter inkomst (2007–2016) [78].

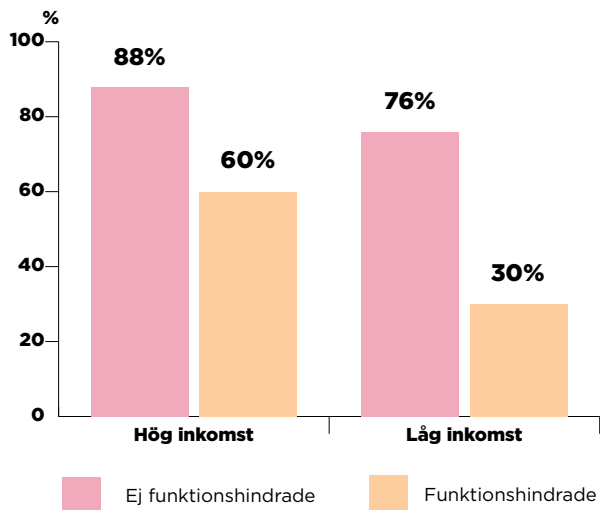

Diagram 11. Andel (%) vuxna (30–64 år) som skattar sin hälsa som god uppdelat efter funktionalitet och efter inkomst (2007–2016) [78].

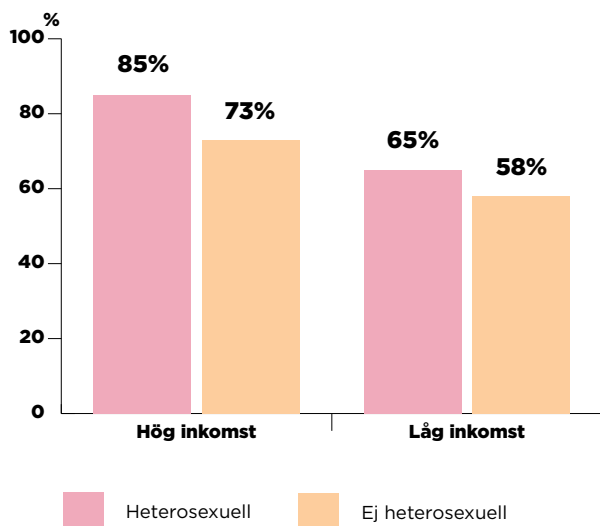

Diagram 12. Andel (%) vuxna (30–64 år) som skattar sin hälsa som god uppdelat efter sexualitet och efter inkomst (2007–2016) [78].

Barns fysiska hälsa

Barns hälsa kan ses som en indikator på ett lands välstånd. Barns hälsa är inte bara ett mål i sig här och nu, utan också en förutsättning för deras framtida liv. Att förebygga barns ohälsa och främja deras hälsa har avgörande betydelse för deras framgång senare i livet [88].

I diagram 13 synliggörs samma mönster bland barn som vi kunde se bland vuxna här ovanför: den ekonomiska situationen i hemmet är kopplad till hur barn ser på sin hälsa. Av de barn är som är missnöjda med sin familjs ekonomi är 25 procent också missnöjda med sin hälsa. Det är en stor skillnad jämfört med de barn som inte är missnöjda med familjens ekonomiska situation.

Här ska dock noteras att missnöjet inte säger något om vilken levnadsstandard familjen har. Barn kan vara missnöjda med familjens ekonomi oavsett om den ligger över eller under genomsnittet i Göteborg. Det finns dock anledning att tro att barn inte i någon högre utsträckning är missnöjda med sin familjs ekonomi om den är lik den som deras kompisar och skolkamrater har. Om så är fallet speglar nedan diagram de relativa villkoren kring ekonomi.

Utifrån aktuell kunskap kring modern fattigdomsforskning och jämlikhet vet vi att det är just de relativa villkoren som är av betydelse. De påverkar bland annat synen på oss själva, vår status och hälsa. Samma mönster syns även i diagram 14. Ju högre utbildningsnivå barnens föräldrar har, desto mer nöjda är barnen med sin egen hälsa. Skillnaderna är inte påtagliga men ändå framgår en gradient.

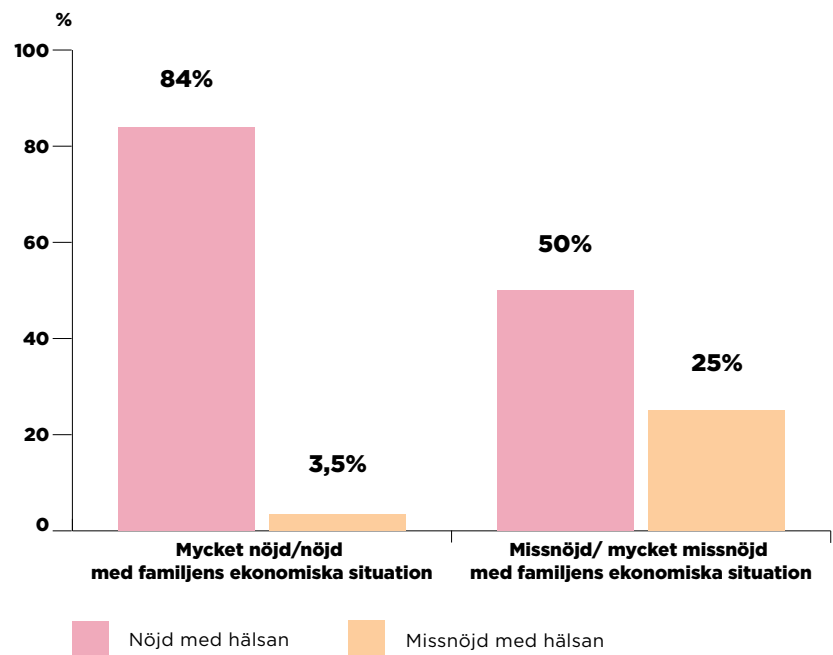

Diagram 13. Andel (%) barn i årskurs 9 som är nöjda respektive missnöjda med sin hälsa, uppdelat efter hur nöjda de är med familjens ekonomiska situation (2016) [89].

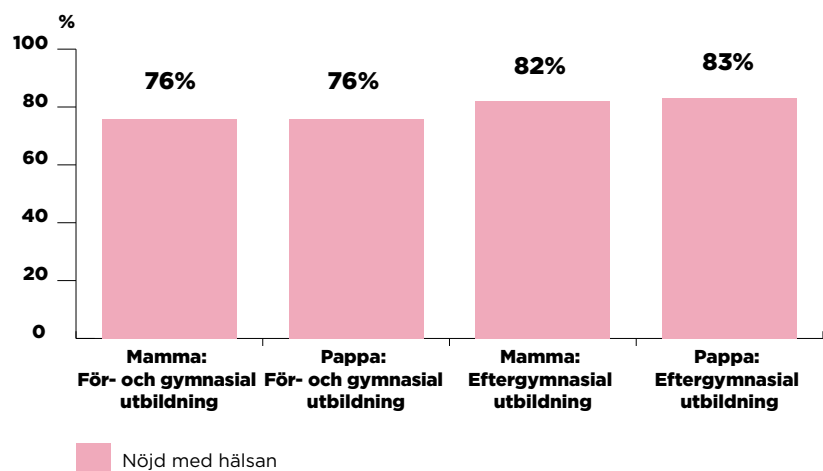

Diagram 14. Andel (%) barn i årskurs 9 som är nöjda med sin hälsa, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsbakgrund (2016) [89].

Fler pojkar (85 %) än flickor (73 %) anger att de är nöjda med sin hälsa. De som uppger en annan könsidentitet är minst nöjda med sin hälsa (61 %). Vi vet också, även om vi inte har tillgängliga statistiska uppgifter för Göteborg, att barn med funktionsnedsättning uppger en sämre självskattad hälsa och högre grad av psykiska besvär, jämfört med barn utan funktionsnedsättning [90].

När stadens olika stadsdelar studeras ser vi att Lundby, Majorna-Linné, Östra Göteborg och Centrum ligger under genomsnittet i staden. Orsakerna till att barnen är missnöjda med sin hälsa kan tänkas variera mellan de olika områdena. Högst andel barn som är nöjda med sin hälsa finns i Västra Göteborg.

Självskattat psykiskt välbefinnande

Jämfört med övriga hälsoutfall är kopplingen mellan socioekonomisk status och psykisk ohälsa mer tydlig. Detta gäller framför allt mer lindriga symptom, som oro, ångslan och ångest. Kopplingen är mer tydlig vid allvarligare psykiska besvär eller sjukdomar (som schizofreni, depression och missbruk) [91]. En socioekonomiskt utsatt situation tycks förklara mer av mäns än kvinnors lindriga psykiska ohälsa [92]. En hypotes är att de mer allvarliga psykiska sjukdomarna kan relateras till uppväxtmiljö, utbildning och inkomst (det vill säga socioekonomi), medan de mindre allvarliga tillstånden kan kopplas till personens relativa position i den sociala hierarkin (det vill säga hör ihop med status, makt, kontroll och autonomi) [91].

I diagram 15, där göteborgarens psykiska hälsa presenteras, ser vi att det är en högre andel låginkomsttagare som rapporterar ett nedsatt psykiskt välbefinnande (25 %) jämfört med höginkomsttagare (9 %). I det psykiska välbefinnandet ingår tillstånd som oro, ångslan och ångest. Skillnaderna mellan låg- och höginkomsttagare har ökat över tid.

Vad gäller nedsatt psykiskt välbefinnande är det inga större skillnader mellan könen, kvinnor (19 %) respektive män (15 %) (diagram 16). En svensk kunskapsöversikt kring könsskillnader och psykisk ohälsa presenterar att både biologiska faktorer och könsroller kan bidra till könsskillnaderna när det gäller psykiska besvär [92]. Forskningsresultat visar att den självrapporterade ohälsan och de självrapporterade psykiska besvären följer teoribildningen – genussystemet. Personer med det kön som värderas lägst i samhället upplever mer ohälsa, vilket i så fall innebär att det är den sociala miljön och de sociala strukturerna som främst skapar psykiska hälso-skillnader mellan könen.

Det finns även de som menar att definitionen av psykiska besvär är för snäv. Definitionen innefattar symptom som till exempel oro, ångest, depression och huvudvärk, vilket fler kvinnor tenderar att rapportera kanske eftersom det mer ligger i linje med föreställningen om den kvinnliga könsrollen. Psykisk ohälsa för män tar sig enligt denna teori istället uttryck genom alkohol- och drogmissbruk [45]. Slutsatsen, som bland annat dras i en nationell kunskapsöversikt [92], är att enbart socioekonomiska skillnader inte kan förklara skillnader i psykisk ohälsa mellan grupper. Förklaringen ligger sannolikt snarare i biologiska skillnader och olika könsroller.

De ojämlika skillnaderna i psykiskt välbefinnande är tydliga i Göteborg. Det finns en ojämlikhet mellan grupper med olika socioekonomisk status. De som har en hög social status, mätt som inkomst, har ett något högre psykiskt välbefinnande.

Ojämlikheten syns också för mer socialt utsatta grupper som till exempel för utlandsfödda och funktionsnedsatta. Det betyder att det i Göteborg finns ojämlika skillnader i psykiskt välbefinnande mellan göteborgare med olika social position.

Ojämlikheten i psykiskt välbefinnande har ökat mellan inkomstgrupperna, legat still mellan könen, minskat beroende på födelseland samt varit oförändrad när det handlar om funktionalitet.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med psykiskt välbefinnande. I resursstarka mellanområden är välbefinnandet högre.

Ojämlig skillnad i nedsatt psykiskt välbefinnande

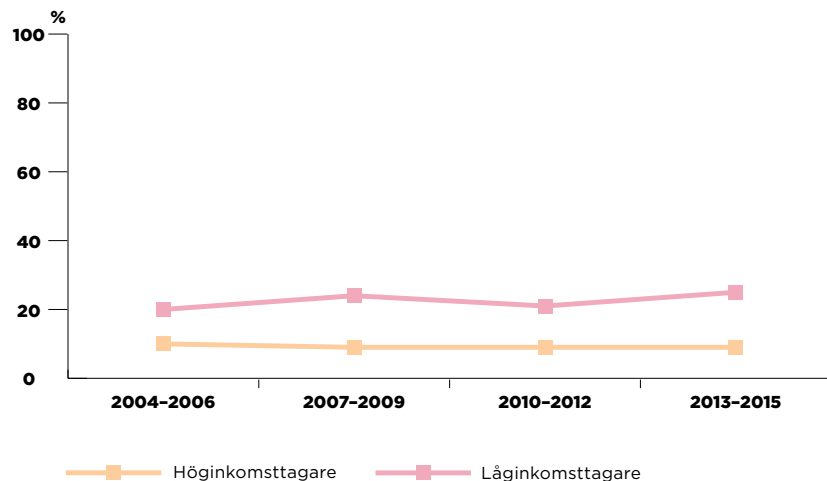
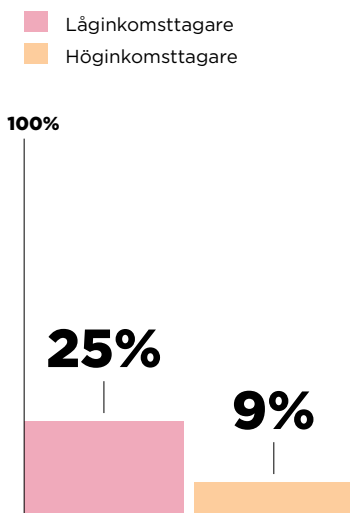

Diagram 15. Andel (%) vuxna (30-64 år) med nedsatt psykiskt välbefinnande, uppdelat efter inkomst (2004-2015) [78].

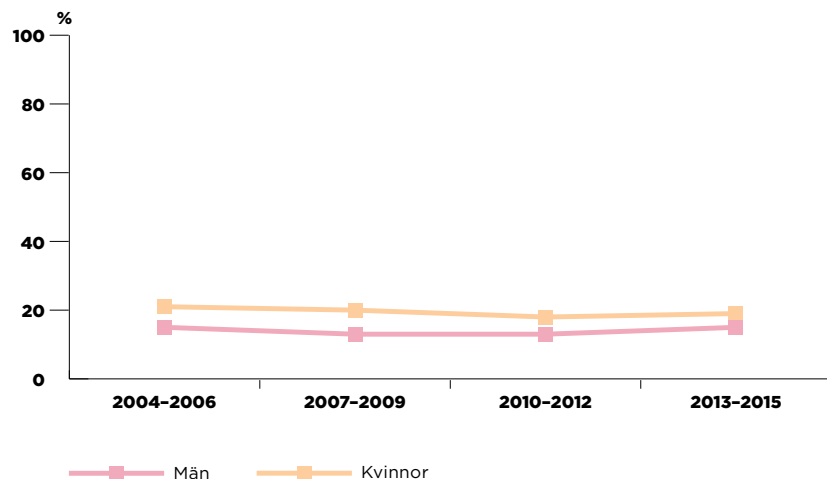

Diagram 16. Andel (%) vuxna (30-64 år) med nedsatt psykiskt välbefinnande, uppdelat efter kön (2004-2015) [78].

Lägre psykiskt välbefinnande för minoritetspositioner

I Göteborg är det en högre andel av de som är födda utanför Sverige jämfört med de som är födda i Sverige, som upplever ett nedsatt psykiskt välbefinnande (diagram 17). Skillnaderna tycks ha legat still för de som är födda i Sverige medan en svagt positiv nedåtgående trend kan ses över tid för dem som är födda utanför Sverige. Störst skillnader mellan olika grupper ser vi när funktionaliteten studeras (diagram 18). Bland funktionsnedsatta finns en hög andel (32 %) som upplever ett nedsatt psykiskt välbefinnande, jämfört med personer utan funktionsnedsättning. Av alla minoritetspositioner som den nationella folkhälsoenkäten kan ge uppgifter på, är det också funktionsnedsatta som har den högsta andelen med nedsatt psykiskt välbefinnande.

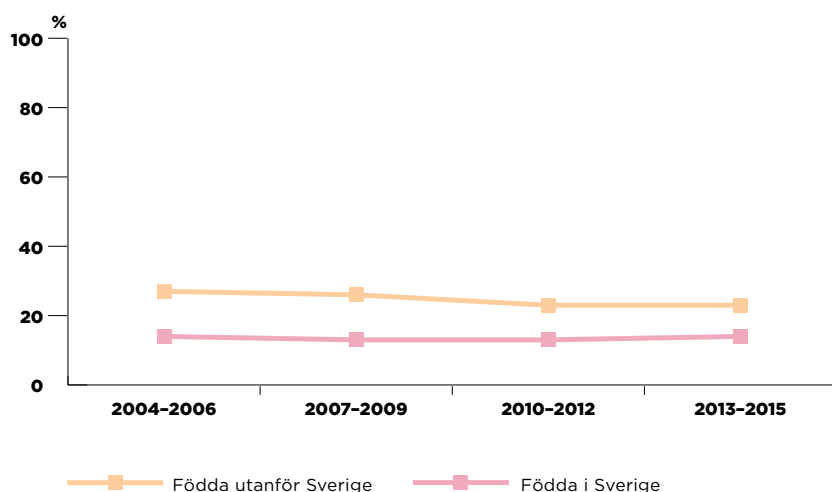

Diagram 17. Andel (%) vuxna (30–64 år) med nedsatt psykiskt välbefinnande, uppdelat efter bakgrund (2004–2015) [78].

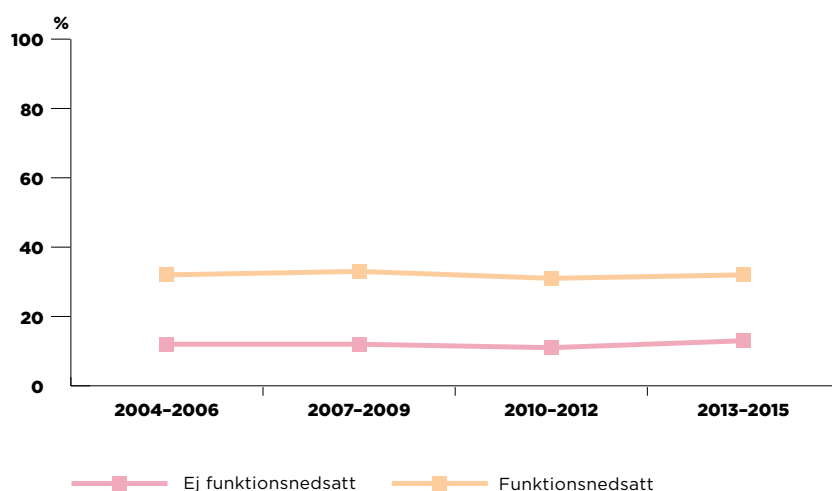

Diagram 18. Andel (%) vuxna (30–64 år) med nedsatt psykiskt välbefinnande, uppdelat efter funktionalitet (2004–2015) [78].

Av den nationella folkhälsoenkäten går det att utläsa att det finns ett samband mellan kränkande bemötande och nedsatt välbefinnande. För de som också kunde uppge en diskrimineringsgrund till kränkningen blev sambandet än starkare [93]. Den ökade förekomsten av psykisk ohälsa kan därför ofta kopplas till att tillhöra en stigmatiserad och marginaliserad grupp [51]. Hälsan för bland annat HBTQ-personer kan därför förbättras genom förändrade normer och attityder, genom att synliggöra villkoren för HBTQ-personer och att arbeta med inkludering och mot diskriminering [94].

Slutligen presenterar vi det psykiska välbefinnandet på geografisk nivå. Eftersom staden är socioekonomiskt segregerad framträder de skillnader som vi såg i diagram 15 ännu mer tydligt.

Läs mer om hälsa och diskriminerade grupper på sidan 238.

I diagram 19 visas skillnaden mellan de mellanområden som för respektive tidsperiod haft den lägsta respektive högsta andelen med nedsatt psykiskt välbefinnande. Här jämför vi de mellanområden som för varje tidsperiod haft stadens lägsta andel med nedsatt psykiskt välbefinnande med de som för varje tidsperiod haft de högsta. På så sätt får vi en trend över hur skillnaderna har utvecklats i staden. Det är alltså inte samma resursstarka eller resurssvaga mellanområde vi studerar i diagrammet utan enbart om skillnaderna har ökat eller minskat mellan stadens områden. Trenden har legat still för de mellanområden som tillsammans över tidsperioden haft de bästa resultaten, medan den har förändrats till det bättre bland de mellanområden som haft det sämsta psykiska välbefinnandet i sin befolkning. Ur detta kan vi se att skillnaderna i nedsatt psykiskt välbefinnande mellan olika områden har minskat i Göteborg. I diagram 20 ser vi också skillnaderna mellan stadsdelar.

Ojämlig skillnad i nedsatt psykiskt välbefinnande

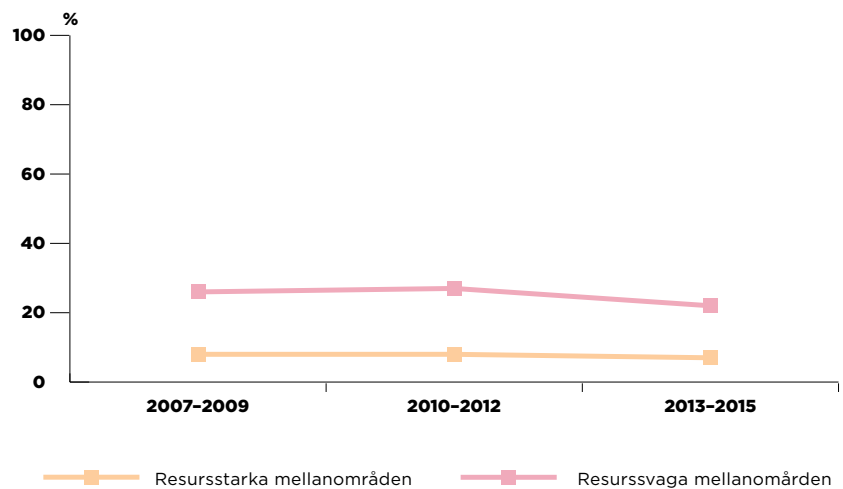
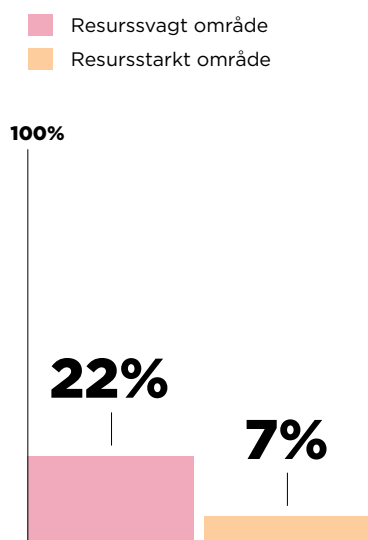

Diagram 19. Andel (%) vuxna (16-84 år) med nedsatt psykiskt välbefinnande, uppdelat efter respektive mätperiods mest resursstarka eller resurssvaga mellanområde (2007-2015) [78].

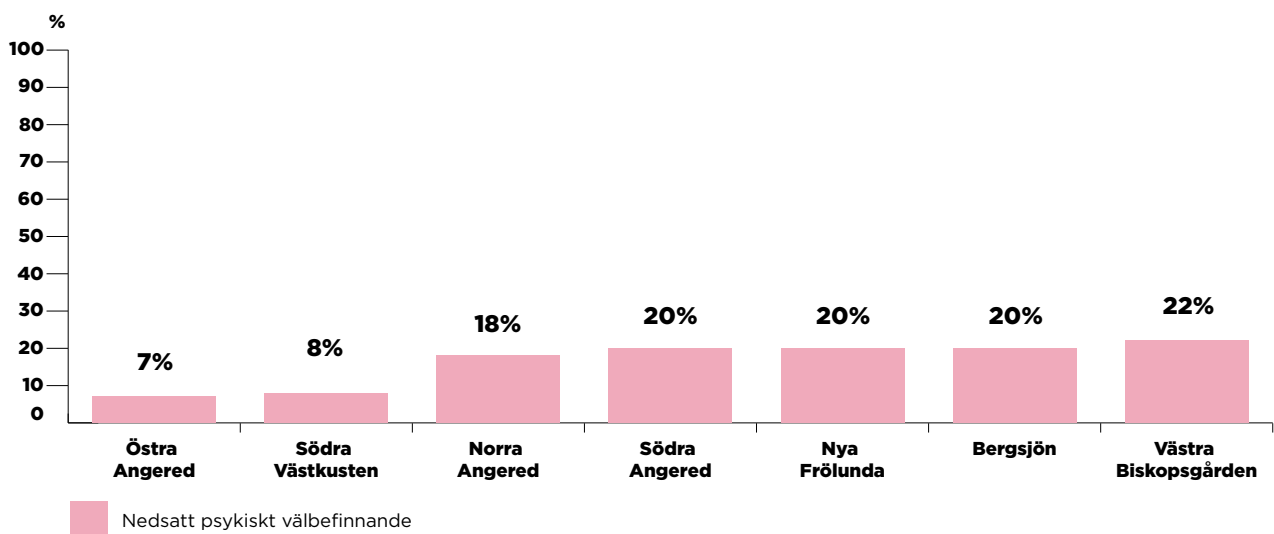

Diagram 20. Andel (%) vuxna (16-84 år) med nedsatt psykiskt välbefinnande, uppdelat efter stadens fem mest resurssvaga och stadens två mest resursstarka mellanområden (2013-2015) [78]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Barns psykiska hälsa

I begreppet nedsatt psykiskt välbefinnande för barn ingår till exempel att känna sig nedstämd, nervös, ha svårt att somna och att ha huvudvärk. På nationell nivå tycks ökningen av psykisk ohälsa bland femtonåringarna ha avstannat och i vissa fall till och med minskat. Samma mönster ses även bland äldre ungdomar och bland unga vuxna (16–24 år), främst för symptomen ångslan, oro eller ångest [74].

Den positiva utveckling som nu kan skönjas, att allt färre rapporterar nedsatt psykiskt välbefinnande, föregicks dock av en tredubbling av psykiska besvär under den senaste femtonårsperioden. Det går också att tala om en polarisering, eftersom fler nu rapporterar om bra självupplevd psykisk hälsa och minskat självskadebeteende, samtidigt som fler vårdas i psykiatrisk slutenvård för ångest och depressioner [74].

Inom begreppet psykisk ohälsa finns stress som en betydande faktor. Forskningen har visat att det finns främst tre källor till stress hos barn [95]:

- Faktorer som handlar om framgång och misslyckanden i skolan
- Kamratrelationer och relationer inom familjen
- Faktorer som handlar om sociala frågor som miljö, fattigdom och arbetslöshet

Särskilt central verkar punkt ett vara för barns psykiska hälsa [95]. Skolprestationer påverkar den psykiska hälsan, och den psykiska hälsan påverkar skolprestationerna. Det finns koppling mellan tidiga skolmisslyckanden och psykisk ohälsa, och det finns forskningsresultat som påvisar att barn med små resurser är mer sårbara för de negativa effekterna av skolmisslyckanden.

I Göteborg är de barn som är nöjda med familjens ekonomi också betydligt mer nöjda med sig själva (diagram 21). Detta tolkar vi som att det finns en socioekonomisk skillnad och därmed också en gradient: Bättre ekonomi i familjen gör barn mer nöjda med sig själva och tvärt om. Av de barn som är missnöjda med familjens ekonomi är 34 procent också missnöjda med sig själva. Det psykiska välbefinnandet är alltså avsevärt lägre för dem än för andra barn i Göteborg.

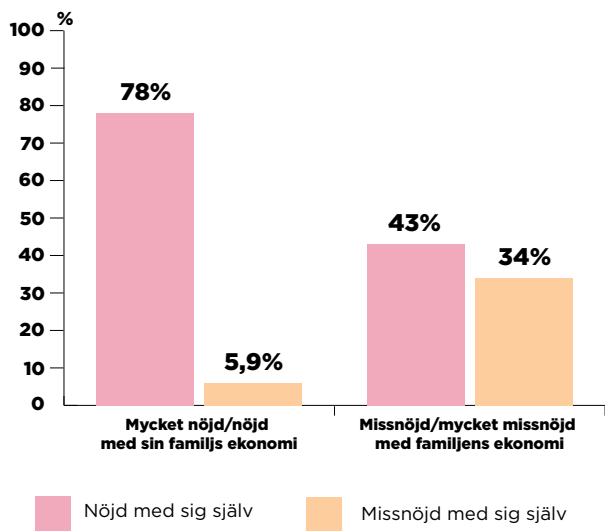

Diagram 21. Andel (%) barn i årskurs 9 som är nöjda respektive missnöjda med sig själv, uppdelat efter hur nöjda de är med familjens ekonomiska situation (2016) [89].

Läs mer om skolframgång på sidan 132 och om skolmisslyckanden på sidan 126.

Delaktighet har i den här rapporten bland annat bäring på:

- Artikel 20–22 och 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- Mål 1, 10 och 16 i Agenda 2030

Rätten till delaktighet skapar en förutsättning för den levnadsstandard som alla har rätt till, enligt artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Rätten till delaktighet, så som vi avgränsar frågan i den här rapporten, beskrivs delvis i till exempel artiklarna 20–22.

Delaktighet utgör också en väsentlig del i Agenda 2030, till exempel mål 16 (genom sina delmål) *Fredliga och inkluderande samhällen*, som bland annat handlar om samhällets institutioner och beslutsfattande.

Tillit och delaktighet beskrivs med hjälp av:

- Tillit till andra människor
- Förtroende för den kommunala verksamheten
- Förtroende för de lokala politikerna
- Socialt deltagande (social isolering)
- Barns deltagande i fritidsaktivitet

Det är de vanligaste och mest etablerade sätten att beskriva dessa frågor.

Tillit, förtroende och delaktighet – beroende av likvärdiga livsvillkor

Det är viktigt för samhällets sammanhållning att det finns möjlighet för människor att delta i samhället, vara del av olika sammanhang och kunna påverka sitt liv, sin vardag och sin närmiljö och samhällsutvecklingen i stort. Detta brukar sammanfattas i socialt och medborgerligt deltagande.

Viktigt är också samhällets förmåga att finna gemensamma lösningar, vilket kräver olika form av delaktighet och möjliggörs av tillit och sammanhållning. En grundläggande tillit mellan människor är inte bara något som skapar trivsel, trevliga relationer och nätverk. Det är också en viktig framgångsfaktor för ett fungerande samhälle och för ett lands välfärdsutveckling. En hög tillit kan kopplas till både frågor som till exempel rör god folkhälsa, hög utbildningsnivå och trygghet samt liten social splittring – kort sagt våra livsvillkor. Även väl fungerande offentlig förvaltning av en god och jämlik kvalitet är viktigt.

Tilliten till andra är låg bland låginkomsttagare, utlandsfödda och personer med funktionsnedsättning.

18 % av låginkomsttagare är socialt isolerade. Siffran är 2 % för höginkomsttagarna.

Ju längre utbildning desto högre andel har **förtroende för kommunens verksamheter.**

Tillit och förtroende till andra människor i sin närhet

I den här rapporten har redan konstaterats att tillit är en central och viktig del av det sociala kapitalet [40] och därigenom också av social sammanhållning. Jämlikhet, likvärdiga livsvillkor och inte allt för stora inkomstskillnader främjar tilliten, genom att minska det sociala avståndet så att olika grupper lättare identifierar sig med varandra. Tvärtom gäller också. När olika grupper har svårare att identifiera sig med varandra ökar det sociala avståndet och tilliten i samhället minskar [22, 30, 31].

Jämlikhet ger också invånarna förutsättningar att få ta del av samhällets resurser, och är en nyckelfaktor för tillit, inflytande och i sin tur social sammanhållning. Tillit frodas i samhällen som har relativt hög grad av ekonomisk och social jämlikhet [22, 30, 31]. Tillit till andra människor har också en positiv effekt på hälsan. De som upplever tillit till andra är ofta mindre stressade och mer benägna att delta i sociala nätverk och aktiviteter [74].

I internationell jämförelse dras paralleller mellan länder som har hög tillit, hög jämlikhet och liten inkomstspridning. Men även om tilliten i internationell jämförelse är hög i Sverige, finns det betydande skillnader i det mellanmänniskliga förtroendet inom landet. Den generella tilliten är fortsatt hög, men tilliten till grannar och medmänniskor i grannskapet har sjunkit. Särskilt tydligt är detta i svenska kommuner med stor segregation och stora inkomstskillnader [96]. Den sociala oro som allt oftare rapporteras från svenska storstäder skulle kunna tolkas som ett tecken på att tilliten till samhällets institutioner börjar vackla.

I Göteborg finns det en tydlig ojämlikhet i tillit. De göteborgare med en högre socioekonomisk status i form av inkomst, upplever mer tillit till människor i deras närhet. I diagram 22 ser vi att ojämlikheten i tilliten har ökat över tid. Det skiljer i dag 29 procentenheter mellan de som har hög respektive låg inkomst. Det finns ingen skillnad mellan könen vad gäller tillit (diagram 23). Däremot finns en tydlig skillnad mellan inrikes och utrikes födda (diagram 24). Sedan 2004 har tilliten minskat bland de som är födda utanför Sverige. När funktionalitet studeras (diagram 25) visar det sig att en lägre andel funktionsnedsatta upplever tillit till människor i sin närhet, jämfört med de som inte har en funktionsnedsättning.

När vi går över till att studera tilliten mellan människor utifrån en geografisk nivå ser vi än mer hur skillnaderna träder fram. Det har främst att göra med det som presenterades i diagram 22, det vill säga socioekonomisk status. Eftersom staden är socioekonomiskt segregerad blir skillnaderna påtagliga. Det är alltså ingen geografisk effekt vi ser, utan snarare en bild över huruvida livsvillkoren är likvärdigt fördelade eller inte, vilket här illustreras med tilliten mellan människor.

Ojämligheten i tillit mellan områden tycks bestå

Sedan 2004 har tilliten minskat eller varit oförändrad i en tredjedel av stadens 30 mellanområden. I de övriga har den ökat. Störst ökning ser vi i Östra Angered följt av Södra Angered, Kortedala och Norra Älvstranden, dock från helt olika nivåer. Diagram 26 visar skillnaden mellan de mellanområden som för respektive tidsperiod haft den lägsta respektive högsta andelen tillit. När dessa områden slås samman får vi trenden som vi ser i diagram 26. Därigenom synliggörs hur skillnaden har utvecklats: både de resurssvaga och resursstarka områdena visar en svag uppgång. Därmed kan vi konstatera att ojämlikheten i tillit mellan olika områden tycks bestå i Göteborg.

I mellanområdet Bergsjön uppger 52 procent av den vuxna befolkningen uppger den vuxna befolkningen 2013-2015 att de känner tillit till sina medmänniskor (diagram 27), vilket är det lägsta värdet i staden. Den högsta tilliten finner vi i mellanområdet Södra Skärgården med 93 procent. En tydligt socioekonomisk gradient i tillit syns i staden, där de mer resurssvaga områdena har lägre tillit och de mer resursstarka högre tillit.

Bilden av tilliten ligger i linje med SOM-institutets egen undersökning, som pekar på avsevärda skillnader i den mellanmänniskliga tilliten mellan göteborgare i olika områden. Tilliten för människor i egna bostadsområdet är betydligt lägre i stadens resurssvaga mellanområden [97].

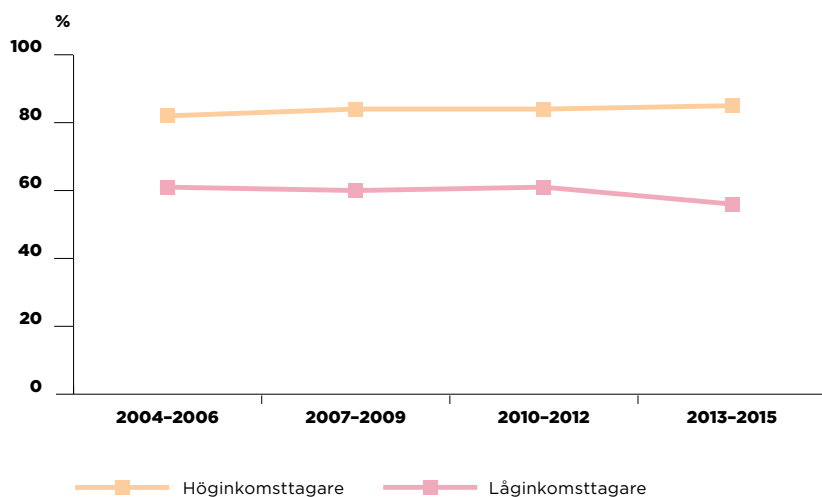

Diagram 22. Andel (%) vuxna (30-64 år) som uppger att de har tillit till andra människor i sin närhet, uppdelat efter inkomst (2004-2015) [78].

De ojämlika skillnaderna i tillit till andra människor är tydliga i Göteborg.

Det finns en ojämlikhet mellan grupper med olika socioekonomisk status. De som har en hög social status, mätt som inkomst, har också i hög tillit till andra.

Ojämlikheten syns också för mer socialt utsatta grupper. Låginkomsttagare, födda utanför Sverige och personer med funktionsnedsättning anger i lägre grad att de litar på sina medmänniskor.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med tillit. I resurssvaga mellan-områden är tilliten lägre. Det betyder att det finns ojämlika skillnader i tillit mellan göteborgare med olika social position.

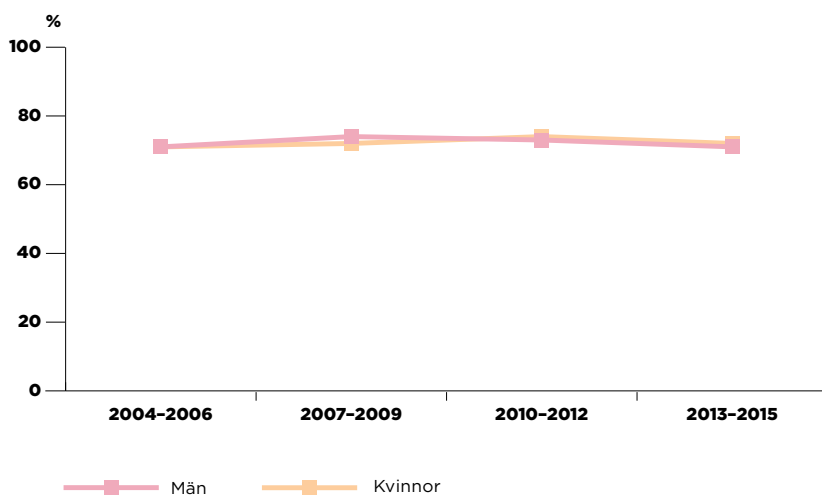

Diagram 23. Andel (%) vuxna (30-64 år) som uppger att de har tillit till andra människor i sin närhet, uppdelat efter kön (2004-2015) [78].

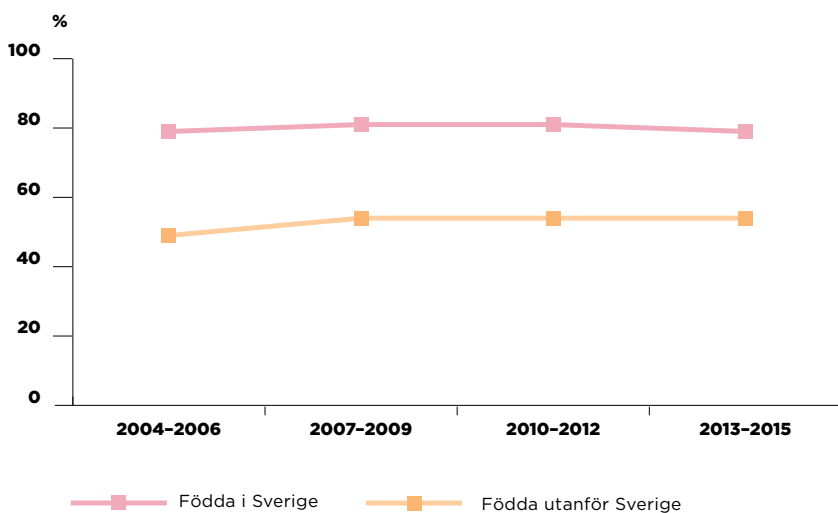
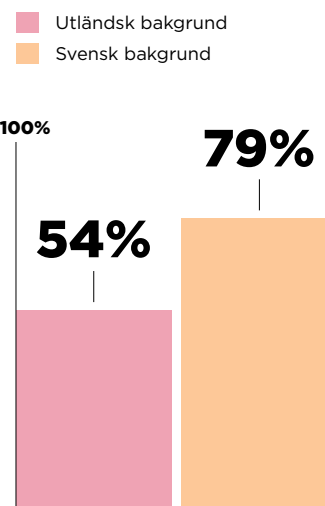

Diagram 24. Andel (%) vuxna (30-64 år) som uppger att de har tillit till andra människor i sin närhet, uppdelat efter bakgrund (2004-2015) [78].

Ojämlik skillnad i upplevd mellanmännisklig tillit

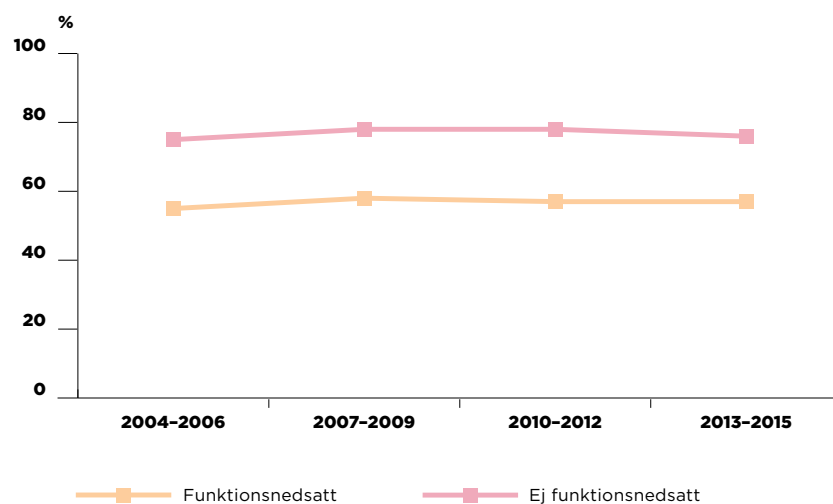

Diagram 25. Andel (%) vuxna (30-64 år) som uppger att de har tillit till andra människor i sin närhet, uppdelat efter funktionalitet (2004-2015) [78].

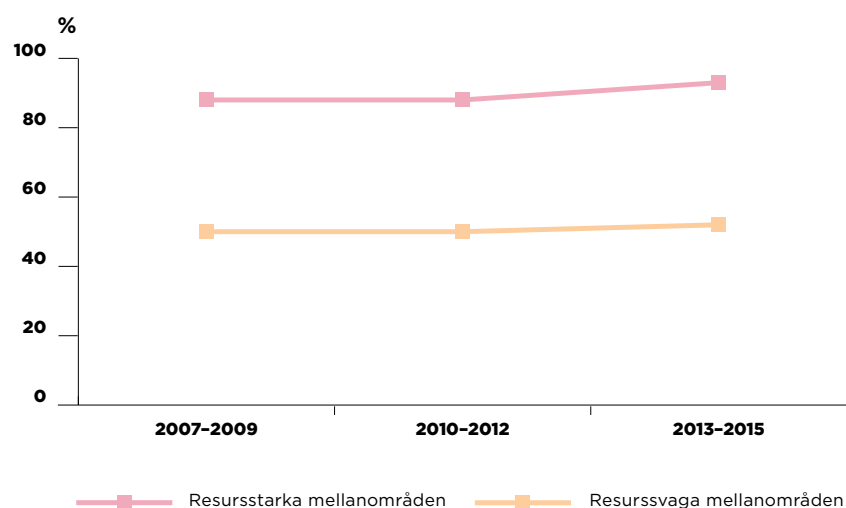

Diagram 26. Andel (%) vuxna (16-84 år) som uppger att de har tillit till andra människor i sin närhet, uppdelat efter respektive mätperiods mest resursstarka eller resurssvaga mellanområde (2007-2015) [78].

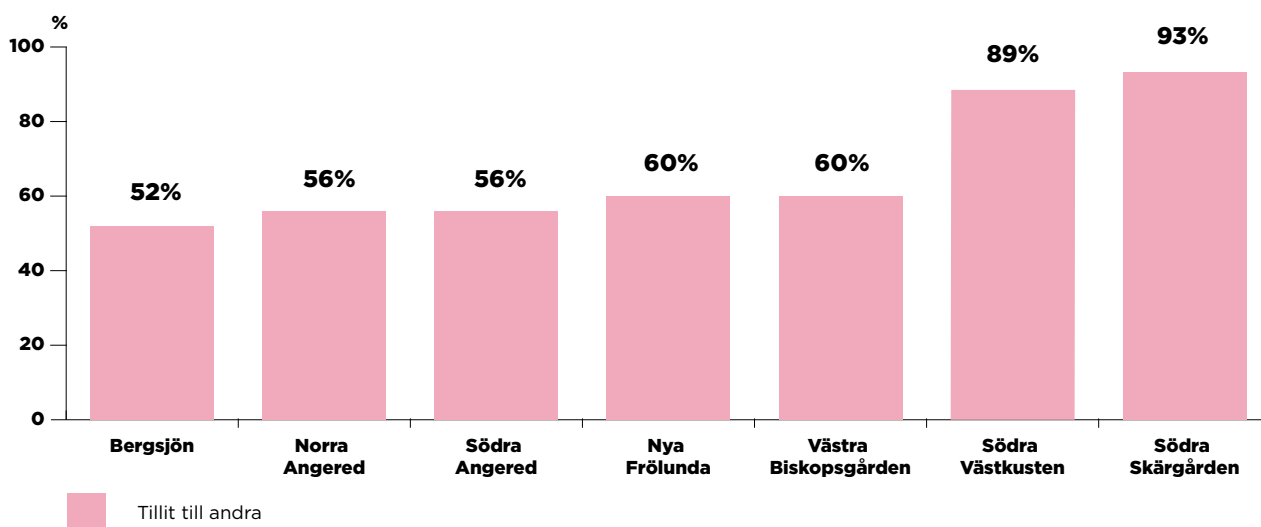

Diagram 27. Andel (%) vuxna (16-84 år) med tillit till andra människor, uppdelat efter stadens fem mest resurssvaga och stadens två mest resursstarka mellanområden (2013-2015) [78]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Fördjupning: Tillit till andra människor i sin närhet

Här ovanför såg vi att andelen med högt socialt kapital, mätt som tillit, är lägre bland män än bland kvinnor. Här fördjupas bilden (diagram 28) och vi ser att allra lägst är tilliten bland manliga låginkomsttagare. Utlandsfödda har i liten utsträckning högt socialt kapital, även bland höginkomsttagarna, även om tilliten ökar med inkomstnivån (diagram 31).

Låginkomsttagare som uppgett annan än heterosexuell läggning (diagram 32) uppvisar i lägre utsträckning högt socialt kapital. Precis som det konstaterades när hälsan studerades är underlaget för denna analys numerärt litet. Men anmärkningsvärd är den relativt sett låga andelen icke-heterosexuella bland höginkomsttagare.

Egen inkomst och boendeyrskets medelinkomst tycks ha en additiv effekt, så att man har störst chans att ha hög tillit om man är höginkomsttagare och bor i ett resursstarkt område med hög medelinkomst, medan motsatsen gäller för låginkomsttagare boende i ett resurssvagt område med låg medelinkomst. Här kan det finnas flera mekanismer och förklaringar, till exempel behöver inte den egna inkomsten fullt avspejla de ekonomiska villkor man lever under, hushållens totala inkomst och förmögenhet skiljer sig sannolikt mellan resursstarka och resurssvaga områden. Det är också sannolikt att det även finns andra positiva effekter på tillit av att bo i ett resursstarkt område, samt andra negativa effekter på tillit av att bo i ett resurssvagt område.

De ojämlika skillnaderna i tillit till andra människor är tydliga i Göteborg.

Höginkomsttagare som bor i ett resursstarkt område med hög medelinkomst har också en högre tillit till andra människor jämfört med låginkomsttagare boende i ett resurssvagt område med låg medelinkomst.

Det finns också skillnader inom grupperna höginkomsttagare respektive låginkomsttagare när det kommer till kön, bakgrund, funktionalitet och sexualitet.

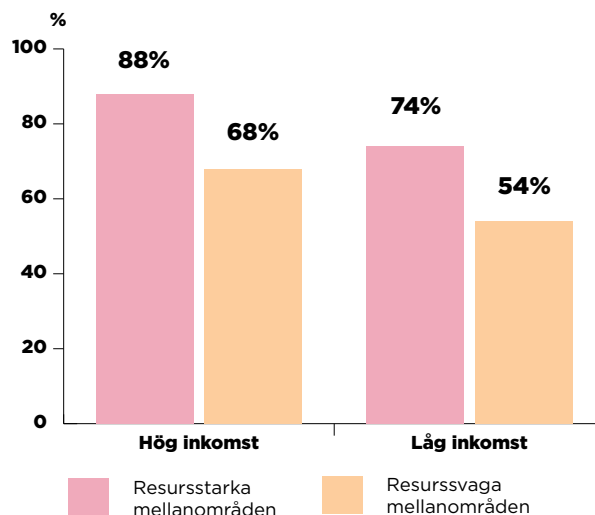

Diagram 28. Vuxna (30-64 år) som upplever att de kan lita på de allra flesta människor uppdelat efter inkomst (2007-2016) [78].

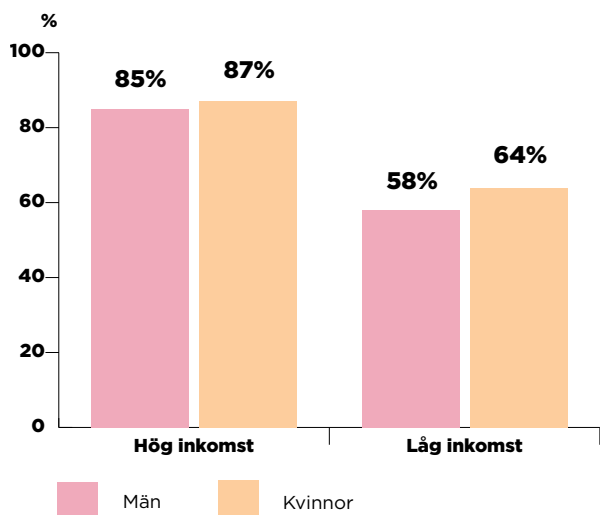

Diagram 29. Vuxna (30-64 år) som upplever att de kan lita på de allra flesta människor uppdelat efter kön (2007-2016) [78].

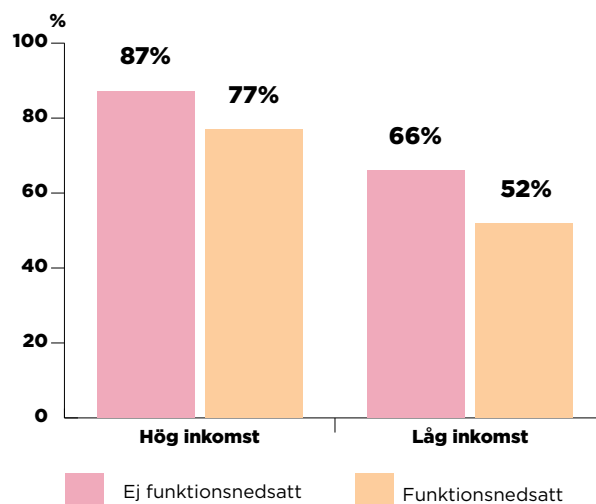

Diagram 30. Vuxna (30-64 år) som upplever att de kan lita på de allra flesta människor uppdelat efter funktionalitet (2007-2016) [78].

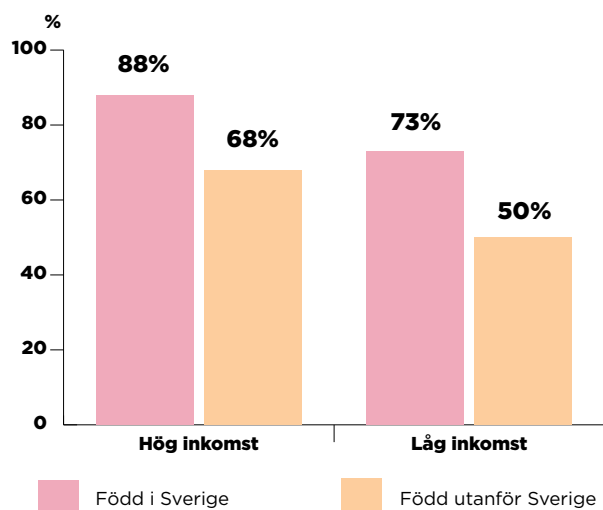

Diagram 31. Vuxna (30-64 år) som upplever att de kan lita på de allra flesta människor uppdelat efter bakgrund (2007-2016) [78].

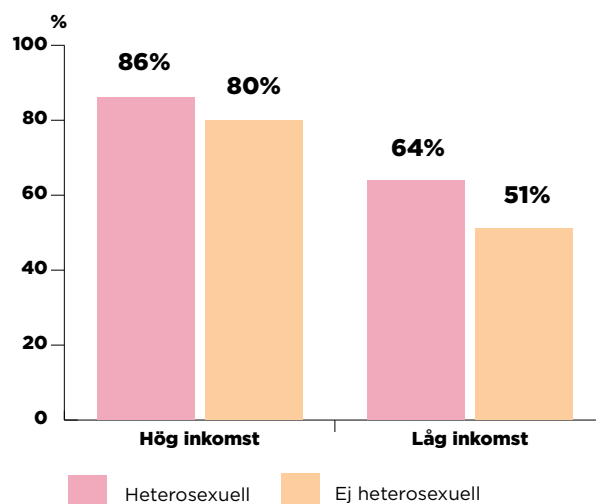

Diagram 32. Vuxna (30-64 år) som upplever att de kan lita på de allra flesta människor uppdelat efter sexualitet (2007-2016) [78].

Tillit och förtroende till samhällets institutioner och till politiken

I avsnittet som handlade om sammanhållning (se sidan 28 och framåt) konstaterades att det är centralt för sammanhållningen och därigenom också för tilliten att samhället har en god förmåga att garantera bra livsvillkor och välfärd åt sina medlemmar [30]. En viktig del i ett sådant arbete är väl fungerande samhällsinstitutioner [33]. En annan viktig del är de offentliga tjänstepersonernas bemötande gentemot invånarna. Frågor som rättssäkerhet, opartiskhet, etik, öppenhet, samt ett tillmötesgående sätt och att motverka diskriminering är viktigt. Tillsammans bildar detta en grund för hur tilliten till det offentliga utvecklas.

Det betyder att de offentliga institutionernas kvalitet och hur de fungerar är betydelsefullt, för både jämlikhet och sammanhållningen, men även för frågor som till exempel tillväxt. Särskilt viktiga blir de institutioner som fördelar resurser och erbjuder människor möjlighet att skaffa sig sådana resurser som är nödvändiga för att kunna delta i samhället. Utbildning är exempel på en sådan resurs. Även institutioner som skapar möjlighet för människor att omsätta och använda sina resurser är viktiga, som att gå från utbildning eller arbetslöshet till arbete. Institutionerna som omfördelar resurser i form av behovsprövade bidrag är också viktiga. De skapar tillsammans möjlighet för människor att kunna försörja sig och skaffa materiell välfärd [98].

I Göteborg kan vi se koppling mellan förtroendet för den kommunala verksamheten och socioekonomisk status. Det är dock ingen entydig bild. Det intressanta är att ju högre statusen är i en grupp, mätt som inkomst, desto lägre andel har förtroende för kommunens verksamheter (diagram 33), medan motsvarande för grupper med hög utbildningsnivå (och därmed högre status) finns en hög andel med förtroende för kommunens verksamheter (diagram 34). Bland de som har en årsinkomst under 100 000 konor säger 59 procent att de har förtroende för kommunens verksamheter. Bland de som har störst årsinkomster (mer än 700 000 kronor) har 45 procent förtroende. Av de som inte har fullföljt grundskolan uppger 39 procent att de har förtroende för kommunens verksamheter. Motsvarande för de som har en eftergymnasial utbildning om tre år eller längre är 49 procent [99].

Utifrån ålder har yngre högre förtroende för kommunens verksamheter, jämfört med äldre. Vidare visar statistiken att de med utländsk bakgrund har högre förtroende, jämfört med de som har en svensk bakgrund. Det framgår knappt några könsskillnader mellan män och kvinnor. Det gick inte att analysera svaren från de med annan könsidentitet eftersom underlaget var för litet [99].

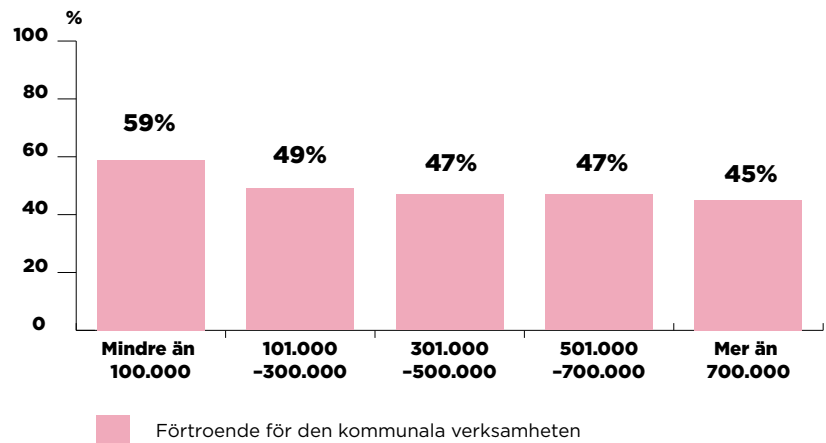

Diagram 33. Andel (%) vuxna (16–85 år) som har förtroende för den kommunala verksamheten, uppdelat efter inkomst (2016) [99].

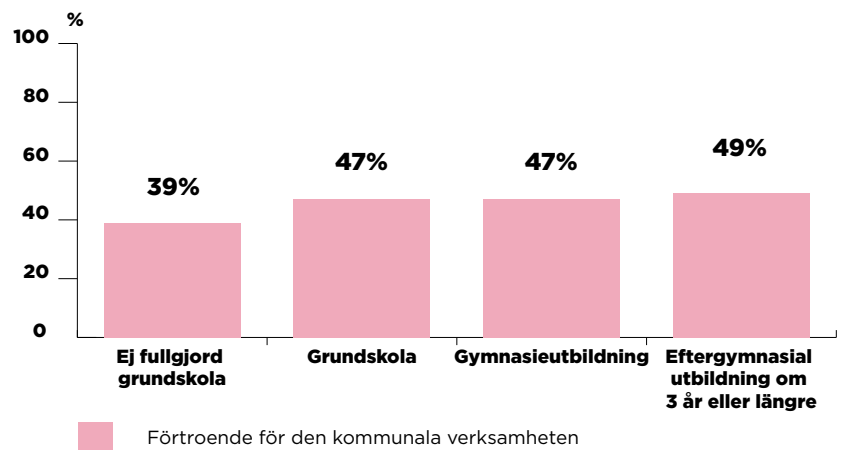

Diagram 34. Andel (%) vuxna (16–85 år) som har förtroende för den kommunala verksamheten, uppdelat efter utbildningsnivå (2016) [99].

Som en del av tilliten till institutionerna och den generella tilliten i samhället räknas också den tillit medborgarna har till sina politiker.

För att det politiska systemet ska fungera och uppfattas legitimt, är det en förutsättning att göteborgarna känner förtroende för sina politiker. Enligt SOM-institutet är förtroendet för politikerna i Göteborg relativt lågt. Samtidigt konstateras att det inte är lägre än i riket som helhet [97].

I Göteborg är det inga påfallande skillnader mellan olika gruppers förtroende för politiker. Samma mönster som i förtroendet för de kommunala verksamheterna går att se: förtroendet är högre hos de som har lägre inkomst (diagram 35) samt hos de med lång utbildning (diagram 36) [99].

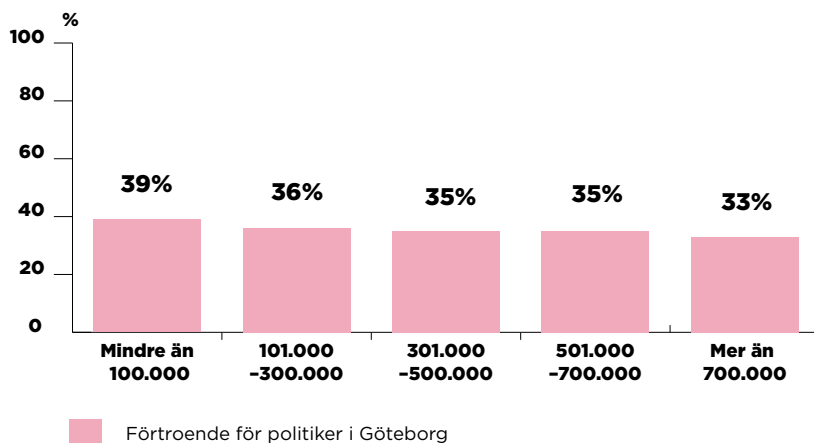

Diagram 35. Andel (%) vuxna (16–85 år) som har förtroende för politiker i Göteborg, uppdelat efter inkomstnivå (2016) [99].

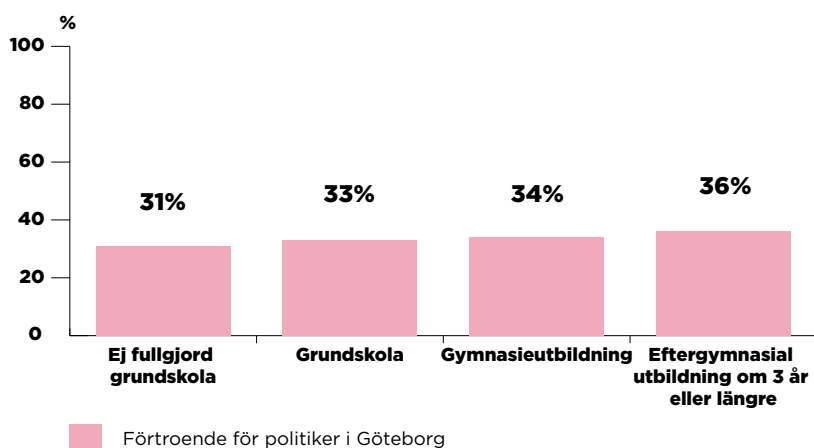

Diagram 36. Andel (%) vuxna (16–85 år) som har förtroende för politiker i Göteborg, uppdelat efter utbildningsnivå (2016) [99].

Social och medborgerlig delaktighet

Det är viktigt med sammanhållning och social interaktion mellan människor för att samhälle ska fungera. Det är också viktigt med människors delaktighet och inflytande. Vi har här ovanför också tagit upp att social sammanhållning har betydelse för samhällets förmåga att hantera komplexa samhällsproblem. Den sociala sammanhållningen stärks när det i samhället finns god tillgång till sociala resurser, möjlighet att delta i samhället, vara del av olika sammanhang och kunna påverka sitt liv, sin vardag och sin närmiljö och samhällsutvecklingen i stort.

Detta brukar sammanfattas i socialt och medborgerligt deltagande, vilket kan mätas på flera olika sätt och på olika nivåer. Området spänner förenklat uttryckt från att alla människor ska ha lika möjligheter att påverka såväl sin vardag som samhällsutvecklingen i stort, till människors möjlighet att vara socialt deltagande i samhället. I den här rapporten har vi valt att fokusera på den sociala delaktigheten.

Utvecklingstanke:

Det är viktigt att Göteborg får en större kunskap och kännedom om hur den sociala och medborgerliga delaktigheten ser ut och är fördelad i staden. Därför är det bland annat viktigt att ta fram bra mått och indikatorer för att kunna följa utvecklingen samt att kunna göra socioekonomiska analyser på området.

Läs mer om social sammanhållning och socialt deltagande på sidan 28 och framåt.

Social delaktighet

Människors delaktighet på olika nivåer har också betydelse för hälsan. Det finns ett stort antal studier som ger stöd åt att sociala relationer har en hälsofrämjande effekt genom olika former av sociala nätverk, socialt stöd, socialt deltagande, tillit och integrering [100]. Alla dessa former påverkar hälsan positivt [101]. Det finns till och med studier som visar att social isolering är lika negativt för hälsan som tobaksbruk och skadligt alkoholbruk [102].

Välintegrerade personer med starka band till familj och omgivning lever längre, har en bättre hälsa och återhämtar sig fortare efter sjukdom, än socialt isolerade personer.

Det finns också ett starkt stöd i den vetenskapliga litteraturen för att välintegrerade personer med starka band till familj och omgivning lever längre, har en bättre hälsa och återhämtar sig fortare efter sjukdom, än socialt isolerade personer [100]. Genom deltagande i sociala nätverk kan individer eller grupper också få tillgång till värdefulla resurser, som socialt stöd, information, kunskap och kontakter. Deltagandet kan också främja ett välfungerande samhälle, eftersom samarbete för det allmännas bästa underlättas när människor deltar i sociala nätverk [37].

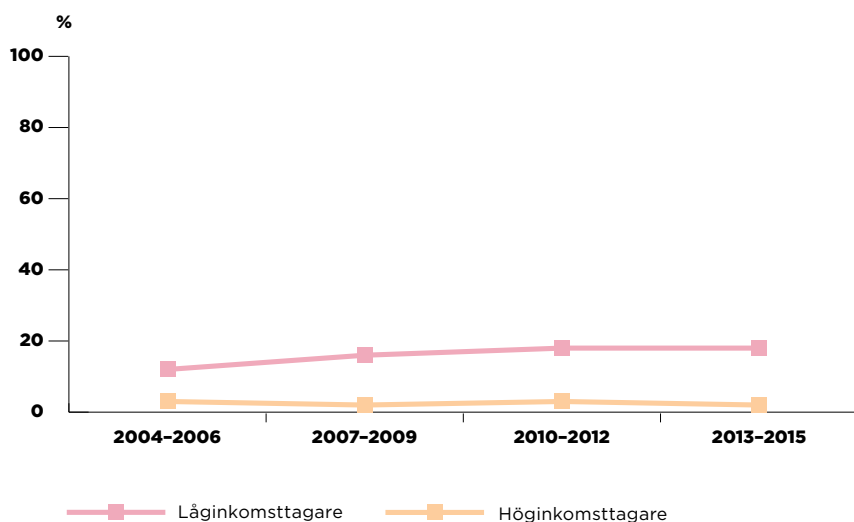
I Göteborg finns en tydlig ojämlikhet i socialt deltagande, som i det här fallet mäts genom social isolering (diagram 37). Högst andel socialt isolerade återfinns inom gruppen med funktionsnedsättning (21 %), de som är födda utomlands (20 %) och för låginkomsttagare (18 %). Det finns däremot ingen skillnad mellan könen. Eftersom många ingår i fler av de här grupperna samtidigt kan det tänkas att de som är låginkomsttagare med en funktionsnedsättning och som är födda utanför Sverige är mer isolerade än andra. Det är det vi tidigare i rapporten har benämnt som en dubbel utsatthet.

Den sociala isoleringen ökar

Över tid har den sociala isoleringen ökat mest bland låginkomsttagare. År 2004–2009 låg den sociala isoleringen för låginkomsttagare på 12 procent och 2013–2015 var motsvarande uppgift 18 procent. Det betyder att ojämlikheten, mätt utifrån social isolering, har ökat i Göteborg (diagram 37).

I diagram 38 jämförs stadens mest resursstarka med de mest resurssvaga mellanområdena. Skillnaderna är tydliga. I de mest resursstarka områdena är det endast 2–3 procent som är socialt isolerade, i det mest resurssvaga mellanområdet är det 22 procent. Det är ett resultat som till stor del kan förklaras av den sociala statusen. Det, eftersom vi vet att ju högre social status desto högre är vanligen det sociala deltagandet. Det vi ser på den geografiska nivån är alltså en effekt av hur likvärdiga livsvillkoren är fördelade i staden.

Skillnaderna mellan stadens olika mellanområden har inte förändrats över tid. I diagram 39 illustreras de mellanområden som för varje mätpunkt hade det högsta respektive lägsta värdet. Genom detta diagram synliggörs att skillnaderna har legat still. Samtidigt har utvecklingen över tid sett annorlunda ut inom enskilda mellanområden. Den sociala isoleringen har till exempel ökat i Centrala Angered, Bergsjön, Tuve och Östra Angered, medan den har minskat i Norra Älvstranden.

De ojämlika skillnaderna i socialt deltagande är tydliga i Göteborg.

Det finns en ojämlikhet mellan grupper med olika socioekonomisk status. De som har en hög social status, mätt som inkomst, är också i lägre utsträckning socialt isolerade.

Ojämlikheten syns också för mer socialt utsatta grupper. Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med social isolering. I resurssvaga mellanområden är isoleringen högre.

Det betyder att det finns ojämlika skillnader i socialt deltagande mellan göteborgare med olika social position.

Diagram 37. Andel (%) vuxna (30-64 år) som uppger sig vara socialt isolerade, uppdelat efter inkomst (2004-2015) [78].

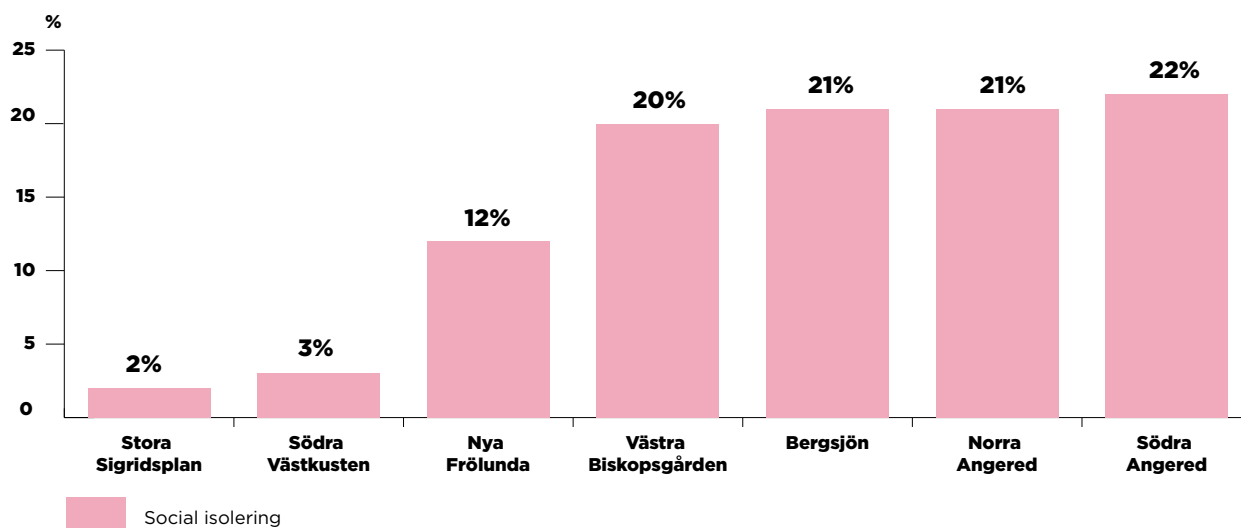

Diagram 38. Andel (%) vuxna (30-64 år) som upplever sig socialt isolerade, uppdelat efter stadens fem mest resurssvaga respektive stadens två mest resursstarka mellanområden (2013-2015) [78]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

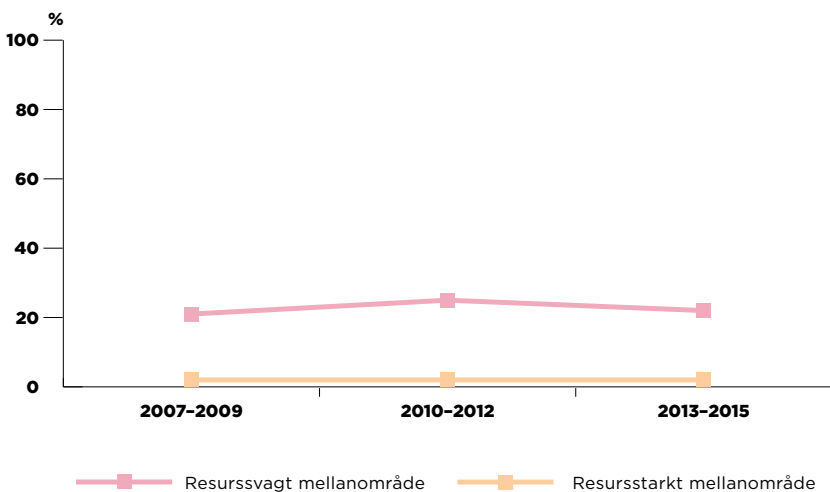

Diagram 39. Andel (%) vuxna (16-84 år) som uppger sig vara socialt isolerade, uppdelat efter respektive års mest resursstarka eller resurssvaga mellanområde (2007-2015) [78].

Barns sociala deltagande

Det sociala deltagandet är självklart inte bara viktigt för vuxna. Barns deltagande har många fördelar. Dels har det en integrerande effekt, eftersom barn från olika sociala och ekonomiska bakgrunder möts, och dels eftersom ett aktivt liv främjar barns inläring och utveckling. Barns sociala deltagande är därför också viktigt för att skapa ett sammanhållet samhälle och stärka det sociala kittet.

I Göteborg säger 59 procent av barnen i årskurs åtta att de är medlemmar i en förening eller organisation. Andelen är högre bland pojkar än flickor, och lägst andel finns bland de som har en annan könsidentitet. Det framgår inga skillnader vad gäller funktionalitet och medlemskap i förening. Däremot är det skillnad i medlemskap beroende på barnens bakgrund (diagram 40). Barn som är födda i Sverige, och har en eller båda föräldrarna födda i Sverige, är 67 procent medlemmar i en förening. Motsvarande uppgift för barn som är födda i Sverige men båda föräldrarna födda utomlands är 43 procent. Lägst andel medlemmar finns bland de barn som inte är födda i Sverige. Detta visar en tydlig gradient i social position och att det finns en ojämlikhet i Göteborg, när barns sociala deltagande studeras utifrån bakgrund.

Oroande är att 58 procent av barnen uppger att de har avstått från föreningsaktivitet på grund av att de inte haft råd. Det tyder på att det kan finnas socioekonomiska skillnader i barns sociala deltagande i Göteborg. Det, tillsammans med vilket utbud och vilka sociala normer som råder i stadsdelen, skulle kunna vara en del av förklaringen i skillnaderna i diagram 41. Viktigt i sammanhanget är också hur staden arbetar med att nå olika grupper av barn så att föreningslivet blir tillgängligt för alla.

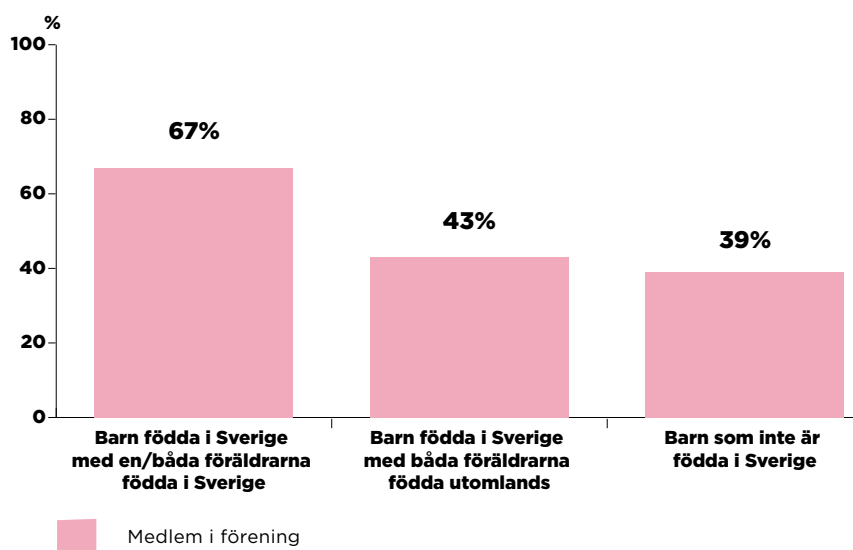

Diagram 40. Andel (%) barn i årskurs 8 som är medlem i en förening, uppdelat efter bakgrund [103].

I Göteborg finns ganska stora variationer i barns sociala deltagande i olika stadsdelar (diagram 41). I Angered anger 38 procent av barnen i årskurs åtta att de är med i en förening. I Majorna-Linné är motsvarande siffra 67 procent. Möjliga förklaringar kan till exempel vara utbud och kostnader, men också om deltagandet kräver att föräldrarna är närvarande eller ställer upp och skjutsar sina barn eller inte. Det kan också handla om sociala normer och attityder i såväl samhället, närmiljön som inom familjerna.

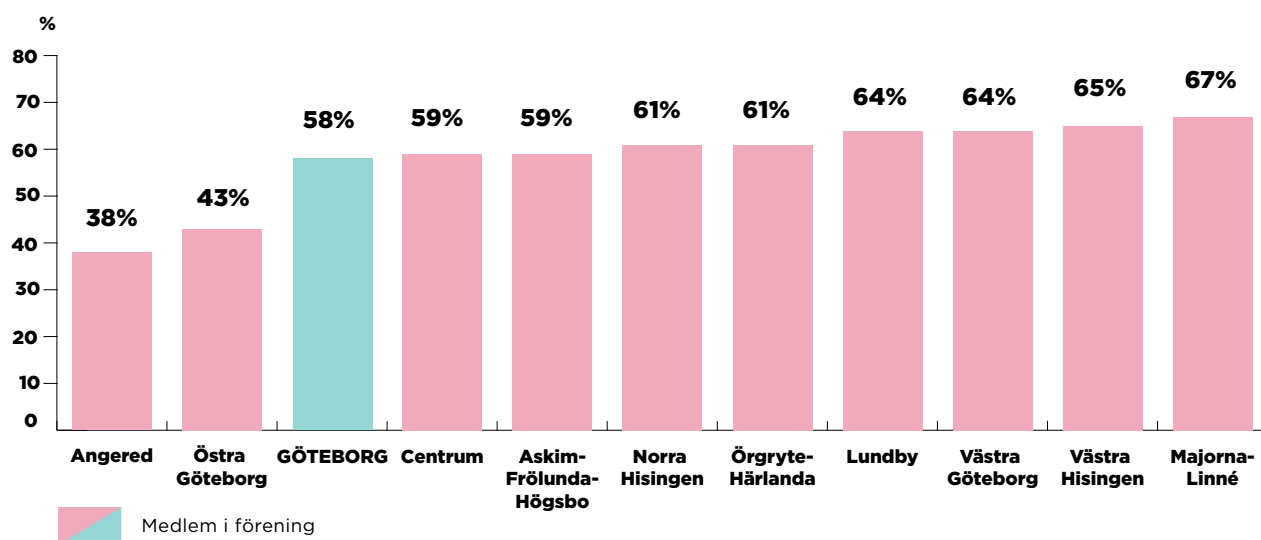

Diagram 41. Barns sociala deltagande. Andelen (%) barn i årskurs 8 som är med i någon förening på sin fritid, uppdelat efter stadsdel [103].

Social rörlighet beskrivs med hjälp av:

- medelinkomst i förvärvsinkomst
– som ett mått på status

Social rörlighet

Begreppet social rörlighet används för att förklara att en individs bakgrund inte begränsar dess möjligheter. I ett strikt teoretiskt perspektiv skulle absolut social rörlighet innebära att alla barn oavsett socioekonomisk bakgrund skulle ha lika chanser i livet. Det betyder att föräldrarnas bakgrund inte längre skulle väga så tungt för hur barnens framtid skulle gestalta sig.

I Sverige var den sociala rörligheten stor från efterkrigstiden fram till 1980–90-talet [54]. I dag är betydelsen av föräldrarnas socioekonomiska bakgrund för till exempel en individs inkomst högre än för cirka 30 år sedan. Sannolikheten att hamna i de lägre inkomstgrupperna ökar ju lägre inkomst föräldrarna hade under personens uppväxttid [55].

Det kan vara lättare att acceptera en viss grad av socioekonomisk ojämlikhet om den sociala rörligheten samtidigt är hög. Nu har det dock framkommit att den sociala rörligheten i Sverige är lägre än vad vi hittills har känt till. Det innebär att barn, när de växer upp, i stor utsträckning får liknande socioekonomisk ställning som föräldrarna. Ett exempel på detta är resultaten från en aktuell Göteborgsstudie. I den fann forskarna att hela 61 procent av de barn som tillhörde synliga minoriteter och var bosatta i utsatta låginkomstområden fortfarande bodde i likvärdiga områden även i vuxen ålder. De hade även liknande ekonomiska förutsättningar när de blev vuxna som de hade som barn. Resultaten visar att rörligheten har minskat i Sverige [56].

Eftersom den sociala rörligheten kan underskattas om endast sambandet mellan barn och föräldrar studeras, har forskare numera börjat studera även den utvidgade familjen, det vill säga föräldrarnas syskon och kusiner liksom deras makar och makarnas syskon. Då blir bilden av den sociala rörligheten mer statisk och den generationsöverskridande ojämlikheten framkommer. Familjen, inklusive den utvidgade familjen, är alltså en viktig och central motor för hur den sociala statusen utvecklas över tid. Det är också en betydande förklaring till hur bestående, och rent av tilltagande, ojämlikheten är mellan generationer [57].

Grupper som har en hög social status tenderar alltså att bibehålla den positionen över flera generationer. Det gäller både när den sociala statusen mäts genom inkomst och förmögenhet, och när utbildningsnivå och skolprestationer studeras [58]. Det betyder att den sociala positionen har en hög varaktighet över tid och tenderar att cementeras. Därmed begränsas den sociala rörligheten mellan generationer.

Utvecklingstanke

Studera frågan: Hur ser den sociala rörligheten ut i Göteborg över fler generationer där den utvidgade familjen inkluderas?

Ur ett Göteborgsperspektiv är det naturligtvis intressant att förstå den sociala rörligheten bättre. Är det så att var och varannan göteborgare är sin egen lyckas smed och gör klassresor eller är de flestas status ett resultat av släktens sociala och ekonomiska position? I den här rapporten har vi inte haft möjlighet att studera den sociala rörligheten i sig. Däremot presenteras det längre fram hur till exempel elevers skolprestationer och utbildningskarriärer hänger samman med deras föräldrars utbildningsnivå (se sidan 140) och socioekonomiska position.

Social status

Det konstaterades tidigare i den här rapporten (sidan 39) att den position en grupp har i förhållande till det omgivande samhället påverkar gruppens framtidsutsikter och välmående [42]. Sambandet visar att ju högre social och ekonomisk status gruppen har i förhållande till andra, desto bättre är till exempel hälsan. Hälsan förbättras alltså gradvis. Här nedanför i diagram 42–43 illustreras den sociala statusens utveckling över tid i resursstarka respektive resurssvaga områden i Göteborg.

De ekonomiska resurserna är ett tydligt mått på social status [59]. Det är därför som medelinkomst används som exempel i de båda diagrammen. Medelinkomsten i förvärvsinkomst är de ekonomiska resurser som finns innan samhällets omfördelande effekter har trätt in. Den säger därför inte sanningen om hur mycket pengar som finns att leva på. Medelinkomsten får istället indikera vilken relativ status personer har i samhället, utifrån hur hög eller låg lön de har.

I diagram 42 ser vi att statusen, mätt med medelinkomst, har ökat markant över tid i det mest resursstarka primärområdet, både sedan 1992 och sedan 2012 (de siffror som redovisades i den förra Jämlikhetsrapporten). I det mest resurssvaga primärområdet, däremot, har statusen minskat över tid i förhållande till staden i övrigt, även om en svag uppgång kan skönjas sedan 2012.

Till detta ska läggas, att när statusen mäts genom medelinkomst påverkas utvecklingen starkt av det allmänna konjunkturläget och av sysselsättningsgraden. Utan arbete kan ju rimligtvis inte inkomsten heller öka. Att utvecklingsmönstren skiljer sig åt mellan de olika primärområdena beror, enligt forskning, på att en befolkning påverkas olika av förändringar i konjunkturen och på arbetsmarknaden.

Diagrammen här nedanför visar att trenden både är tydlig över tid (1992–2015) och att skillnaden har ökat sedan den förra Jämlikhetsrapporten (2012–2015). Detta tolkas som om att skillnaderna i social status i staden ökar.

Läs mer om arbetslivet på sidan 144.

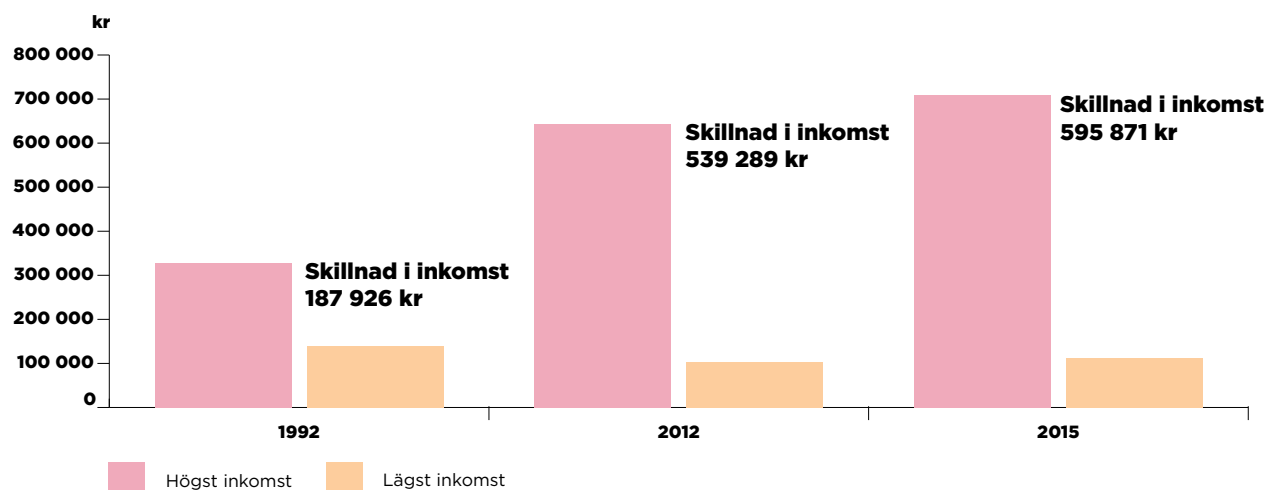

Diagram 42. Jämförelse i social status över tid mellan det mest resursstarka respektive mest resurssvaga primärområdet genom att mäta högsta respektive lägsta medelinkomst i förvärvsinkomst (inklusive nollinkomsttagare) för vuxna (25–64 år) uppdelat efter primärområde [60].

Prisjusterat efter 2015 års penningvärde. Det betyder att förändringen mellan åren i diagrammet ger en bild av statusförändringen i staden. För att studera de ekonomiska förhållanden som människor faktiskt lever under, se diagram 44 på sidan 83.

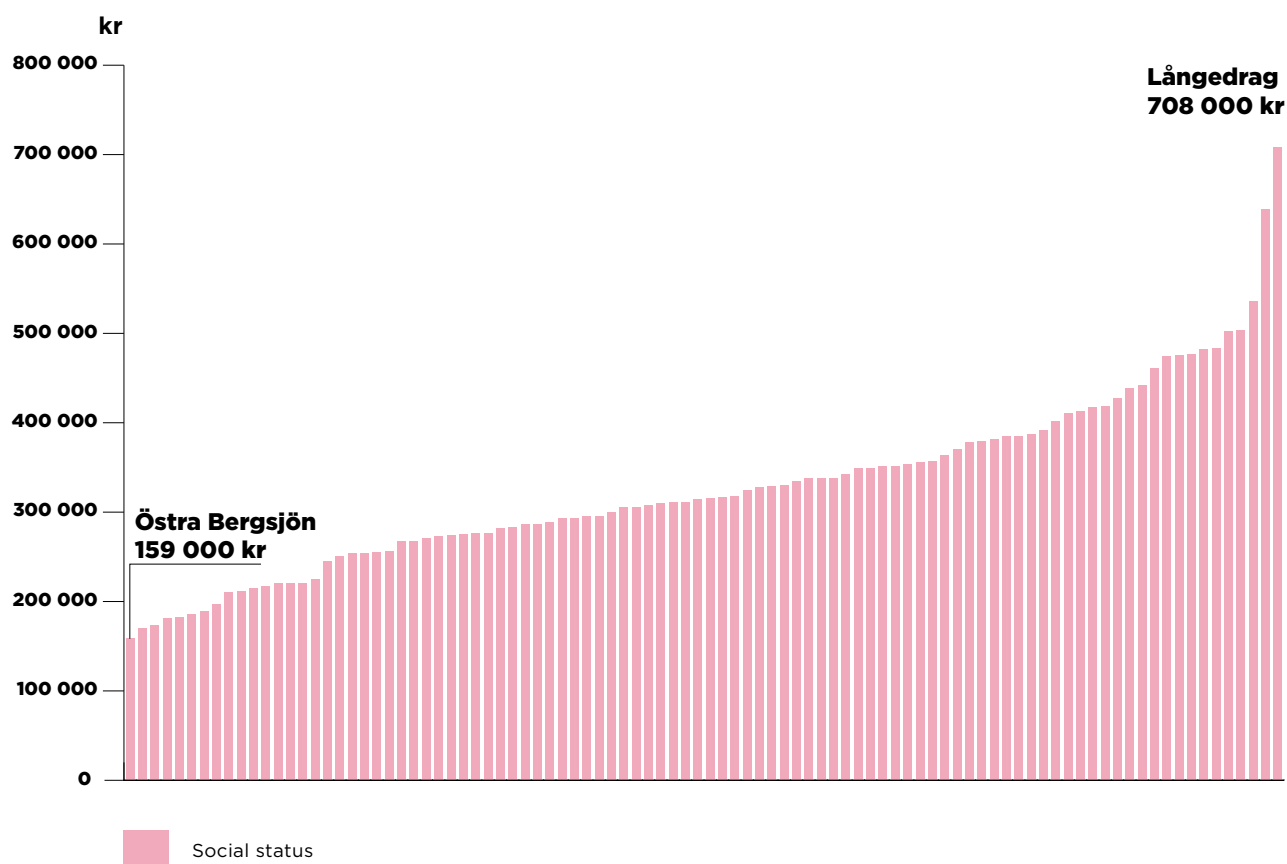

Diagram 43. Jämförelse i social status (2015) genom att mäta medelinkomst i förvärvs-inkomst (inklusive nollinkomsttagare) för vuxna (25–64 år) uppdelat efter primärområde [60].

Läs mer om absolut fattigdom på sidan 85 och relativ fattigdom på sidan 88.

I den här rapporten används hälsans fördelning som ett mått på ojämlikhet. Det finns ett tydligt belagt samband mellan högre ekonomisk standard och bättre hälsa. Därför visar den sociala gradienten och diagram 42–43 på stadens ojämlika livsvillkor. Livsvillkoren påverkar en rad olika faktorer i livet och är centrala i arbetet för en socialt hållbar stad.

Ekonomisk trygghet

Ekonomiska resurser och dess spridning har stor betydelse för jämlikhet, sammanhållning, hälsa och tillit i ett samhälle. Det är kanske det livsvillkor som tydligast sätter ramarna för livet och levnadsstandard. Inte minst är det tydligt för barn. Barn som växer upp i ekonomiskt resursstarka hem och områden är väl rustade för framtiden. Ofta får även barnen en lång utbildning själva och därmed bättre hälsa, högre välbefinnande, högre inkomster och de lever längre. Den ekonomiska tryggheten blir på så sätt ett viktigt villkor för ett jämlikt och sammanhållet samhälle.

Ett sätt att belysa ojämlikheten i Göteborg är att beskriva hur den ekonomiska tryggheten är fördelad mellan grupper av göteborgare.

Ekonomisk trygghet har i den här rapporten bland annat bäring på:

- Artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- Mål 1 och 10 i Agenda 2030

Ekonomisk trygghet beskrivs med hjälp av:

- inkomstspridning utifrån disponibel inkomst
- långvarigt försörjningsstöd
- låg ekonomisk standard som ett sätt att beskriva risken för fattigdom
- låg ekonomisk marginal – låg förmåga att klara oväntade utgifter

De är de vanligaste och mest etablerade sätten att beskriva den ekonomiska ojämlikheten.

Det skiljer **270 000 kronor** i disponibel inkomst mellan stadens resursstarka och resurssvaga områden per år.

60 % av de som har en funktionsnedsättning har kontantmarginal. För dem utan funktionsnedsättning är siffran **83 %**.

59 % av barnfamiljerna lever med risk för fattigdom i stadens mest resurssvaga område.

Ekonomiska resurser är kanske det livsvillkor som tydligast sätter ramarna för livet och levnadsstandarden. Ekonomiska resurser fungerar som en övergripande bestämningsfaktor för nästan alla andra faktorer, eftersom de i hög grad påverkas av de ekonomiska förhållanden vi lever under [59]. De ekonomiska villkoren, och särskilt inkomsten, samvarierar med en mängd faktorer som har betydelse för människors välbefinnande.

Inkomsten är så avgörande eftersom pengar enkelt går att omvandla till andra eftersträfvärdiga levnadsvillkor. Pengar skapar valmöjligheter och ger ökad trygghet och kontroll över livet. Det blir till exempel lättare att bestämma var och hur man vill bo. Pengar underlättar också konsumtion, som i sin tur är en viktig statusmarkör och betydelsefull för bland annat hälsan [45].

Det är väl kartlagt att det finns en tydlig koppling mellan inkomst och hälsa, för såväl individer, grupper som hela länder [21, 15, 6]. Att studera ekonomiska levnadsförhållanden ger därför en snabb och tydlig bild av livsvillkoren som helhet, men även hälsoskillnader i befolkningen.

Ekonomiska villkor har alltså stor betydelse för jämlikhet, sammanhållning, hälsa och tillit i ett samhälle och är av stor betydelse i den här rapporten. Med ambitionen att ge en nyanserad bild av göteborgarnas levnadsstandard följer här nedan därför ett antal olika indikatorer och mått för att beskriva ekonomiska villkor.

Inkomst- och förmögenhetsspridning

I länder som Sverige är det inte nivån på välbefinnandet i sig, utan hur välbefinnandet fördelas mellan olika grupper, som främst orsakar ojämlikhet i befolkningen [45]. Psykisk och fysisk hälsa, kriminalitet, användandet av droger, skolprestationer, fetma och tonårsgraviditeter påverkas till exempel inte av hur rikt ett samhälle är, utan av hur jämnt det är [61, 50, 42, 62]. En stor inkomstspridning i befolkningen har därmed negativ effekt på folkhälsan, men även på samhällets sammanhållning [50].

Som tidigare har nämnts är den sociala gradienten inte enbart ett resultat av människors absoluta levnadsvillkor, utan mer ett resultat av de relativa villkoren. Var i samhällets sociala hierarki en grupp befinner sig i förhållande till alla andra påverkar bland annat gruppens hälsoutfall. Därför är det intressant att studera såväl de ekonomiska resurserna i form av inkomst som inkomstspridning i ett samhälle. Både absoluta och relativa mått är intressanta och den här rapporten tar upp båda perspektiven.

Inkomstskillnaderna växer snabbast i Sverige

Även om Sverige är ett av de länder i världen som traditionellt har små inkomstklyftor, var ökningen i inkomstskillnader mellan 1991 och 2010 bland de högre inom OECD [63]. När situationen i Sverige beskrivs kan fokus alltså antingen ligga vid att lyfta fram de små skillnader som framträder i en internationell jämförelse, men det kan också ligga vid att inkomstskillnaderna ökar snabbare i Sverige än i många andra länder [64, 65, 66, 67].

Inkomstskillnaderna, sett till den disponibla inkomsten, är större i Sverige än i de övriga nordiska länderna. Den senare tidens ökande ekonomiska klyftor har inte främst drivits av ökade löneskillnader. Reallönerna har ökat i alla inkomstgrupper. Den ökade skillnaden handlar istället om den disponibla inkomsten [68]. De disponibla inkomsterna ökar förvisso

för alla, men ökningen har inte varit likvärdig för alla inkomstgrupper. Inkomstspridningen blir större eftersom tillväxttakten är störst för de med höga inkomster och minst för de med låga inkomster [13]. Till exempel har den procent som har de högsta inkomsterna även fått en ökad kapitalinkomst [68]. Därmed ökar också skillnaderna i levnadsstandard.

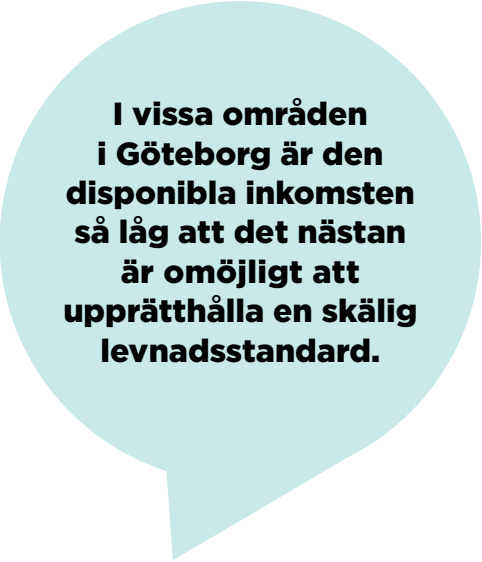
Staden mäter om inkomstskillnaderna² ökar eller minskar genom att jämföra den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet³ mellan de 10 procent av hushållen som har den högsta respektive lägsta inkomsten. Det betyder att båda ändar av inkomstfördelningen jämförs med varandra. En vanlig metod att visa inkomstspridning med är att dela in befolkningen i *deciler*, det vill säga tio grupper, där decil 1 är den tiondel i befolkningen som har lägst inkomst och decil 10 den tiondel som har högst inkomst. De hushåll som 2015 hade en disponibel inkomst per konsumtionsenhet som motsvarade de högsta 10 procenten av inkomstfördelningen var 3,77 gånger så stor, jämfört med de 10 procent av hushållen som låg sämst till i stadens inkomstfördelning. År 2014 var motsvarande uppgift 3,80. Inkomst-skillnaden kan på så sätt tolkas ha minskat något mellan 2014 och 2015. Frågan är om detta är en svag tendens av att staden håller på att bli mer jämlik eller är det bara en tillfällig fluktuation.

På nationell nivå finns det de som hävdar att inkomstskillnaderna har minskat över tid, medan andra menar att skillnaderna har ökat. Orsaken till de olika slutsatserna kommer av hur inkomstspridningen mäts, under vilken tidsperiod och var olika gränsvärden sätts. Den allmänna bilden tycks dock vara att inkomstspridningen har ökat i Sverige sedan 1990. Det är en bild som framhålls bland annat i 2010 års ekonomiska vårproposition och av Statistiska centralbyrån samt Folkhälsomyndigheten [42, 69, 70, 71]. Även slutsatserna om huruvida ökningstakten är liten eller stor är delad. Många menar ändå att det har skett en långsam ökning av skillnaderna utifrån hushållens disponibla inkomster, sett till hela perioden från början av 1990-talet [69, 42]. Det betyder att ojämlikheten har ökat.

I diagram 44 synliggörs hur den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet fördelar sig mellan stadens olika primärområden. Det är tydligt att det är stora skillnader i de ekonomiska villkoren mellan olika geografiska områden. Den ekonomiska segregationen blir tydlig genom att vissa grupper koncentreras till vissa platser, till exempel mer socioekonomiskt lika grupper i stadens centrum eller ytterområden [45].

Den lägsta disponibla inkomsten per konsumtionsenhet och år i Göteborg är på 141 909 kronor. Den högsta ligger på 412 256 kronor per år, vilket ger en skillnad på 270 347 kronor. Detta är ett mått på inkomstspridningen efter att samhällets omfördelande åtgärder har vidtagits. Det betyder att detta är skillnaden i vad göteborgarna har att leva på under ett år.

Detta betyder att den nivå som den disponibla inkomsten ligger på i vissa områden i Göteborg gör det nästan omöjligt att leva på en nivå som motsvarar en skälig levnadsstandard.

**I vissa områden
i Göteborg är den
disponibla inkomsten
så låg att det nästan
är omöjligt att
upprätthålla en skälig
levnadsstandard.**

² Ett enklare spridningsmått som visar inkomstspridningen genom att kontrastera inkomster i båda ändar av inkomstfördelningen. För att konstruera måttet delas befolkningen i 10 lika stora grupper. De som har de lägsta inkomsterna hamnar i decilgrupp 1, de med näst lägsta inkomsterna i decilgrupp 2, osv. upp till decilgrupp 10 som består av de tio procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna.

³ Disponibel inkomst består av inkomst av arbete och kapital, ersättningar och bidrag minus skatt och negativa transferingar. Med konsumtionsenhet menas förenklat uttryckt att den disponibla inkomsten ställs i relation till antalet personer i familjen. Det vill säga att inkomsten per familj räknas om till en standardiserad och viktad konsumtionsenhet genom att en vuxen i varje familj tilldelas en konsumtionsenhet, varje övrig vuxen 0,5 enheter och varje barn under 14 år räknas om till 0,3 konsumtionsenheter.

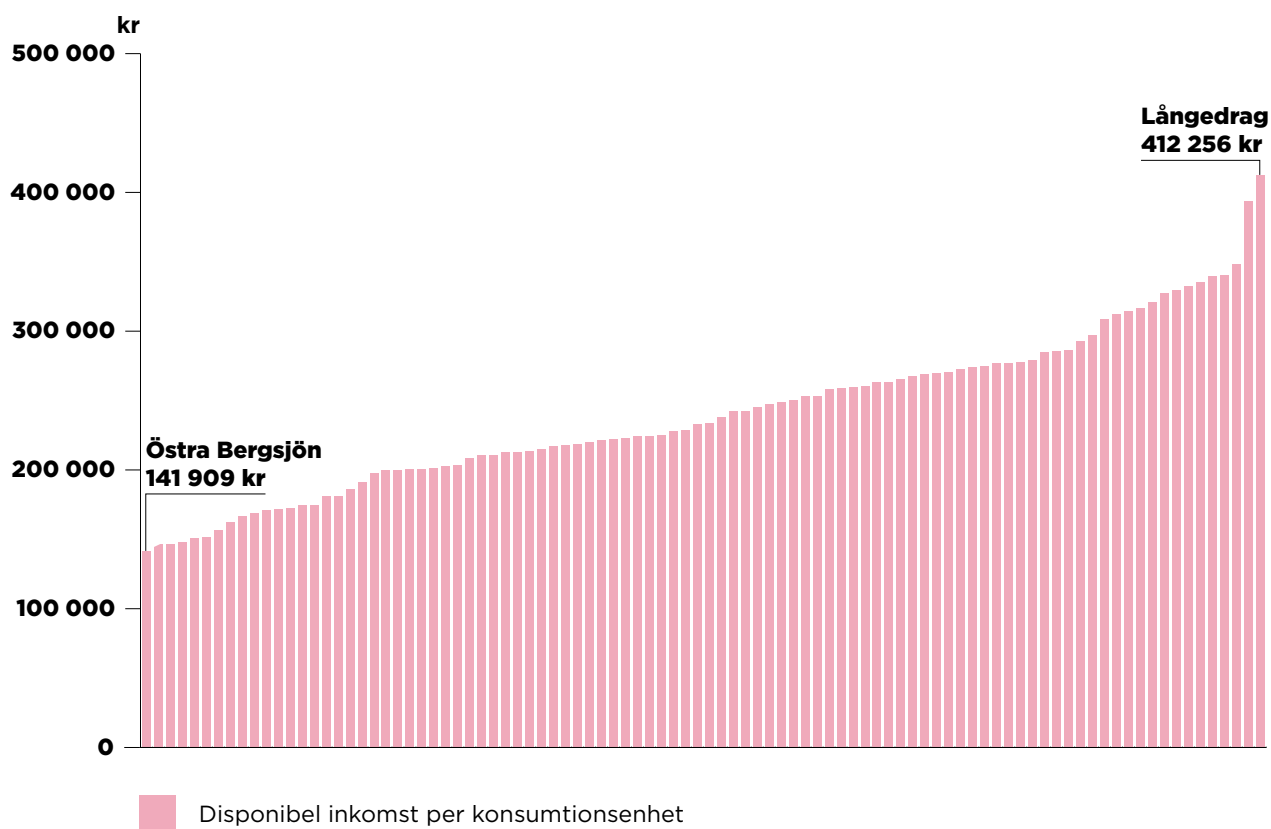
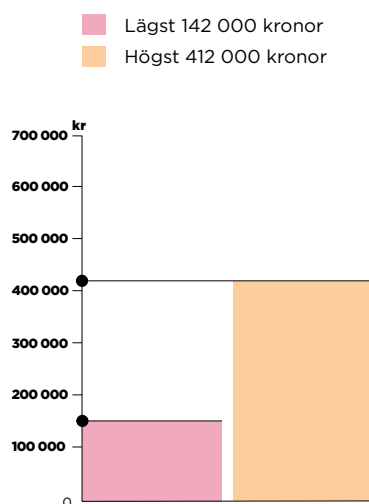

Diagram 44. Disponibel inkomst (SEK) per konsumtionsenhet, uppdelat efter primärområde (2015) [86]. Vissa primärområden är borttagna på grund av för få observationer, till exempel Högsbo och Arendal.

Det skiljer 270 000 kronor i årsinkomst mellan stadens olika områden

Eftersom detta är det första året som denna uppgift finns tillgänglig på kommunal nivå kan ingen jämförelse göras över tid. Men i en svensk studie [56] som jämfört den disponibla inkomsten över tid fann forskarna stora skillnader i Göteborg. Före 1990 skilde det 40 procent i disponibel inkomst mellan Hovås och Hammarkullen. År 2006 hade de i Hovås 262 procent mer.

I den förra rapporten från 2014 användes istället medelinkomsten av förvärvsinkomsten för att beskriva inkomstskillnaderna. Det vill säga skillnaderna innan samhället har fördelat om resurserna genom skatter och bidrag. År 2012 var den lägsta medelinkomsten, utifrån 2015 års prisnivå, 103 600 kronor och den högsta 642 900 kronor. Detta har ändrats till att år 2015 vara 112 600 kronor i det lägsta primärområdet och 708 400 kronor i det området som hade de högsta medelinkomsterna. Skillnaden i medelinkomst har alltså ökat.

Om vi går så långt tillbaka som år 1992 var skillnaden 139 000 respektive 327 000 kronor enligt 2015 års prisnivå. Över tid framgår att inkomstspridningen mätt med medelinkomst utifrån förvärvsinkomst ökat kraftigt.

Förmögenhetsspridning

Förutom inkomstspridningen är även förmögenhetsspridningen intressant att betrakta. Förmögenhet har en högre varaktighet än andra socio-ekonomiska mått, som utbildning, inkomst och yrke. Förmögenhet har ofta genererats över flera generationer och kan spegla en historisk, ackumulerad ojämlikhet. På så sätt blir den också en stark förklaringsvariabel i en analys av ojämlikhet. Vidare är förmögenhet mer ojämlikt fördelad än vad inkomster är. I den absoluta toppen av förmögenhetsfördelningen återfinns inte alltid personerna med högst inkomster, eftersom de i stor utsträckning kan leva på sin förmögenhet och inte behöver en arbetslivsinkomst i samma utsträckning [58].

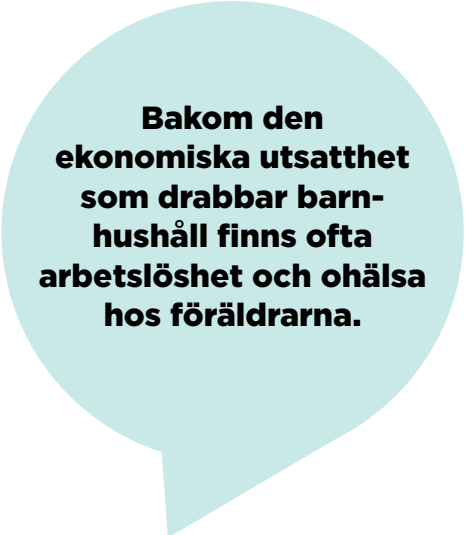
Ekonomisk utsatthet

Ekonomisk utsatthet är starkt förknippat med den allmänna konjunkturen: i goda tider är färre ekonomiskt utsatta och då under kortare tid. Enligt Socialstyrelsen blir fler kvar i fattigdom om den inleds under en lågkonjunktur. Det oavsett om det är en absolut eller relativ fattigdom (se förklaring nedan) som studeras [55].

Studier har visat att det är vanligt med återinträde i fattigdom, alltså om man en gång varit fattig löper man högre risk att bli det igen. Av de som lämnade fattigdom 1992 hade 50 procent återinträtt sju år senare. Av de som lämnade fattigdom 1998 återinträdde 30 procent inom sju år [55].

Gruppen fattiga består till största del av långvarigt fattiga, som varit fattiga i fem år eller mer. I gruppen fattiga ingår också temporärt fattiga, de som lämnar den ekonomiskt utsatta situationen snabbt. Hälften av de temporärt fattiga upphör att vara fattiga redan efter ett år [55]. Längre tid av ekonomisk utsatthet leder till högre grad av social uteslutning: forskningsresultat visar att långvarig ekonomisk utsatthet gör det svårare att delta i samhällsgemenskapen, självkänslan blir lägre och företagsamheten sjunker. I Sverige utgörs 40 procent av de långvarigt fattiga av barnfamiljer, men andelen barn som var långvarigt utsatta hade minskat 2010 jämfört med i början av 2000-talet [63] [55]. Bakom den ekonomiska utsatthet som drabbar barnhushåll finns ofta arbetslöshet och ohälsa hos föräldrarna [66].

I denna rapport tillämpas som sagt ett flertal mått i syfte att belysa frågan ur flera perspektiv. Olika indikatorer ger olika bilder och har olika för- och nackdelar. Både absoluta och relativa mått kommer därför att presenteras.

Bakom den ekonomiska utsatthet som drabbar barnhushåll finns ofta arbetslöshet och ohälsa hos föräldrarna.

Läs mer om försörjningsmöjligheter på sidan 147 och framåt.

Absolut fattigdom

Med definitionen absolut fattigdom menas att det finns en nedre, konstant gräns, som skiljer fattiga från icke fattiga. Att leva under gränsen betyder ett liv med avsevärt sämre kvalitativa förhållanden, än vad övriga befolkningen har [65]. Det absoluta fattigdomsmåttet var vanligt i den tidiga fattigdomsforskningen och utgick antingen från en fattigdomsgräns, ofta baserad på 1985 års socialbidragsnorm, eller från inkomststandard [55].

Under 1990-talets lågkonjunktur ökade andelen absolut fattiga, men minskade därefter igen och mer än halverades mellan 1996 och 2007. Den absoluta fattigdomen har således i ett längre tidsperspektiv minskat i Sverige. Nu för tiden är ännu färre fattiga i absoluta termer. För dem, som fortfarande är fattiga, kan situationen upplevas som ännu värre, eftersom det är färre som delar deras situation och att de därmed blir ännu mer marginaliserade, relativt sett [55].

Långvarigt ekonomiskt bistånd

Ett absolut mått på ekonomisk utsatthet är långvarigt ekonomiskt bistånd. I den här rapporten är det långvariga ekonomiska biståndet exempel på trygghetssystem, alltså ett system som handlar om samhällets förmåga att omfördela resurser, till exempel försörjningsstöd, sjukpenning och arbetslöshetsersättning. Denna trygghet är också en del av FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, så som de uttrycks i artikel 25.

Långvarigt ekonomiskt bistånd följer utvecklingen av realinkomsterna. Fördelen med måttet är att de som erhåller bistånd genomgår socialtjänstens inkomstprövning (förutom inkomst tas eventuell förmögenhet och andra ekonomiska resurser med i bedömningen). Det innebär att långvarigt ekonomiskt bistånd är en indikator som med större säkerhet kan antas spegla en ekonomiskt utsatt situation, jämfört med indikatorer som mäter fattigdom endast utifrån inkomst. Ett problem med att använda långvarigt ekonomiskt bistånd som indikator på fattigdom är dock att den mäter just bistånd, vilket i sin tur styrs av politiska beslut. Om beslut tas att det ska ställas högre krav för att erhålla bistånd ser fattigdomen automatiskt ut att minska, eftersom färre då erhåller bidrag. Ett annat problem är att alla som är i behov av stöd kanske inte söker, eftersom de kan se det som stigmatiserande eller skamligt att behöva leva på bidrag. Andra kanske inte ens vet om att de har rätt till bistånd och därför inte söker. Detta mått underskattar alltså sannolikt antalet fattiga [55, 64].

Långvarigt ekonomiskt bistånd som mått är starkt förknippat med förändringar i arbetsinkomster för de grupper som har svag arbetsmarknadsanknytning, eftersom de inte har kvalificerat sig till ersättning från andra trygghetssystem som till exempel A-kassa. Måttet speglar därför arbetslösheten bland dessa grupper [63].

I diagram 45 redovisas andel med långvarigt försörjningsstöd uppdelat efter stadsdel. Vi ser förändringen över tid, med nedslag på åren 2004, 2012 och 2016. Dessutom synliggörs skillnader såväl inom stadsdelarna som mellan stadsdelarna. Överlag kan en koppling till den socioekonomiska statusen i respektive stadsdel och andel som erhåller långvarigt försörjningsstöd skönjas. De stadsdelar som betraktas som mer resursstarka har, som förväntat, lägre andel som erhåller bidrag. Motsatsen ser vi i de mer resurssvaga stadsdelarna.

Angered, som har högst andel av hushåll som erhåller långvarigt försörjningsstöd i Göteborg, uppvisar också den största förändringen över tid – en positiv förändring, eftersom det långvariga försörjningsstödet har minskat från 30 procent år 2004 till 23 procent år 2016. Samma mönster syns i Lundby (diagram 45).

Ytterligare två utvecklingsmönster syns i staden. Den ena är, att det i några stadsdelar inte har skett någon förändring över åren. Den andra är, att i hälften av stadsdelarna har andelen som erhåller långvarigt försörjningsstöd ökat. Anledningen kan vara många och komplexa. I enlighet med resonemanget ovan kan förändringar i arbetslösheten över tid påverka olika i stadsdelarna. En annan möjlig förklaring är hur olika områden har utvecklats genom bebyggelse. I Lundby byggs det till exempel mycket, befolkningen har ökat och därmed kan befolkningssammansättningen förändras, vilket kan ge ett utfall i andel som erhåller försörjningsstöd. Slutligen kan det ha fattats olika politiska beslut kring försörjningsstödet i stadsdelarna, vilket kan ha påverkat utvecklingen.

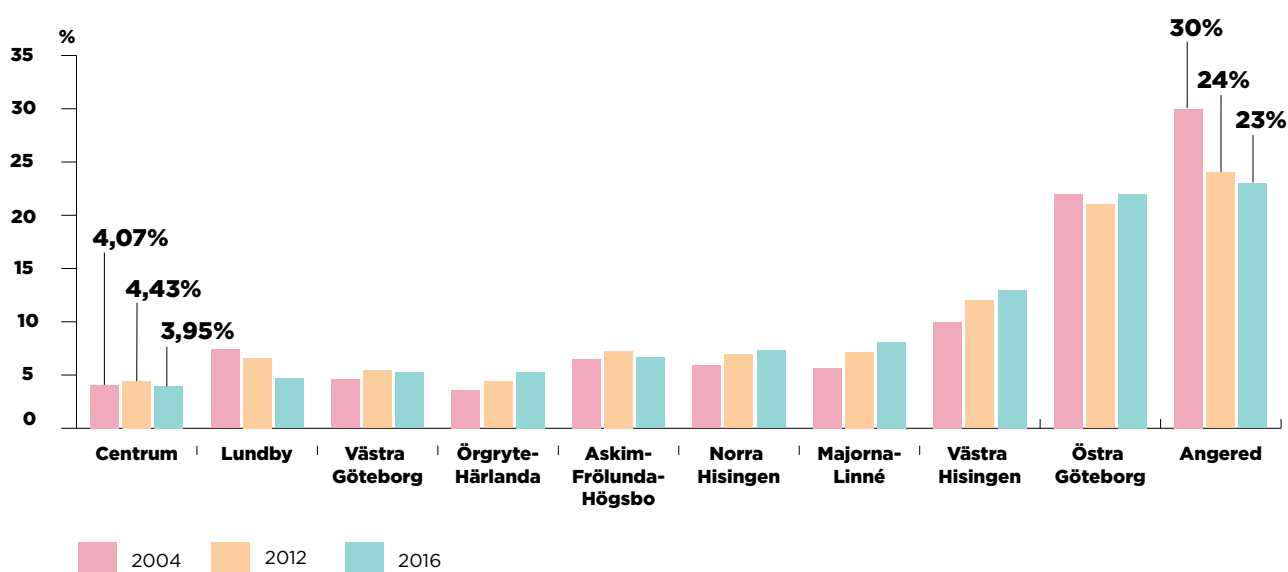

Diagram 45. Andel (%) av hushållen i Göteborg som under de senaste 12 månaderna hade ett långvarigt försörjningsstöd, det vill säga mottagit stöd i mer än 10 månader, år 2004, 2012 och 2016, fördelat över Göteborgs stadsdelar [72].

Oavsett utvecklingen inom stadsdelarna och orsaken bakom visar diagram 45 att det finns påtagliga skillnader i andel av befolkningen som erhåller försörjningsstöd i staden. Det i sin tur indikerar att det finns ojämlika och påtagliga skillnader i livsvillkor, även när ett absolut fattigdomsmått används.

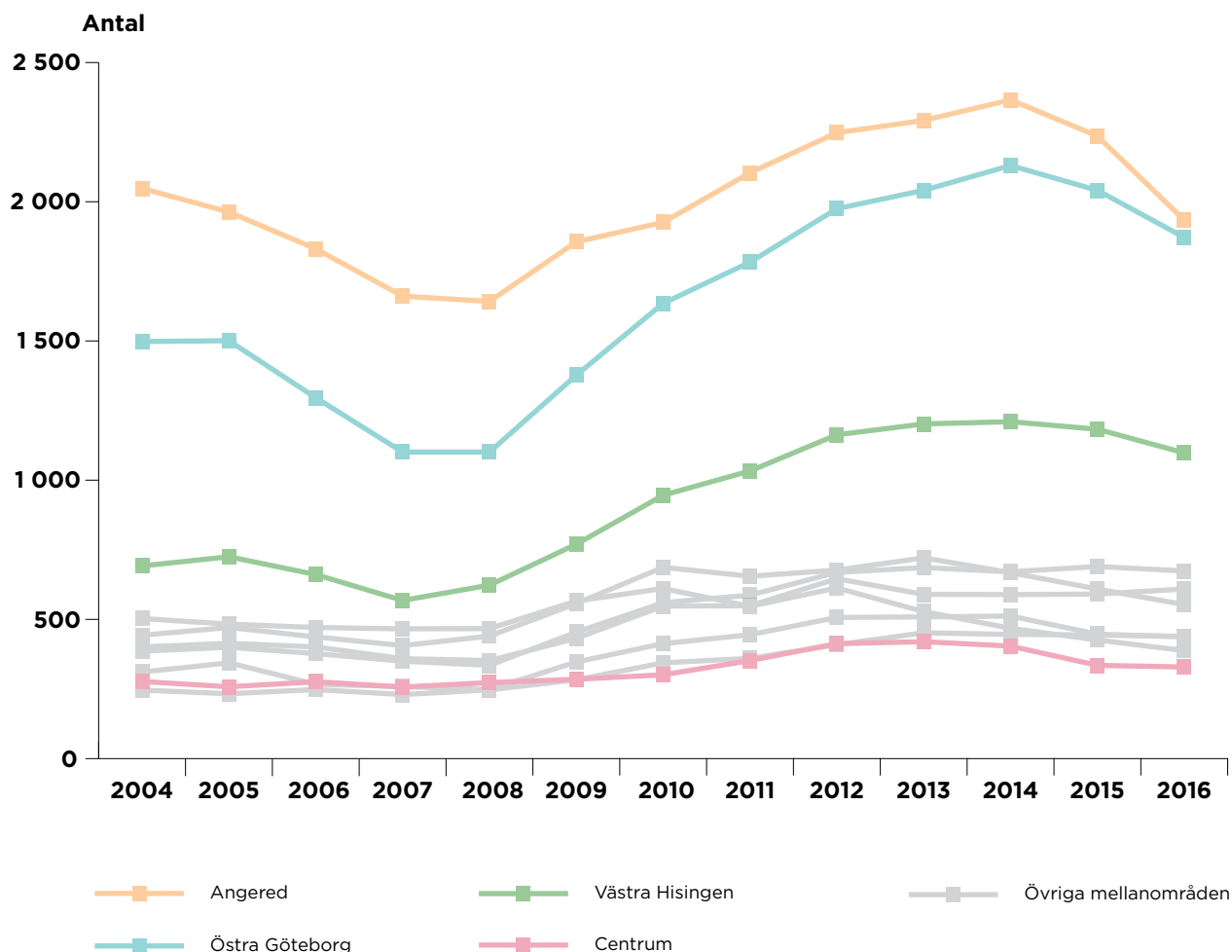

Diagram 46. Antal hushåll som under de senaste 12 månaderna hade långvarigt försörjningsstöd, det vill säga mottagit stöd i mer än 10 månader, för åren 2004–2016, uppdelat efter stadsdel [72].

När vi ser till det faktiska antalet hushåll som erhåller långvarigt försörjningsstöd (diagram 46) kan vi däremot se att en generell minskning i Göteborg. I synnerhet bland de områden med högst antal hushåll som erhåller långvarigt försörjningsstöd. Den positiva förändringen över tid kan ses som ett steg mot en mer jämlik stad, om nu förändringen kan tillskrivas att det faktiska behovet av försörjningsstöd har minskat. Men om det ligger andra faktorer bakom, som en restriktivitet i utbetalning även om behovet är oförändrat, då är förändringen inte reell. En konsekvens skulle då kunna bli fler och nya problem, eftersom det yttersta trygghetssystemet sviker de mest utsatta i befolkningen. Det är med andra ord viktigt att alltid veta orsakerna bakom förändringar, innan slutsatser om ökad eller minskad jämlikhet kan dras. Statistiken beskriver endast förändringen och ger ingen förklaring till varför. För att förstå vad som ligger bakom behöver mer avancerade analyser göras.

Relativ fattigdom

Relativ fattigdom är ett vanligare mått i den moderna fattigdomsforskningen. Samtidigt har kritik mot måttet absolut fattigdom vuxit fram [55].

Utgångspunkten för de relativa måtten är, att ekonomisk utsatthet är beroende av levnadsnivån i det omgivande samhället. Det betyder att en person med ofrivilligt låg inkomst inte kan leva ett liv som betraktas som normalt enligt det samtida samhällets normer och traditioner. Levnadsnivån jämförs alltså med alla andra i samma samhälle. Det innebär att fattigdomsnivån inte är konstant över tid och rum, utan kopplas till sociala faktorer. Med detta synsätt är det fullt möjligt att ha de fysiska behoven tillfredsställda (mat, kläder, boende etcetera) men ändå leva i en ekonomiskt utsatt situation, med sociala konsekvenser som följd [65]. Forskning visar att när barn växer upp under väsentligt sämre ekonomiska förhållanden än den närmaste omgivningen påverkas deras relationer till kamrater och jämnåriga negativt, och det blir påfrestningar i relationen till föräldrarna [73].

En nackdel med de relativa måtten är att nivåerna kan ändras från år till år. Det kan gå inflation i hur mycket pengar som behövs för att kunna leva på en nivå som anses normal och i takt med omgivningen [55].

Vem som betraktas som fattig skiljer sig alltså mellan dagens svenska välfärdsstat, jämfört med för hundra år sedan. På samma sätt skiljer sig den relativa fattigdomen mellan Sverige och olika utvecklingsländer.

Låg ekonomisk standard

Ett sätt att mäta de relativa skillnaderna är att studera låg ekonomisk standard. Det gör man genom att mäta andelen med låg disponibel inkomst per konsumtionsenhet, ett mått som är vanligt både nationellt och internationellt. Inom EU används måttet för att belysa **risken** för fattigdom [55]. Det är också ett bland flera rekommenderade sätt att följa upp mål 1: *Ingen fattigdom* och mål 10: *Minska ojämlikheten* i Agenda 2030⁴ [13]. Med detta mått finns det inte någon på förhand given del av befolkningen som är fattig, utan andelen beror på inkomstspridningen. Den relativa fattigdomen ökar nämligen om inkomstspridningen ökar. I Sverige har spridningen ökat sedan 1991 och därmed även andelen relativt fattiga [55].

Allt fler föräldrar och barn i Sverige lever i hushåll med låg ekonomisk standard [74]. Det betyder att de har en disponibel inkomst som ligger under 60 procent av medianinkomsten för alla hushåll. I Sverige i dag är det kvinnor över 65 år och personer som är födda utomlands, som är mest utsatta för fattigdom enligt detta mått. Om olika hushållstyper studeras är det gruppen ensamstående kvinnor med barn som tenderar vara mest ekonomiskt utsatt [13].

Sverige beskrivs ofta som ett ganska jämlikt land, med små inkomstskillnader. När EU-medlemsländerna jämförs med varandra före samhällets omfördelande transfereringar ligger Sverige ändå bland de länder som har högst andel relativt fattiga. Bilden blir dock en helt annan när transfereringar som barnbidrag, ekonomiskt bistånd och bostadsbidrag tas med i analysen. Sådana transfereringar har en kraftigt utjämnande effekt. Då placerar sig Sverige bland de länder som har lägst andel relativt fattiga. Det visar välfärdsstatens betydelse för att minska effekter av fattigdom [55]

Läs mer om inkomstspridning
på sidan 81.

⁴ FN:s Agenda 2030 är en global samling med 17 globala mål för hållbar utveckling och en bättre värld. Målen har en tydlig tyngdpunkt i den sociala dimensionen. Målen handlar i huvudsak om att utrota extrem fattigdom, minska ojämlikheter och orättvisor samt lösa klimatkrisen [12].

År 2015 var 60 procent av medianinkomsten i Göteborg 138 270 kronor. Nedan presenteras siffror över hur stor andel av alla barnfamiljer i Göteborg som samma år levde under denna nivå. I diagram 47 blir det tydligt att barn i Göteborg växer upp under vitt skilda livsvillkor. I de mer resurssvaga områdena lever strax över hälften av befolkningen i risk för fattigdom. I de resurstarka områdena har nästan inga barnhushåll en disponibel inkomst per konsumtionsenhet⁵ under 60 procent av medianinkomsten. I dessa områden har alltså nästa samtliga barnhushåll en god eller hög ekonomisk standard. Risken för fattigdom är där liten.

I vissa delar av Göteborg lever 58% av barnhushållen på en disponibel inkomst under 138 000 kronor per år. I andra delar är andelen 1,5%.

Det har tidigare konstaterats att den position, eller status, vi har i samhället bland annat påverkar vår hälsa. En status som kan beskrivas med hjälp av skillnader i inkomst. I diagram 47 framkommer dessa statusskillnader tydligt, mellan stadens primärområden, men även inom respektive område. Eftersom de relativa faktorerna har betydelse för statusen kan ett barnhushåll som lever med risk för fattigdom, men som bor i ett resurstarkt område, antas vara i en särskild utsatt situation. För att minska skillnaderna i livsvillkor i staden kan fokus därför inte enbart fästas vid de resurssvaga områden där en hög andel barnhushåll lever med låg ekonomisk standard. Utjämnande insatser kan lika gärna behövas för ekonomiskt svaga barnhushåll i resurstarka områden.

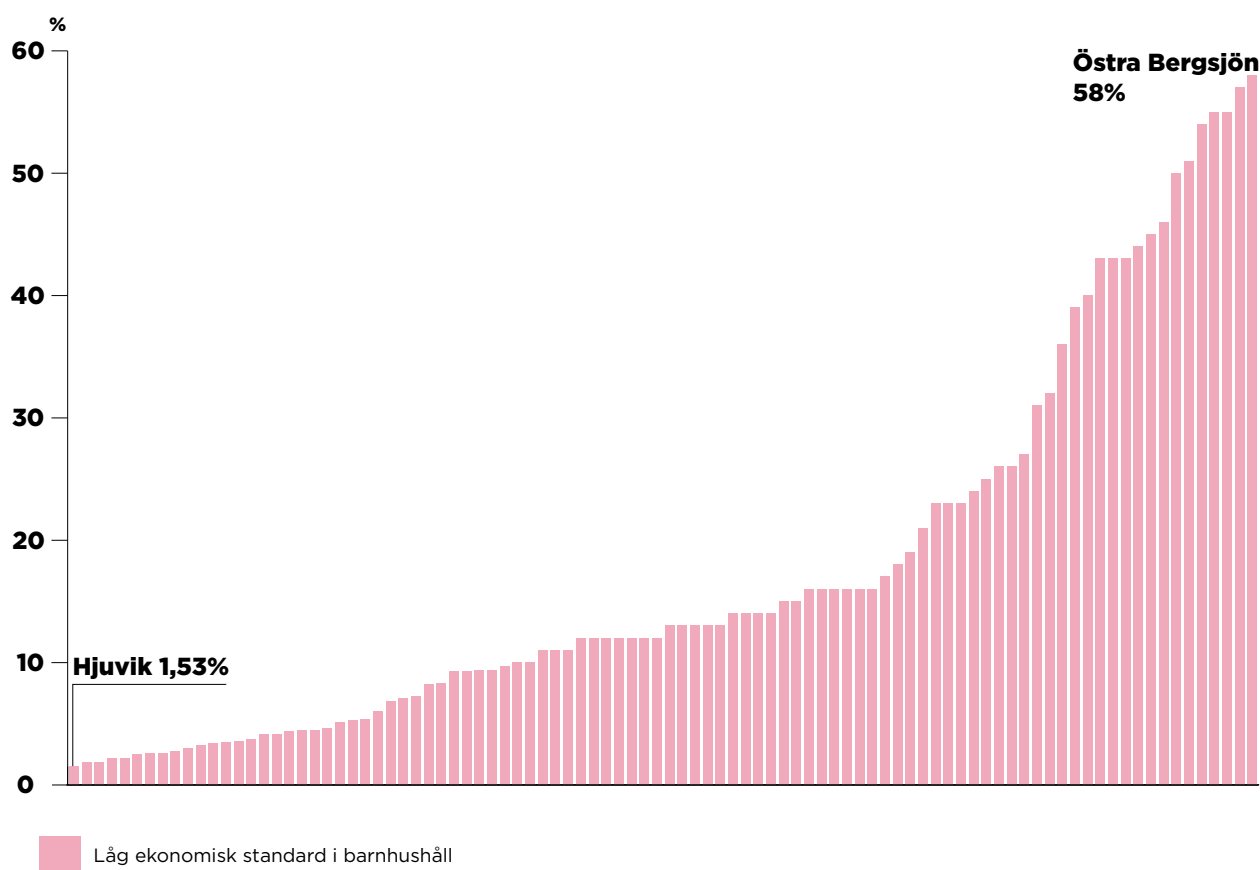

Diagram 47. Andel (%) barnhushåll med disponibel inkomst per konsumtionsenhet under 60 procent av medianinkomsten för samtliga barnhushåll i Göteborg 2015, uppdelat efter primärområde (2015) [60]. Vissa primärområden är borttagna på grund av för få observationer, till exempel Högsbo och Arendal.

⁵ Se fotnot på sidan 82.

För de primärområden som 2011 och 2015 hade de högsta respektive lägsta andelen barnhushåll med en låg ekonomisk standard syns ingen nämnvärd skillnad mellan åren. Staden tycks alltså inte ha blivit mer jämlik när barnhushållens ekonomiska standard studeras. Klyftan mellan högsta och lägsta primärområde är fortfarande lika påtaglig.

Oavsett om en period av ekonomisk utsatthet i barndomen är kort eller lång inverkar den på barnens framtida liv [65] och möjligheter som vuxna [63]. Forskning på området visar alltså att även korta perioder av ekonomisk utsatthet i barndomen samvarierar med sociala problem i medelåldern [65]. En förbättring av de utsatta barnfamiljernas ekonomi skulle sannolikt få en positiv inverkan på barnens välfärd och hälsa, nu och i framtiden [63].

Bakom ekonomisk utsatthet som drabbar barnhushåll finns ofta arbetslöshet och ohälsa hos föräldrarna [66]. Den ekonomiskt utsatta situationen kan kombineras med fler problembilder för de här barnen, som svåra hemförhållanden, vräkningshot, familjehemsplacering med mera [63]. Barnombudsmannen påpekar att olika åldersgrupper drabbas olika hårt av ekonomisk utsatthet. Både den absoluta och den relativa fattigdomen visar att det är de yngsta barnen mellan 0 och 5 år som är mest ekonomiskt utsatta [67].

En annan utsatt grupp är barn med funktionsnedsättning. Dessa barn bor oftare med endast en förälder och oftare i ekonomiskt utsatta familjer, jämfört med barn utan funktionsnedsättning. Graden av ekonomisk utsatthet och bristande kontantmarginal (se sidan 84) varierar beroende på hur svår funktionsnedsättningen är och vilken typ av nedsättning barnet har [74].

Uppväxten påverkas av de ekonomiska villkoren i familjen

Barns hälsa och livsvillkor i framtiden påverkas av uppväxtvillkoren och de ekonomiska hemförhållandena i unga år [63]. De flesta anser att andelen barn som växer upp under ekonomiskt utsatta förhållanden i Sverige måste minska [64, 65, 66, 67].

De ekonomiska förutsättningarna under uppväxten inverkar till exempel på barnens utbildning, betyg och behörighet till gymnasiet. Barn som växer upp i ekonomiskt utsatta hemförhållanden får oftare en lägre utbildningsnivå än andra, de riskerar i högre grad att hamna i kriminalitet, kan förvänta sig lägre inkomst och sämre möjligheter på arbetsmarknaden och bostadsmarknaden. Det är också högre risk att de själva får ekonomiska problem och behöver försörjningsstöd som vuxna [55, 63, 6].

Det är främst barn till ensamstående föräldrar, barn till föräldrar med kort utbildningsnivå, barn i arbetarhushåll, barn med flera syskon, barn med utländsk bakgrund eller de som har en kortare vistelsetid i Sverige som generellt sett har lägre levnadsstandard [66, 67]. Samtliga dessa grupper har också halkat efter eftersom de inte tagit del av det ökade välbudet i Sverige [66]. Det förstärker bilden av att skillnaderna i levnadsstandard och i barns uppväxtvillkor i samhället ökar [74].

Barnhushållens socioekonomiska status påverkar även olika hälsorisker som barn utsätts för under uppväxten [75]. Barn i svåra ekonomiska, men även sociala, omständigheter har en ökad sårbarhet för sociala problem och psykisk ohälsa. En ekonomiskt och/eller socialt utsatt uppväxt leder till att barnen, på gruppnivå, har sämre hälsa och välbefinnande, samt löper större risk att drabbas av hälsoproblem och sjukdom, skador och för tidig död, både under barndomen och i vuxenlivet [76, 77, 16].

Ur den här kunskapen är det tydligt att de flesta indikatorer eller mått på ojämlikhet som kommer beskrivas i den här rapporten har en grund i de ekonomiska villkoren. Om staden vill förbättra uppväxtvillkoren och framtidsutsikterna för barnen är det alltså de ekonomiska villkoren som bör vara i fokus.

Läs mer om utbildning på sidan 95 och 134.

Läs mer om arbetsmarknad på sidan 147.

Läs mer om bostadsmarknad på sidan 175.

Läs mer om barn som ekonomiskt och socialt far illa på sidan 107.

Ekonomisk deprivation

Det finns de som är kritiska till båda måtten – absolut fattigdom och relativ fattigdom – eftersom de menar att fattigdom inte enbart handlar om inkomst som förutsättning för en acceptabel levnadsstandard. De menar istället att fattigdom bör mätas direkt genom ekonomisk deprivation – huruvida människor kan delta i det sociala livet, om de har kläder och mat, drägliga bostadsförhållanden eller vilken konsumtionsnivå de har [55]. Ett sätt att mäta den ekonomiska deprivationen är låg ekonomisk marginal (kontantmarginal) och låg konsumtion.

Låg ekonomisk marginal – kontantmarginal

Kontantmarginal⁶ är ett välanvänt mått, som enligt vissa är bäst lämpat att ensamt beskriva ekonomisk utsatthet [64]. Måttet är ett direkt mått på ekonomisk utsatthet, eftersom det mäter en persons totala ekonomiska situation där även besparingar och förmögenhet tas i beaktande. Detta mått förändras över tid, ungefär på samma sätt och i samma takt som andelen biståndstagare [55].

I diagram 48 ser vi att skillnaderna i kontantmarginal mellan låg- och höginkomsttagare i Göteborg över tid är relativt konstant. Låginkomsttagarna ser ut att ha upplevt en längre negativ trend i kontantmarginal. Finanskrisen 2008 tycks ha påverkat gruppen låginkomsttagare mer än gruppen höginkomsttagare. I dag har 96 procent av höginkomsttagarna en kontantmarginal. Motsvarande siffra bland låginkomsttagarna är 58 procent, en skillnad på 38 procentenheter.

Det finns med andra ord avsevärda skillnader i kontantmarginal mellan olika inkomstgrupper i Göteborg. Nära hälften av alla låginkomsttagare har svårigheter att få ekonomin att gå ihop på ett sätt att levnadsstandard och konsumtion kan upprätthållas i nivå med det omgivande samhället, med möjliga sociala och demokratiska följder.

Olika perspektiv på konsumtion

Vad gäller frågan om konsumtion kan frågan ses ur olika perspektiv. Å ena sidan gör rådande debatt gällande att vi alla borde lägga om våra konsumtionsmönster för att minska miljöbelastningen. Å andra sidan är de ojämlika förutsättningarna till en likvärdig levnadsstandard, konsumtion och socialt deltagande, viktigt ur ett jämlikhetsperspektiv och den sociala dimensionen av hållbar utveckling. I ett ojämlikt samhälle skadas inte bara sammanhållningen och tilliten, även hälsan blir ojämlikt fördelad. Samhället med stora skillnader fungerar som tidigare nämnt också sämre, de går miste om ekonomisk utveckling och tappar i attraktivitet. En medelväg i resonemangen kan vara att alla individer bör konsumera på en hållbar nivå och att samhället bör skapa förutsättningar för att konsumtionsutrymmet blir mer likvärdigt.

Även om det är störst skillnader mellan låg- och höginkomsttagare finns det även andra grupper där skillnaderna i kontantmarginal är påtagliga. Bland de göteborgare som är födda i Sverige har 88 procent en kontantmarginal. Motsvarande för de göteborgare som är födda utomlands är 57 procent. Bland de som har en funktionsnedsättning har 60 procent en kontantmarginal, medan motsvarande är 83 procent bland de utan en funktionsnedsättning. Mellan könen syns nästan ingen skillnad. Det är 80 procent av männen och 76 procent av kvinnorna har en kontantmarginal.

96% av höginkomsttagarna har en kontantmarginal. Motsvarande siffra bland låginkomsttagarna är 58%.

⁶ Det betyder att en person inte kan skaffa fram en viss summa pengar till en oförutsedd händelse inom en vecka. Summan kan variera mellan olika undersökningar, men brukar ofta röra sig om 8 000–15 000 kronor.

De ojämlika skillnaderna i ekonomisk trygghet är tydliga i Göteborg.

Det är påtagligt att de som har en hög social status, mätt som inkomst, också i högre utsträckning har en kontantmarginal. Skillnaden mellan inkomstgrupperna har över tid varit relativt konstant.

Eftersom Göteborg är socialt och ekonomiskt segregerad syns även ojämlikheten mellan olika områden. Här syns dock en tendens till positiv utveckling.

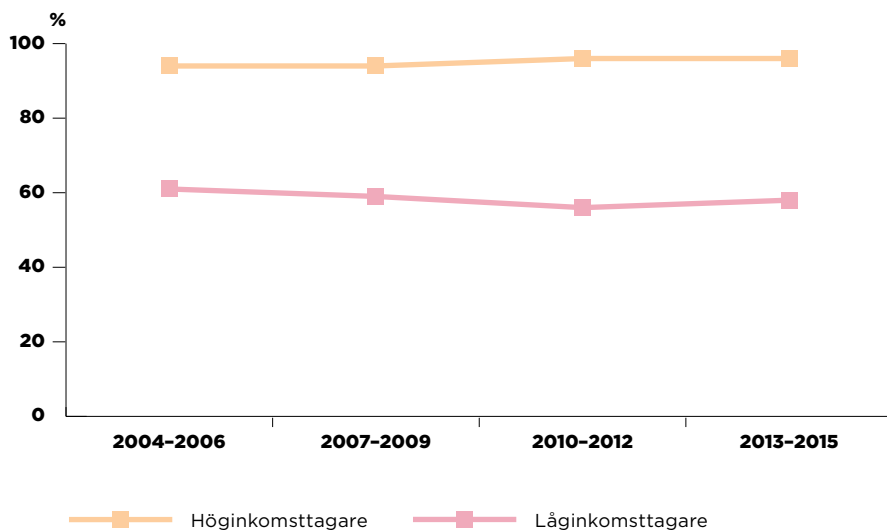

Diagram 48. Andel (%) vuxna (30-64 år) som har en kontantmarginal, uppdelat efter inkomstnivå (2004-2015) [78].

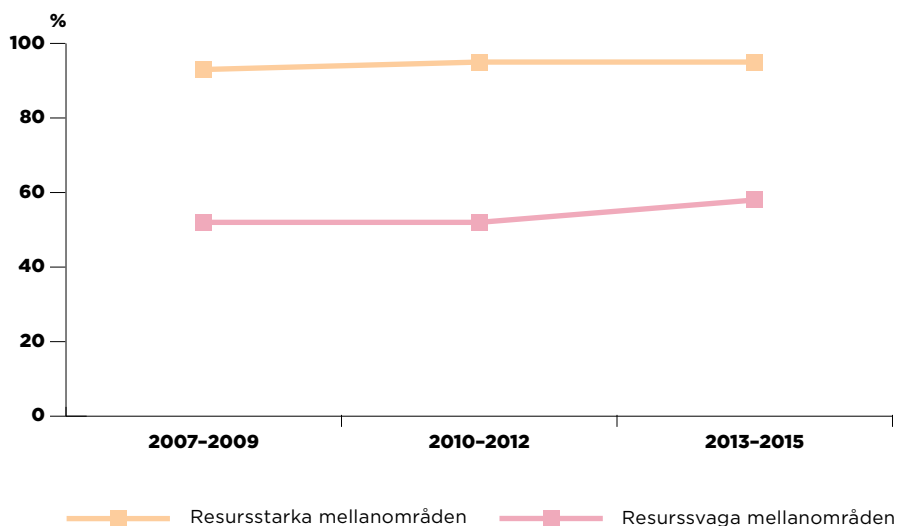

Diagram 49. Andel (%) vuxna (16-84 år) som har en kontantmarginal, uppdelat efter respektive mätperiods högst eller lägst placerade mellanområde (2007-2015) [78].

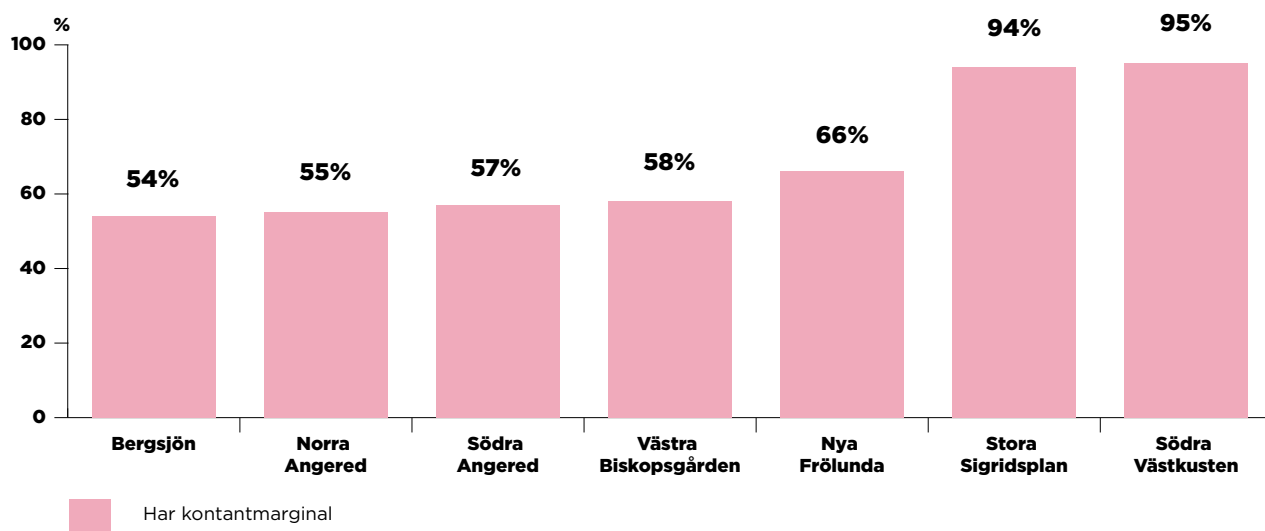

Diagram 50. Andel (%) vuxna (16-84 år) som har en kontantmarginal, uppdelat efter stadens fem mest resurssvaga och två mest resursstarka mellanområden (2013-2015) [78]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

I diagram 48 synliggörs att skillnaderna i kontantmarginal är tämligen oförändrade över tid mellan olika inkomstgrupper. Det är fortfarande för tidigt att med säkerhet uttala sig om någon förändring har skett sedan förra Jämlikhetsrapporten. När stadens mellanområden⁷ studeras framkommer dock skillnaderna tydligare, eftersom staden är socioekonomiskt segregerad.

Läs mer om mellanområden på sidan 243.

I diagram 49 ser vi en förbättring i kontantmarginal för det mest resurssvaga mellanområdet. Vid tidsperioden 2010–2012 hade 43 procent av hushållen i de mest resurssvaga områdena en kontantmarginal. Nu (2013–2015) är motsvarande siffra 54 procent. Ur ett geografiskt perspektiv och mätt med kontantmarginal som indikator verkar Göteborg har blivit något mer jämlikt sedan 2012. Det blir intressant att se om trenden håller i sig framöver, vilket skulle ge mer statistiskt säkra uppgifter.

När enskilda mellanområden studeras framträder ytterligare nyanser. I diagram 50 presenteras skillnaden mellan stadens mest resurstarka och resurssvaga mellanområden. Störst skillnad mellan de båda mätpunkterna hittar vi i Södra Angered, där andelen med kontantmarginal har gått från 43 procent till 57 procent, även om området fortfarande har en av Göteborgs lägsta andel hushåll med kontantmarginal. Allra lägst är det i Bergsjön. I Södra Skärgården är motsvarande uppgifter 84 respektive 95 procent. Samtidigt är Södra Skärgården ett av de mellanområden som har den allra högsta andelen hushåll med kontantmarginal i Göteborg.

Utvecklingen har varit negativ i fyra av Göteborgs 30 mellanområden. I alla andra mellanområden har fler en kontantmarginal nu än tidigare. Förändringen över tid är ibland marginell. För att kunna uttala sig säkert kring uppgifterna behöver fler år av data samlas in.

Förändringar i kontantmarginal påverkas givetvis av förändringar på arbetsmarknaden och av hur generösa våra trygghetssystem är. Vidare påverkas utvecklingen av nybyggnationer och av hyressättning, eftersom det inverkar på befolkningssammansättningen.

⁷ Mellanområden är en geografisk indelning av staden. Läs mer i bilaga 3, sidan 243.

Utbildning har i den här rapporten bland annat bäring på:

- artikel 25, 26 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- mål 1, 4 och 10 i Agenda 2030.

Rätten till utbildning skapar en förutsättning för den levnadsstandard som alla har rätt till, enligt artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Rätten till utbildning beskrivs vidare i artikel 26. Utbildning utgör också en väsentlig del i Agenda 2030.

Utbildningsnivån beskrivs med hjälp av:

- eftergymnasial utbildning om 3 år eller längre.

Fler mått och indikatorer presenteras på sid 109.

Utbildning

Utbildning skapar möjligheter och ökar förutsättningarna för ett gott liv och är på så sätt ett viktigt livsvillkor. Utbildning rustar oss också med en mängd olika resurser, som värdesätts i vårt samhälle. Dessa resurser kan förväntas ge bättre hälsa men också stärka våra chanser på arbetsmarknaden och därmed möjligheten till självförsörjning. En utbildning ger större möjligheter att kunna påverka sitt liv och att utöva sin rätt till socialt och medborgerligt deltagande. Det finns dessutom starka kopplingar mellan utbildningsnivå och tillit. En likvärdigt fördelad förutsättning för och möjlighet till högre studier är på så sätt en grund för ett jämlikt och sammanhållet samhälle.

47% har en lång utbildning i Stora Sigfridsplan.
12% har en lång utbildning i Norra Angered.

Vi ser ingen stor förändring i utbildningsnivå över tid. Men utbildningsnivån har **sjunkit** något i de områden som redan hade den **lägsta** nivån.

Kvinnor har, oavsett funktionalitet, en **högre** utbildningsnivå jämfört med män.

Utbildning skapar möjligheter och ökar förutsättningarna för ett gott liv [45]. Det rustar oss också med en mängd olika resurser, som värdesätts i vårt samhälle. Dessa resurser kan också förväntas ge bättre hälsa [42]. Ofta antas utbildning leda till ökad kunskap om hälsosam livsstil, göra det lättare att tillägna sig ny kunskap, samt orientera sig i samhället och inom välfärdens hälso- och sjukvårdssystem [45]. En utbildning ger dessutom bättre möjligheter på arbetsmarknaden, vilket lägger grunden för inkomst [42].

Utbildning är inte bara intressant eftersom det skapar förutsättningar för goda livsvillkor genom hela livet, utan också på grund av den starka kopplingen till hälsa. En hög utbildningsnivå kan fungera som en skyddsfaktor som motverkar framtida ohälsa. Mekanismerna är många och interagerar med varandra, det är svårt att säga vad som är orsak och verkan [74].

Sambandet mellan hälsa och utbildning är både direkt och indirekt. Högre utbildning ger färre hälsorisker i arbetslivet, ökade möjligheter till bättre jobb, högre inkomster och mindre ekonomisk utsatthet och stress. En högre utbildning minskar dessutom de fysiska och psykiska riskerna för ohälsa längre fram i livet. Mekanismerna är att en högre utbildning rustar människor att tillgodogöra sig information, omsätta den till handling och göra hälsosamma val. Samtidigt finns det i högre utsträckning ett ekonomiskt utrymme att upprätthålla dessa vanor. Sambandet mellan hälsa och utbildning är således dubbelriktat, eftersom högre utbildning ger bättre hälsa, och bra hälsa ger förutsättningar att tillägna sig högre utbildning. Däremot är det oklart vad som är orsak och verkan, vilket illustreras i figur 8 och de alternativa förklaringarna A–D. Klart är dock att utbildning ger individen ett antal samhällseliga fördelar, som kan förväntas ge bättre hälsa [42].

Ett exempel på kopplingen mellan utbildning och hälsa är att utbildningsnivån är starkt förknippad med medellivslängden. Längre utbildning innebär högre medellivslängd [74]. Sambandet förs vidare till barnen, utbildningsnivån hos föräldrar påverkar barns medellivslängd. Barn till föräldrar med lång utbildning kommer alltså sannolikt att leva längre, än barn till föräldrar med kort utbildning [74].

Figur 8. Möjliga relationer mellan hälsa och skolprestationer. Återgiven från rapporten *Kunskap om hälsa och lärande: En översikt av ett forskningsfält under utveckling* [79, s. 18].

Andelen med eftergymnasial utbildning på tre år eller längre har ökat mest i Centrala Lundby: från 23% till 28%. En minskning av andel ser vi i Norra Angered och Södra Angered.

Läs mer om arbetslivet på sidan 145.

Läs mer om livsmiljön på sidan 172.

I diagram 51 redovisas skillnaderna i utbildningsnivå mellan olika geografiska områden i staden. Det är tydligt att det finns påtagliga skillnader mellan olika socioekonomiska områden i staden, där de mer resursstarka områdena har fler invånare med längre utbildning. Motsatsen ses i de mer resurssvaga områdena. I Stora Sigfridsplan, ett av stadens mest resursstarka områden, har 47 procent av de vuxna en eftergymnasial utbildning på tre år eller längre, medan 6 procent har en förgymnasial utbildning. I Norra Angered, ett av de mer resurssvaga områdena i staden, är motsvarande uppgifter 12 procent respektive 31 procent.

Det har inte skett någon nämnvärd förändring vad gäller ojämlikhet i utbildning sedan den förra Jämlikhetsrapporten: skillnaden mellan mellanområdena som har stadens högsta respektive lägsta utbildningsnivå kvarstår. Däremot har utbildningsnivån för vissa enskilda mellanområden ändrats en del. Ett exempel på detta är att andelen med eftergymnasial utbildning på tre år eller längre har ökat mest i mellanområdet Centrala Lundby: från 23 procent till 28 procent. Näst störst ökning finns i Gamlestaden/Utby och därefter kommer Kärrdalen/Slättadamm. En minskning av andel ser vi i Norra Angered och Södra Angered. Även om minskningen är liten är den oroande, eftersom försämringen sker i de mellanområden som redan i dag har den lägsta utbildningsnivån.

En förklaring till förändringar i utbildningsnivå i olika områden kan vara hur staden växer och utvecklas. Nybyggnationer och renoveringar påverkar hyresnivåerna, vilket i sin tur kan påverka demografin, som sedan kan göra att utbildningsnivån ändras mellan stadens olika områden. Ändringar i generell utbildningsnivå betyder alltså inte nödvändigtvis att en högre andel har utbildat sig, utan kan vara ett resultat av flyttmönster. På sikt kommer också dagens migrationsmönster att avspeglats i statistiken. Än har flertalet nyinvandrade till Sverige inget uppehållstillstånd och inte heller kommit in i den offentliga statistiken.

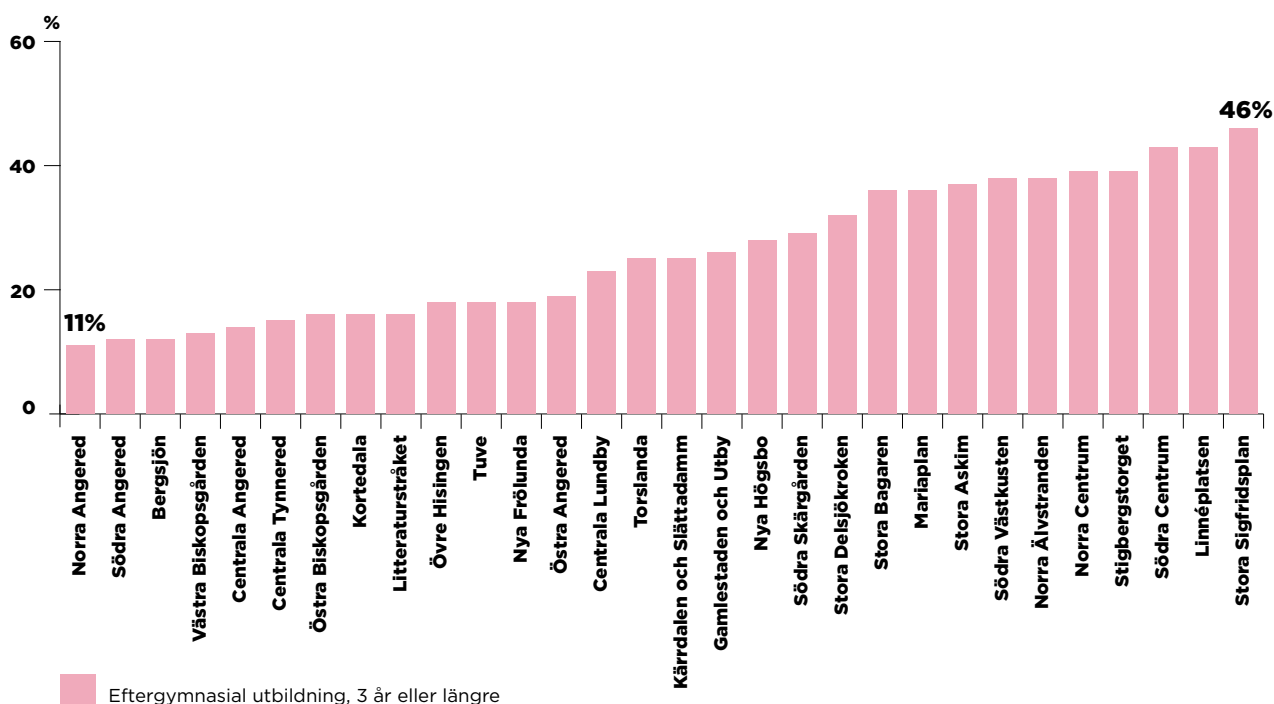

Diagram 51. Andel (%) vuxna (25–64 år) med eftergymnasial utbildning 3 år eller längre, uppdelat efter mellanområde (2016) [86]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Fördelningen av utbildningsnivå i staden kan också härledas till att utbildning skapar förutsättningar för en högre inkomst och mer stabil förankring på arbetsmarknaden. Det ger i sin tur en större ekonomisk stabilitet och möjlighet att mer fritt kunna välja sin bostadsform och sitt bostadsområde. Sättet staden är planerad på, utifrån till exempel blandade upplåtelseformer och blandade boendekostnader, kan därför förstärka bilden av en segregerad stad sett utifrån utbildningsnivå. Diagram 51 visar skillnader i utbildningsnivån men speglar något mycket större. Utbildning kan synliggöra de socioekonomiska skillnaderna i staden och därmed de ojämlika livsvillkoren. En sådan här ojämlik fördelning av livsvillkoren, som diagram 51 visar, kommer sannolikt också resultera i ett ojämlikt utfall i hälsa och tillit.

Det finns också utbildningsskillnader mellan grupper med olika sociala positioner. Generellt har kvinnor numera en högre utbildningsnivå, jämfört med män. För personer med funktionsnedsättning är utbildningsnivån generellt lägre, jämfört med övriga befolkningen. Vidare har kvinnor med funktionsnedsättning en generellt högre utbildningsnivå, jämfört med män med funktionsnedsättning. En orsak till den lägre utbildningsnivån för personer med funktionsnedsättning tros vara brister i tillgänglighet. Många får inte det stöd de behöver för att nå så långt det är möjligt i sin utbildning. Det blir då också svårare för gruppen att etablera sig på arbetsmarknaden [79].

Läs mer om hälsa på sidan 46 och om tillit på sidan 63.

Läs mer om utbildning på sidan 131.

Jämlika uppväxtvillkor

Goda och jämlika uppväxtvillkor spelar en avgörande roll i en jämlik och sammanhållen stad. Men det först om sådana förhållanden fördelas likvärdigt mellan barnen i Göteborg. Uppväxtvillkoren är både en del i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och det som anges i barns egna rättigheter. Bland barns rättigheter, som kan kopplas till detta kapitel, är bland annat rätten till trygga och nära relationer, en god omvårdnad och rätten att få utvecklas och erhålla en utbildning.

Så läser du kapitlet:

I det här kapitlet belyser vi jämlika uppväxtförhållanden. De beskrivs med hjälp av mått som rör vikten av goda och trygga sociala relationer, det som främjar barns utveckling och framtida lärande. Det beskrivs också av indikatorer på skolframgång och skolresultat. Det vill säga olika faktorer som är av betydelse för hur barn utvecklas och deras möjlighet att växa upp till självständiga individer som är väl rustade för vuxenlivet.

Uppväxtvillkoren är grunden för det som de kommande kapitlen tar upp. Det innebär att förankringen på arbetsmarknaden påverkas av huruvida barn fullföljde skolan och hur deras utbildningskarriär gestaltade sig. Situationen på arbetsmarknaden lägger i sin tur grunden för självförsörjning och därigenom också hur förankring på bostadsmarknaden kan komma att se ut.

Ett viktigt avstamp, för detta kapitel och för hela rapporten, är att det för en jämlik och sammanhållen stad krävs en växelverkan mellan individens eget, och i detta fall vårdnadshavarnas, ansvar och det ansvar som samhället har. Det senare handlar om att skapa ett likvärdigt handlingsutrymme för individen, där alla erbjuds likvärdiga möjligheter att lyckas i livet.

Du kan läsa följande avsnitt:

De första åtta åren är viktigast.....	101
Barns sociala relationer.....	103
Barns fritid.....	108
Barns förutsättningar att växa och lära.....	111
Skolans förutsättningar att lära ut	122
Barns utbildning – en framtidsbiljett.....	131

I detta kapitel ser vi:

Relationerna till närstående vuxna är mycket viktiga under ett barns uppväxt. Familjemiljön, att vårdnadshavarna kan erbjuda ett tryggt hem och gott föräldraskap, är en grundläggande faktor för att barn ska få en god utveckling, vilket bland annat visar sig i minskad risk för många hälsoproblem. Även goda relationer till förskolepersonal och andra vuxna kan ge långsiktigt positiva effekter i barnens liv.

Goda relationer inom familjen är, tillsammans med många nära och trygga relationer i barns uppväxtmiljö, dessutom viktiga byggstenar för tillit och socialt kapital. Det betyder att relationer och det sociala samspelet skapar förutsättningar för gemenskap i ett samhälle, redan under uppväxtåren.

Om föräldrarna har problem med till exempel arbetslöshet, låg inkomstnivå, stress, psykisk sjukdom, bristande relationer till andra vuxna och dåliga boendeförhållanden, äventyras familjemiljön.

De barn som upplever många allvarliga händelser påverkas för hela livet. Det kan röra sig om våld, övergrepp, försummelse, smärtsamma förluster, brist på stimulans, med mera. Att växa upp under svåra ekonomiska förhållanden och den oro det medför ger också en negativ påverkan. En sådan stress i familjen skapar vidare risk för alkoholmissbruk och våld inom familjen, vilket i sin tur ytterligare spär på graden av svåra händelser som dessa barn utsätts för.

Ju fler svåra händelser ett barn utsätts för under uppväxten, desto sämre blir utvecklingen genom livet. Som grupp får de barnen en sämre fysisk och psykisk hälsoutveckling, sämre anknytning till arbetsmarknaden, sämre ekonomi och fler sociala problem som vuxna, jämfört med de som inte drabbats av svåra händelser. Forskare drar slutsatsen att det är av stor betydelse att barn skyddas från så många svåra och negativa upplevelser som möjligt, för att främja deras utveckling och framtida hälsa.

Att stötta föräldrar så att de klarar att ge sina barn en kärleksfull, trygg och stimulerande hemmiljö är därför grundläggande i arbetet för goda och jämlika uppväxtvillkor.

De första åtta åren är viktigast

Åren upp till åtta brukar räknas som de absolut viktigaste i en människas liv. Det är då grunden för hela det kommande livet läggs. Det är också under denna tid som vi har de bästa möjligheterna att kompensera för brister, stärka positiva faktorer och minska betydelsen av de negativa. Helt enkelt skapa förutsättningar för en mer likvärdig uppväxt och jämlika utvecklingsmöjligheter. På så sätt också skapas förutsättningar för mindre ojämlika skillnader längre fram.

Barns tidiga utveckling är därmed ett viktigt investeringsområde. Små förebyggande insatser tidigt i ett barns liv kan ge stor effekt. Dels blir de samhällsekonomiskt lönsamma, med vinster som mångfaldigt överstiger den ursprungliga insatsen. Dels blir det en investering i den enskildes liv, eftersom de skapar förutsättningar att leva ett liv man själv värdesätter.

Främjande och förebyggande insatser tidigt i ett barns liv kan ge stor effekt och ses därmed som samhällsekonomiskt lönsamma. Den typen av insatser är de mest kraftfulla investeringarna ett samhälle kan göra, som skapar värden som mångfaldigt överstiger den ursprungliga insatsen. De höjer även produktionsförmågan i samhället [45]. Samtidigt är de investeringar i enskildas liv, eftersom de skapar förutsättningar för individer att leva ett liv de själva värdesätter.

Vid frågor om att minska den påverkbara ojämlikheten i livsvillkor rekommenderas att fokus främst läggs på små barn och deras föräldrar, eftersom grunden för hela livet läggs redan i barndomen. Därefter tenderar ojämlikheter som redan har grundlagts att följa med i resten av livet.

Ytterligare ett argument för att satsa på insatser i tidig ålder är kunskapen om att ett litet problem, eller små riskfaktorer, över tid kan utvecklas till en stor och komplex problembild med utslagningseffekter från det etablerade samhället [104]. I figur 9 illustreras hur problem kan växa under livsloppet. Betydelsen av goda sociala relationer under hela uppväxten blir därmed tydlig. Särskilt viktiga är trygga relationer i familjen och med närstående vuxna.

Det betyder att tidiga insatser i ung ålder är viktigt för att minska skillnader i livsvillkor, förebygga ohälsa och sociala problem senare i livet och därmed öka den sociala sammanhållningen och tilliten. Det har till och med konstaterats att tiden mellan födseln och upp till åtta års ålder är den absolut viktigaste perioden i en människas liv och utveckling [105].

Den ekonomiska situationen bland barnfamiljer utgör en grundläggande förutsättning för barns uppväxtvillkor. Kopplingen mellan familjens ekonomiska situation och barnens hälsa, utbildningsmöjligheter och framtidsutsikter är tydlig. Det betyder att de socioekonomiska faktorerna påverkar barnen tidigt i livet [106]. På så sätt blir barndomens sociala position en markör för livsvillkoren och därigenom också hälsan senare i livet [107].

Småbarnsår	Tidiga skolår	Ungdomsår	Vuxen ålder
Beteendeproblem	Låg skolmotivation	Kriminalitet	Svagt socialt nätverk
Familjeproblem	Dåliga skolprestationer	Alkohol- och drogmissbruk	Kriminalitet
	Familjeproblem	Dåliga skolresultat	Alkohol- och drogmissbruk
	Dåliga kamratrelationer	Dåliga kamratrelationer	Kort utbildning
		Skolk	Arbetslöshet
		Tidig sexuell debut	Dålig ekonomi
			Äktenskapsproblem
			Skilsmässa
			Psykisk ohälsa
			Tidig död

Figur 9. Exempel på sammankopplande problembeteenden över tid. Återgiven från rapporten. *En grund för att växa: Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn* [66].

**Barns sociala relationer
beskrivs med hjälp av:**

- barns uppfattning av de sociala relationerna i familjen
- barn som vid problem kan prata med sina föräldrar
- barn som får stöd och beröm av sina föräldrar.

Barns sociala relationer

En god utveckling för barn påverkas i stor utsträckning av olika livsvillkor under uppväxten. Goda relationer mellan barn och vuxna kan kompensera för bristande uppväxtvillkor. För barns utveckling är familjemiljön den i särklass viktigaste och mest grundläggande faktorn. Att få beröm och uppmuntran, och att ha en vuxen person som man kan lita på, är oerhört viktigt för barns självkänsla och utveckling.

Faktorer som arbetslöshet, låg inkomstnivå, stress och psykisk ohälsa hos föräldrar eller vårdnadshavare, bristande relationer till andra vuxna och dåliga boende-förhållanden, är exempel på sådant som kan äventyra en god familjemiljö.

86 % av barnen som är nöjda med familjens ekonomi, får stöd och uppmuntran från sina föräldrar. Motsvarande siffra är **63 %** bland de barn som inte är nöjda med familjens ekonomi.

I Angered, Västra Göteborg och Västra Hisingen är barnen **mest nöjda** med familjerelationerna. I Lundby, Östra Göteborg och Örgryte-Härlanda är barnen **minst nöjda**.

90 % av barnen som är nöjda med familjens ekonomi är nöjda med relationerna i familjen.

Vikten av vuxna i barns närhet

En god utveckling för barn påverkas i stor utsträckning av olika faktorer under uppväxten, där bland annat goda relationer mellan barn och vuxna minskar risken för till exempel många hälsoproblem [74]. För barns utveckling är familjemiljön den i särklass viktigaste och mest grundläggande faktorn. Det är av stor betydelse att vårdnadshavarna kan erbjuda en gynnsam uppväxt och ett gott föräldraskap [108]. Det främjar barnets utveckling, inte minst den kognitiva (föräldraskapet påverkar givetvis även de sociala och emotionella). Faktorer som arbetslöshet, låg inkomstnivå, stress och psykisk ohälsa hos föräldrar eller vårdnadshavare, bristande relationer till andra vuxna och dåliga boendeförhållanden, är exempel på sådant som kan äventyra en god familjemiljö [108].

Goda relationer inom familjen är, tillsammans med många nära och trygga relationer i barns uppväxtmiljö, dessutom viktiga byggstenar för tillit och socialt kapital. Det betyder att relationer och de sociala samspelet skapar förutsättningar för sammanhållning i ett samhälle, redan under uppväxtåren.

Forskningsresultat visar också till exempel att barn som kommer från svåra förhållanden klarar sig bättre om de har trygga relationer till vuxna utanför familjen. Förskolan är därför en av flera arenor som kan ge barn en eller flera viktiga vuxenrelationer. Men den viktigaste resursen i barns liv är och förblir alltid föräldrarna [109]. I det svenska samhället ses därför familj, närstående vuxna och förskolan som de allra viktigaste relationerna och arenorna för en god uppväxt. Internationell forskning instämmer i detta genom att konstatera att den första skyddande faktorn för barn är en välfungerande familj och vårdnadshavare som är välmående, med goda livsvillkor och har ett gott socialt och kulturellt kapital. Den andra skyddande faktorn är en välfungerande förskoleverksamhet med god kvalitet [110]. När barn själva tillfrågas om vad som är viktigast för att de ska må bra svarar de att ha föräldrar som engagerar sig, bryr sig om och lyssnar på dem. Goda relationer mellan barn och vårdnadshavare ses därför som en förebyggande faktor när det gäller ohälsa och social problematik [74].

Även hälsan påverkas av närheten och tryggheten i våra sociala relationer till familj och vänner, och av hur våra nätverk ser ut [17]. Vidare finns det forskning som visar att förutsättningarna under uppväxten i stor utsträckning påverkar våra levnadsvanor och sociala relationer livet ut [45, 105, 102].

Med anledning av detta följer här olika mått på barn-vuxen-relationer.

Trygga och stödjande familjeförhållanden

I Göteborg är barn generellt nöjda med förhållandet i sin familj. Det är inte några stora skillnader mellan olika stadsdelar vad gäller andel barn som är mycket nöjda/nöjda med de sociala relationerna i familjen. Barnen i stadsdelarna Angered, Västra Göteborg och Västra Hisingen är mest nöjda. Barnen i Lundby, Östra Göteborg och Örgryte-Härlanda är minst nöjda med familjerelationerna. Samtidigt är det i Lundby som barn i högst utsträckning uppger att de varken är nöjda eller missnöjda. När vi lägger till en socioekonomisk analys blir bilden mer komplex.

När barn tillfrågas syns små socioekonomiska skillnader. En något högre andel av de barn i årskurs 9, som har föräldrar med eftergymnasial utbildning, är nöjda med förhållandet i familjen. Det jämfört med barn som har föräldrar med kort utbildning. Överlag verkar pojkar något mer nöjda jämfört med flickor och de som uppger en annan könsidentitet.

23% av barnen i årskurs nio har avstått från en fritidsaktivitet på grund av att de inte haft råd.

Ett annat mått på socioekonomiska skillnader är att se till familjens ekonomiska situation och hur nöjda barnen är med förhållandet i familjen, se diagram 52. Ju bättre barnen upplever familjens ekonomi, desto mer nöjda är barnen med förhållandet i familjen. Nästan alla (90 %) av barnen som är nöjda med familjens ekonomi är också nöjda med familjeförhållandena. Motsvarande uppgifter för de barn som är missnöjda med familjens ekonomi är 53 procent. Av de barn som är missnöjda med familjens ekonomi är också 27 procent missnöjda med familjeförhållandena.

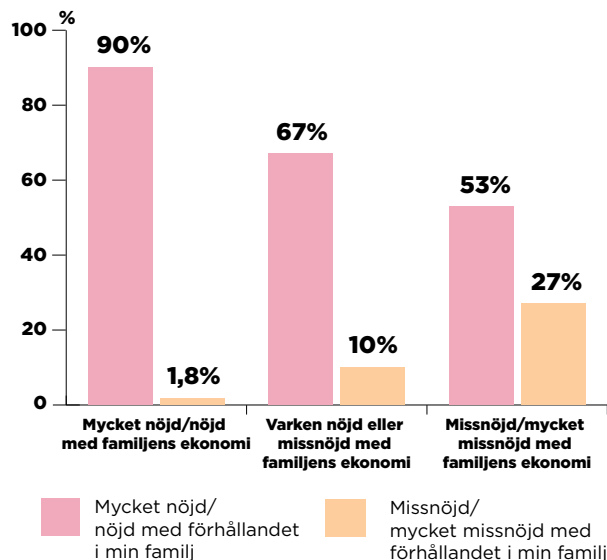

Diagram 52. Andel (%) barn i årskurs 9 som anger hur de upplever de sociala relationerna i familjen, uppdelat efter hur nöjda de är med den ekonomiska situationen i familjen (2016) [111].

Stöd, beröm och uppmuntran främjar barns utveckling

I Göteborg säger 69 procent av barnen i årskurs 9 att det är lätt att vända sig till föräldrar eller någon vuxen de bor med, när de vill prata om problem. Fler pojkar än flickor uppger detta. Lägst andel finns bland barn som uppger att de har en annan könsidentitet. I diagram 53 syns en skillnad mellan föräldrarnas utbildningsnivå och barns uppfattning om hur lätt det är att vända sig till föräldrarna för att prata. Av de barn, som har en mamma eller pappa med förgymnasial utbildning, kan 63 procent respektive 67 procent prata med föräldrarna. Motsvarande siffror för barn med en mamma eller pappa som har en eftergymnasial utbildning är 73 procent i båda fallen.

När det gäller beröm finns nästan inga skillnader som kan kopplas till föräldrarnas utbildningsnivå. Av barnen som har en mamma eller pappa med förgymnasial utbildning får 82 procent respektive 83 procent beröm. Motsvarande uppgift för barn som har en mamma eller pappa med eftergymnasial utbildning är 87 procent för både mammans och pappans utbildningsnivå.

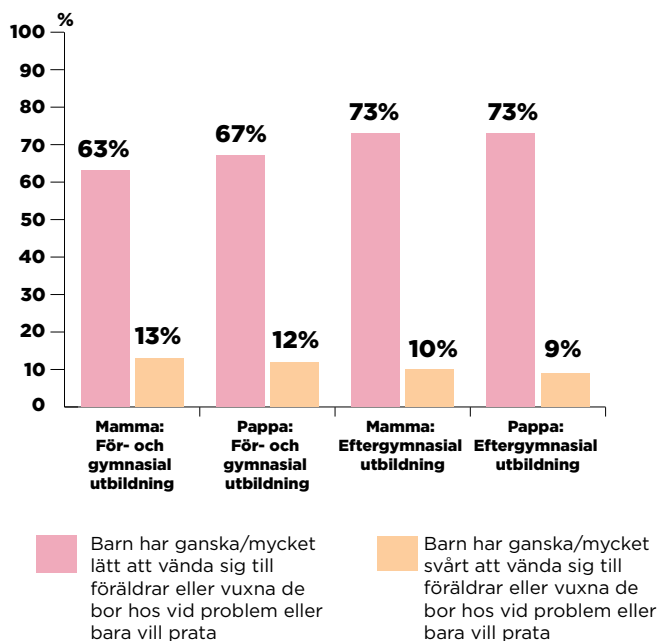

Diagram 53. Andel (%) barn i årskurs 9 som upplever att de kan vända sig till sina föräldrar eller vuxen de bor med för att prata om de har problem, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (2016) [111].

Förutom beröm är det även viktigt med stöd och uppmuntran från föräldrarna eller de andra vuxna som barnen bor med. Dels som indikation på hur goda barn-vuxen-relationerna är och dels då det är en viktig aspekt för hur väl barnen till exempel lyckas i skolan och hur deras framtida utbildningskarriär kan tänkas bli. I diagram 54 syns tydliga skillnader i social position mätt genom barns nöjdhet med familjens ekonomiska situation. Det är högst andel barn som uppger att de är nöjda med familjens ekonomi, som också får stöd och uppmuntran från sina föräldrar (86 %). Motsvarande uppgift bland de barn som inte är nöjda med familjens ekonomiska situation är betydligt lägre (63 %).

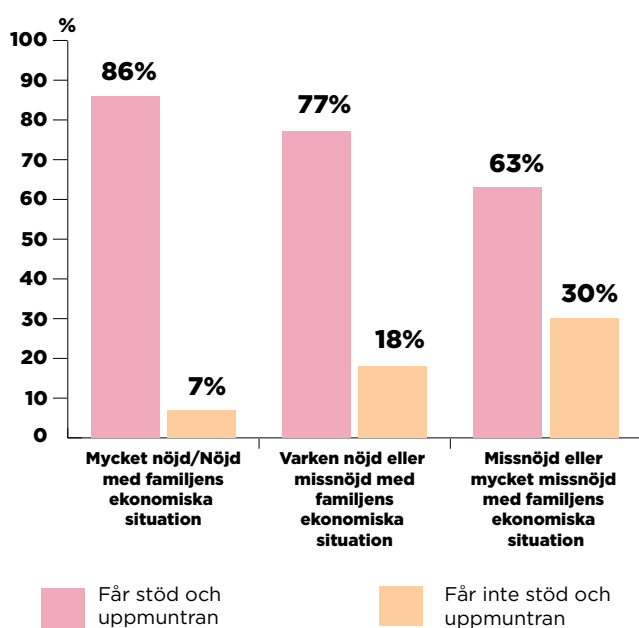

Diagram 54. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de får stöd och uppmuntran från sina föräldrar, uppdelat efter barnens syn på familjens ekonomiska situation (2016) [111].

Barn som far illa socialt eller ekonomiskt

Barn växer upp under olika förhållanden. En del växer upp i familjer med god socioekonomisk position och där många resurser finns att tillgå som främjar barnets utveckling, medan andra växer upp med motsatsen. Det finns också barn som växer upp i familjer där det finns missbruksproblem, psykisk ohälsa och där våld förekommer. Svåra uppväxtförhållanden kan öka risken för att barnen i framtiden utvecklar psykisk eller fysisk ohälsa och missbruk. Särskilt de yngsta barnen är sårbara, eftersom de är helt beroende av sina vårdnadshavare.

De som under sin uppväxt utsätts för många allvarliga händelser påverkas både där och då, men bär också med sig effekterna under resten av livet. Det kan röra sig om svåra händelser i form av våld, övergrepp, försummelse, smärtsamma förluster, brist på stimulans, med mera. Att växa upp under svåra ekonomiska förhållanden och den oro det medför ger också en negativ påverkan och stress. En sådan stress i familjen skapar vidare risk för alkoholmissbruk och våld inom familjen, vilket i sin tur ytterligare spär på graden av svåra händelser som dessa barn utsätts för. Forskning visar att ju fler svåra händelser ett barn utsätts för under uppväxten, desto sämre blir utvecklingen genom livet. Som grupp får de barnen en sämre fysisk och psykisk hälsoutveckling, sämre anknytning till arbetsmarknaden, sämre ekonomi och fler sociala problem som vuxna, jämfört med de som inte drabbats av svåra händelser [112].

Slutsatsen forskarna drar är att det har stor betydelse för barnens framtida hälsa och liv att de utsätts för så få negativa upplevelser och missförhållanden under uppväxten som möjligt [105]. Forskningsresultaten förstärks också av andra forskare, som pekar på att positiva eller negativa erfarenheter och vanor tidigt i livet inverkar på hälsan och utvecklingen, samt att sådan påverkan förstärks vid varaktig och återkommande exponering [45].

Dagens kunskap visar att bland de barn i Sverige, som lever under de allra svåraste sociala omständigheterna, är dödlighet och fysisk ohälsa 30 procent vanligare, psykisk ohälsa 80 procent vanligare, utåtagerande psykiska problem 120 procent vanligare (det vill säga mer än dubbelt så vanligt), sen kognitiv utveckling 170 procent vanligare, självförvållande skador 180 procent vanligare (det vill säga nästan tre gånger så vanligt), än hos de barn som är mest socialt gynnade. Sammantaget är olika problem 50 procent vanligare hos de socialt minst gynnade barnen jämfört med de mest gynnade [77].

Forskning visar även att när barn växer upp under väsentligt sämre ekonomiska förhållanden än den närmaste omgivningen påverkas deras relationer till kamrater och jämnåriga negativt. Det innebär också påfrestningar i relation till föräldrarna [73].

Barns fritid

Barns fritidsliv är viktigt för att skapa sammanhållning stärka integrationen och främja hälsan och tilliten. Fritidslivet är en viktig komponent för att stärka barns sociala, emotionella, mentala och motoriska förutsättningar.

Inte minst är en aktiv fritid, som barnen är nöjda med, viktig eftersom det skapar förutsättningarna för att barn är mer fysiskt aktiva. Det i tider då barns fysiska aktivitet generellt har minskat samt att barn har en sämre psykisk hälsa. Båda dessa aspekter på hälsan kan förbättras om barn ges möjlighet till rörelse, lek och idrott.

Det är därför viktigt för alla barn att ha trygga och lättillgängliga utemiljöer, aktiviteter och andra sysselsättningar på fritiden.

Barns fritid beskrivs med hjälp av:

- barn som är nöjda med sin fritid
- barn som är fysisk aktiva på sin fritid
- barn som avstått från aktivitet som kompisarna har råd med.

I Angered är **6 av 10** barn fysisk aktiva på sin fritid. I Örgryte-Härlanda är det **8 av 10** barn.

23 % av barnen i årskurs nio har avstått från en aktivitet på grund av att de inte haft råd.

75 % av barnen i Göteborg är nöjda med sin fritid.

Nöjd och aktiv fritid

Förutom att fritidslivet är viktigt för barn som arena för socialisering och integrering, kan det också ses som en arena som kan stärka det sociala kapitalet och därmed också skapa en grund för den sociala sammanhållningen i samhället. Det sociala deltagandet som ett aktivt fritidsliv för med sig är också viktigt då det främjar hälsan.

Faktorer som bidrar till barnens nöjdhet med fritiden är att aktivitetsledaren lyssnar på dem, att de träffar kompisar och att föräldrarna brukar följa med på fritidsaktiviteten. Nöjdheten ökar också om de inte har slutat med en aktivitet under året [113]. I Göteborg är 75 procent av barnen i årskurs åtta nöjda med sin fritid [103].

En aktiv fritid, som barnen är nöjda med, stärker förutsättningarna att barn är mer fysiskt aktiva. Barns fysiska och psykiska hälsa förbättras om de ges möjlighet till rörelse, lek och idrott [6]. WHO rekommenderar att barn mellan 5 och 17 år är fysiskt aktiva på en måttlig till högintensiv nivå minst 60 minuter per dag [74].

I Göteborg är 22 procent av barnen i årskurs åtta fysiskt aktiva i stort sett varje dag, utöver den fysiska aktivitet de har i skolan. Andelen pojkar som är fysiskt aktiva är högre än andelen flickor. Det finns också skillnader i barns fysiska aktivitet på fritiden beroende på bakgrund. Bland de barn som är födda i Sverige och vars föräldrar också är det är 75 procent fysiskt aktiva mer eller mindre varje dag. De barn som är födda i Sverige, men där båda föräldrarna är födda utomlands, är 65 procent regelbundet fysiskt aktiva. Lägst andel aktiva finns i gruppen barn som inte är födda i Sverige (61 %). Det är små skillnader mellan de med funktionsnedsättning (73 %) och de utan (75 %). Lägst andel barn som är fysiskt aktiva på sin fritid finns i Angered (60 %) jämfört med i stadsdelen Örgryte-Härlanda (79 %), som har högst andel [103].

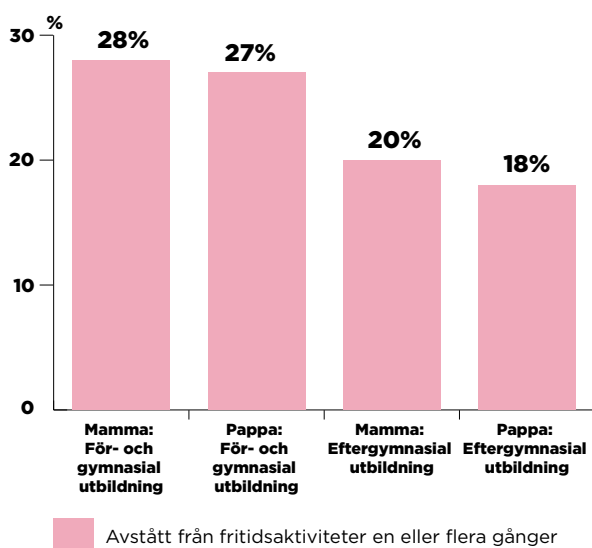
Ekonomi påverkar barns fritid

I Sverige blev ungefär 20–25 procent av barnen till föräldrar som saknar kontantmarginal ofta tvungna att avstå från aktiviteter av ekonomiska skäl under perioden 2002–2011. Siffran var endast 10 procent bland barn till föräldrar som inte hade ekonomiska problem [64].

I Göteborg har 18 procent av barnen i årskurs 8 en eller flera gånger under det senaste halvåret avstått från aktivitet med kompisarna på grund av att de inte haft råd. I diagram 55 ser vi en skillnad mellan barn beroende på föräldrarnas utbildningsnivå, vilket tolkas som att det finns en socioekonomisk skillnad i staden. Till exempel ser vi att 27 procent av de barn, som har en pappa som endast har förgymnasial utbildning, har avstått från en fritidsaktivitet på grund av ekonomin. Motsvarande uppgift bland de barn, som har en pappa med eftergymnasial utbildning, är 18 procent. Det är inga nämnvärda skillnader mellan flickor och pojkar. Däremot är det skillnader mellan barn beroende på bakgrund. Det är framför allt en skillnad beroende om barnen är födda i Sverige eller inte, oavsett var deras föräldrar är födda. Av de barn som är födda utanför Sverige har 28 procent uppgett att de under det senaste året har avstått från aktivitet med kompisarna av ekonomiska skäl. Motsvarande uppgift för barn som är födda i Sverige är 16–17 procent. Det är också en påtaglig skillnad mellan de barn som uppger att de har en funktionsnedsättning (23 %) jämfört med de som inte har en funktionsnedsättning (17 %).

Eftersom vi ser att fritidslivet är viktigt för att skapa sammanhållning, socialt kapital, stärka integrationen och främja hälsan, är det inte i linje med ett socialt hållbart samhälle att vissa grupper inte har möjlighet att vara lika delaktiga som andra. Särskilt när det drabbar barn.

Det finns också skillnader mellan olika stadsdelar (diagram 56), som sannolikt beror på en kombination av det vi ser i de andra diagrammen. Till bilden ska då också läggas faktorer som utbudet av fritidsaktiviteter, dess kostnader och vad de sociala normerna i området säger om vad som är dyrt och billigt. Även familjens sociala position spelar in. I Majorna-Linné och Östra Göteborg anger 29 procent av barnen i respektive stadsdel att de har avstått från en aktivitet med kompisarna på grund av att de inte haft råd. Det är stadens högsta nivåer. Det kan finnas olika anledningar till de höga andelarna i dessa stadsdelar. Lägst andel barn som har avstått fritidsaktivitet av ekonomiska skäl ser vi i Västra Göteborg (18 %). Ytterligare en reflektion värd att göra är vad som ger de låga andelarna i Västra Göteborg. Är det utbudet, kompenserande insatser och ett aktivt tänkande kring pris på barns aktiviteter eller är det något annat som spelar in?

23% av barnen i årskurs nio har avstått från en fritidsaktivitet på grund av att de inte haft råd.

Diagram 55. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de har avstått fritidsaktivitet på grund av att de inte haft råd, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (2016) [111].

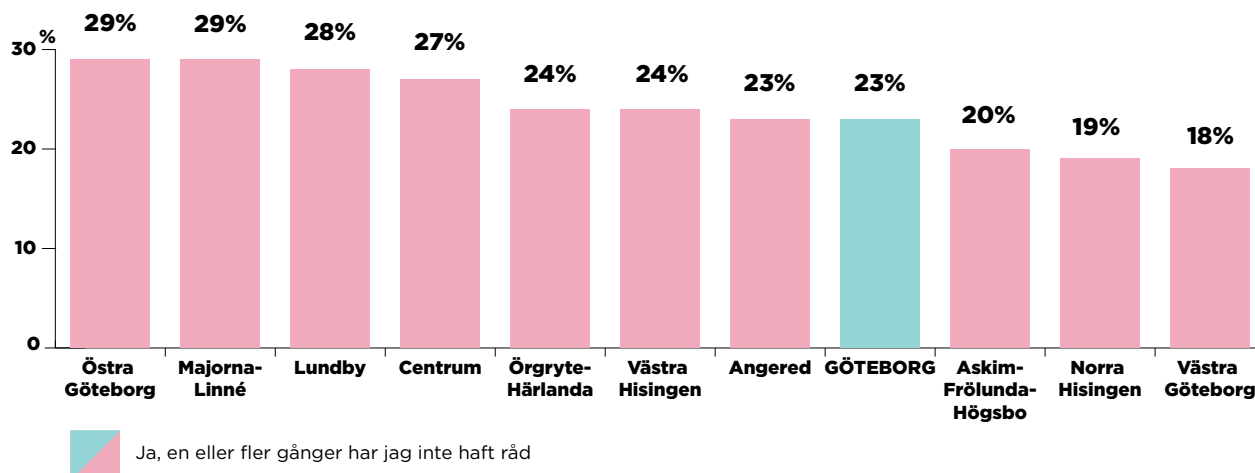

Diagram 56. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de har avstått fritidsaktivitet på grund av att de inte haft råd, uppdelat efter stadsdel där barnen bor (2016) [111].

Barns förutsättningar att växa och lära beskrivs med hjälp av:

- vuxna som läser för barn
- barn som på sin fritid läser själva
- barn i förskoleverksamhet.

Läs mer om betydelsen av barns sociala relationer på sidan 101.

Barns förutsättningar att växa och lära

Insatser som främjar barns motoriska och kognitiva förmågor tidigt i livet kan främja framtida socioekonomisk framgång och positiv utveckling. Därför tas här upp ett axplock av förutsättningar för att barn ska utvecklas och för att lärandet ska stärkas.

En central del för detta är att ju mer tid barn tillbringar i utemiljöer, desto bättre blir deras motorik, hälsa, inläarning, skolmognad, läsförmåga, sociala kompetens, koncentration, fantasirikedom och så vidare.

Men viktigast av allt är ändå hemmiljön. Barn med engagerade föräldrar mår och utvecklas allra bäst. För andra barn har framför allt förskolan en avgörande kompensatorisk betydelse. Förskolan kan också vara ett socialt stöd för familjerna, som främjar integration och delaktighet i samhället.

I detta avsnitt behandlas fler faktorer som är viktiga för barns utveckling och lärande. Dock ska det åter understrykas att den allra viktigaste resursen för att barn ska utvecklas är deras föräldrar och vårdnadshavare.

Områden med **sämre** socioekonomiska förutsättningar har **lägre** inskrivningsgrad vid förskolan.

I Västra Hisingen, Angered och Östra Göteborg går **högst** andel barn i familjedaghem.

Ju **högre utbildningsnivå**, desto mer tycks föräldrarna **läsa** för sina barn.

Motorisk utveckling

Barns livsmiljöer har både fysiska och sociala egenskaper som kan främja hälsa och sammanhållning i stort. De sociala egenskaperna kan vara människors tillit till varandra, socialt deltagande och grad av social integration. Barns kognitiva och motoriska utveckling kan dessutom främjas av till exempel närhet till lekplatser och parker, samt förskole- och skolgårdar med tillräcklig yta och av god kvalitet.

Den motoriska utvecklingen stärks av fysisk aktivitet och rörelse samt lek. Forskare har funnit att god utomhusmiljö och lång utomhusvistelse bidrar till att förbättra barns motorik, inlärn timer, skolmognad, sociala kompetens, koncentration och fantasirikedom. Även sjukfrånvaro och stress kan minska genom goda miljöer kring förskola och skola. Skolgårdarna kan också gynna den sociala interaktionen, den mentala hälsan och förbättra skolresultaten [114, 115]. Studier har också visat att ju mer tid barnen tillbringar på förskole- och skolgårdarna, desto bättre blir prestationerna i de teoretiska ämnena, till exempel matematik, samtidigt som läsförståelsen förbättras [116].

Vidare är närhet till och tillgång till grönområden, lekplatser/parker och platser för spontanlek samt till anläggningar för rekreation synnerligen betydelsefullt för barns förutsättningar för lek, fysisk aktivitet och utveckling [117]. Boverket har konstaterat att ytor som lämpar sig för barns lek försvinner i takt med att städer förtätas, vilket minskar möjligheten att tillgodose barns behov av fria ytor.

I Göteborg finns ingen samlad information om arenor och miljöer som främjar barns motoriska utveckling, till exempel på storlek och kvaliteter på förskole- och skolgårdar. Dock finns det olika initiativ för att närma sig frågan. Staden har riktvärden genom sin Grönstrategi, men det behövs ett aktivt implementeringsarbete av dessa värden som rör närhet, tillgänglighet och möjligheter att använda stadens olika grönområden, om staden vill stärka barns motoriska utveckling och i förlängningen förbättra förutsättningarna för deras utveckling och framtida studieresultat.

Kognitiv utveckling

Insatser som främjar barns kognitiva förmågor tidigt i livet kan främja framtida socioekonomisk framgång och positiv utveckling. De tidiga insatserna, menar forskare, ger effekter under hela livet och en ackumuleringsprocess kan på så sätt skapas [45].

Forskare har visat att barnens kognitiva förmågor utvecklas i olika riktning beroende på deras socioekonomiska tillhörighet (se figur 10). Barn som har sämre kognitiva förmågor i relation till sin ålder, men som växer upp i familjer med hög socioekonomisk status, förbättrar sina förmågor. En förbättring som är särskilt tydlig efter sex års ålder. Den kognitiva utvecklingen för barn som växer upp i familjer med låg socioekonomisk status är betydligt mer ogynnsam, oavsett om den kognitiva förmågan från början var hög eller låg. Det betyder att de socioekonomiska faktorerna påverkar barnen tidigt i livet [106].

Oavsett vilken kognitiv förmåga ett barn föds med går den att påverka och utveckla till det bättre, vilket figur 10 visar. Skillnaderna i kognitiv utveckling går att göra mer jämlik. Om inga kompensatoriska insatser sätts in för barn som föds med låg kognitiv förmåga (nedre rosa linje) kvarstår eller till och med ökar skillnaderna till andra barn [15]. Det är skillnader vars konsekvenser sannolikt kommer att tillta ju äldre barnen blir.

Läs mer om förskole- och skolgårdar på sidan 198.

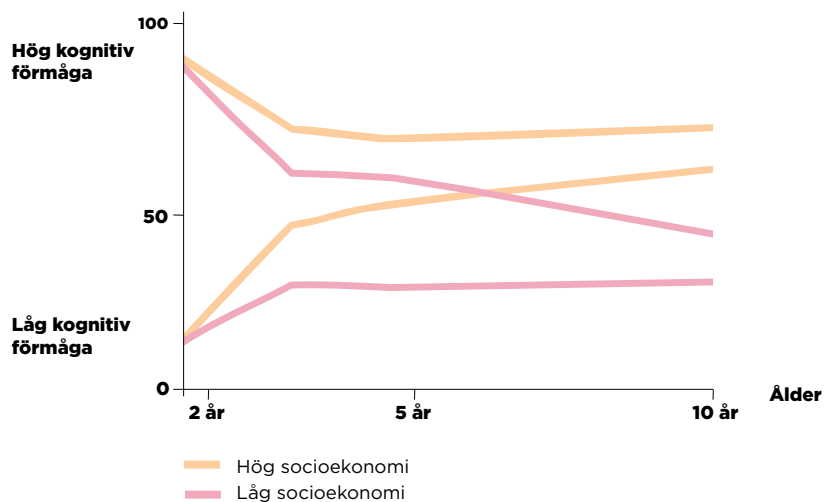
Utvecklingstanke

Studera barns arenor och miljöer som främjar den motoriska utvecklingen.

Samla in uppgifter över närhet, tillgång, storlek och kvalitet på barns förskole- och skolgårdar. Även lekplatser bör ingå.

Insatser som främjar barns kognitiva förmågor tidigt i livet, kan främja framgång under resten av deras liv.

Dagens forskningsläge påvisar att kognitiv förmåga är en tydlig bestämningsfaktor för vad till exempel den framtida inkomsten kommer att bli, om en person får socioekonomiska framgångar och hur hälsan utvecklas. Även benägenheten att hamna i kriminalitet kan kopplas till graden av tidig kognitiv förmåga [106]. Detta betyder att insatser tidigt i barns liv, som främjar deras kognitiva förmågor, kan ge socioekonomisk framgång och positiv utveckling senare i livet.

Figur 10. Ojämlighet i kognitiv utveckling hos barn, uppdelat efter socioekonomi. Fritt efter Malmökommissionen [6, s. 57] som i sin tur har hämtat figuren från den engelska rapporten *Fair Society, Healthy Lives – The Marmot Review* [15, s. 63].

Läsning som mått på kognitiv utveckling

Det råder konsensus bland forskarna om vikten och värdet av tidigt föräldraengagemang och tidiga språk- och läsaktiviteter i hemmet. Tidig högläsning för och med barn har ett tydligt stöd i forskningen. Det är en av flera viktiga komponenter för att utveckla barns språk, berika deras ordförråd och uttrycksförmåga samt skapa läslust och öka läsförmågan [118]. Bland annat baserade det amerikanska utbildningsdepartementet redan på 80-talet sina rekommendationer på den massiva kunskapsgrund som framhöll högläsningens betydelse för framgång i läsning [119]. Den främsta resursen för att främja barns läsning är vårdnadshavaren. Det är vårdnadshavarens egen läsning och läsningen för och med sina barn, som allra mest påverkar barnens läslust och läsvanor.

Förutom att läsningen med och för barn är en viktig del för att utveckla ordförråd, läslust och främja den framtida läsutvecklingen, har högläsning också visat sig ha sociala och relationsskapande bonuseffekter [120].

Forskningen pekar också på att den grundläggande läs- och skrivförmåga elever har med sig till skolan, och de erfarenheter de har av läs- och skrivaktiviteter tillsammans med sina föräldrar, har betydelse för elevernas läsprovsresultat även efter att de gått i skolan i fyra år [121, 122, 123]. Störst effekt ger föräldrarnas läsning för små barn före skolstart [124]. De tidiga insatserna är därmed centrala för att främja läslust och läsutveckling.

Nöjesläsning kompenserar för socioekonomiska skillnader

Inom forskningslitteraturen skiljer man lite hårdraget mellan styrd läsning⁸ och fri- eller nöjesläsning⁹. Forskningsresultat visar att socioekonomiskt starkare grupper läser mer för nöjes skulle än andra. Vissa forskare drar därför slutsatsen att den fria läsningen kan bidra till att skapa en social mobilitet. Samtidigt pekar studier på att nöjesläsningen är av större betydelse för studieresultaten än vad föräldrarnas socioekonomiska status har [118]. Detta förstärks av slutsatsen i en av OECD:s rapporter: nöjesläsningen är en effektiv social hävstång och därmed finns starka argument att främja den sortens läsning [125]. Det bekräftas även av andra forskningsresultat som framhäver nöjesläsningens betydelse, med tanke på dess sociala och utbildningsmässiga fördelar [118].

Flera studier har sammanfattat vinsterna av fri läsning eller nöjesläsning till att det ger ökad läs- och skrivförmåga, bättre textförståelse, grammatik och ordförråd, förbättrad attityd till läsning, ökat självförtroende som läsare, ökad benägenhet till fri läsning senare i livet och ökad generell kunskap. Man har också sett effekter som bättre förståelse för andra kulturer, ökat samhälleligt deltagande och större insikter i mänskligt beslutsfattande [118].

I diagram 57–58 syns att det finns ojämlika skillnader mellan olika grupper av göteborgare vad gäller **vuxnas läsning för barn**. Ojämligheten mellan grupperna kan tolkas som en koppling mellan social position och högläsning för barn. Grupper av göteborgare med en högre social position tycks läsa mer för barn jämfört med de som har en lägre position. Social position exemplifieras här utifrån föräldrarnas bakgrund.

Av barn i årskurs 2, födda i Sverige men med föräldrar födda utanför Sverige, blir 48 procent lästa för av en vuxen varje dag eller flera gånger i veckan. Motsvarande för barn födda i Sverige och med en eller båda föräldrarna födda i Sverige, är 70 procent. En högre andel flickor (66 %) än pojkar (58 %) uppger att någon vuxen regelbundet läser för dem på fritiden. Av barn med funktionsnedsättning är andelen 57 procent, jämfört med 62 procent bland barn utan funktionsnedsättning.

När **barns egen läsning** på fritiden studeras minskar skillnaderna kopplat till bakgrund. Det är dock en högre andel som läser själva på fritiden bland barn till föräldrar som båda är födda utanför Sverige, än bland barn med en eller båda föräldrar är födda i Sverige. En högre andel flickor än pojkar i årskurs 2 läser själva på sin fritid. Den största förändringen mellan frågan som rörde vuxna som läser för barn och barn som själva läser ser vi när det kommer till funktionalitet. Det är 63 procent av barnen med en funktionsnedsättning som läser själva på sin fritid, jämfört med 82 procent av barnen som inte har en funktionsnedsättning, en skillnad på 19 procentenheter mellan grupperna. I diagram 59 framkommer skillnaderna mellan stadens olika stadsdelar, vad gäller barn i årskurs 2 och deras egen läsning på sin fritid. Det skiljer 12 procentenheter mellan Norra Hisingen (74 %) och Västra Göteborg (86 %). Det är de stadsdelarna som har den lägst respektive högst andel barn som läser själva på sin fritid.

Grupper av göteborgare med en högre social position tycks läsa mer för barn jämfört med de som har en lägre position.

⁸ Ofta den form av läsning som förekommer inom skolans undervisning där läsningen ibland kan ses som ett "instrument" för att uppnå annan kunskap och kan därmed bli reducerad till något som bara är "nyttorienterat".

⁹ Den läsning som ofta sker frivilligt och på fritiden och som är mer upplevelseorienterad, och har ett tydligare eget värde.

Det vore intressant att studera den något motstridiga bild som statistiken visar. Nämligen att samtidigt som andelen som läser själva på sin fritid bland barn till föräldrar som båda är födda utanför Sverige är högre är det samtidig en lägre andel barn som läser själva på sin fritid i de stadsdelar där det bor fler med utländsk bakgrund.

De ojämlika skillnaderna i vuxnas läsning för barn och barns egen läsning är tydliga i Göteborg.

Högre andel barn till föräldrar som är födda i Sverige blir regelbundet lästa för. Det ger en bild av att det finns ojämlika skillnader utifrån social status när det kommer till läsning. Det ger socioekonomiska skillnader i förutsättningar för barns språkliga och kognitiva utveckling.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med läsning för barn och barns egen läsning. I stadsdelar med en lägre status och fler resurs-svaga mellanområden läses det mindre.

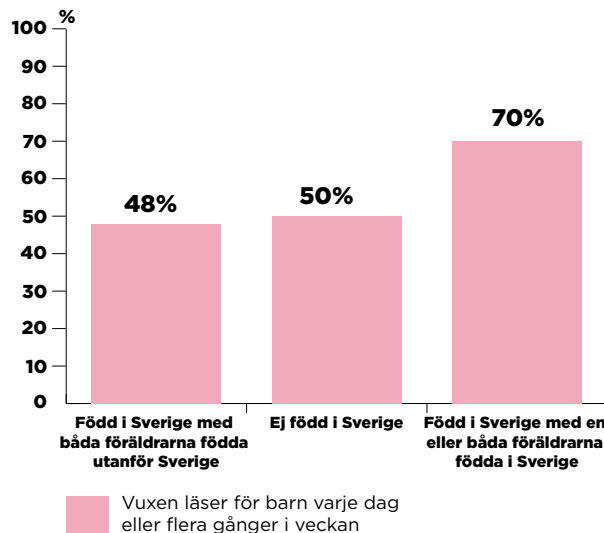

Diagram 57. Andel (%) barn i årskurs 2 som uppger att vuxna i deras närhet läser för dem på sin fritid, uppdelat efter bakgrund (2017) [103].

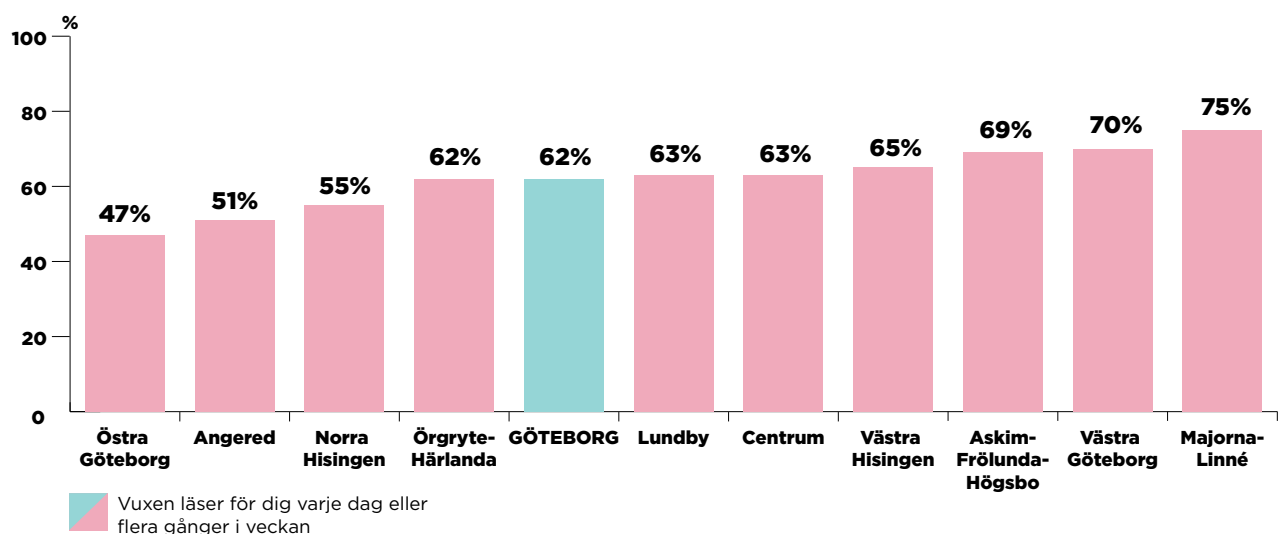

Diagram 58. Andel (%) barn i årskurs 2 som uppger att vuxna i deras närhet läser för dem på sin fritid, uppdelat efter stadsdel (2017) [103].

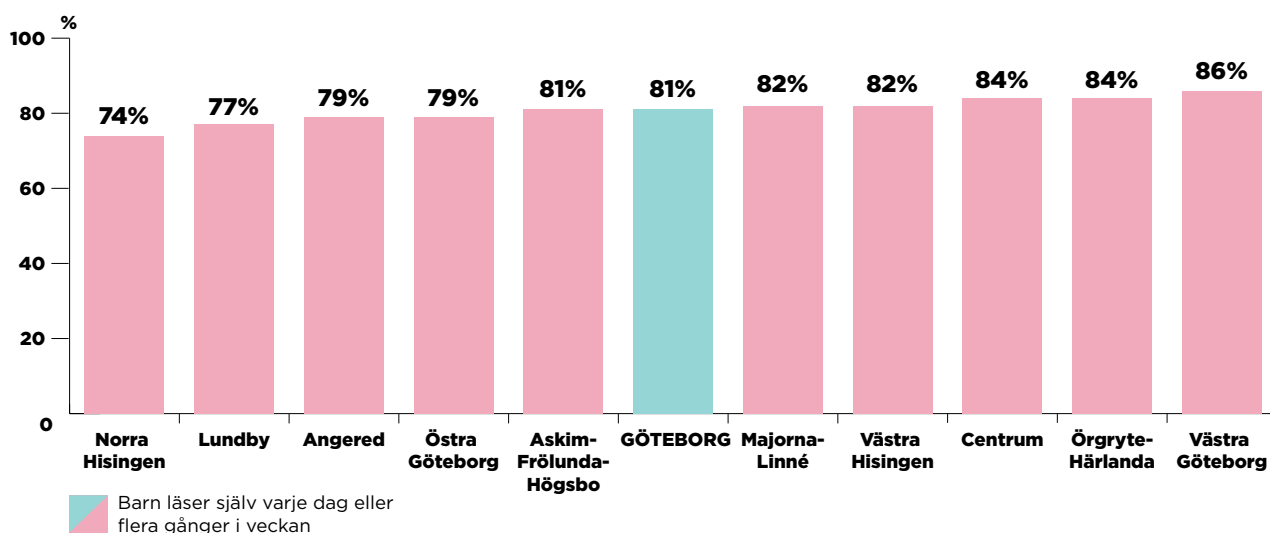

Diagram 59. Andel (%) barn i årskurs 2 som läser själva på sin fritid, uppdelat efter stadsdel (2017) [103].

Läsförmåga och läsförståelse

Det finns flera tydliga indikatorer på att läsutvecklingen bland elever i Sverige försämrats sedan 1991 [126, 127]. Sveriges elever har gått från att år 2000 ha en genomsnittlig läsförmåga bland OECD-länderna, till att 2012 ligga betydligt under genomsnittet [128]. Sverige är det land där läsresultaten har försämrats mest och snabbast [127]. Bristande läsförmåga är en av de viktigaste anledningarna till att elever inte uppnår målen i de teoretiska ämnena i skolan [129]. År 2000 var bara tre länder bättre i läsförståelse än Sverige. Numera är det bara Mexiko, Chile och Slovakien som har sämre resultat än Sverige [127]. Mellan 2000 och 2009 har andelen svaga läsare ökat och andelen mycket starka läsare minskat. Det är tydligt att nedgången i den svenska läsförmågan är särskilt stor bland de redan svaga eleverna [126].

Det finns påfallande socioekonomiska skillnader mellan elever och deras läsförmåga, läsprestationer och skolresultat [124]. Det framkommer till exempel en stark och ökad samvariation mellan PISA:s lästester och svenska elevers socioekonomiska status [122]. Skillnaderna har inte bara ökat mellan olika elevgrupper, utan också mellan olika skolor. Det betyder att likvärdigheten i den svenska skolan har minskat [126].

Om den negativa trenden fortsätter kan det antas medföra stora samhällskostnader. Att vända trenden bör därmed ses som samhällsekonomiskt lönsamt: satsningar som kan främja ordförråd, läsförmåga, läslust och läsandet i sig blir då investeringar [129].

Men det är inte bara de ekonomiska aspekterna i familjen och föräldrarnas utbildningsbakgrund som påverkar läsförmågan och läslusten, utan även vad familjerna **gör** tillsammans, hur de umgås och vilka vanor eller normer som existerar. Ett exempel är hur familjens egna läsvanor ser ut och hur närvarande skrift, texter och böcker är i vardagslivet. Därför menar också flera forskare att antalet böcker i hemmet är ett av de tydligare måtten på barns läsförmåga [124].

**Bristande läsförmåga
förklarar till stor del
varför elever inte uppnår
målen i de teoretiska
ämnena i skolan.**

Även om socioekonomi påverkar läsförmågan och läsutvecklingen betyder det inte att elever med sämre socioekonomisk status per automatik kommer att få sämre resultat i lästester. Internationella forskningsresultat menar att de eleverna, som "trots" sämre socioekonomi lyckas i testerna, generellt tillbringar mer tid i skolan och tycks ha bättre självförtroende, än elever som har lika svag socioekonomisk status men inte lyckas bra i lästester [124].

Utvecklingstanke

Följ utvecklingen kring barns ordförråd, läsförmåga och läsförståelse. Med start från 4 år och tills barnen har gått ut grundskolan.

I Göteborg kan ett utvecklingsområde vara att skapa en bättre kunskap om barnens ordförråd, läsförmåga och läsförståelse, eftersom det är en nyckel till skolframgång. Om utvecklingen över tid mellan olika elevgrupper och mellan olika skolor studeras blir det ett sätt att kunna uttala sig om jämlikheten i livsvillkor. Dessa faktorer är mycket viktiga för att barn ska kunna ta viktiga steg i livet och få en god socioekonomisk status som vuxna.

En likvärdig förskola är början

Förskolan är av stor betydelse i samhällets arbete för att skapa likvärdiga förutsättningar och möjligheter för alla barn. Förskolan utgör en tydlig arena för att skapa goda uppväxtvillkor för alla barn, oavsett bakgrund och familjeförhållanden. Förskolan är nämligen den arena, utöver hemmet, där de flesta barn upp till sex års ålder tillbringar en stor del av sin dag. Förskolan främjar barns kognitiva utveckling samt det sociala och språkliga lärandet. Den ger även viktiga vuxenkontakter och relationer samt ett positivt och utvecklande sammanhang. Barn är också som mest mottagliga och formbara tidigt i livet och kompensatoriska insatser ger därför stor effekt [109]. Allt detta tillsammans talar för förskolans viktiga roll i ett jämlikt samhälle, där likvärdiga livsvillkor och social sammanhållning är nycklarna.

Förutom att förskolan bidrar till enskilda barns utveckling, lärande och integration, har den också en stor betydelse för hela det svenska utbildningssystemet. Förskolan spelar en central roll i ett allt mer segregerat samhälle. En förskola som inte är likvärdig riskerar att reproducera och förstärka segregationen och ojämlikheten [110].

Förskolans integrerande effekter

Förutom förskolans kompensatoriska insats, att den främjar barns kognitiva, språkliga, sociala och emotionella kompetens, fungerar den också som ett socialt stöd för familjerna. Förskolan främjar nämligen familjens deltagande i samhälls- och arbetslivet och underlättar för dem att orientera sig bland välfärdstjänster och myndigheter. Förskolan kan därför bidra till att bryta utanförskap och öka delaktigheten för socioekonomiskt utsatta grupper [130]. Förskolan har, utifrån det som har nämnts här ovanför, fått en alltmer central roll som hälsofrämjande arena för såväl barn som deras vårdnadshavare. I förskolan läggs grunden för goda och jämlika uppväxtvillkor och som arena bidrar den till att stärka det sociala kapitalet, tilliten och därigenom sammanhållningen.

Förskolans effekter på ojämlikhet

Forskning har även visat att barn som gått i förskolan i allmänhet klarar sig bättre i skolan [130]. Förskolan har positiva och varaktiga effekter på barnens lärande och utveckling, vilket skapar förutsättningar för bland annat ett bättre hälsotillstånd på både kort och lång sikt [131]. Det skapar också långsiktiga effekter eftersom förskolan kan spela en avgörande roll genom det kompensatoriska uppdraget, att öka alla barns förutsättningar att genomföra grundskolan [6] och på sikt stärka förutsättningarna för en längre utbildningskarriär, bättre yrkeskarriär och mer stabil inkomst.

Förskolan har en utjämnande effekt på socioekonomiska skillnader, eftersom barn från resurssvaga familjer drar mer nytta av att gå i förskolor av hög kvalitet och av att vara i grupper med barn från olika socioekonomiska bakgrunder [131]. En förskola med större social blandning är ur detta perspektiv värdefullt [109].

Likvärdig förskola är nyckeln till jämlikhet i samhället

Förskolepersonalens kompetensnivå är enligt forskningen av stor vikt för att på ett effektivt sätt ska skapa goda lärande- och utvecklingsmöjligheter i det kompensatoriska uppdraget (ge barnen jämlika förutsättningar). Flera andra faktorer är också viktiga för att skapa en verksamhet av god kvalitet. Det är den sammanvägda effekten av dessa som har betydelse – att rikta insatser mot enskilda faktorer räcker inte för att skapa god kvalitet, även om sämre förutsättningar på en faktor kan kompenseras genom bättre förutsättningar på en annan. Helheten är central.

För att åstadkomma en likvärdig förskola behöver strukturella förutsättningar vara olika i olika områden. I socioekonomiskt svaga områden behöver generellt sett andelen utbildade förskolepedagoger vara högre, barngrupperna vara mindre och personaltätheten högre. Det betyder, att om det finns stora kvalitetsskillnader mellan förskolor kan en förskola som inte är likvärdig bidra till att ojämlikheten ökar, om familjer med hög socioekonomisk status också har tillgång till förskolorna med högst kvalitet, och familjer med låg socioekonomisk status har tillgång till förskolor med lägst kvalitet. Då förstärks snarare skillnaderna i samhället [109]. Det är därför viktigt att kunna mäta och utvärdera förskolans likvärdighet [110].

Utvecklingstanke

Använd Vetenskapsrådets indikatorer för en likvärdig skola för att studera om förskolan bidrar till ett mer jämlikt Göteborg.

Närvaro, frånvaro och hinder för barn i förskolan

I dag går nästan alla barn i förskola eller deltar i någon annan form av verksamhet. Erfarenheter från till exempel Norge visar att det ofta är nyanlända, arbetslösa och de mest resursfattiga föräldrarna som i minst utsträckning efterfrågar förskoleplats [131]. I en undersökning av landets femton mest ekonomiskt och socialt utsatta stadsdelar framkom att det finns praktiska och ekonomiska hinder för många föräldrar att placera sina barn i förskolan. I dessa stadsdelar är det också vanligare att föräldrar, som själva mår dåligt eller saknar egen inkomst, inte har sina barn i förskolan utan stannar hemma med barnen. Det är även vanligare med omotiverad frånvaro och oregelbunden närvaro i förskolan i dessa områden. Det finns tecken på att denna form av frånvaro missgynnar barnens utveckling och kan bli ett mönster ända upp i skolåldern [130].

**Stadens mer resurs-
svaga områden har i
genomsnitt en
något **lägre**
inskrivningsgrad i
förskolan och en
något **högre** andel
i familjedaghem.**

Utvecklingstanke

Fördjupa analysen kring förskolan ut ett socioekonomiskt perspektiv där förskolans kvalitet och kompensatoriska uppdrag är i fokus.

För att barn ska tillgodogöra sig alla fördelar med att gå i förskola krävs naturligtvis att de deltar i verksamheten. Det finns statistik över inskrivningsgraden i förskolan i Göteborg. Däremot finns ingen samlad bild av närvaron. Därför vet vi inte om förskolan kan verka som den utjämnade arena, som forskningen pekar på.

Vad vi kan se är dock att andelen inskrivna barn i förskolan varierar över staden. Områden med sämre socioekonomiska förutsättningar har i genomsnitt en lägre inskrivningsgrad. Det vill säga, där förskolan skulle kunna ha som störst betydelse är deltagandet som lägst. Staden omfördelar resurser för att kompensera för skilda socioekonomiska förutsättningar och för att möjliggöra en likvärdig förskola, men eftersom vi inte vet om barnen närvarar – särskilt då de barn som bäst skulle behöva förskolan – vet vi inte om hur stor effekt de omfördelade resurserna får. Det gör att vi inte heller kan göra någon analys kring sambanden mellan sämre socioekonomiska förutsättningar och små barngrupper respektive högre personaltäthet.

En annan fråga är om andelen utbildade förskollärare är högre i de områden som är mer socioekonomiskt utsatta, för att kunna kompensera för sämre förutsättningar. En viktig faktor att studera är också hur personaltätheten ser ut. Frågor om personalomsättning kan också ingå i en sådan analys. Ytterligare en fråga att undersöka är barns och föräldrars nöjdhet med och tillit till förskolan, samt hur personalens bemötande uppfattas. Varierar uppfattningarna mellan områden eller grupper av göteborgare, och vilka effekter får i så fall det på jämlikheten och sammanhållningen i staden? Det kan finnas anledning att vidta åtgärder för att stärka förskolans likvärdighet, men först och främst finns det behov av att på ett gemensamt sätt samla in uppgifter så att en analys blir möjlig.

I Göteborg i sin helhet är inskrivningsgraden på förskolor generellt hög. Det är mellan 98–100 procent av barnen som är inskrivna i varje stadsdel (se tabell 2). Dock är situationen en annan i Västra Hisingen, där 92 procent av barnen är inskrivna. Där är också andelen barn som går i familjedaghem som högst (7,7 %). Lägst andel barn som går i familjedaghem ser vi i Askim-Frölunda-Högsbo, med 0,4 procent. När alla barn som går i familjedaghem studeras ser vi att det är i Västra Hisingen, Angered och Östra Göteborg som ligger i topp. Kan det vara så, att barnen i dessa stadsdelar hade tjänat mest på att delta i den pedagogiska förskoleverksamheten, utifrån resonemanget ovan?

Stadsdel	Antal barn i förskolor	Antal barn i familjedaghem	Summa barn i stadsdelen	Andel barn i förskolor	Andel barn i familjedaghem
Angered	3 698	90	3 788	98 %	2,4 %
Östra Göteborg	3 096	79	3 175	98 %	2,5 %
Örgryte-Härlanda	2 722	27	2 749	99 %	1,0 %
Centrum	1 973	18	1 991	99 %	0,9 %
Majorna-Linné	3 006	30	3 036	99 %	1,0 %
Askim-Frölunda-Högsbo	3 387	15	3 402	100 %	0,4 %
Västra Göteborg	3 301	19	3 320	99 %	0,6 %
Västra Hisingen	3 523	295	3 818	92 %	7,7 %
Lundby	2 444	54	2 498	98 %	2,2 %
Norra Hisingen	2 917	46	2 963	98 %	1,6 %
Summa <i>*Exklusive barn med skyddad adress</i>	30 067	673	30 740		

Tabell 2. Barn från respektive stadsdels egen befolkning som är i förskoleverksamhet per den 15 april 2017, uppdelat efter stadsdel (2017) [132]. Förskoleverksamheten kan antingen vara stadsdelens egna kommunala förskolor eller familjedaghem. Det kan också vara andra huvudmäns förskolor eller familjedaghem.

Förskolan är inte ensam som jämlikhetsgörare

Viktigt att ha i åtanke är att förskolan inte existerar som en enskild verksamhet. Det är endast en plats bland många som kan påverka, inverka, kompensera och främja barns utveckling och lärande. Förskolans möjlighet att utjämna ojämlikhet är avhängigt om även andra platser som barn vistas i under sin uppväxt verkar för att minska klyftor. Dit hör först och främst barnets hem, men också grannskapet, bostadsområdet och den närmiljö som barnen växer upp i. Det är alltså nödvändigt att se till barns alla uppväxtmiljöer och alla uppväxtvillkor sammantaget. Forskning visar att när barn vistas i flera olika minde gynnsamma miljöer adderas dessa till andra negativa erfarenheter och manifesteras i problematiska beteenden. Det är viktigt att inse att flera olika miljöer samverkar i hur barns uppväxt utvecklas [110].

Utvecklingstanke

Gemensam insamling av närvaro i förskolan på ett sådant sätt så att socioekonomiska analyser blir möjliga. Studera utifrån social position hur barn och föräldrar förhåller sig till förskolan i Göteborg vad gäller inskrivning, närvaro, tillit och kvalitet.

Andra platser som också främjar barns utveckling och lärande

Det finns flera arenor i samhället som kan bidra till att främja hälsan och lärandet samt skapa socialt kapital och verka tillitsgenererande. Exempel på sådana verksamheter är föreningslivet, bibliotek, öppna förskolor, fritidsgårdar, kulturskolan, lekplatser och grönytor.

Arenor för fysisk aktivitet främjar utveckling och lärande

Elevernas inlärning och hälsa kan främjas om de uppmuntras att vara fysiskt aktiva på skoltid. Särskilt positiv inverkan har detta för de elever som har en stillasittande livsstil. Effekterna kan ses både på kort och på lång sikt, som till exempel förbättrad koncentration och minskad nedstämdhet [133]. Forskningsresultaten visar också att både minnet och klassrumsbeteendet förbättras av fysisk aktivitet. Fysisk aktivitet stärker även självkänslan hos barn, vilket i sin tur kan förebygga psykologiska och beteendemässiga problem. Det samlade kunskapsläget visar att även om mer av skoltiden läggs på fysisk aktivitet, på bekostnad av de övriga ämnenas undervisningstid, minskar inte elevernas prestationer i de andra ämnena, utan de ökar snarare. Förutom det schemalagda ämnet *Idrott och hälsa*, har både skolidrott som ligger utanför läroplanen och kortare fysiska aktiviteter (5–20 minuter) och stretchövningar i klassrummet positiva effekter på den kognitiva förmågan, attityder, skolbeteende och skolprestation [95]. Detta stärker bilden av att skolan, förutom sina undervisningstimmar, kan göra mycket för att främja lärandet genom att vara en arena för hälsofrämjande insatser.

Förskole- och skolgården en miljö av betydelse

Ett verktyg inom skolan är skolgården. Forskning visar att skolgårdar, förskolegårdar, bostadsnära utemiljöer, skolvägar och andra rörelsestråk i närmiljön blir allt viktigare för barns fysiska aktivitet, lek, samspel, lärande samt motoriska och psykosociala utveckling [134].

Världshälsoorganisationen (WHO) menar att skolgården ständigt ska stärkas i sin kapacitet som hälsosam miljö [135]. Barn tillbringar en stor del av sin vakna tid på förskolor eller skolor. Välutformade förskole- och skolgårdar kan ge många positiva effekter på barns hälsa och utveckling.

Utvecklingstanke

Ta fram underlag och uppgifter som kan bidra till en analys baserat på den sociala positionen kring storlek och kvalitet på stadens förskole- och skolgårdar. Bra vore även om uppgifterna kunde kompletteras med hur mycket barnen vistas på gårdarna.

Stadens elevhälso- och skolstatistik behöver bli mer tillgänglig för fler aktörer för att ett mer utbrett analysarbete ska kunna genomföras. De uppgifter staden redan samlar in behöver också kompletteras med frågor som möjliggör en socioekonomisk analys.

Barns behov av friytor prioriteras ofta ned i den fysiska planeringen och i samband med förtätning byggs många av barnens platser bort. Ett annat fenomen som påverkar är den fria etableringen av skolor som gör att skolor kan lokaliseras i områden utan tillgång till vare sig skolgård eller närliggande grönområde [136, 114].

Självklart har även förskolegården betydelse. I en enkätundersökning bland hundra förskolor i Stockholm framkom att om miljön på gården ansågs lekvänlig påverkade det i positiv riktning hur mycket barnen var ute. Forskarna såg samtidigt att bristande tillgång på varma kläder och låg personaltäthet på förskolorna minskade vistelsetiden utomhus. Även att dela gård med andra, till exempel i ett bostadsområde, minskade utomhustiden. Forskarnas slutsatser är att gröna förskolegårdar med ett varierat innehåll och utformning är en satsning som främst städer bör prioritera, för att främja barns utomhuslek och hälsa [137] samt inlärning.

Det gäller att på olika sätt skapa incitament för grönytor nära barn och storlek på förskole- och skolgårdar, för att stärka dessa arenor och göra dem hälsofrämjande. Enligt Göteborgs Stads ramprogram föreslås målsättningen, vid nybyggnation, att utemiljön ska omfatta 35 kvadratmeter per barn. Mer specificerat innebär rekommendationen 20 kvadratmeter per barn i årskurs F–3 och 15 kvadratmeter per barn i årskurs 4–9. Tillsammans ger det 35 kvadratmeter per barn [138].

I dag finns inga samlade uppgifter om förskole- och skolgårdarna i Göteborg. Det vore intressant och viktigt att kunna studera eventuella skillnader vad gäller storlek på gårdarna, dess kvaliteter, hur de används och hur länge barn vistas på gårdarna, eftersom gårdarna alltså kan ses som ett viktigt kompensatoriskt verktyg som bland annat främjar inlärning.

Grönområden och lekplatser främjar utveckling och sammanhållning

Den samlade kunskapsbilden visar tydligt att närheten till lekvänliga områden är oerhört viktig för användningsfrekvensen, längden på vistelsen och för den fysiska aktivitetsgraden. Om det finns hinder som bristande närhet, användbarhet och tillgänglighet, begränsas användningen och därigenom minskar de positiva effekterna [139, 114, 140]. Tillgången till attraktiva miljöer har en betydande roll för hur ofta och länge barn ägnar sig åt till exempel utomhuslek [140, 76].

Park- och naturområden är särskilt viktiga för att barn och ungdomar ska ha möjlighet att interagera med sina jämnåriga och utvecklas socialt [141, 142]. Områdena är även viktiga för att barn och ungdomar ska få nya vänner från olika delar av samhället och från olika socioekonomiska grupper – vilket anses viktigt för att skapa ett socialt inkluderande klimat i samhället [141]. Sådana här ytor och arenor är därför också viktiga för socialt kapital, tillit och därigenom också för den så viktiga sammanhållningen.

Fritidshemmen en outnyttjad potential för att främja utveckling och lärande

Fritidshemmen är också en arena som kompletterar utbildningen i skolan och har en pedagogisk potential som många gånger är outnyttjad. Om denna potential används bör fritidshemmen kunna erbjuda stimulerande och kreativa aktiviteter för att främja barnens lärande och sociala förmågor. Detta skulle kunna gynna barn som av olika anledningar har mindre goda förutsättningar för lärande [6].

Läs mer om grönområden och lekplatser på sidan 195 och 198.

Skolans förutsättningar att lära ut

Det är ingen hemlighet att den svenska skolan har frågetecken att rätta ut, men det finns också utropstecken: Eleverna trivs bättre och bättre och de tycker bra om sina lärare.

Det har en stor betydelse för det framtida livet att skolan är likvärdig och att alla elever klarar skolan. Förutom skolans kunskapsmål behöver olika förutsättningar för lärandet stärkas, både inom skolan och framför allt i samhället som helhet. Det eftersom alla inte är lika förberedda för att klara skolan när de kommer till skolan. Vi vet också att små skillnader mellan elever när de börjar skolan tenderar att växa sig större ju längre barnet går i skolan.

Det här avsnittet handlar därför om frågor som rör bland annat huruvida föräldrarna stöttar och berömmar sina barn, lärarnas krav, trivsel i skolan och hur skolmisslyckanden uppstår.

Skolans förutsättningar att lära ut beskrivs med hjälp av:

- barn som trivs i skolan
- lärarna ställer höga krav
- skolk

Ju mer nöjda barn är med familjens ekonomiska situation, desto högre andel trivs i skolan.

30 % av gymnasieeleverna slutför inte sin utbildning med examen inom fyra år.

Lärarna tycks ställa högre krav på barn från familjer med högre socioekonomisk status.

Skolan har en central betydelse för att vårt samhälle ska kännetecknas av kunskap, demokratiska värderingar och likvärdighet och därmed också för internationell konkurrenskraft och välfärd [143].

Skolan är också en av de centrala arenorna för barn och unga eftersom alla, oavsett socioekonomisk status och bakgrund, vistas där under en stor del av sin uppväxt. Skolan blir därigenom också en viktig arena för hela samhället. Skolan har, förutom sitt kunskapsmål och sitt uppdrag att bilda den kommande generationen, även en viktig allmän roll att fylla genom att den är en av samhällets mest grundläggande institutioner, en arena där mycket av det som senare formar livet grundläggs [6].

Samtidigt dras den svenska skolan med allvarliga systembrister som har lett till försämrade skolresultat. Även skolans sammanhållande funktion är försvagad, genom att segregationen växer i samhället och därmed också inom skolan [143].

Här nedanför presenteras ett antal områden som kan främja skolans förutsättningar att lära ut. Det är inte en heltäckande bild, utan nedslag i några viktiga områden.

Skolans likvärdighet och kompensatoriska uppdrag

Skolan ska ge alla en likvärdig utbildning. Det betyder att skolans uppgift är att så långt som möjligt kompensera för alla elevers olika förutsättningar. I dag har dock kön, social bakgrund och föräldrars utbildningsnivå stor betydelse för hur elever klarar sig i grundskolan. Faktorerna är också av stor betydelse för om och hur ungdomar studerar vidare [143, 144].

Forskning visar att barn från familjer med låg socioekonomisk status inte är lika förberedda när de börjar skolan, som deras klasskamrater från familjer med hög socioekonomisk status. Det betyder att barn som kommer från svaga socioekonomiska förhållanden riskerar att inte ha utvecklat de färdigheter som behövs för att prestera väl i skolan. Forskningsresultat visar att små skillnader mellan elever när de börjar skolan tenderar att växa sig större ju längre barnet går i skolan [110]. De områden som här nedanför kommer att beröras är därför alla beroende av en kompensatorisk och likvärdig förskola, för att ge alla barn en god och jämlik start i livet.

Eller som Vetenskapsrådet uttrycker det att ”ett utbildningssystem ... som inte är likvärdigt¹⁰ medverkar till att reproducera sociala och utbildningsmässiga klyftor mellan befolkningsgrupper redan från det att barnen är ett år” [110, s. 11].

En likvärdig skola innebär inte att utbildningen behöver utformas på samma sätt överallt, eller att undervisningen ska vara likadan för alla elever. Utbildningen och undervisningen ska dock vara av likvärdig kvalitet. Varje elev ska få möjlighet att utvecklas så långt som möjligt, oberoende av bakgrund och vilken skola eleven går i. Den nationella skolkommissionen trycker även på att likvärdighet innebär att de nationellt fastställda målen för skolan ska prägla all skolverksamhet [143]. Även de skillnader som finns mellan vilka resurser som tilldelas skolor har betydelse. Studier visar alltså att svenska skolan inte är likvärdig [144].

¹⁰ Likvärdighetsbegreppet ska inte förstås som att alla barn ska erbjudas en likadan förskole- eller skolverksamhet, snarare att verksamhetens likvärdighet bör baseras på en analys av hur barns olika villkor kan mötas av en förskola eller skola där alla barn kan utnyttja sin potential [110].

En god miljö för lärande och utveckling

Den svenska skolans lärandemiljö och trygghet har försämrats. Svenska elever upplever oordning, bristande studiero på lektioner, uppger en bristande motivation, engagemang och uthållighet, i högre utsträckning än OECD-genomsnittet. Därtill ska läggas att många skolor har problem med ogiltig frånvaro och sena ankomster. Samtidigt har också många lärare och föräldrar låga förväntningar på elevernas prestationer, trots att skolans styrdokument uttrycker att skolan ska erbjuda en god miljö för utveckling och lärande, som präglas av social gemenskap, trygghet och vilja och lust att lära [143].

Här nedanför beskrivs några arenor som främjar lärande och utveckling.

Skoltrivsel

Trots att den svenska skolan brottas med en hel del problem som påverkar elevernas skolresultat finns det också delar där vi i internationell jämförelse står oss bra. Två sådana faktorer är goda förhållanden mellan lärare och elever, samt att elever överlag trivs väl i skolan [143]. Andelen barn i Sverige som säger att de trivs mycket bra i skolan har stadigt ökat de senaste 20 åren [145]. Trivsel i skolan är en viktig faktor för att kunna främja god studiemiljö och god hälsa.

I Sverige rapporterar också eleverna att det de tycker bäst om i skolan är lärare och skolpersonal följt av kompisar och skolämnena. Eleverna har ganska stort förtroende för sina lärare, och skolmiljön upplevs överlag som positiv [146]. Samtidigt finns det oroande uppgifter om klimatet och arbetsmiljön i skolan. Stressen har till exempel utvecklats på ett oroväckande sätt. Nationellt har den gått upp och dubblats bland flickor sedan 2009/2010 [145].

I Göteborg ser vi i diagram 60 att 77–78 procent av barn till föräldrar med en kort utbildning trivs i skolan. Motsvarande uppgift för barn till föräldrar med lång utbildning är 85 procent. En viss social gradient kan alltså utläsas av statistiken. När i stället den ekonomiska situationen i familjen används som mått för den socioekonomiska statusen blir skillnaderna större. I diagram 61 är andelen barn som trivs i skolan betydligt högre bland de som är nöjda med familjens ekonomiska situation, jämfört med de barn som inte är nöjda med familjens ekonomi. Att vara nöjd med ekonomin behöver inte vara synonymt med en hög socioekonomisk position, barn kan vara nöjda även om familjen i absoluta tal har en låg inkomst. Samtidigt vet vi att de relativa skillnaderna påverkar oss, hur vi ser på oss själva och hur samhället ser på oss. Det skulle tala för att även barn känner av den sociala positionens betydelse. Därför är det rimligt att anta att känslan kring familjens ekonomi kan vara ett mått på den sociala positionen.

Utifrån den lokala statistiken kan vi också se att högst andel barn som i stor utsträckning trivs i skolan finns i Norra Hisingen. Lägst andel som trivs i skolan finns i Östra Göteborg.

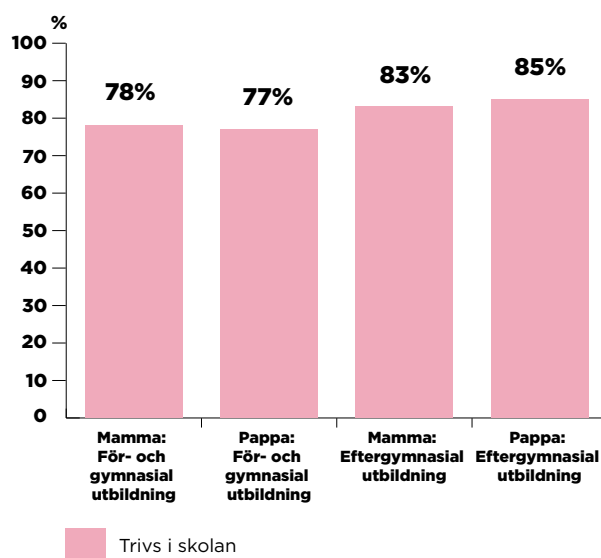

Diagram 60. Andel (%) barn i årskurs 9 som trivs i skolan, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (2016) [111].

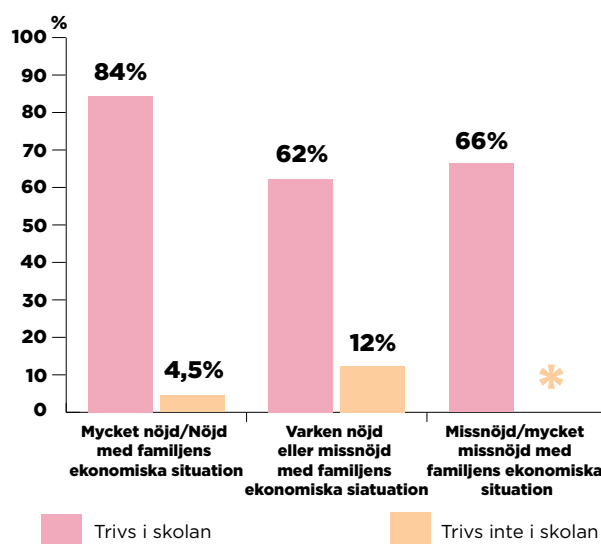

Diagram 61. Andel (%) barn i årskurs 9 som trivs i skolan, uppdelat efter barnens syn på familjens ekonomiska situation (2016) [111].

* För få svarande för att kunna redovisa.

Höga förväntningar

Forskning visar på vikten av att föräldrar och vårdnadshavare ställer krav och har höga förväntningar på sina barn. Dit hör också vuxnas stöd och positiva interaktion, som spelar en betydande roll för barnens kognitiva utveckling i unga år, hur deras skolresultat utvecklas och därmed skapar förutsättningar för färdigheter i framtiden. Det har också visat sig att de barn vars föräldrar hade förväntningar om högre studier också var de barn som i högst grad studerade vidare efter grundskolan. I en amerikansk studie visade det sig till exempel att när barnen var fyra år förväntade sig nästan alla de föräldrar, som hade en hög socioekonomisk status, en gymnasieexamen för sina barn i framtiden. Av föräldrarna med låg socioekonomisk status förväntade sig bara ungefär hälften det samma [147].

En annan viktig förutsättning för att barn ska utveckla sitt lärande och nå skolframgång är att lärarna har höga förväntningar på eleverna. Det handlar om att tro att alla elever kan lära och utvecklas och att kunna förmedla denna tillit till elevens förmåga. Lärarnas bemötande av elever blir här centralt, eftersom det kan skapa motivation och främja lusten att lära hos eleverna [144].

I Göteborg kan vi genom diagram 62 se en svag socioekonomisk gradient när det handlar om lärarens krav och förväntningar. En högre andel barn från familjer med högre socioekonomisk position anger att lärarna på deras skola ställer krav. En något lägre andel anger det samma bland de barn, som kommer från en lägre socioekonomisk position. Här mäts socioekonomisk position med hjälp av föräldrarnas utbildningsnivå.

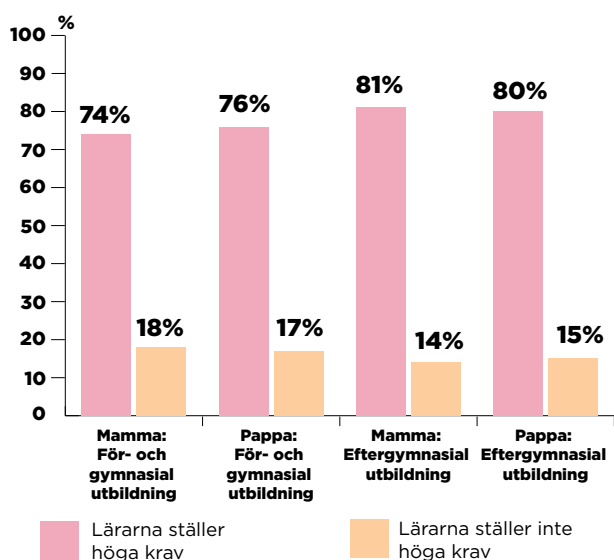

Diagram 62. Barn (åk 9) som uppger att lärarna i skolan ställer höga krav på eleverna, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (2016).

Skolmisslyckanden

En av de viktigare faktorerna för ungas framtida möjligheter är utbildning [55]. Det har i dag blivit mer eller mindre en nödvändighet att fullfölja sin skolgång till åtminstone gymnasiekompetens, för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden och därmed erhålla en god och stabil inkomst. Tyvärr finns det dock många olika former av skolmisslyckanden, som till exempel skolavhopp och skolk. Skolmisslyckanden samvarierar på ett komplext sätt med elevers socioekonomiska och kulturella bakgrund, men även med hur utbildningssystemet är utformat och styrs samt hur skolorna organiseras [108]. Unga med utländsk bakgrund, unga med funktionsnedsättning och unga från mindre studievana hem är överrepresenterade bland de som misslyckas i skolan [148]. Ett skolmisslyckande är en lång process som pågår parallellt på flera nivåer samtidigt [108].

Tidiga varningstecken på **individnivå** är bristande motivation och engagemang hos eleven, sedan ökande skolfrånvaro som slutligen kan leda till ett skolavhopp och i förekommande fall utebliven gymnasiekompetens [108]. Många elever som misslyckas i skolan upplever att de har blivit svikna av vuxenvärlden. De kan berätta att de började skolka i grundskolan och att vuxna i deras omgivning inte följde upp detta. Ungdomarna nämner

Utvecklingstanke

Ta fram ett enhetligt system för skolnärvaro, frånvaro och skolavhopp i staden. Ett system som också möjliggör socio-ekonomiska analyser för att kunna koppla frågan till stadens jämlikhetsarbete.

ofta också att de har haft bristande social kontakt med jämnåriga och problematiska hemförhållanden [149]. Det finns också en stark samvariation mellan föräldrarnas ekonomiska, kulturella och politiska resurser och deras förmåga att stödja sina barn i skolan. Föräldrarnas bakgrund har kommit att spela en allt större roll i hur barnen lyckas i skolan [108].

På **skolnivå** består den långa processen bland annat av den alltmer individualiserade undervisningen, som har medfört att eleverna i större utsträckning gjorts till bärare av sina skolproblem. Brister i skolans arbetsmiljö har också betydelse, där till exempel mobbning och normer kan vara orsaker till frånvaro och avhopp [108].

Processen påverkas också av det som sker på **systemnivå**. Hit räknas frågor som handlar om resursfördelning, skolsegregation och skolpolitikens inriktning [108]. I sitt slutbetänkande tar Skolkommissionen upp de systemsvagheter, som bland annat lett till försämrade förutsättningar för en hög kvalitet i undervisningen [143]. Även på **samhällsnivå** inverkar faktorer som konjunkturläge och därmed också situationen på arbetsmarknaden, samt utbudet av okvalificerade arbeten [108].

Skolmisslyckande är alltså ett komplext problem, där individuella och organisatoriska problem interagerar med problem på system- och samhällsnivå, i en lång process [108].

Den före detta Ungdomsstyrelsen genomförde en nationell studie där nära 400 ungdomar fick svara på frågor om varför de valde att hoppa av sina gymnasiestudier. Deras svar kan ses som en sammanfattning av det som tagits upp här ovanför. Studien visar att psykisk ohälsa är vanlig i målgruppen och att mobbning är den vanligaste anledningen till avhopp. De tio vanligaste anledningarna till skolavhopp är [149]:

- Mobbning, socialt utanförskap
- Brist på pedagogiskt stöd i skolan
- Vuxna som inte bryr sig
- Dåligt bemötande i skolan
- Bristfälligt pedagogiskt stöd i skolan efter en långvarig frånvaro (på grund av sjukdom eller missbruk)
- Behov av mer praktik och mindre teori
- Stökig skolmiljö
- Fel programval
- Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som inte upptäcks under utbildningen
- Dåliga hemförhållanden

Förhindra skolmisslyckanden

I arbetet med att minska antalet skolmisslyckanden krävs tidiga insatser, så att skolk och besvikelser förebyggs och en god uppväxt främjas. Med tidigt avses här tidigt i ålder och insatser i förskolan blir därför viktigt, eftersom förmågan till lärande grundläggs när barn är riktigt unga. Viktigt är också ett väl fungerande föräldrastöd [108].

Tidiga insatser omfattar också snabba insatser som hindrar att en redan uppkommen problematik förvärras och rör främst insatser inom skolan. Vilka insatser som prioriteras beror på hur Skolinspektionens fråga besvaras: är det eleven som misslyckas i skolan eller är det skolan som misslyckas med eleven [108]?

Skolkommissionen identifierar fyra utvecklingsområden för att motverka skolmisslyckanden, utifrån de svagheter man har identifierat: 1) ansvarsfördelning, styrning och stöd, 2) kompetensförsörjning, 3) långsiktig skolpolitik med tillit från medborgarna och professionerna, 4) vård och utveckling av genomförda reformer. Kommissionen menar att insatser inom skolan ofta sätts in allt för sent. Det leder till att många elever tidigt får uppleva skolmisslyckanden, vilket påverkar deras fortsatta skolgång negativt [143].

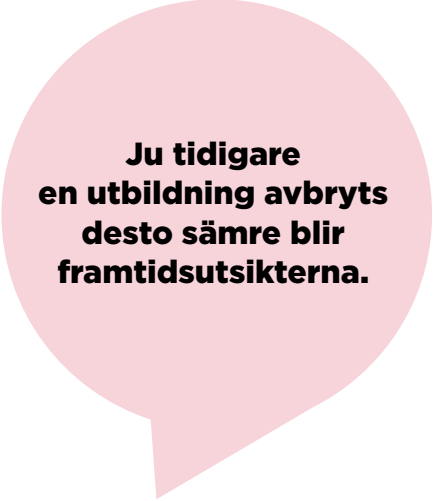
Ett förebyggande och hälsofrämjande arbete i skolan kan också bidra till att fler fullföljer sina studier [6]. Elevhälsan spelar här en viktig roll. Andra funktioner som är betydelsefulla är till exempel specialpedagoger, studievägledare och arbetsterapeuter.

Men om arbetet ska bli effektivt måste även de stora samhällsfrågorna och systemfrågorna adresseras, frågor som handlar om jämlikhet och sammanhållning genom jämlikt fördelade livsvillkor. Här inbegrips till exempel bostads- och skolsegregation, skolans systemsvagheter samt resursfördelning för att kunna erbjuda en likvärdig och god uppväxt. Bland annat betonar OECD vikten av att insatser mot skolmisslyckanden samordnas med andra satsningar som syftar till öka likvärdigheten i livsvillkor – och som därmed ökar jämlikheten i samhället i stort [108].

När ungdomar själva tillfrågas om vad som hade kunnat förhindra att de hoppade av skolan svarar de huvudsakligen [149]:

- Lärare och andra vuxna som bryr sig och inte blundar för problem
- Tillräckligt pedagogiskt stöd
- Mindre klasser och grupper
- Individuell och anpassad studieplan
- Mer praktik och mindre teori
- Flexibla tider och scheman

Enligt forskning finns det framgångsfaktorer som kan stödja de elever som har hoppat av eller som funderar på att hoppa av och som får dem att fullfölja sin gymnasieutbildning. De här framgångsfaktorerna är faktorer som helt enkelt skapar en bättre skolmiljö för alla.

**Ju tidigare
en utbildning avbryts
desto sämre blir
framtidsutsikterna.**

Skolmisslyckanden ur ett investerings- och kostnadsperspektiv

Skolmisslyckanden är alltså en lång process, med tydliga varningstecken på flera nivåer längs vägen, där tidiga insatser i tidig ålder är bästa verktyget för att förhindra desamma. Att främja barns lärande och utveckling i tidig ålder blir alltså en investering för framtiden. Ekonomipristagaren från år 2000, James Heckman, är en av de som arbetat med beräkningar på tidiga insatser i skolan. Utifrån dessa drar han slutsatsen att:

”Logiken är ganska klar utifrån en ekonomisk synvinkel. Vi kan investera tidigt för att minska skillnader och förhindra utbildningsklyftor, eller vi kan betala för att minska dem senare, då de är svårare och dyrare att åtgärda. I vilket fall kommer vi att få betala. Och, vi behöver göra både och under en tid. Men det finns en viktig skillnad mellan de båda ansatserna. Att investera tidigt tillåter oss att forma framtiden; att investera senare binder oss till att hantera de förlorade möjligheterna från det förflutna” [151, s. fritt översatt].

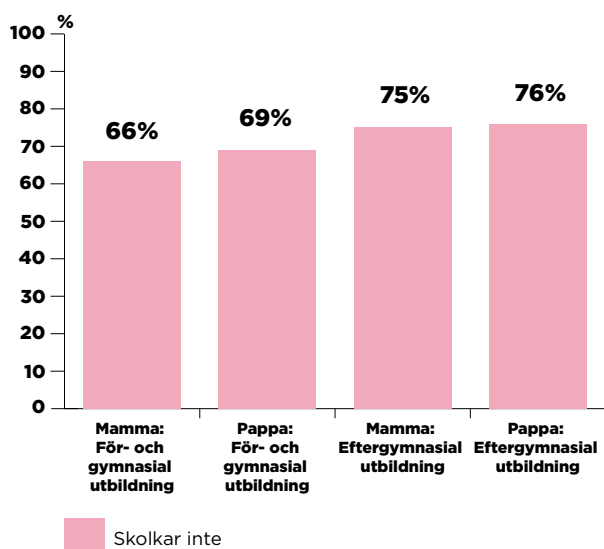
Skolkommissionen å sin sida beskriver hur och när kostnader för skolmisslyckanden uppstår. För individen innebär skolmisslyckanden en högre risk av försenad etablering på arbetsmarknaden, begränsade yrkesval, försämrade möjligheter till egen försörjning, samt psykisk ohälsa. Samhället påverkas också av hur många det är som hoppar av skolan utan fullständiga betyg, med bland annat kostnader för de som i efterhand inhämtar kunskaperna. De samhällsekonomiska kostnaderna av ett försenat inträde på arbetsmarknaden utgörs av till exempel förebyggande arbete, vård, rehabilitering och kostnader för rättsväsendet. Hit räknas också kostnader för förlorat produktionsvärde och produktionsbortfall. Det första handlar om ett förlorat produktionsbidrag till bruttonationalprodukten (BNP) samt minskade skatteintäkter. Det andra handlar om att det uppstår kostnader för samhället när produktiviteten hos arbetskraften försämras och konkurrenskraften hos företagen minskar [143].

Skolmisslyckanden är därmed inte en fråga för enbart skolan, utan en fråga för hela samhället.

Situationen i Göteborg

Ju tidigare en utbildning avbryts desto sämre är framtidsutsikterna [55]. Omkring 30 procent av eleverna som är folkbokförda i Göteborg slutförde inte sin gymnasieutbildning inom fyra år [152]. En av förklaringarna ligger i att många elever byter gymnasieprogram mitt under pågående studier och har därför inte heller möjlighet att slutföra sin utbildning inom en fyraårsperiod.

I diagram 63 framgår att en högre andel barn till föräldrar med lång utbildning uppger att de inte skolkar. Det tycks finnas en social gradient där de barn som kommer från familjer med lägre social status skolkar i något högre utsträckning. När skolk kombineras med om eleverna trivs i skolan ser vi i diagram 64 att de barn som trivs mycket bra också skolkar mindre. Här ser vi att socioekonomisk bakgrund och trivsel i skolan tycks kunna säga något om förekomsten av skolk hos eleverna.

Ju **högre utbildning föräldrarna har desto **mindre** tycks eleverna skolka.**

Diagram 63. Andel (%) elever i årskurs 9 som uppger att de inte skolkar, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsbakgrund (2016) [111].

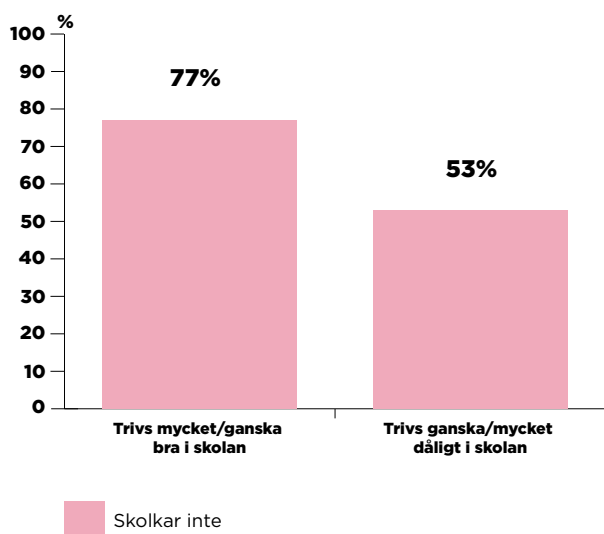

Diagram 64. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de inte skolkar, uppdelat efter hur de trivs i skolan (2016) [111].

**Barns utbildning beskrivs
med hjälp av:**

- skolf framgång: godkända betyg i årskurs 9
- möjlighet till högre studier: behörighet till gymnasiet
- genomströmning: fullföljda med examen inom 4 år
- behörighet till gymnasiet kopplat till föräldrarnas utbildningsnivå.

Indikator kring utbildning presenteras även på sidan 93 och framåt.

Barns utbildning – en framtidsbiljett

Även om skolans uppdrag är tydligt – att alla ska gå ut med fullständiga betyg – lämnar vissa elever grundskolan utan en biljett till framtiden. En fullständig skolgång, även med endast genomsnittliga betyg, ger ett starkt skydd mot utanförskap och ohälsa oavsett elevens bakgrund. Vi vet också att gymnasiebehörighet är tydligt förknippat med bättre livsvillkor längre fram i livet. Utebliven gymnasiebehörighet kan innebära en påtaglig risk för framtida problem med etablering på arbetsmarknaden och deltagande i samhället.

Det finns ett tydligt samband mellan elevers skolprestationer och familjens socioekonomiska status. Till exempel har föräldrars utbildningsnivå fått en allt större betydelse för hur väl barn lyckas i skolan.

5 av 10 barn till föräldrar med kort utbildning är behöriga till gymnasiet. Motsvarande siffra är **9 av 10** för barn till föräldrar med lång utbildning.

33 % av eleverna får en gymnasieexamen inom fyra år på det gymnasium som har lägst genomströmning i Göteborg. På den skola som har högst genomströmning är siffran **98 %**.

På några skolor blir **3 av 10** elever behöriga till gymnasiet. På andra blir nästan alla behöriga.

Utbildning är en mänsklig rättighet. Det är också det fjärde målet i Agenda 2030: God utbildning för alla. Målet har tio delmål, som handlar om allt från tillgång till grund- och gymnasieskola, förskola, eftergymnasial utbildning, elevers lärandemiljöer och tillgång till utbildade lärare – faktorer som är viktiga delar för att skapa goda uppväxtvillkor för barnen i Göteborg. Ur ett globalt perspektiv är detta ett mål som i stor utsträckning är uppfyllt. Dock finns det nationella, och därmed också lokala, utmaningar. Likvärdiga möjligheter till lärande, oavsett förutsättning och bakgrund, är en av utmaningarna [13].

Här följer några sätt att belysa rätten till utbildning och en god utbildning för alla, som en del i de goda och jämlika uppväxtvillkor och framtidsutsikter som vi vill skapa i Göteborg.

Skolframgång

I den här rapporten gör vi en åtskillnad mellan godkända betyg, som vi anser mäter skolframgång¹¹, och gymnasiebehörighet. Det senare anser vi mer handlar om möjligheten att gå vidare till högre studier och är därmed centralt för det fortsatta livet. För att få framtida valmöjligheter behöver elever således inte ha godkänt i alla ämnen. Godkänt i alla ämnen är kanske snarare ett kvalitetsmått för skolan som organisation.

Skolframgång ger ökat välbefinnande och utveckling för enskilda individer. Forskning visar att en av anledningarna till psykisk ohälsa är stress. Den stress som barn och unga upplever uppkommer främst från faktorer som handlar om framgång och misslyckanden i skolan [95].

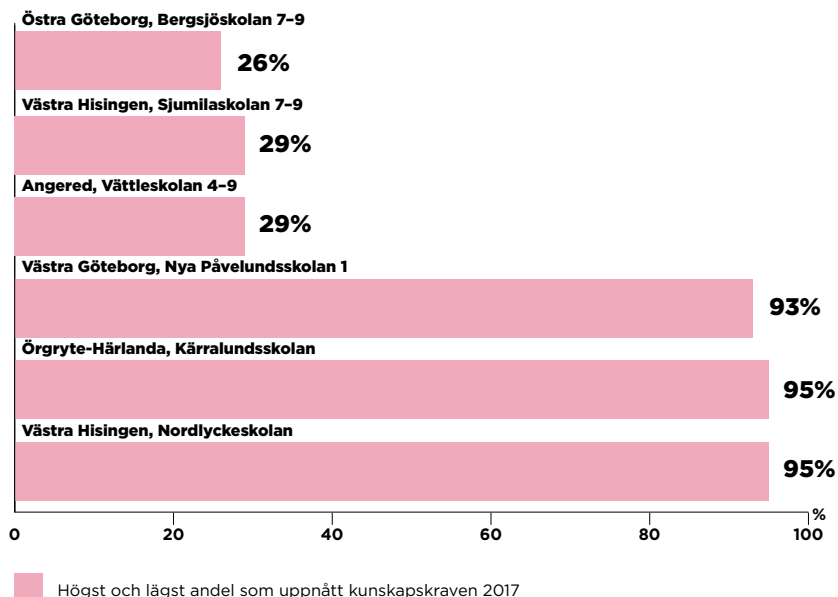
Skolprestationer påverkar den psykiska hälsan och den psykiska hälsan påverkar skolprestationerna. Det finns koppling mellan tidiga skolmisslyckanden och psykisk ohälsa och det finns forskningsresultat som påvisar att barn med små resurser är mer sårbara för negativa effekter av skolmisslyckanden. Skolframgång blir härmed en grundläggande faktor för välbefinnande och ökad självkänsla, särskilt hos flickor. När skolframgång uteblir eller inte kommer i den takt som önskas kan det bidra till ökad psykisk ohälsa. Skolan har alltså stor betydelse för barns psykiska hälsa [95]. Skolframgång är också en viktig faktor kopplad till skolnärvaro.

Läs mer om orsaker till nedsatt psykiskt välbefinnande på sidan 60.

¹¹ Andel elever med godkända betyg och är ett vedertaget mått på skolframgång.

Diagram 65. Andel (%) elever i årskurs 9 som har uppnått kunskapskraven, det vill säga har godkänt i alla ämnen, uppdelat efter kommunala skolor och stadsdel (2017) [132].

I analysen har alla skolor med färre än tio elever uteslutits. Samma gäller för de skolor som inte har lämnat statistik för båda åren. I statistiken ingår inte elever som har okänd bakgrund, det vill säga saknar personnummer, vilket är fallet för de som ännu inte blivit folkbokförda.

Utvecklingstanke:

Ta fram mått som kan följa skolframgång under hela elevens skolgång.

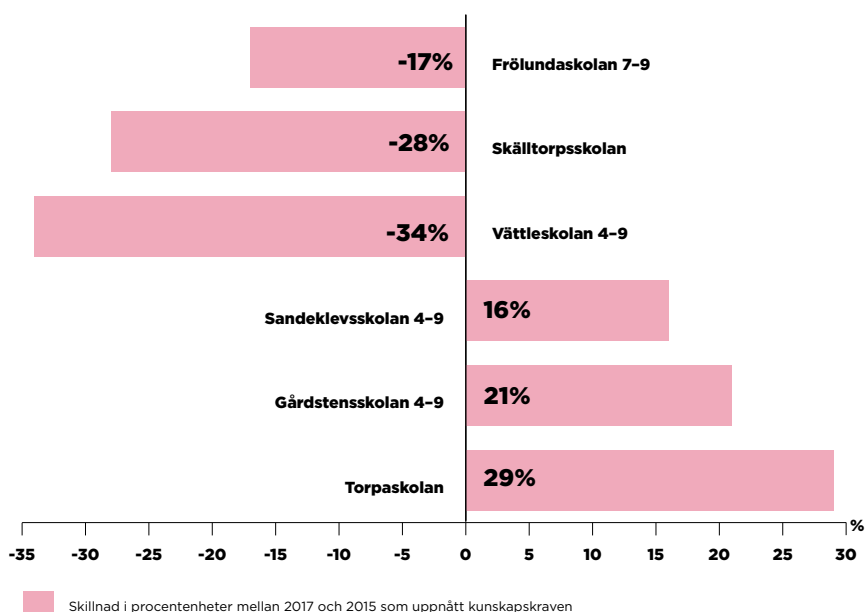
Läs mer om skolmisslyckanden på sidan 124.

Det finns skillnader vad gäller skolframgång mellan skolor i Göteborg (diagram 65). Skillnaden mellan olika skolor spänner från 29 till 95 procent i andel elever som uppnått kunskapskraven i alla ämnen, det vill säga fått godkänt betyg. När ytterligheterna jämförs framkommer att skillnaden har minskat sedan 2015. Då var skillnaden mellan den skola som hade högst måluppfyllelse och den skola med lägst måluppfyllelse 79 procentenheter. Nu är skillnaden 70 procentenheter. Årets spann mellan Göteborgs stadsdelar är 45 till 80 procent. År 2015 var motsvarande siffror 40 respektive 80 procent. De största förbättringarna ser vi i Torpaskolan, med 29 procentenheter. Störst försämring står Vättleskolan för, med 34 procentenheter (diagram 66).

Det finns anledning att tro att de elever som i årskurs 9 inte nått skolframgång troligen inte heller gjort det under tidigare årskurser. Det skulle därför vara intressant att utveckla mått, så att skolframgångens utveckling över tid kan följas. Då skulle skolframgång respektive skolmisslyckanden kunna synliggöras på ett tidigare stadium, innan det har gått så långt som till årskurs 9.

Diagram 66. Skillnad i procentenheter mellan 2015 och 2017 i andel elever i årskurs 9 som har uppnått kunskapskraven, det vill säga har godkänt i alla ämnen, uppdelat efter kommunala skolor och stadsdel (2015-2017) [132].

I analysen har alla skolor med färre än tio elever uteslutits. Samma gäller för de skolor som inte har lämnat statistik för båda åren. I statistiken ingår inte elever som har okänd bakgrund, det vill säga saknar personnummer, vilket är fallet för de som ännu inte blivit folkbokförda.

Eftersom andelen elever som fått godkända betyg i alla ämnen är ett kvalitetsmått på skolan som organisation, tyder en hög grad av misslyckanden på att det kan finnas en problematik ur ett organisatoriskt perspektiv. Dock är det viktigt att i detta sammanhang också ta med elevsammansättningen, eftersom den har stor inverkan på resultaten på respektive skola. En annan faktor som påverkar är hur stor andel av eleverna som till exempel kommit till Sverige efter skolstarten i årskurs 1. Den samlade kunskapen säger att det är något som påverkar elevernas skolresultat negativt. Den bild som diagrammet här ovanför visar är antagligen en kombination av de båda förklaringsfaktorerna. Oavsett vilken påverkan de båda har, framgår att skolan i Göteborg inte är likvärdig.

Behörighet till gymnasiet ger en ljusare framtid

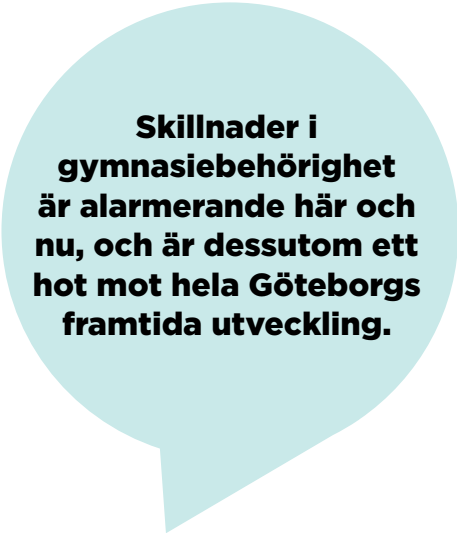
Att fokus i den här rapporten läggs vid gymnasiebehörighet beror på att en högre utbildningsnivå är tydligt förknippat med bättre livsvillkor, bland annat bättre hälsa. Ur perspektivet ”minska skillnader i livsvillkor” blir därför gymnasiebehörighet ett adekvat mått.

Om behörighet till gymnasiet inte erhålls betyder det att framtidsutsikterna och valmöjligheterna i livet är begränsade redan vid 16 års ålder. Utebliven gymnasiebehörighet kan innebära en påtaglig risk för framtida problem med etablering på arbetsmarknaden och deltagande i samhället [153]. Skolverket har funnit fyra faktorer som tillsammans påverkar elevernas skolresultat negativt [154]:

- Ökad segregation
- Decentralisering av skolsystemet
- Ökad differentiering inom undervisningen
- Ökad individualisering av elevernas arbete
 - till exempel att arbeta på egen hand

Det är fortfarande stora skillnader i gymnasiebehörighet mellan unga göteborgare i olika områden. I Angered och Östra Göteborg är endast 59 procent av eleverna behöriga till gymnasiet yrkesprogram. Det är stadens två lägsta nivåer. Motsatsen hittar vi i Örgryte-Härlanda, där 90 procent är behöriga. När vi bortser från genomsnittet i stadsdelarna och istället intresserar oss för skolvivån ser vi att i Bergsjöskolan är det enbart 33 procent av eleverna som kan studera vidare vid gymnasiet (diagram 67). Högst andel behöriga finner vi på Nya Pålundsskolan 1 med 97 procent. Så stora skillnader i gymnasiebehörighet kan innebära såväl ett individuellt utanförskap som framtida samhällskostnader och ökad polarisering [153]. Effekterna kommer att synas både på individnivå och på samhällsnivå. De stora skillnaderna i gymnasiebehörighet ger avtryck på hela Göteborgs-samhällets utformning, stadens tillväxt och attraktivitet samt huruvida vi förmår att skapa en sammanhållen stad eller inte.

Sedan 2015 ser vi att klyftorna mellan elever på stadens kommunala skolor har minskat något (diagram 68). Det främst genom att andelen elever med gymnasiebehörighet på Bergsjöskolan har ökat, från 28 procent till 33 procent. Högst andel behöriga finns som sagt på Nya Pålundsskolan 1 (97 %), vilket ger en skillnad på 65 procentenheter mellan skolorna. År 2015 var skillnaden 71 procentenheter. Det året var Nordlyckeskolan i Västra Göteborg Bergsjöskolans motpol, med 99 procent gymnasiebehöriga elever.

Skillnader i gymnasiebehörighet är alarmerande här och nu, och är dessutom ett hot mot hela Göteborgs framtida utveckling.

På vissa skolor blir 3 av 10 elever behöriga till gymnasiet. På andra blir nästan alla behöriga.

Lägst andel behöriga elever finns överlag i stadsdelarna Angered och Östra Göteborg. När situationen i stadsdelen Angered bryts ner till skolnivå ser vi att tre av sex skolor har förbättrats över tid. Men stadsdelens resultat dras ner av att lika många skolor nu har en lägre andel elever som är behöriga, än tidigare. Inte minst bidrar resultaten på Vättleskolan (från 68 % 2015 till 44 % 2017) till att stadsdelens genomsnitt inte förbättras över tid. I stadsdelen Östra Göteborg har alla kommunala skolor förbättrats över tid. Undantaget är dock Utmarksskolan, där en något lägre andel är behöriga 2017 jämfört med 2015. Förbättringen på stadsdelsnivå kan främst tillskrivas Sandeklevsskolan. Där andelen behöriga till gymnasiet har gått från 58 procent till 69 procent.

Intressant är också att notera att det i Örgryte-Härlanda, som överlag har den högsta andelen elever med gymnasiebehörighet, finns skillnader mellan skolorna i området. Där har två av fyra kommunala skolor över tid fått en lägre andel behöriga elever, medan det skett förbättringar på de andra två skolorna. Det är främst förbättringen på Lundensskolan som förklarar den positiva utvecklingen i stadsdelen. Det var också den skola som inom stadsdelen haft den lägsta andelen behöriga elever tidigare. Numera ligger Lundensskolan i nivå med de övriga skolorna i stadsdelen. Detta kan tolkas som att skolorna inom stadsdelen har blivit mer likvärdiga. Även om vissa skolor i staden har förbättrat sina resultat är det fortfarande stora skillnader i likvärdigheten i staden som helhet. Läget är fortsatt alarmerande.

När skillnaderna mellan åren 2015 och 2017 jämförs i diagram 68 ser vi att de största förbättringarna i behörighet finns i Lundensskolan och i Ryaskolan. De båda skolornas förbättringar är självklart positiva ur ett individuellt elevperspektiv. Lundensskolans förbättring har, som konstaterades här ovanför, bidragit till högre likvärdighet främst inom Örgryte-Härlanda. Ryaskolans resultat visar att skillnaderna i behörighet kan förändras på relativt kort tid, även i mer resurssvaga områden. Om en sådan förändring sprids till fler skolor i de mer resurssvaga områdena och till skolor med låg andel gymnasiebehöriga, kan den ses som en jämlikhetsvinst i staden. Det innebär alltså att framtidsutsikterna har förbättrats för en av de grupper med barn i staden som behövde det mest.

Läs mer om tre strategier för att minska ojämlikheten på sidan 216.

I samma stadsdel som Ryaskolan ligger också Sjumilaskolan, den skola där den största försämringen har skett sedan 2015, med ett tapp på 27 procentenheter i andel gymnasiebehöriga. Sjumilaskolan har gått från att 65 procent till att 38 procent av eleverna nu har behörighet. En allvarlig utveckling ur såväl ett individuellt perspektiv som ur ett samhälls- och jämlikhetsperspektiv. Situationen är alarmerande här och nu och är dessutom ett hot mot hela Göteborgs framtida utveckling.

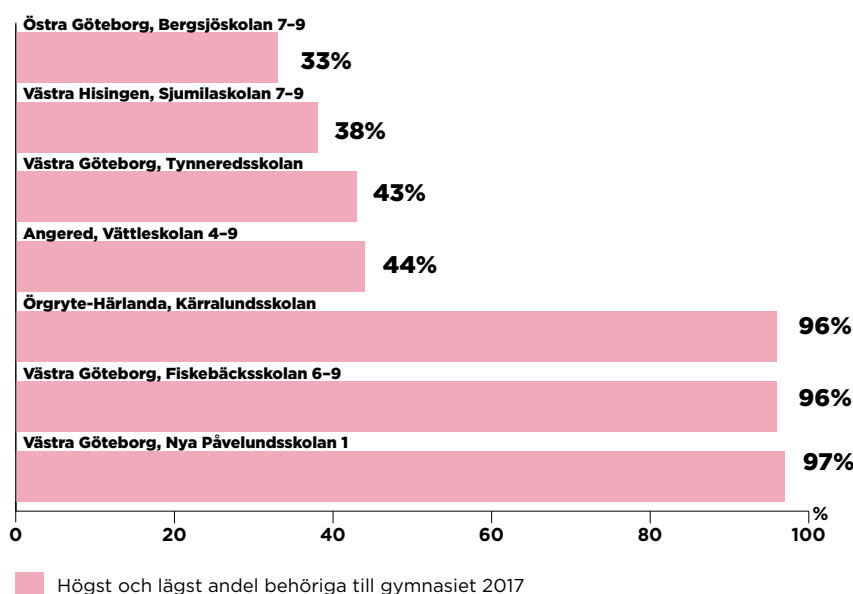

Diagram 67. Kommunala skolor med högst respektive lägst andel (%) elever i åk 9 som har behörighet till yrkesprogram i gymnasiet, uppdelat efter skola och stadsdel (2017) [132].

I analysen har alla skolor med färre än tio elever uteslutits. Samma gäller de skolor som det inte har lämnat statistik för alla år sedan 2015. I statistiken ingår inte elever som har okänd bakgrund, det vill säga saknar personnummer, vilket är fallet för de som ännu inte blivit folkbokförda.

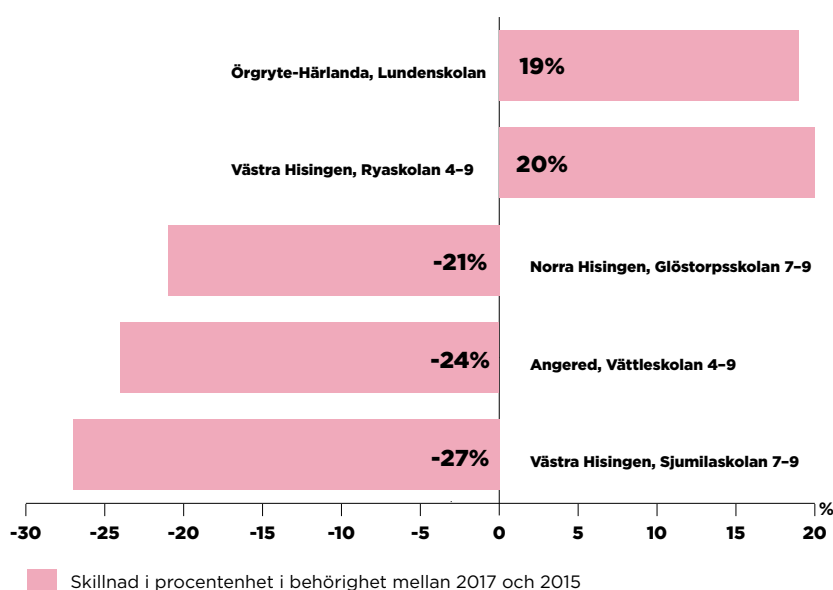

Diagram 68. Skillnad i procentenhet mellan 2015 och 2017 i andel elever i årskurs 9 som har behörighet till yrkesprogram i gymnasiet, uppdelat efter kommunala skolor och stadsdel (2015-2017) [132].

I analysen har alla skolor med färre än tio elever uteslutits. Det samma gäller för de skolor som det inte har lämnat statistik för båda åren. I statistiken ingår inte elever som har okänd bakgrund, det vill säga saknar personnummer, vilket är fallet för de som ännu inte blivit folkbokförda.

Forskningsresultaten pekar entydigt på att barnens resultat i skolan i stor utsträckning kan förklaras av föräldrarnas sociala status i form av social klass och socioekonomi, som i inkomst och utbildningsnivå. Socioekonomisk ojämlikhet kan ha djupgående konsekvenser i livsvillkoren [58].

Det är fullt möjligt att åstadkomma goda kunskapsresultat i skolan och samtidigt ha en hög grad av likvärdighet. Det framgår från olika PISA-studier. Det finns också forskningsresultat som visar på ett kausalt samband, där små skillnader i kunskaper mellan olika elevgrupper leder till högre nationella kunskapsresultat [143]. Skolans likvärdighet och arbetet med att minska skillnaderna i skolresultat är en kombination, som både visat sig möjlig och effektiv i arbetet för att verka för jämlikhet och sammanhållning.

Läs mer om föräldrarnas utbildningsbakgrund på sidan 139.

Fullföljda gymnasiestudier en möjlighet till högre social position

En fullständig skolgång, även med genomsnittliga betyg, ger ett starkt skydd mot utanförskap och ohälsa, oavsett elevens bakgrund [153]. Som framgått ovan blir det en stor klyfta mellan barn som har och inte har behörighet till gymnasiet. Även inom gruppen som påbörjar gymnasie-studier bildas ojämlika förutsättningar för det fortsatta livet. Den största skillnaden blir mellan de som fullföljer gymnasiet och får slutbetyg med behörighet att studera vid högskola och de som hoppar av gymnasiet – men det kan även uppstå skillnad mellan elever beroende på vilket program de väljer.

Forskningsresultat pekar på att barn med likadana genetiska förmågor eller begåvning kopplade till bildning, i olika grad fullföljer högskolestudier. Skillnaden förklaras av att barnen kommer från olika socioekonomiska bakgrunder. För barn från mer gynnsamma ekonomiska förhållanden ökar sannolikheten för högskolestudier, men för barn från sämre ekonomisk bakgrund är sannolikheten inte lika stor. Barnens likadana resurser i form av hög förmåga och begåvning översätts därmed inte i likartad utsträckning till hög utbildningsnivå. Det samma gäller utestängning från olika karriärvägar, där barn från svagare socioekonomisk bakgrund inte i samma utsträckning omvandlar sin högre förmåga till en resurs eller ett kapital, som barn från hög socioekonomisk bakgrund gör [155].

Genomströmning

I dag går nästan alla elever vidare till gymnasiestudier efter grundskolan. Men alla slutför inte sina gymnasiestudier. Fullföljda gymnasiestudier är en förutsättning för övergången till högre studier [156].

I de öppna jämförelser som görs mellan Sveriges kommuner framgår att tre av fyra elever fullföljer sin gymnasieutbildning¹² inom fyra år [150]. Detta kallas också för genomströmning¹³.

Genomströmningen påverkas i stor utsträckning av socioekonomiska förutsättningar. Bakgrundsfaktorerna, som exempelvis föräldrarnas utbildningsnivå, meritvärde från grundskolan, utländsk bakgrund, familjesammansättning och familjens disponibla inkomst, har stor betydelse för hur eleverna presterar i gymnasieskolan [150], tillsammans med elevens kön och om eleven är nyinvandrad¹⁴ eller inte [156].

Generellt sett fullföljer unga med funktionsnedsättning och unga som är utrikes födda gymnasieskolan i lägre grad, jämfört med ungdomsgruppen i sin helhet. Särskilt bekymmersamt är de funktionsnedsatta ungdomarnas studieresultat, dels eftersom resultaten är betydligt lägre och dels eftersom de under en längre tid har försämrats. För att bryta utvecklingen måste insatserna i högre grad riktas och anpassas till dessa målgrupper, både inom skolan och i arbetslivet [156]. Det här är självklart en fråga för hela samhället, den ska inte enbart avgränsas till dessa två sektorer.

¹² Gymnasieelever som har fullföljt sin utbildning inom fyra år är en av få indikatorer på gymnasiet som omfattar samtliga elever. För att en elev ska ha fullföljt sin utbildning ska eleven ha fått betyg i samtliga kurser som ingår på programmet. Även ett underkänt betyg räknas som betyg i gymnasieskolan.

¹³ Genomströmning är antal/andel elever som fullföljer sin utbildning. Gymnasieskolans genomströmning mäts genom de som inom tre eller fyra år erhåller examen.

¹⁴ Med nyinvandrad elev avses här den som invandrat till Sverige tidigare än fyra år före mättilfället och som inte tidigare bott i Sverige eller gått i svensk skola.

Det är också stora skillnader i genomströmning mellan yrkes- och högskoleförberedande program i gymnasieskolan. Högst genomströmning har kvinnor som läst högskoleförberedande program [150]. Andra faktorer som påverkar genomströmningen och som mer har med gymnasieskolan som arena att göra, är undervisningen, skolmiljön, klasskamraterna och eleverna som lärande individer [156].

Skolverkets jämförelse över tid av gymnasieelever som går i skolor i Göteborg (oavsett var de är folkbokförda) visar en ökande skillnad mellan de studieförberedande programmen och de yrkesförberedande. Skillnaderna i andel elever som är behöriga till högskolan har även ökat mellan olika program, oavsett huvudman¹⁵ [152]. I diagram 69 visas att genomströmningen, mätt med andel som erhåller gymnasieexamen, är högre inom de högskoleförberedande programmen (76 %) jämfört med de yrkesförberedande (69 %). Samtidigt är andelen som tar examen från gymnasieskolan högre än när bara examen med högskolebehörighet studeras.

Den största anledningen, på nationell nivå, till utebliven examen är att betygen i matematik och engelska inte räcker till. De allra flesta som inte erhåller en examen saknar betyg endast i ett eller ett fåtal ämnen. Steget från en utebliven examen till en examen kan alltså vara kort för flertalet elever. Dock är detta steg oerhört viktigt för hur det framtida livet kommer gestalta sig vad gäller möjligheterna på arbetsmarknaden.

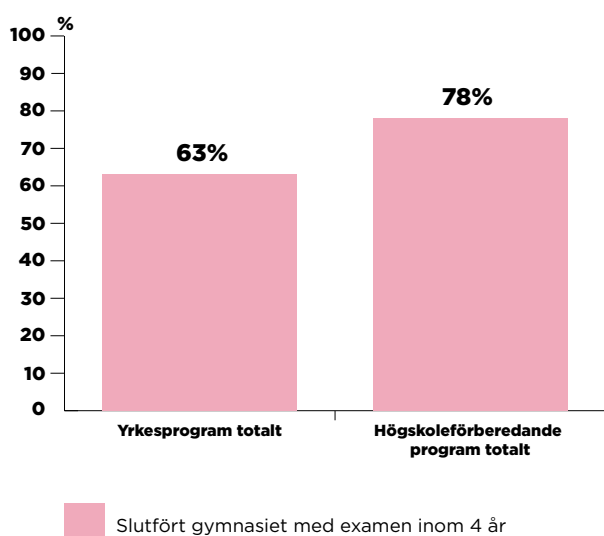

Diagram 69. Andel (%) som slutfört gymnasiet med examen inom fyra år (läsåret 2013/14) [152].

I diagram 70 studeras genomströmningen, mätt med gymnasieexamen inom fyra år, uppdelat per gymnasieskola och deras nationella program. Därmed förfinas bilden och skillnaderna inom staden framkommer än tydligare. Den lägsta genomströmningen ligger på 33 procent medan den högsta är 98 procent. Det ger en skillnad på 65 procentenheter.

¹⁵ Grundläggande behörighet till högskola eller universitet innebär för elever som gått ut gymnasiet före 2010 att lägsta betyget "Godkänt" krävdes på minst 90 procent av gymnasiepoängen. För elever som gått ut gymnasiet 2010 eller senare krävs betyg "Godkänt" i minst 2 250 gymnasiepoäng och lägsta betyg "Godkänt" i kärnämneskurserna Svenska A och B, eller Svenska som andraspråk A och B, Engelska A och Matematik A.

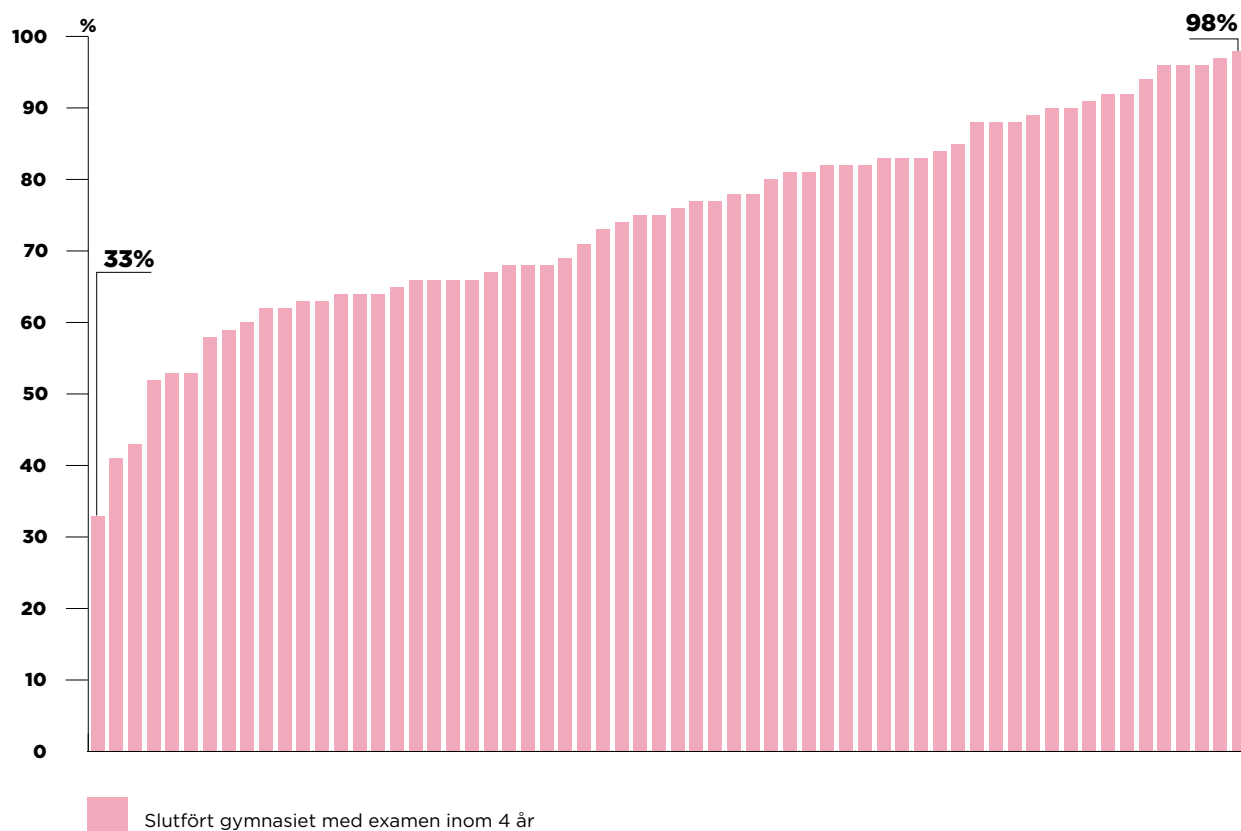

Diagram 70. Genomströmningen i gymnasiet. Andel (%) elever som inom fyra år efter påbörjade gymnasiestudier har slutfört sina studier med en examen, uppdelat per skola oavsett huvudman (Läsåret 2013/14) [152].

Inte nog med att det är stora skillnader i staden avseende andel elever som går ut årskurs 9 med gymnasiebehörighet. När gymnasieexamen och examen med högskolebehörighet läggs till växer skillnaderna ytterligare. I princip betyder detta, att innan eleverna har hunnit bli myndiga har två starka åtskillnadsprocesser redan inträffat, som ökar sannolikheten för helt skilda och ojämlika livsvillkor i framtiden. En mer likvärdig förskola och skola kan minska de här skillnaderna.

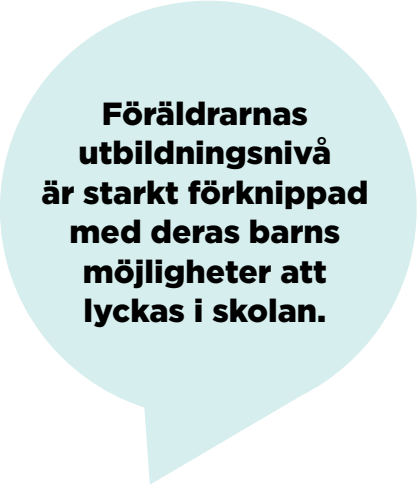
De som inte fullföljer gymnasieskolan riskerar att hamna utanför arbetsmarknaden [150]. Av alla ungdomar i Sverige som erhållit ett slutbetyg med behörighet till högskolan var 75 procent antingen etablerade på arbetsmarknaden eller studerade vid högskola fem år efter att de lämnat gymnasieskolan. Motsvarande för de som hoppat av gymnasiet var 28 procent [157]. Forskning visar också ett tydligt samband mellan utbildningsnivå och hälsa. De som har en lägre utbildningsnivå löper högre risk att hamna i destruktiva livsmiljöer, drabbas av sjukdom och förtida död [150].

Föräldrarnas utbildningsbakgrund en förutsägelse för dagens skolresultat

Ett sätt att studera skolsystemets likvärdighet, som är allmänt accepterad, är sambandet mellan elevens familjebakgrund och skolresultat. Familjebakgrund kan i detta avseende bestå av inkomst, utbildningsnivå eller bakgrund och migration [143]. Anledningen till att likvärdigheten studeras på detta sätt är det tydliga sambandet mellan elevers skolprestationer och den socioekonomiska bakgrunden. Särskilt betydelsefullt är föräldrars utbildningsnivå, även om också släktens förmögenhet spelar en viktig roll i barns skolprestationer, utbildningsval och utbildningskarriärer. Det är främst mor- och farföräldrarnas, men även föräldrarnas, förmögenhet som har samband med barnbarnens respektive barnens betyg. Sambandet kvarstår när hänsyn har tagits till mor- och farföräldrarnas och föräldrarnas utbildning, yrke och inkomst, faderns kognitiva förmåga samt skolans Z har. Det visar också att förmögenhet som faktor har det starkaste sambandet med barns skolresultat [58]. Slutsatserna forskarna drar är att ekonomisk ojämlikhet även i ett förhållandevis jämlikt samhälle som Sverige kan ha djupgående konsekvenser i livsvillkoren mellan generationer [58]. Vidare har föräldrars utbildningsnivå och kulturella kapital¹⁶ över tid fått ökad betydelse för elevers skolresultat.

Skolverket har funnit att elevens stöd från hemmet har blivit allt viktigare, i och med att undervisningen har blivit mer och mer individualiserad. Det har bidragit till att de socioekonomiska och kulturella faktorerna i familjen fått en allt större inverkan på barnens skolprestationer. Myndigheten menar också att skolan samtidigt blivit sämre på att erbjuda en likvärdig skola och på att kompensera för elevernas sociala bakgrund [158, 159, 160].

Situationen i Göteborg ligger helt i linje med vad den nationella statistiken visar och vad forskningslitteraturen på området hävdar, nämligen att föräldrarnas utbildningsnivå är starkt förknippad med deras barns möjligheter att lyckas i skolan [161]. I diagram 71 synliggörs detta. I Göteborg är 49 procent av barn till föräldrar med en kort utbildning behöriga till gymnasiet. Motsvarande siffra är 93 procent bland barn till föräldrar med lång utbildning.

Föräldrarnas utbildningsnivå är starkt förknippad med deras barns möjligheter att lyckas i skolan.

¹⁶ Kulturellt kapital är en del av de symboliska kapital som är beskrivna av Pierre Bourdieu. Kulturellt kapital innefattar bland annat förekomsten av kulturella aktiviteter, till exempel tillgång till böcker, dagstidningar, uppslagsverk, musik, teater och film etcetera, samt kulturell kommunikation, som handlar om hur ofta elevernas föräldrar diskuterar bland annat politiska och sociala frågor, samt böcker och filmer med sitt barn.

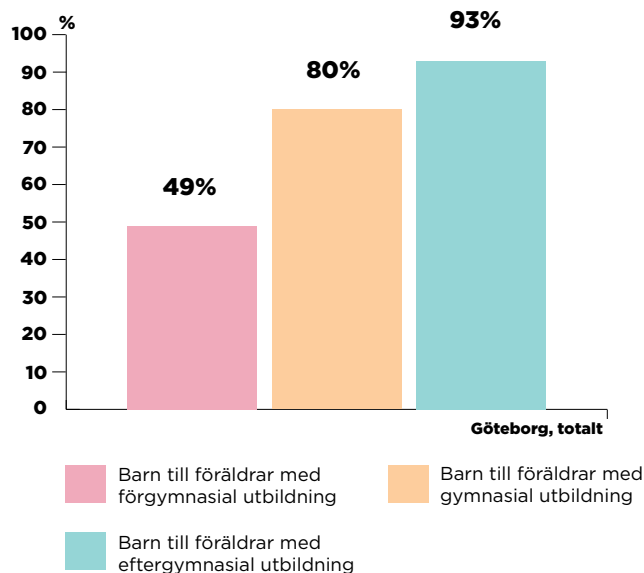

Diagram 71. Elever i årskurs 9 och deras gymnasiebehörighet uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (Läsåret 2012/2013) [152].

Utländsk bakgrund och skolresultat

I den nationella statistiken syns ingen skillnad mellan elevers gymnasiebehörighet beroende på om de är födda i Sverige eller utomlands, om man jämför samma socioekonomiska grupper med varandra och kontrollerar för elever som kommit till Sverige efter skolstartsåldern [162].

Intressant är att skillnaderna mellan olika elevgrupper är större beroende på föräldrarnas utbildningsnivå än elevernas födelseplats (Sverige eller annat land). Ofta sammanfaller dock utländsk bakgrund med låg socioekonomisk status. För elever som har kommit till Sverige efter skolstartsåldern är däremot skillnaderna i gymnasiebehörighet tydliga [74].

Hur spridningen av nyanlända elever ser ut mellan stadens olika skolor påverkar givetvis både skolan, förutsättningar för lärandet och den pedagogiska utformningen, men framför allt har det betydelse för andelen som kommer att gå ut årskurs 9 med gymnasiebehörighet. Spridningen är inte likvärdig i staden. Vissa skolor har tagit emot större andel nyanlända elever än andra. De skolor som tagit emot många nyanlända elever är också de skolor som i hög utsträckning redan hade många elever med utländsk bakgrund och låg andel som går ut grundskolan med godkända betyg. Detta kommer sannolikt att inverka på hur skillnaderna kommer att utvecklas under en lång tid framöver i Göteborg, både vad gäller utbildningsstatistik men också för en rad andra av de indikatorer som tas upp i denna rapport.

När barn som kommit till Sverige efter skolstart följs upp i gymnasieskolan visar den nationella statistiken att de tenderar att prestera sämre än vad de gjorde i grundskolan. Skillnaderna ökar mellan dessa elever och alla andra elever. Det har också visat sig att barn som invandrat efter nio års ålder har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden när de blivit unga vuxna [45].

Skolsegregation

Skolans möjlighet och förmåga att erbjuda alla elever en likvärdig utbildning har minskat sedan början av 1990-talet. De genomsnittliga resultaten inom flera ämnesområden har försämrats. Dessutom har spridningen i resultat och variationen mellan skolor ökat [143, 162, 144].

Tidigare studier har visat att skillnader i resultat framför allt finns **inom** skolor. Men nu när elevsammansättningen på skolorna har blivit alltmer homogen ökar också skillnaderna i resultat **mellan** skolor. En anledning är att effekten av socioekonomisk bakgrund har ökat starkt sedan 1991. En annan förklaring ligger i den allmänt ökande segregationen i samhället, vilket har fått till följd att elever med bättre förutsättningar samlas på vissa skolor [144]. En annan del av förklaringen handlar om konsekvenserna med det fria skolvalet. Skolverket menar att de valfrihetsreformer som genomfördes i början av 1990-talet sannolikt bidragit till en försämrad likvärdighet [161].

En forskargrupp som analyserat effekterna av det fria skolvalet finner att demografiska faktorer i ett bostadsområde har en stark påverkan på föräldrars/barns val av skolor. Genom att undersöka barnens resväg till skolan fann forskarna att barn till högutbildade föräldrar, med svensk bakgrund och god ekonomi, oftare går i skolor som ligger längre bort. Barn som växer upp i socialt utsatta familjer och i invandrade familjer går oftare i närliggande skolor. Studien visar också att föräldrarnas benägenhet att utnyttja skolvalet påverkas mer av befolkningssammansättningen i deras bostadsområde än av klasstillhörighet. I bostadsområden där en stor andel barn har föräldrar med kort utbildning går de flesta barn i en närliggande skola, vilket även gäller bostadsområden där en stor andel barn tillhör en synlig minoritet. Barn som inte tillhör en synlig minoritet och som bor i områden med en hög andel barn som tillhör en synlig minoritet väljer däremot oftare en skola längre bort. Samma mönster har identifierats för bostadsområden där en stor andel familjer erhåller försörjningsstöd. Här är det vanligt bland barn i familjer som inte mottar försörjningsstöd att välja en skola längre bort. Enligt forskarna visar studien att skolvalet huvudsakligen utnyttjas av resursstarka grupper som ett sätt att undvika resurssvagagrupper [85].

Ytterligare en del i den ökade skolsegregationen kan vara en form av ”dold” skolsegregation, när vissa elever väljer andra skolor än de som ligger närmast hemmet. De väljer istället skolor där mer motiverade och högrepresterande elever går. Enligt Skolverket gynnas studiemotiverade elever – oavsett socioekonomisk bakgrund eller svensk/utländsk bakgrund – av att gå i en skola med en hög andel elever med välutbildade föräldrar. Skolverkets studie visar att den positiva effekten av att gå i en skola med en större andel elever med välutbildade föräldrar ökade betydligt mellan 1998 och 2011, vilket innebär att valet av skola har fått större betydelse för elevens förväntade skolresultat [161].

Den högsta nivån på skolsegregation i Sverige har uppmätts i Stockholm, Göteborg och Malmö. Det är också där som bland annat elevsammansättningen blivit mest homogen och segregerad [161]. Det vore intressant att närmare studera skolsegregationen i Göteborg. De mått vi har, som kan spegla skolsegregationen, är de som tas upp i diagram 71. Där beskrivs skillnaderna i elevers behörighet till gymnasiet uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå. Att detta mått kan användas för att beskriva skolsegregationen beror på att segregationen framför allt drivs av socioekonomi. Därför blir föräldrarnas utbildningsnivå central, dessutom har den en tydlig inverkan på barnens skolprestationer.

Utvecklingstanke:

Följ skolsegregationen över tid i Göteborg mellan skolor och inom skolor.

Jämlikhetsarbetet i vardagen

– exempel på insatser och aktiviteter

Familjecentrerat arbetssätt och föräldrar

För barns utveckling är familjemiljön, föräldrar och andra vuxna i deras närhet den i särklass mest avgörande faktorn för barns utveckling och hälsa. För att ge varje barn en god start i livet satsar Göteborg stort på att utveckla och växla upp det familjecentrerade arbetssättet. Det innebär bland annat minst en familjecentral i varje stadsdel som samverkar med andra lokala arenor där föräldrastöd kan bedrivas. Föräldrastödet ska vara likvärdigt och samordnat över hela staden. För att nå ut till de familjer som behöver det mest utvecklas även det uppsökande arbetet och hembesök. Det familjecentrerade arbetet bygger en långsiktig och stabil grund för generella och tidiga insatser för barn och familjer.

Staden där vi läser för våra barn

I en stad där vi läser för och med våra barn är fler behöriga till gymnasiet, fler kan vidareutbilda sig och fler har lättare att få jobb. Staden där vi läser för våra barn är en särskild mobilisering för att öka jämlikheten och en kraftsamling för tidig språkutveckling och betydelsen av läs- och berättarstunder. En tidig utveckling av språket ger människor mer inflytande över sina liv och är en investering för både barnet och samhället. Att kraftsamla för fler gemensamma läs- och berättarstunder är ett sätt att plocka ner en komplex fråga till något som vi alla enkelt kan göra.

På Göteborgs bibliotek finns bokpåsar och bokmärken med högläsningstips, det genomförs hembesök hos barnfamiljer för att prata om språkutveckling och flera kapprumsbibliotek har skapats. Det finns uppsökande läsambassadörer med olika språkbakgrund och Göteborgs Stads förskolor, familjecentraler, bibliotek med flera har fått material om läsningens betydelse att dela ut till familjer de möter. Materialet finns också inom barnhälsovården.

Förskolan som huvudroll i jämlikhetsarbetet

Dagens forskning lyfter allt mer fram förskolans betydelse för att minska ojämlika skillnader och skapa likvärdiga möjligheter för alla barn. Att stärka förskolans roll och skapa rätt förutsättningar är därför strategiskt viktigt. Fokus är vid att få fler barn till förskolan och öka närvaron hos de inskrivna barnen.

Ett led i detta är att även se över vad som utgör hinder för de föräldrar som inte har sina barn i förskolan och vidta åtgärder. Det kan till exempel handla om att se över regler och taxor.

Skolgång efter varje elevs förutsättningar och behov

En fullständig skolgång, även med genomsnittliga betyg, ger ett starkt och viktigt skydd mot utanförskap och ohälsa oavsett elevens bakgrund. För att skapa en mer likvärdig skola, genomförs flera insatser i Göteborg.

Ett systematiskt närvaroarbeta pågår och samtidigt är det angeläget att se över hur man kan utveckla och förstärka betydelsen av det kompensatoriska stödet, som studiehandledning på modersmål.

Kultur och fritid för alla barn och unga

Göteborgs Stad har tagit fasta på vikten av barn och ungas förutsättningar till en meningsfull fritid och deltagande i kultursammanhang. Att känna till och även känna sig välkommen till det utbud av idrotts- och föreningsaktiviteter samt kulturella verksamheter som finns är en förutsättning. Ur ett jämlikhetsperspektiv är det viktigt att göra den kommunala musikskolan mer tillgänglig för alla barn oavsett kön, traditionella normer, socioekonomisk bakgrund, kultur eller funktionsnedsättning.

Att erbjuda kostnadsfria aktiviteter i kulturskolans regi i anslutning till skoldagen samt i skolans lokaler, ökar chanserna för mer jämlika förutsättningar.

Mer tid i förskolan

I Västra Göteborg erbjuds alla barn i Centrala Tynnered minst 25 timmar förskola i veckan. Syftet är att utjämna skillnader i barns utveckling och lärande samt främja integration. Tidigare erbjöds barn olika tid i förskolan beroende på deras föräldrars sysselsättning. Nu får istället de barn som behöver det mest mer tid i förskolans pedagogiska verksamhet. Det kan på sikt utjämna skillnader i till exempel barns skolresultat. Vi ser detta som en investering för framtiden.

Läs mer på goteborg.se/jamlikt.

Jämlika försörjnings- möjligheter, arbetsliv och livslångt lärande

Ett gott och jämlikt arbetsliv spelar en avgörande roll i en jämlik och sammanhållen stad, men det först om sådana förutsättningar fördelas likvärdigt mellan göteborgare. I artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna anges rätten till en tillfredsställande levnadsstandard, vilket innebär en nivå som är tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande. Det tillsammans med artikel 23 som anger rätten till arbete och sysselsättning, rättvisa och tillfredsställande arbetsförhållanden, skydd mot arbetslöshet och rätten till ett socialt trygghetssystem när så behövs. Vidare fastslår artikel 24 rätten till vila och begränsning i arbetstid. Delar som alla tydligt kopplas till detta kapitel.

Så läser du kapitlet:

I det här kapitlet belyser vi ett jämlikt arbetsliv och livslångt lärande. Det beskrivs med hjälp av livsvillkoren som rör självförsörjning genom förvärvsarbete på en nivå så att ekonomisk trygghet kan uppnås. Det betyder att även arbetslösheten blir ett viktigt livsvillkor.

Orsakerna bakom ojämlikheten kan till stor del förklaras av skillnaderna i de livsvillkor som presenteras i detta kapitel. Men självklart är det fler villkor som tillsammans fungerar som bakomliggande faktorer till olika utfall av ojämlikhet.

Det som presenteras i det här kapitlet är också av betydelse för barns uppväxt. Till exempel avgörs barns ekonomiska trygghet av huruvida deras vårdnadshavare har ett arbete eller inte. Kapitlet har också en koppling till det nästkommande kapitlet som handlar om livsmiljön, eftersom de ekonomiska resurserna som erhålls genom ett förvärvsarbete också sätter ramarna för var och hur göteborgarna kan bo.

Ett viktigt avstamp, för detta kapitel och för hela rapporten, är att det för en jämlik och sammanhållen stad krävs en växelverkan mellan individens eget, och i detta fall vårdnadshavarnas, ansvar och det ansvar som samhället har. Det senare handlar om att skapa ett likvärdigt handlingsutrymme för individen, där alla erbjuds likvärdiga möjligheter att lyckas i livet.

Du kan läsa följande avsnitt:

Arbete och självförsörjning.....	147
Arbetsförhållanden.....	152
Arbetslivsdeltagande.....	155
Arbetslöshet	163
Livslångt lärande, matchning och omställning.....	168

I detta kapitel ser vi:

Arbetslivet som helhet, sysselsättning och förvärvsarbete, är av stor betydelse för livsvillkoren. Goda arbetsförhållanden och möjligheter till självförsörjning kan stärka individens ekonomi, sociala status, personliga utveckling, sociala relationer och självförtroende. Det ger även struktur åt livet och skapar en känsla av att vara behövd. Samtidigt har arbetslöshet, tidsbegränsade och osäkra anställningar negativa effekter på jämlikheten och sammanhållningen.

Att ha ett jobb betyder inte bara ökade förutsättningar för självförsörjning. Arbetslivet är en demokratisk arena, som är viktig för den sociala sammanhållningen. Att ha ett jobb främjar därför också känslan av delaktighet och inkludering. På arbetsplatsen knyts många viktiga sociala kontakter och nätverket blir större.

När det uppstår stora skillnader i befolkningen, avseende hur etablerade, inkluderade och välförankrade olika grupper är på arbetsmarknaden försvagas jämlikheten och sammanhållningen. I dag är arbetsmarknaden både segregerad och polariserad. Exempel på det är att ju kortare utbildningsnivå desto högre är arbetslösheten. Vi ser också att arbetslösheten allt mer har kommit att handla om bakgrund. Det eftersom gruppen utlandsfödda utgör en stor del av de arbetslösa. Så har det dock inte alltid varit.

Det är inte bara de arbetslösa som har det svårt ekonomiskt. Nu ser vi också att möjligheten att klara sig på sin lön bland vissa grupper av göteborgare har försvårats. Begreppet "arbetande fattiga" har därför återigen börjat diskuteras. Det betyder att vissa göteborgare har svårt att upprätthålla en levnadsstandard som är i nivå med det omgivande samhället trots att de arbetar och har en inkomst. Tanken att ett förvärvsarbete med en förvärvsinkomst ska leda till självförsörjning är därmed inte given alla göteborgare.

Möjligheten till livslångt lärande är också avgörande för samhällets välbefinnande och sammanhållning och är kopplad till vår förmåga att klara andra utmaningar, som till exempel den höga arbetslösheten, demografin och migrationen. Livslångt lärande har därför en avgörande betydelse för att minska klyftorna. Även alla som i dag har ett arbete behöver få möjlighet att fortsätta bidra och utvecklas i yrkeslivet.

Det livslånga lärandet stärker möjligheten att fler ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden, utveckla sig under yrkeslivet och kunna ställa om sin karriär när arbetsmarknaden eller hälsan och kroppen så kräver. Vidareutbildning, en god matchning och möjlighet att kunna byta karriär under ett arbetsliv – det är inte bara frågor om stark produktion, konkurrenskraft och tillväxt i samhället. Det handlar också om att erbjuda alla möjlighet att bidra.

Alla dessa faktorer påverkar dagens barn. Till exempel vet vi att barn som växt upp med långtidsarbetslösa föräldrar blir i större utsträckning själva arbetslösa och de lider också mer av olika psykiska problem som unga vuxna och som vuxna än andra personer. För att trygga en god och likvärdig uppväxt för barn i Göteborg är det därför viktigt med insatser som gör arbetslivet mer inkluderande och att självförsörjningen stärks särskilt bland barnfamiljer.

**Ny statistik
visar siffror om
arbetande fattiga.
De visar att vissa
som har jobb
ändå har det svårt
ekonomiskt.**

Arbete har i den här rapporten bland annat bäring på:

- Artikel 23 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- Mål 1, 8 och 10 i Agenda 2030

Rätten till arbete skapar en förutsättning för den levnadsstandard som alla har rätt till, enligt artikel 25 i FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna. Rätten till arbete beskrivs också i artikel 23. Arbete utgör dessutom en väsentlig del i Agenda 2030.

Arbete och självförsörjning beskrivs med hjälp av:

- förvärvsarbete
- arbetande fattiga

Arbete och självförsörjning

Att ha ett förvärvsarbete eller inte är ett centralt livsvillkor. Ett förvärvsarbete ger möjligheter till självförsörjning, social status, personlig utveckling, sociala relationer och självförtroende. Det kan även ge en identitet samt öppna dörrar till viktiga delar av samhället med socialt och medborgerligt deltagande, gemenskap och kontaktnät.

Arbete och självförsörjning är centrala faktorer för att utjämna skillnader i livsvillkor och förbättra förutsättningarna för hälsa och tillit i samhället. Frågorna rör inte bara de yrkesverksamma. Barn är högst berörda av om vuxna i deras närhet har ett arbete och kan försörja sig och sin familj eller inte.

I Södra Angered är **9,6 %** långtidsarbetslösa. Motsvarande är **0,44 %** i Södra Skärgården.

Flest andel förvärvsarbetande, **9 av 10**, har Torslanda. I Bergsjön förvärvsarbetar **5 av 10**.

34 % av göteborgarna som är födda utomlands och som har barn som bor hemma är arbetande fattiga.

När jämlikhet i hälsa och tillit studeras använder vi oss av mått som direkt eller indirekt har med arbete att göra. De indirekta måtten omfattar till exempel utbildning, inkomst och status. Det här kapitlet hänger därför intimt ihop med övriga delar i den här rapporten.

Arbetslivet som helhet, sysselsättning och förvärvsarbete, är av stor betydelse för livsvillkoren. Goda arbetsförhållanden kan stärka individens ekonomi, sociala status, personliga utveckling, sociala relationer och självförtroende. Det kan även skydda mot fysiska och psykosociala problem. Samtidigt har arbetslöshet en stark koppling till ohälsa. Även tidsbegränsade anställningar kan sammankopplas med sämre hälsa. Vidare är det tydligt att individens ekonomiska tillgångar, yrkesliv och graden av löpande inkomster, i stor utsträckning utgör en grund för livsvillkoren och därmed hur bland annat hälsan påverkas under hela livet [42].

Arbetslivet är också en demokratisk arena, som är viktig för den sociala sammanhållningen. Ett arbete främjar känslan av delaktighet och inkludering, det ger struktur åt livet och skapar en känsla av att vara behövd. På arbetsplatsen knyts många viktiga sociala kontakter, nätverket blir större och människor involveras i gemensamma syften [87]. Arbetslivet kan främja tillväxt av det sociala kapitalet – samtidigt som ett visst socialt kapital behövs för att komma in på arbetsmarknaden.

För att minska skillnaderna i livsvillkor, och därigenom förbättra förutsättningarna för hälsa och tillit, är åtgärder mot arbetsrelaterade ojämlikheter betydelsefulla [21].

Arbetslivet är också en demokratisk arena, som är viktig för den sociala sammanhållningen.

Vikten av självförsörjning

Möjligheten att kunna försörja sig genom förvärvsarbete¹⁷ är en mänsklig rättighet [11], men trots det har många människor i Göteborg inte den möjligheten.

Frågor som rör arbetslivet är centrala för att utjämna skillnader i livsvillkor och förbättra förutsättningarna för hälsa och tillit i samhället. Frågorna rör inte bara de yrkesverksamma. Barn är högst berörda av om vuxna i deras närhet har ett arbete och kan försörja sig och sin familj eller inte. Samtidigt finns det en självklar och dubbelriktad koppling mellan inkomster, försörjningsmöjligheter, hälsa och tillit.

Inkomsternas fördelning i befolkningen är en viktig bestämningsfaktor för ojämlikhet i hälsa, nu och för framtida generationer. Barn som lever i hushåll med låga inkomster riskerar att drabbas av såväl låg levnadsstandard under själva barndomen som senare i livet [76, 77, 16]. Med anledning av detta är också de ekonomiska villkoren och inkomstfördelningen en viktig fråga för det här kapitlet.

Läs mer om ekonomisk trygghet på sidan 80 och framåt.

¹⁷ I begreppet förvärvsfrekvens ingår alla som bedöms ha utfört i genomsnitt en timmes arbete per vecka under november månad för respektive år. Även de som varit tillfälligt frånvarande under mätperioden, till exempel på grund av sjukdom, ingår. Förvärvsfrekvensen motsvarar därmed andelen förvärvsarbete i befolkningen i en viss grupp, i en viss ålder eller för ett visst kön.

Förvärvsfrekvens

Arbetskraftsdeltagandet, sysselsättningen och arbetslösheten¹⁸ är tre sätt att beskriva arbetsmarknaden. Här fokuserar vi på förvärvsfrekvensen, det vill säga den relativa arbetskraften – den del av den arbetsföra befolkningen (20–64 år) som har ett lönearbete. Förvärvsfrekvensen är en viktig indikator för hur etableringen på arbetsmarknaden ser ut.

Andelen förvärvsarbetande varierar kraftigt i staden. I diagram 72 ser vi att det är stora skillnader i förvärvsarbete mellan stadens fem mest resurssvaga mellanområden och stadens två mest resursstarka. I Södra Västkusten är andelen som förvärvsarbetar 89 procent och lägst andel finner vi i Bergsjön på 52 procent. Högst andel förvärvsarbetande har vi dock i Torslanda med 92 procent. Det är en skillnad på 40 procentenheter mellan stadens högsta och lägsta andel vuxna som förvärvsarbetar. Sådana skillnader sätter givetvis spår. Förutom de uppenbara samhällsekonomiska effekterna som följer av att nästan hälften av den arbetsföra befolkningen i vissa delar av staden saknar arbete, påverkas även den enskildes grad av delaktighet i samhället. Arbetsplatsen och arbetslivet utgör en central arena för samhälleligt deltagande. Att stå utan arbete kan även ha en negativ inverkan på den enskildes känsla av tillhörighet och av att vara behövd. Dessa faktorer är centrala för en god hälsa, men också för en hög tillit och sammanhållning.

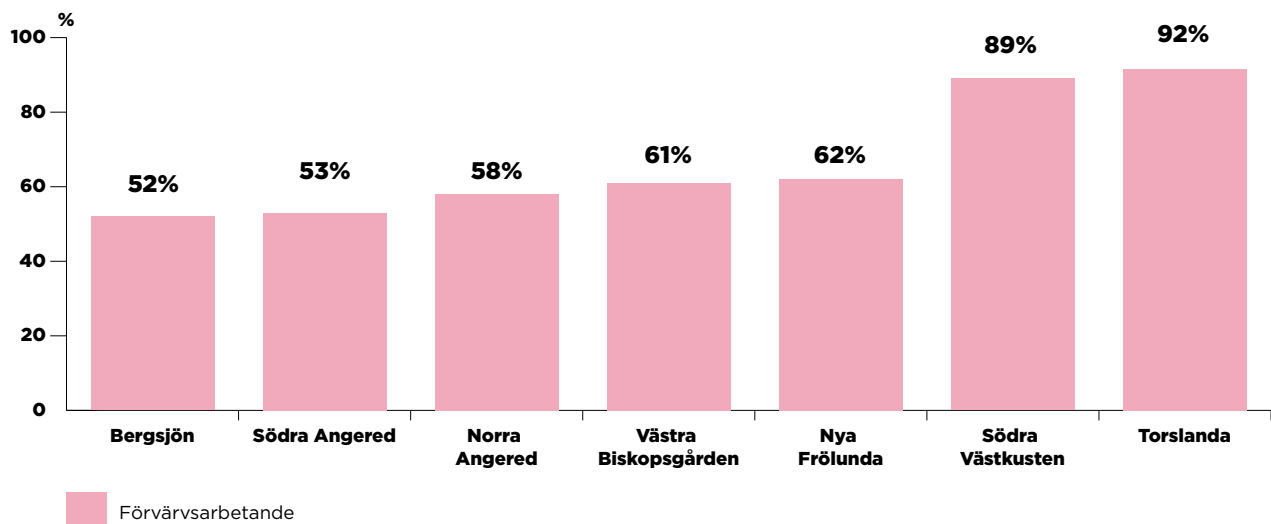

Diagram 72. Andel (%) förvärvsarbetande vuxna (25–64 år), uppdelat efter stadens fem mest resurssvaga och stadens två mest resursstarka mellanområde (2015) [98]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Sedan förra rapporten har skillnaderna i förvärvsfrekvens mellan olika områden i Göteborg minskat något. År 2011 förvärvsarbetade 45 procent av de vuxna i ett av stadens mer resurssvaga områden. Till 2015 hade andelen ökat till 52 procent. I ett av de mer resursstarka områdena i staden var andelen nära nog oförändrad. En förklaring till ökningen kan vara att Sverige har varit inne i en högkonjunktur under de senaste åren. Samtidigt har det i vår omvärld också skett stora förändringar som rimligen kan tänkas påverka förvärvsfrekvensen i en annan riktning. Ett exempel är de senaste årens invandring med kulmen 2015. Effekterna av den har ännu inte gett genomslag i statistiken.

¹⁸ Arbetskraften är de som är sysselsatta (de som vill arbeta och faktiskt har ett jobb) och de som är arbetslösa (de utan jobb som vill arbeta och också söker jobb). Arbetskraftsdeltagandet uttrycks ofta som arbetskraftens andel av befolkningen i arbetsför ålder. Sysselsättning och arbetslöshet uttrycks som antalet sysselsatta respektive arbetslösa i förhållande till arbetskraften.

I diagram 73 framgår, förutom utvecklingen över tid, också att den finanskris som inträffade 2008 och som övergick i en lågkonjunktur påverkade förvärvsfrekvensen mer i de områden som hade en låg andel förvärvsarbete från början. Återhämtningen tog också längre tid och det var först 2012 som det mest resurssvaga området hade återgått till samma nivå, som före lågkonjunkturen. Situationen är en helt annan i ett av de mest resursstarka områdena i staden. Där påverkades förvärvsfrekvensen knappt alls av lågkonjunkturen. De mer resursstarka områdena ligger stabilt på en hög nivå, oavsett konjunkturläge.

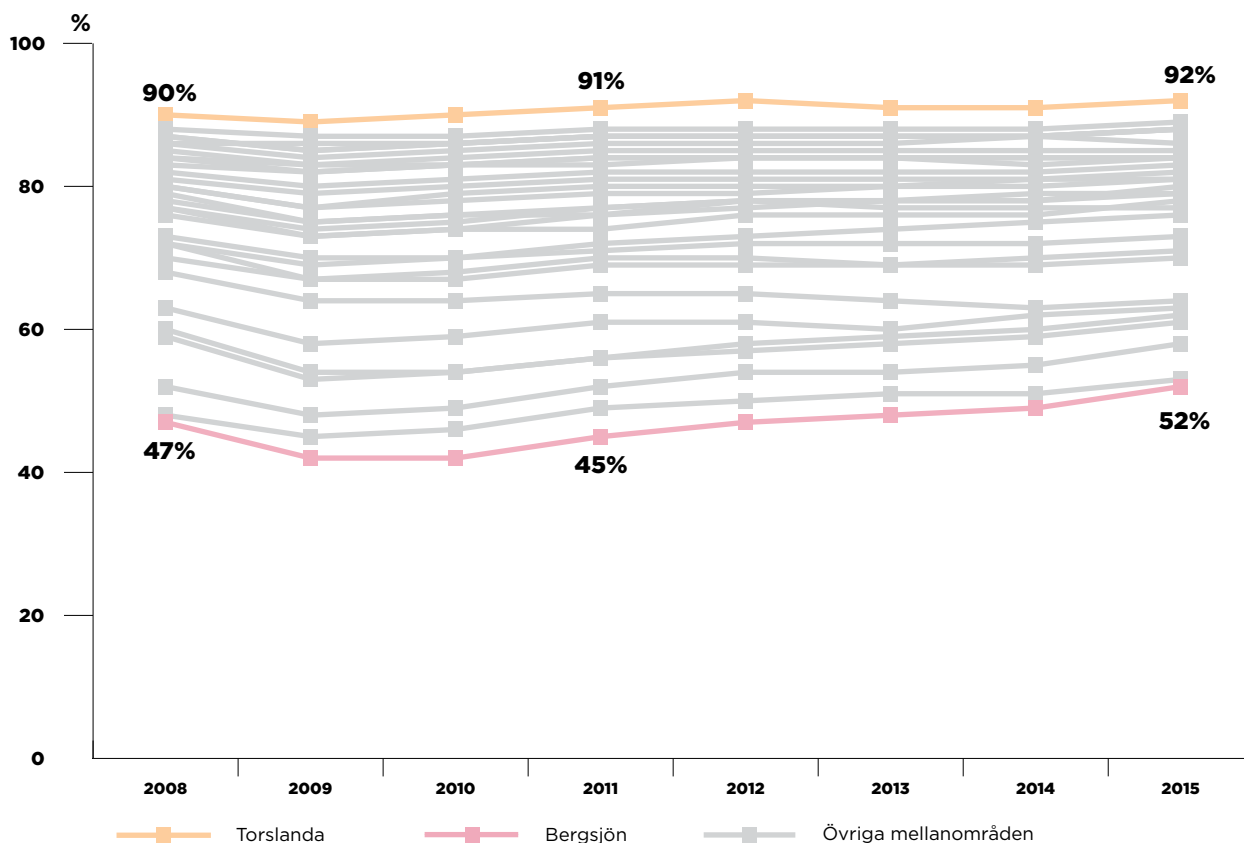

Diagram 73. Andel (%) förvärvsarbete vuxna (25 -64 år) över tid, uppdelat efter mellanområde (2008-2015) [98].

Konjunktursvängningar återspeglas i förvärvsfrekvensen. Det märks tydligare bland utrikes födda än inrikes födda. Av den nationella statistiken framgår att 90-talets lågkonjunktur medförde en ökad arbetslöshet som drabbade utrikes födda i högre grad och mer långvarigt, än inrikes födda. Detta bidrog till att skillnaderna i förvärvsfrekvens mellan inrikes födda och utrikes födda ökade i Sverige [163]. Även finanskrisen, som startade 2008, påverkade sysselsättningsgraden. I båda fallen var det främst män som förlorade sina jobb, eftersom kriserna företrädesvis påverkade sysselsättningen i tillverkningsindustrin. En annan slutsats är att grupperna med svagast anknytning till arbetsmarknaden drabbas hårdast av lågkonjunkturer [163].

Enligt den nationella statistiken förvärvsarbetar betydligt fler män än kvinnor bland utrikes födda. Det går dock inte att uttala sig om hur gruppernas grad av anknytning till arbetsmarknaden och integration på arbetsmarknaden ser ut enbart genom att jämföra utrikes födda med inrikes födda, eftersom detta i stor utsträckning påverkas av den enskildes vistelsetid i landet [163].

Läs mer om förvärvsfrekvensen för utrikesfödda på sidan 161.

Bland göteborgarna är 16% arbetande fattiga.

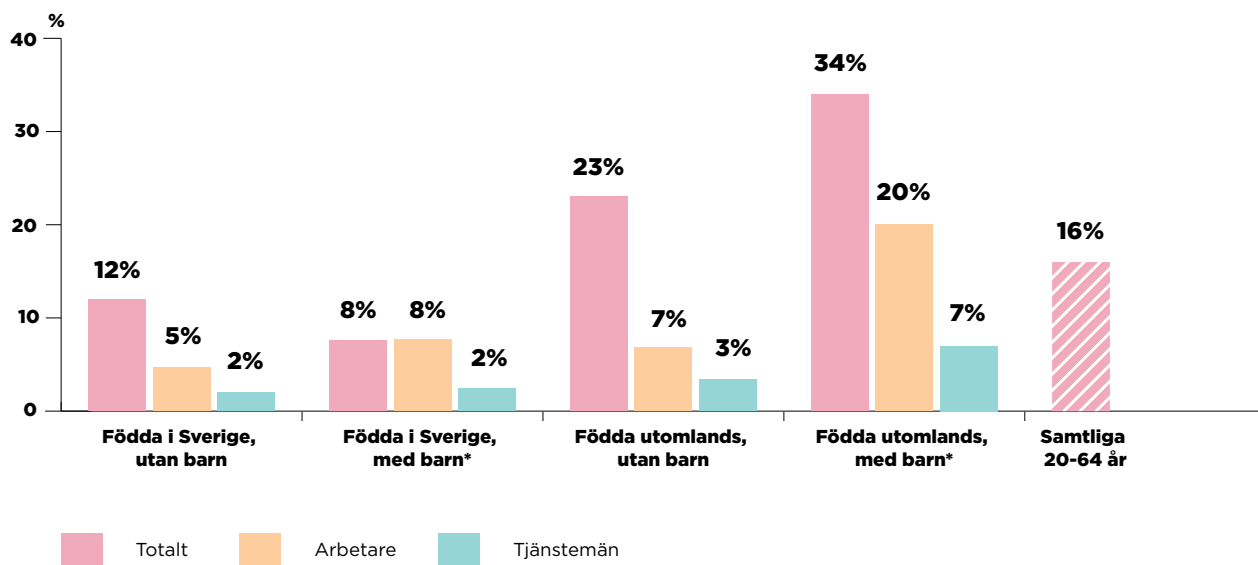
Arbetande fattiga

I flera länder talas det om *the working poor*, , arbetande fattiga, personer som trots en eller flera anställningar inte tjänar tillräckligt för att kunna försörja sig, i enlighet med vad som ses som en normal levnadsstandard. I en rapport [164] hävdas till och med, att möjligheten att klara sig på sin lön har blivit en ny klassmarkör.

Det är inte bara de som saknar arbete som har fått det mer svårt ekonomiskt. Enligt SCB:s nationella statistik framgår, att år 2013 var 5,5 procent av samtliga förvärvsarbetande vuxna (20–64 år) relativt fattiga¹⁹ i Sverige [164]. I Göteborg är motsvarande uppgift 16 procent (diagram 74). Det vill säga vuxna göteborgare (20–64 år) som år 2015 trots ett eller flera jobb har en inkomst som ligger 60 procent under den disponibla medianinkomsten. Detta beskrivs ofta som arbetande fattiga. Av de göteborgare som är födda i Sverige och har hemmavarande barn är 7,6 procent arbetande fattiga. Motsvarande uppgift för de som är födda utomlands är 34 procent.

Förutom att vi ser skillnader mellan de som är födda i Sverige och de som är födda utomlands finns också skillnader mellan arbetare och tjänstepersoner. I diagram 74 ser vi också att bland de göteborgare som räknas som arbetare och som är födda i Sverige och har hemmavarande barn är 7,7 procent arbetande fattiga. Motsvarande för de som är tjänstepersoner är 2,4 procent. Bland de som är födda utomlands och har hemmavarande barn är 20 procent arbetande fattiga bland arbetarna och 7 procent bland tjänstepersonerna. Skillnaderna mellan utrikes födda och inrikes födda föräldrar beror till stor del av strukturell diskriminering på arbetsmarknaden.

Den nationella statistiken visar att skillnaderna i arbetande fattiga mellan olika grupper har ökat över tid i Sverige [164]. Det är troligt att vi haft ungefär samma utveckling över tid i Göteborg.

Läs mer om fattigdom på sidan 84 och framåt.

Diagram 74. Andel (%) relativt fattiga av samtliga individer som är förvärvsarbetande (20–64 år), uppdelat efter arbetare respektive tjänstepersoner samt bakgrund (2015).

* Barn som är 20 år eller yngre finns i hushållet.

¹⁹ Fattigdom mäts här med det relativa måttet: låg ekonomisk standard (de som lever 60 procent under medianinkomsten) Läs mer på sidan 88.

Arbetsförhållanden

En stor del av livet är kopplat och sammanflätat med arbetslivet. Vi påverkas av arbetsmiljön, anställningsformer och möjligheten att skapa balans mellan arbete och fritid. Dessa faktorer är inte bara viktiga för hälsan och välbefinnandet. De har också betydelse för verksamheternas utveckling och samhällets tillväxt och för ett jämlikt och sammanhållet samhälle.

Därför tar det här avsnittet upp ett axplock av faktorer som påverkar oss genom hur vår sociala position i arbetslivet, arbetsförhållanden och anställningsformer ser ut.

De grupper som har **kort** utbildning, **sämre** ekonomiska förutsättningar och som är utrikes födda känner **minst** arbetstrivsel.

Osäkra anställningsformer, som till exempel behovsanställningar, är **vanligast** bland kvinnor.

Personer med **låg** socioekonomisk status har ofta höga arbetskrav, lågt inflytande och bristande socialt stöd.

Eftersom arbetslivet har stor betydelse för människors hälsa och välbefinnande är ett högt arbetskraftsdeltagande eftersträvänsvärt. För att nå dit krävs att till exempel personer med funktionsnedsättning, med olika sjukdomar och i olika åldrar kan delta. Ett inkluderande arbetsliv är av stor vikt och högt värde, både för enskilda och för samhället i stort [165].

Arbetslivet är en viktig arena för att minska de ojämlika skillnaderna i livsvillkor i samhället. Ändå ökar skillnaderna på flera håll i dag. För att minska utanförskapet i samhället är det därför viktigt att synliggöra de aspekter av arbetslivet och arbetsmarknaden, som bidrar till ökade skillnader i livsvillkor.

Höga krav, låg kontroll och social position

När arbetslivet studeras på nationell nivå framkommer ett flertal kopplingar mellan olika arbetsförhållanden och låg social position samt hälsa. Att leva med oro för eller med ett reellt uppsägningshot, bristande anställningstrygghet, eller höga krav men liten kontroll över sitt arbete, är mer vanligt förekommande bland de som har en sämre socioekonomisk position. Dessa faktorer hänger även samman med olika hälsoutfall och självupplevd hälsa [165]. Samvariationen mellan arbetsrelaterad ohälsa och låg social position beror även på att fler i denna grupp har så kallade högstressarbeten – arbeten med höga krav, lågt inflytande och bristande socialt stöd, vilket påverkar hälsoutvecklingen negativt [42, 165]. Personer med lägre utbildningsnivå, de som har arbetaryken och personer med sämre ekonomiska förutsättningar, samt utrikes födda, anger också att de känner mindre arbetstrivsel och har större oro över att förlora jobbet [165], faktorer som är förknippade med sämre hälsa.

Anställningsformer

En svag anställningstrygghet kan leda till otrygghet och ge negativa hälsoeffekter, men en allt för stark anknytning till arbetsplatsen kan skapa inlåsningseffekter och en stelare arbetsmarknad. En allt för stark anknytning till arbetsplatsen kan också leda till ohälsa, både för de som är ”inlåsta”, men också för de som är ”utelåsta”, eftersom de får det svårare att komma in på arbetsmarknaden [165].

Vidare har det visat sig att tidsbegränsade anställningar ofta innebär större osäkerhet och lägre grad av förutsägbarhet, vilka alla är viktiga faktorer för hälsan. Sådana anställningsformer kan också leda till sämre inflytande över arbetssituationen och stress. Störst ohälsotal syns dock för den mest osäkra anställningsformen – behovsanställningen. Behovsanställning är vanligare bland kvinnor än bland män och det är också den svagaste av alla anställningsformer [165].

Studier har visat att det har en stor betydelse för hälsan om en person befinner sig i kärnan eller i periferin av arbetsmarknaden. Ett osäkert arbete (som tillfälligt arbete eller osäker anställningsform) kan ge samma effekter på hälsan som arbetslöshet. En osäker anställning är ändå att föredra framför arbetslöshet, men bäst är en fast och säker anställning [87].

Oönskad deltid är en annan form av osäker anställning, som ibland beskrivs som ”maskerad” arbetslöshet, eftersom det ofta inte är egenvalt [87].

Erfarenheter från bland annat Nederländerna visar dock att ett tillfälligt arbete ökar chansen att få ett fast arbete i framtiden. Tillfälliga anställningar kan därför vara ett bra sätt att få tillträde till arbetsmarknaden, särskilt för invandrare [166]. Dock ska här påpekas att det också finns forskning som visar på risken att fastna i tillfälliga jobb och därmed få en betydligt sämre trygghet, inkomst och försörjningsmöjligheter.

Arbetsmiljö

Det kan vara mer skadligt för hälsan att ha ett arbete med dåliga arbetsförhållanden än att vara arbetslös. Att ha ett arbete som är osäkert, stressigt, dåligt betalt, utan stöd och som innebär låg grad av inflytande kan påverka den psykiska hälsan mer negativt än arbetslöshet [45].

En dålig arbetsmiljö är kostsamt både för individer, organisationer och för hela samhället. Arbetsmiljön kan komma att bli ett framtida konkurrensmedel, på grund av till exempel den förväntade arbetskraftsbristen [165]. Goda arbetsförhållanden kan stärka individers ekonomi, sociala status, personliga utveckling, sociala relationer och självförtroende samt skydda mot fysiska och psykosociala²⁰ risker [21].

Det finns tydliga skillnader i arbetsmiljö mellan olika grupper. Personer med låg socioekonomisk status har ofta höga arbetskrav, lågt inflytande och bristande socialt stöd, faktorer som alla är starkt kopplade till den arbetsrelaterade ohälsan. Kvinnor anger en högre andel arbetsorsakade besvär, högre arbetskrav och lägre inflytande i arbetet, än vad män gör. Kvinnor anger också sämre värden när det gäller arbetstrivsel, utveckling i arbetet, anställningstrygghet och trötthet efter arbetet. Å andra sidan anmäler kvinnor färre arbetsplatsolyckor, de upplever en högre grad av socialt stöd i arbetet och de deltar mer i betald utbildning på arbetstid, än vad män gör [165].

Andra skillnader är att de med lång utbildning trivs bättre på arbetet än de med kort utbildning. På samma sätt trivs högre tjänstepersoner bättre än som de som tillhör kategorin arbetare. Personer med låg kontantmarginal och de som är födda utanför Norden upplever sämre arbetstrivsel, än de som har hög kontantmarginal och de som är födda i Norden [165].

I ett arbete som syftar till att skapa mindre skillnader i livsvillkor och förbättra förutsättningarna för hälsa och tillit, är det oroväckande att det i Sverige finns så tydliga skillnader i den psykosociala arbetsmiljön. Skillnaderna syns mellan kvinnor och män, arbetare och tjänstepersoner, lågutbildade och högutbildade samt mellan personer som är födda utanför Norden och de som är födda i Norden [165]. En rimlig slutsats är att de grupper som har sämre livsvillkor och därmed sämre hälsa och tillit också är de som har arbeten där de i högre grad utsätts för risker och faktorer som ytterligare försämrar deras hälsa. Utöver detta har alltså vissa grupper svårt att ens ta sig in på arbetsmarknaden. Bland dem är överlag också hälsan dålig och tilliten låg.

En dålig arbetsmiljö är kostsamt både för individer, organisationer och för hela samhället.

Läs mer om kontantmarginal på sidan 92.

²⁰ I den psykosociala arbetsmiljön ingår frågor som rör arbetsorganisation, ledarskap, anställningstrygghet, återhämtning och balans mellan arbetsliv och fritid samt attityder och beteenden hos ledare och medarbetare.

**Arbetslivsdeltagande
beskrivs med hjälp av:**

- Integration: Förvärvsarbete efter invandringsår

Arbetslivsdeltagande

En förutsättning för ett jämlikt och sammanhållet samhälle är att kunna delta i arbetslivet. Nu ser vi en polarisering på arbetsmarknaden, ökad segregation och bristande inkludering.

Förutom att detta är frågor som är allvarliga helt på egen hand inverkar och samspelar de också med frågor som rör skolsegregation och bostadssegregation.

Unga som bor i socioekonomiskt svaga områden är **överrepresenterade** i gruppen unga som varken arbetar eller studerar.

I Sverige löper unga som har arbetslösa föräldrar **69 %** högre risk att själva varken arbeta eller studera fyra år senare.

Ju längre tillbaka invandringsåret ligger, **desto mindre** är skillnaden i förvärvsarbete kopplat till bakgrund.

Ur ett arbetslivsperspektiv kan en person som har ett förvärvsarbete på ett sätt ses som integrerad, åtminstone systemintegrerad, i det ekonomiska systemet. Men det behöver inte betyda att personen känner en faktisk delaktighet. Känslan av delaktighet handlar mer om att vara socialt integrerad. Det är först när de båda formerna sammanfaller som vi kan börja tala om reell integration, som är av betydelse för samhällets sammanhållning och därmed bidrar till ett socialt hållbart samhälle [6].

Segregerad arbetsmarknad

I figur 11 görs ett försök att förenklat illustrera hur olika segregationsprocesser i vårt samhälle samverkar och förstärker varandra. Till exempel har bostadssegregationen ofta använts som en förklaring till den växande skolsegregationen i Sverige. Bostadssegregationen försvagar till exempel tilliten, det sociala kapitalet och sammanhållningen. Det sociala kapitalet har i sin tur en påverkan på våra arbetsmarknadschanser, genom att vi har olika kontaktnät och stödande miljöer runt oss. Detta kallas ibland "negativa grannskapseffekter". Grannskapseffekterna, eller kamrateffekterna som det kallas när det handlar om elever, kan också förstärka skillnaderna i skolresultat, eftersom klasskamraterna påverkar varandra i en negativ eller positiv riktning. Tillsammans med skolans brister i sitt kompensatoriska uppdrag ger detta en allt mindre likvärdig skola, som i sin tur skapar ojämlika villkor på arbetsmarknaden. En klyfta i befolkningen skapas, avseende hur etablerade, inkluderade och välförankrade olika grupper kan tänkas bli på arbetsmarknaden. Detta innebär en allt mer polariserad arbetsmarknad. Förvärvsinkomsten kan i sin tur bidra till var och hur människor kan bo. På så sätt kopplas den segregerade arbetsmarknaden ihop med bostadssegregationen. Det blir en slags cirkulär komplexitet.

Läs mer om socialt kapital på sidan 30.

Läs mer om skolsegregation på sidan 142.

Läs mer om bostadssegregation på sidan 182.

Figur 11. Ett sätt att beskriva hur olika segregationsprocesser förstärker varandra och hur de hänger samman.

Polarisering på arbetsmarknaden

I dag finns det en tydlig polariseringstrend på arbetsmarknaden. Polariseringsen har främst uppkommit av att utbudet av högutbildad arbetskraft har ökat. Det ger arbetsgivare möjlighet att kräva hög utbildning trots att det inte är nödvändigt för tjänsten. Det har inneburit att allt fler arbeten i mellansegmentet har försvunnit. Därmed har personer med kort utbildning allt svårare att komma in på arbetsmarknaden. De jobb de i stället får är de på så sätt överkvalificerade för. Detta har inneburit att personer med en medellång utbildning får allt svårare att konkurrera om jobben som de

Utvecklingstanke

Studera hur rekryteringen ser ut i Göteborgs Stad. Kräver vi högre utbildningsnivå trots att tjänsten inte kräver det?

Läs mer om matchning på sidan 170.

Läs mer om fullföljda studier på sidan 137.

egentligen har rätt kompetens för. Slutligen ger denna situation, att de som har svårt att få jobb får det ännu svårare. Detta gäller särskilt personer som är långtidsarbetslösa, personer med utländsk bakgrund eller ungdomar utan yrkeserfarenhet. Ur ett inkomstperspektiv har detta också fört med sig att lönerna har blivit mer polariserade. Det blir ett lönegap mellan den allt större gruppen som har en hög lön och den allt större gruppen med låg lön [167].

Även om antalet arbetstillfällen i mellansegmentet fortfarande är högt, syns polariseringen på arbetsmarknaden genom att andelen lågavlönade jobb som kräver kort utbildning blir större, precis som andelen högavlönade tjänster som kräver lång utbildning. Lågavlönade jobb kan bredda möjligheterna till inträde på arbetsmarknaden. Dock anser många att detta inte kan vara den dominerade lösningen på problemet med att vissa grupper har svag förankring på arbetsmarknaden eller svaga färdigheter.

Vidare kan den tekniska utvecklingen medföra att tidigare låg- respektive högkvalificerade jobb omvandlas till medelkvalificerade. Ett viktigt komplement är att bättre ta tillvara potentialen i de grupper som har svårt att komma in på arbetsmarknaden. Kan deras färdigheter stärkas? Kan deras kompetens bättre matchas mot de framtida behoven på arbetsmarknaden? En viktig förutsättning, som berördes här ovanför, är också att fler tar sig igenom grund- och gymnasieskolan [68].

Bristande kontaktnät påverkar segregationen

Den svenska arbetsmarknaden är också etniskt segregerad. Invandrare arbetar oftare med invandare och särskilt ofta med personer från det egna födelselandet. Begränsat kontaktnät och brist på referenser är två av flera anledningar till denna segregation, som kan försvåra etableringen på arbetsmarknaden. Om kontaktnätet och det område man bor i består av många som arbetar ökar chanserna att själv få ett arbete och vice versa: Om kontaktnätet och omgivningen består av många som är arbetslösa påverkas den enskildes möjlighet att ta sig in på arbetsmarknaden negativt [166].

Inkluderande arbetsmarknad

Ett modernt och nyanserat angreppssätt vore att aktivt diskutera inkludering på arbetsmarknaden. Det finns stora skillnader mellan olika grupper vad gäller delaktighet på arbetsmarknaden. Mest exkluderade från arbetsmarknaden är i dag unga utan fullgjorda studier, nyanlända invandrare och personer med nedsatt arbetsförmåga på grund av funktionsnedsättning.

Det finns stora skillnader i delaktighet på arbetsmarknaden. Velfärds-systemens utformning tycks, enligt *Myndigheten för delaktighet*, skapa hinder för till exempel personer med funktionsnedsättning. Samtidigt verkar ersättningssystemen skapa inlåsningseffekter på arbetsmarknaden [79].

En annan grupp som uppgår att de har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden är HBTQ-personer, och när de har etablerat sig upplever de olika problem. Yngre homosexuella och bisexuella rapporterar oftare utfrysning och mobbning, medan de äldre mer utsätts för diskriminering i form uppsägningar på grund av den sexuella läggningen [94].

Unga som varken arbetar eller studerar

Den grupp unga (i åldern 15–24 år) som varken arbetar eller studerar²¹ är heterogen [168]. I gruppen ingår bland annat de arbetslösa som inte söker arbete, sjuka, funktionsnedsatta, ungdomar på utlandsresa eller som tillfälligt bor utomlands, hemmavarande med barn etc. [87].

Av 15–24 åringarna i Sverige var det 6,5 procent som varken arbetade eller studerade år 2016. Andelen män var något större (6,9 %) än andelen kvinnor (6,1 %), men skillnaderna är små mellan könen. Det är en högre andel som är utrikes födda (9,6) än inrikes födda (6 %) i gruppen [169].

För omkring en tredjedel av de ungdomar som varken studerade eller arbetade år 2012 saknades helt uppgifter om aktivitet eller ersättning. I gruppen kan finnas de som inte erhåller något stöd över huvud taget. Tänkbart är också att vissa av dem försörjer sig genom att arbeta svart. Eftersom det saknas statistiska uppgifter av god kvalitet är det även oklart hur stor del av gruppen som består av elever inom gymnasiesärskolan [168].

Ungdomar som bor i socioekonomiskt utsatta stadsdelar i Stockholm, Göteborg och Malmö är överrepresenterade i gruppen. En förklaring till detta kan vara att bostadsområden i dessa stadsdelar präglas av en jämförelsevis hög arbetslöshet och en stor andel unga som saknar behörighet till gymnasieskolans nationella program. Bland dem som varken studerar eller arbetar finns också en överrepresentation av utrikes födda. Denna grupp utgör 13 procent av totalbefolkningen och 28 procent av dem som varken studerar eller arbetar [168].

Av de unga som varken studerade eller arbetade år 2010 hade 41 procent påbörjat arbete eller studier inom ett år [168]. Över hälften av de unga finns dock kvar i gruppen och det kan indikera att det här tillståndet kan bli långvarigt. Det tyder också på att vissa ungdomar inte skaffar sig kvalifikationer som kan underlätta för dem senare i livet [87].

Det kan tänkas att ju längre tid som unga varken arbetar eller studerar, desto svårare kan det bli att etablera sig på arbetsmarknaden i ett längre perspektiv. Ett annat tänkbart scenario är, att när unga ofrivilligt varken arbetar eller studerar under lång tid, påverkas anknytningen till arbetsmarknaden negativt. Därmed kan även hälsan bli sämre för denna grupp, jämfört med andra unga. Det är därför viktigt att ha kunskap om gruppen unga som varken arbetar eller studerar.

Det inte nödvändigtvis ett problem att unga under en period varken studerar eller arbetar. En majoritet av unga vuxna som befinner sig i denna grupp gör det under en begränsad tid och av fri vilja. Det är en tid som kan innebära frihet innan fortsatta studier eller yrkeslivet tar vid. Då utgör den inte ett problem, varken för individen eller samhället.

Men för en del kan situationen indikera att något har gått snett eller håller på att gå snett, till exempel genom att ungdomen söker sig till alternativa försörjningsformer eller är i riskzon för att rekryteras till kriminalitet eller extremistiska miljöer.

Utvecklingstanke

Studera gruppen unga som varken arbetar eller studerar i Göteborg. Studien bör möjliggöra en socioekonomisk analys.

²¹ Det internationella begreppet NEET står för Not in Education, Employment or Training. Det omfattar unga som under ett helt kalenderår inte har haft inkomster över ett basbelopp, inte haft studiemedel, varit utbildningsregistrerad eller studerat på SFI (svenska för invandrare) mer än 60 timmar, inte arbetspendlat till Norge eller Danmark [168].

Ungas etablering på arbetsmarknaden

Under de trettio år som SCB har fört arbetsmarknadsstatistik har ungdomar blivit allt äldre när de etablerar sig på arbetsmarknaden. År 1985 förvärvsarbetade minst 75 procent av alla 21-åringar. Numera har samma andel tagit klivet in på arbetsmarknaden först vid 29 års ålder²². Anledningen är att unga utbildar sig allt längre och att det för trettio år sedan var relativt enkelt att få ett jobb utan någon form av eftergymnasial utbildning. I dag är svårt att få ett jobb utan en längre utbildning [170].

Etableringen på arbetsmarknaden²³ påverkas till stor del av det allmänna konjunkturläget vid tidpunkten för inträdet samt av hur den lokala arbetsmarknaden ser ut och är sammansatt. Övergången till högre studier påverkas däremot av till exempel dimensioneringen av utbildningsplatser [156]. Här möter arbetslivet och de aktörer som verkar där, utbildningsområdet och aktörer inom den sektorn. Ansvar att ge alla elever goda förutsättningar och möjligheter i arbetslivet faller inom flera offentliga och privata aktörers uppdrag. Det handlar alltså om att ungdomar, oavsett hemförhållanden, föreningsvana och fritidssysselsättningar, ska ha likvärdiga förutsättningar [171] inom bland annat utbildningsområdet som på arbetsmarknadsområdet.

Utvecklingstanke:

Samla in och följ upp ungas etablering på arbetsmarknaden i Göteborg. Uppgifterna behöver möjliggöra en socioekonomisk analys. Ett sätt är att på lokal nivå studera det nationella sättet att mäta: etablerad på arbetsmarknaden.²³

Vi ser att etableringen i Sverige, som antingen består av att unga studerar vidare efter gymnasiet eller börjar arbeta, är relativt hög för båda alternativen. Den nationella statistiken visar att hälften av ungdomarna från studieförberedande gymnasieprogram studerar vidare vid högskola fem år efter avslutade gymnasiestudier. När den andra etableringsformen studeras framgår att 60 procent av ungdomarna från yrkesförberedande program var etablerade på arbetsmarknaden inom samma tidsintervall. Kvinnor som hade läst vid mansdominerande program hade lägre etableringsgrad än män. Ungdomar födda i Sverige med utlandsfödda föräldrar studerade vidare vid högskolan i något högre utsträckning jämfört med andra ungdomar [157].

I Sverige är etableringen på arbetsmarknaden större bland de som läst yrkesförberedande gymnasieprogram, jämfört med de som läst studieförberedande gymnasieprogram. Högst andel etablerade på arbetsmarknaden fem år efter gymnasieutbildningen stod ungdomarna från fordons-, energi- och byggprogrammen för (70 %). Den högsta andelen som studerade fanns bland de ungdomar som hade läst naturvetenskapsprogrammet (59 %) [157].

Lägst etableringsgrad, 11 procent, återfanns hos gruppen unga som fått stöd från Försäkringskassan på grund av sjukdom eller funktionsnedsättning [168]. De ungdomsgrupper som har svårast att etablera sig på arbetsmarknaden är [148]:

- unga med funktionsnedsättning
- unga med utländsk bakgrund
- unga utan fullständiga gymnasiebetyg.

Särskilt problematisk är etableringen för gruppen unga med funktionsnedsättning, eftersom situationen tenderar att försämrats över tid – de får svårare att komma in på arbetsmarknaden ju äldre de blir [148].

Etableringsgraden på arbetsmarknaden är lägst för gruppen unga som fått stöd från Försäkringskassan på grund av sjukdom eller funktionsnedsättning.

²² Det är delvis med denna anledning som vi i rapporten har valt att studera gruppen 30–64 år och betraktar dem som den yrkesverksamma vuxna delen av befolkningen.

²³ Etablerad på arbetsmarknaden är, enligt Statistiska centralbyrån (SCB), den person som har en viktad årsinkomst som är större eller lika med 60 procent av åldersgruppens medianvärde.

Oavsett grupp av ungdomar är det viktigt att tidigt upptäcka de som riskerar att misslyckas i skolan, eftersom det är den tydligaste indikationen på framtida svårigheter med att etablera sig på arbetsmarknaden eller studera vidare [148].

Läs mer om skolmisslyckanden på sidan 126.

Ungas etablering på arbetsmarknaden är också en fråga om det sociala arvet. Unga som har arbetslösa föräldrar löper 69 procents högre risk att själva bli ekonomiskt inaktiva (varken arbeta eller studera fyra år senare), än ungdomar vars båda föräldrar arbetar (tabell 3). I Sverige återfinns högst andel ekonomisk inaktiva 20-åringar bland de som har en mamma med högst en förgymnasial utbildning. Vidare är ungdomar, vars föräldrar har utländsk bakgrund eller låg utbildningsnivå, överrepresenterade bland de ekonomiskt inaktiva. Att bo i något av landets storstadslän (Stockholm, Västra Götaland eller Skåne) innebär en ökad risk, och det är fler män än kvinnor som är ekonomiskt inaktiva. En tungt vägande faktor är att inte få gymnasiebehörighet, då ökar sannolikheten för ekonomisk inaktivitet med 118 procent, jämfört med de unga som har behörighet. Högst andel (40 %) unga utan gymnasiebehörighet återfanns i de familjer där varken mamman eller pappan arbetade. I de familjer där bara pappan eller mamman var arbetslösa var motsvarande siffra 16 respektive 13 procent [172].

Förälder	Mor			Far		
	För-gymnasial	Gymnasial	Efter-gymnasial	För-gymnasial	Gymnasial	Efter-gymnasial
Utbildningsnivå bland föräldrar						
Förvärvsintensitet bland föräldrar	57,9%	88,7%	93,2%	80,1%	91,6%	92,6%
Ekonomisk inaktivitet bland 20-åringar	11,0%	7,9%	6,0%	9,2%	7,8%	5,9%

Tabell 3. Andel (%) av 20-åringarna i Sverige som 2014 var ekonomisk inaktiva i förhållande till deras föräldrars utbildningsnivå och förvärvsintensitet 2010 [172].
Källa: SCB, egna räkningar

Integration på arbetsmarknaden

En annan fråga kring arbetslivsdeltagandet handlar om integrationen på arbetsmarknaden. Etableringen på arbetsmarknaden påverkas i hög grad av konjunkturläget. Vid högkonjunktur är det lättare för alla att etablera sig på arbetsmarknaden, medan en lågkonjunktur slår särskilt hårt mot vissa grupper. Personer som invandrade under en lågkonjunktur har sämre inkomster än andra i upp till tio år efter ankomsten [166].

Faktorer som påverkar hur de som invandrar till Sverige lyckas etablera sig på arbetsmarknaden är [166]:

- Kontaktnät och utbildningsnivå
- Bo nära arbetsmarknader som har behov av arbetskraft
- Ålder individen har vid invandringen
- Vilken region man har invandrat ifrån

Närhet till arbete och en arbetsmarknad har alltså stor betydelse för invandrares etablering på arbetsmarknaden [166].

Av tiotusen ensamkommande barn, som kom till Sverige mellan 2003 och 2013, är ungefär 60 procent av männen och 50 procent av kvinnorna sysselsatta vid 25 års ålder. Sysselsättningsgraden ökar med vistelsetiden i Sverige. De ensamkommande pojkarna är sysselsatta i högre utsträckning än de pojkar som kom med sina föräldrar [173].

I diagram 75–77 beskrivs hur skillnaderna i den förvärvsarbetande befolkningen i Göteborg ser ut när man jämför de som är födda i Sverige²⁴ och de utlandsfödda uppdelade efter invandringsår. Svenskar som bott utomlands och flyttat tillbaka till Sverige förvärvsarbetar i högre grad än de som är födda utomlands och har flyttat till Sverige, men ju längre tillbaka invandringsårets ligger, desto mindre är skillnaden. För de som kom i början av 90-talet har skillnaderna minskat avsevärt.

De ojämlika skillnaderna i integration på arbetsmarknaden är tydliga i Göteborg.

Skillnaden mellan de som är födda i Sverige och som flyttat tillbaka efter en tids utlandsvistelse och de som invandrat men som är födda utomlands är störst för de som nyligen invandrat.

Ju längre tid i Sverige desto mindre blir skillnaderna beroende på födelseland. Men även för dem som invandrade för 20 år sedan kvarstår en skillnad.

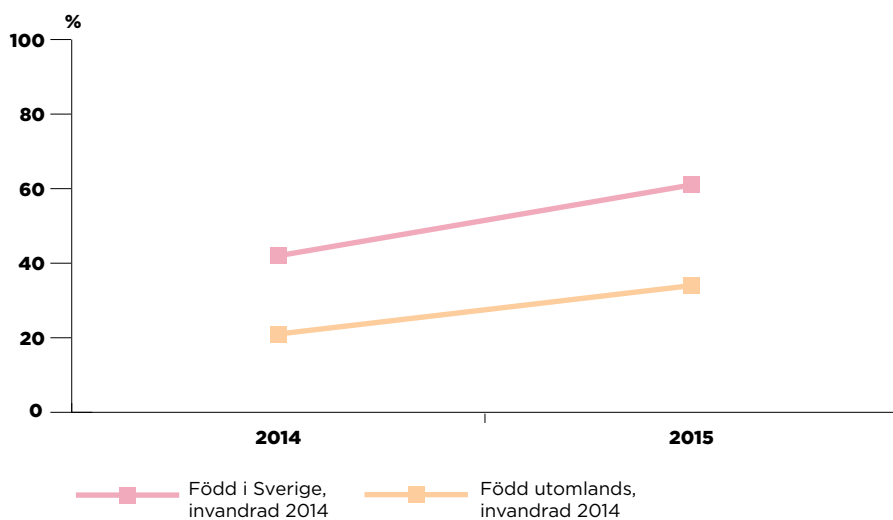

Diagram 75. Andel (%) förvärvsarbetande vuxna (16-74 år), uppdelat efter födelseland och invandringsår 2014 (2014-2015) [72].

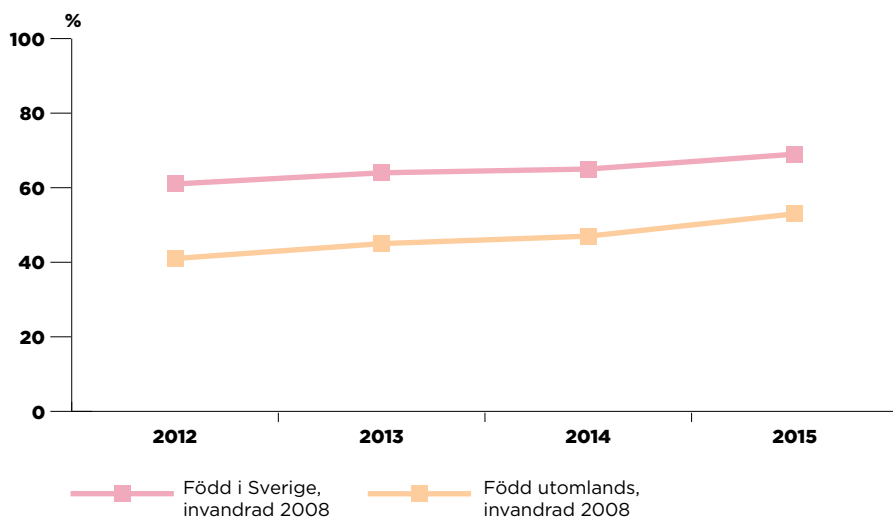

Diagram 76. Andel (%) förvärvsarbetande vuxna (16-74 år), uppdelat efter födelseland och invandringsår 2008 (2012-2015) [72].

²⁴ De som är födda i Sverige och som syns i diagrammen här ovanför har under en period arbetat utomlands och sedan flyttat tillbaka till Sverige igen. Det är de flyttar tillbaka räknas som invandringsår i statistiken.

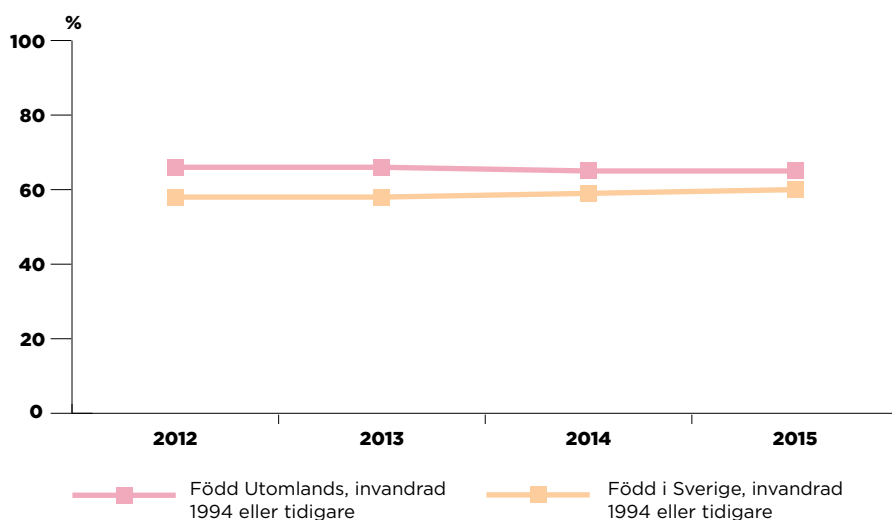

Diagram 77. Andel (%) förvärvsarbetande vuxna (16–74 år), uppdelat efter födelseland och invandringsår 1994 eller tidigare (2012–2015) [72].

Spridningen i ställning på arbetsmarknaden påverkas både av födelseland och skäl för migrationen. Forskningsöversikter visar att även efter 15–20 år i Sverige är utrikes föddas sysselsättningsgrad och inkomster lägre än inföddas. Löneskillnaderna minskar med vistelsetiden i Sverige, men de går mycket långsamt. Störst lönegap finns mellan de utrikes födda med eftergymnasial utbildning och med svenskfödda med samma utbildningsnivå. Här är även upplevelsen av de relativa löneskillnaderna som störst [166]. Det finns ingen säkerställd skillnad i årsinkomst mellan de som varit ensamkommande barn och de som har svensk bakgrund i samma åldersgrupp [173].

Internationell forskning visar att utrikes föddas sysselsättningsgrad och årsinkomster stiger i samband med byte av medborgarskap. Svensk forskning visar på samma samband: när utrikes födda får svenskt medborgarskap ökar chansen att få ett arbete. Det kan dock finnas fler förklaringar än bara byte av medborgarskap [166].

Sysselsättningsgraden ökar med vistelsetiden i Sverige.

Chansen att få ett arbete ökar när utrikes födda får svenskt medborgarskap.

Förklaringar bakom detta kan vara fler än bara byte av medborgarskap.

Arbetslöshet beskrivs med hjälp av:

- arbetssökande
- långtidsarbetslös

Arbetslöshet

Sysselsättningen är hög i Sverige, men arbetslösheten är ändå betydande och ojämlikt fördelad. Särskilt oroande är den långvariga arbetslösheten. Det konstateras att stor del av ojämlikhet är beroende av arbetslöshet.

Ojämlika skillnader i livsvillkor följer ofta med till nästa generation. Barn som växt upp med långtidsarbetslösa föräldrar blir i större utsträckning själva arbetslösa och de lider mer av olika psykiska problem än andra personer.

I Södra Skärgården är 0,45 % långtidsarbetslösa. I Södra Angered är 9,6 % långtidsarbetslösa.

Risken för en person att bli långtidsarbetslös ökar om personen under de senaste tio åren varit inskriven, arbetslös eller fått socialbidrag.

Ju kortare utbildningsnivå, desto högre arbetslöshet.

Sysselsättningen är hög i Sverige, men arbetslösheten är ändå betydande och ojämlikt fördelad. Särskilt oroande är den långvariga arbetslösheten [68]. Ett huvudbudskap från den *Nationella kommissionen för jämlik hälsa* är att arbetslöshet är ojämlikhet. Arbetslösheten är ett av de stora problemen som måste hanteras, om jämlikhet i livsvillkor och därigenom också i hälsa och tillit ska kunna uppnås [87].

Personer med svag förankring på arbetsmarknaden har generellt sett sämre hälsa än de med stark förankring [6]. Det beror bland annat på att arbetslöshet påverkar hälsan negativt [45, 42], men hälsan påverkar också risken för arbetslöshet. Sambandets riktning kan variera beroende på vilka människor som berörs och vilka hälsoförhållanden som undersöks. Det är dock betydligt fler studier som visar att arbetslöshet leder till ohälsa än att ohälsa leder till arbetslöshet. Bland de arbetslösa är det till exempel en ökad dödlighet på drygt 60 procent, jämfört med de som har ett arbete [87]. Att vara förankrad på arbetsmarknaden är även viktigt för att känna delaktighet. Ett arbete främjar både den sociala och den medborgerliga delaktigheten.

De nationella uppgifterna från 2016 visade på 200 000 öppet arbetslösa i Sverige, varav 57 procent män. De utlandsfödda utgjorde 52 procent av alla arbetslösa, även här var majoriteten män. De unga vuxna utgjorde 14 procent av alla arbetslösa och inom den gruppen var 38 procent utlandsfödda. Arbetslösheten är också högre bland lågutbildade och funktionsnedsatta [42]. Det är tydligt att arbetslösheten fördelas ojämlikt i befolkningen.

Gruppen utlandsfödda är generellt överrepresenterade bland de arbetslösa. Så har det inte alltid varit. Fram till mitten av 1970-talet var inrikes födda och utrikes födda lika etablerade på den svenska arbetsmarknaden [87].

I Göteborg ser vi tydliga skillnader i arbetslöshet kopplat till socioekonomi (diagram 78). Ju kortare utbildningsnivå desto högre arbetslöshet. Utifrån detta verkar skillnaderna i arbetslöshet över tid ha minskat i Göteborg.

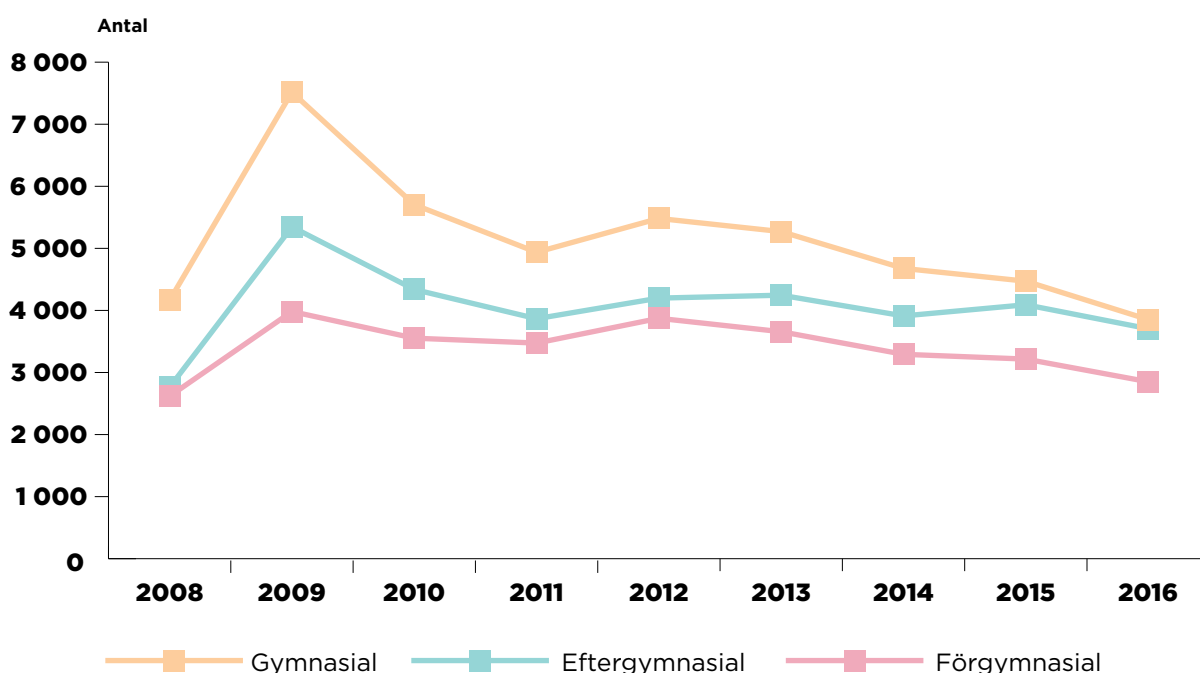

Diagram 78. Antal vuxna (18–64 år) som är arbetssökande, uppdelat efter utbildningsnivå (2008–2016) [72].

Om jämlikhet ska uppnås finns två huvudsakliga lösningar: att tillvaron för de arbetslösa blir sådan att den inte längre leder till sämre hälsa, eller att arbetslösheten minimeras. Sannolikt behövs båda strategierna. De åtgärder som kan minska arbetslösheten och dess effekter, och som har högst vetenskapligt stöd, är [87]:

- Satsa på utbildning.
- Minska skuldsättning och fattigdom i utsatta grupper, till exempel barnfattigdom.
- Utvidga de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.
- Undvik storskalig privatisering inom den offentliga sektorn.
- Stärk det sociala kapitalet.
- Förstärk familjerådgivningen.
- Förbättra möjligheterna till skuldsanering.
- Förbättra vårdens tillgänglighet, särskilt primärvårdens.
- Gör så att fler klarar grundskolan med godkända betyg, för att öka deras anställningsbarhet.

Baserat på dagens tillgängliga kunskap brukar rådet för att uppnå jämlik hälsa vara att först åtgärda arbetslösheten i vid bemärkelse, snarare än att initiera åtgärder för vissa invandrargrupper. Rådet bygger på kunskapen om att 14 procent av variationen i hälsa förklaras av etnicitet medan arbetslösheten stod för 28 procent [87]. En högre arbetslöshet bland utrikes födda kan vara en bidragande förklaring till att hälsan generellt är sämre i den gruppen än bland personer födda i Sverige [45].

För att uppnå jämlikhet måste arbetslösheten minska. Särskilt den långvariga arbetslösheten.

Långtidsarbetslöshet

Enligt den internationella definitionen på långtidsarbetslöshet (ett år eller mer) är andelen låg i Sverige. Under första halvåret 2016 var 18 procent långtidsarbetslösa i Sverige, vilket kan jämföras med 50 procent i euroområdet som helhet. När enbart den möjliga arbetskraften studeras (15–74 år) i Sverige uppgick andelen till 1,2 procent det första halvåret 2016. Motsvarande var 5,2 procent i hela euroområdet [174]. Arbetslösheten följer i stor utsträckning den allmänna konjunkturen och kan till och med användas som mått på konjunkturläget [87].

Med långtidsarbetslöshet menas i det här sammanhanget en sammanhängande arbetslöshet som varat i minst tolv månader. Dagens forskning visar att ju längre en person är arbetslös, desto fler och tydligare blir de negativa effekterna på hälsan [6] och för tilliten, vilket i sin tur påverkar sammanhållningen i samhället.

Långtidsarbetslösheten drabbar vissa grupper hårdare än andra. Risken för en person att bli långtidsarbetslös ökar om personen under den senaste tioårsperioden varit inskriven arbetslös eller fått socialbidrag [175].

Det är främst de med kort utbildning som är långtidsarbetslösa. Bland dem är många utrikes födda [68]. Långtidsarbetslöshet är allra vanligast förekommande i åldersgruppen 55–64 år, särskilt då bland kvinnor med funktionsnedsättning [42].

Det är inte bara längden på arbetslösheten som påverkar hälsan. Även när i livet en person är arbetslös är av betydelse. De som drabbas av arbetslöshet i känsliga perioder, som till exempel i ungdomsåren, kan fortfarande vara

påverkade så lång tid som efter tio till tjugo år, även om personerna då är i arbete. Det är till exempel dubbelt så hög risk att drabbas av ångest eller depression för de som varit arbetslösa när de var mellan 20 och 25 år, jämfört med dem som inte var arbetslösa i motsvarande ålder [87].

I Göteborg är det stora ojämlika skillnader mellan områden vad gäller långtidsarbetslöshet. I Södra Skärgården, som är ett av stadens mest resursstarka områden, är 0,44 procent långtidsarbetslösa. I Bergsjön, ett av stadens mest resurssvaga områden, är situationen helt annorlunda, med en långtidsarbetslöshet på 9,6 procent. Fem mellanområden i Göteborg ligger i nivå med eller under den genomsnittliga nationella långtidsarbetslösheten. Alla andra mellanområden ligger högre (diagram 79).

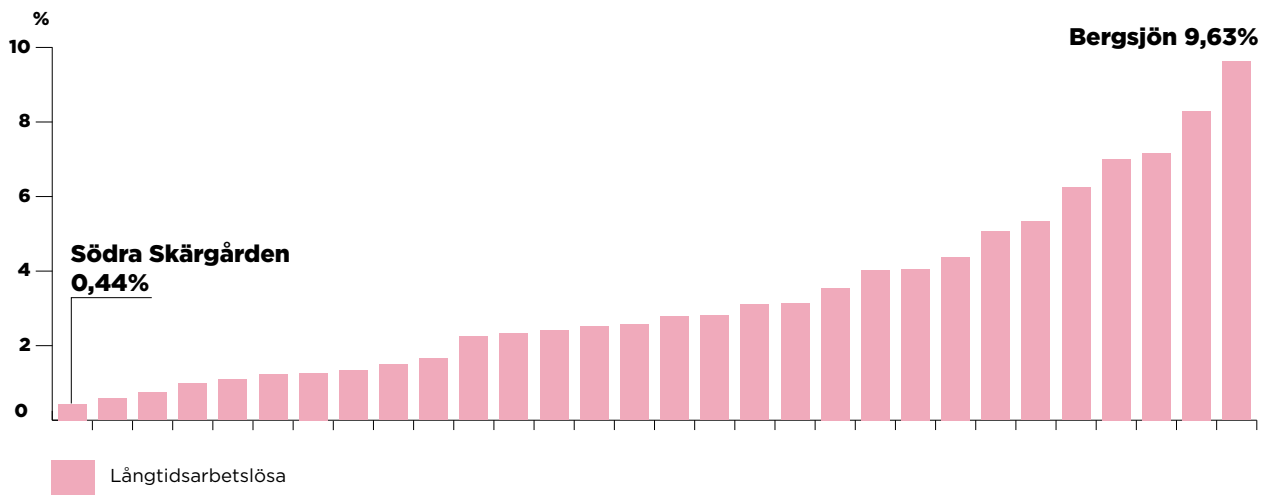

Diagram 79. Andel (%) av Göteborgs vuxna långtidsarbetslösa, det vill säga de som har en anmälningstid på 7-12 månader, i stadens mellanområden (2016) [72].

När skillnaderna över tid studeras framkommer att de mellanområden, som 2008 hade en låg andel långtidsarbetslösa, har legat relativt still över tid (diagram 80). De ligger fortfarande kvar på en låg nivå. Större fluktuationer mellan åren ser vi i de områden som har en hög långtidsarbetslöshet. Tydligt är att 2008 års lågkonjunktur påverkade periodens början med en efterföljande nedgång. Mellanområdena som har de högsta andelarna av stadens långtidsarbetslöshet visar olika trendkurvor. I Bergsjön (orange linje), som 2008 låg på den tredje högsta nivån i staden, har långtidsarbetslösheten nu ökat till den högsta i staden. Mellanområdet har legat på en ganska stabil hög nivå allt sedan 2011. I Södra Angered (lila linje), som 2008 hade stadens högsta nivåer, minskade långtidsarbetslösheten lite för att sedan öka igen. År 2016 ligger mellanområdet på den nästa högsta nivån i staden. De största förändringarna finns i Norra Angered (blå linje), där har långtidsarbetslösheten gått ner mest över tid. I Kortedala (grön linje) har den ökat mest.

I diagram 80 syns också att det finns en segregerad arbetsmarknad, där långtidsarbetslösheten är betydligt lägre i vissa mellanområden och avsevärt högre i andra. Den tycks också vara befast eftersom det över tid är samma mellanområden som placerar sig på en hög respektive låg nivå vad gäller långtidsarbetslöshet.

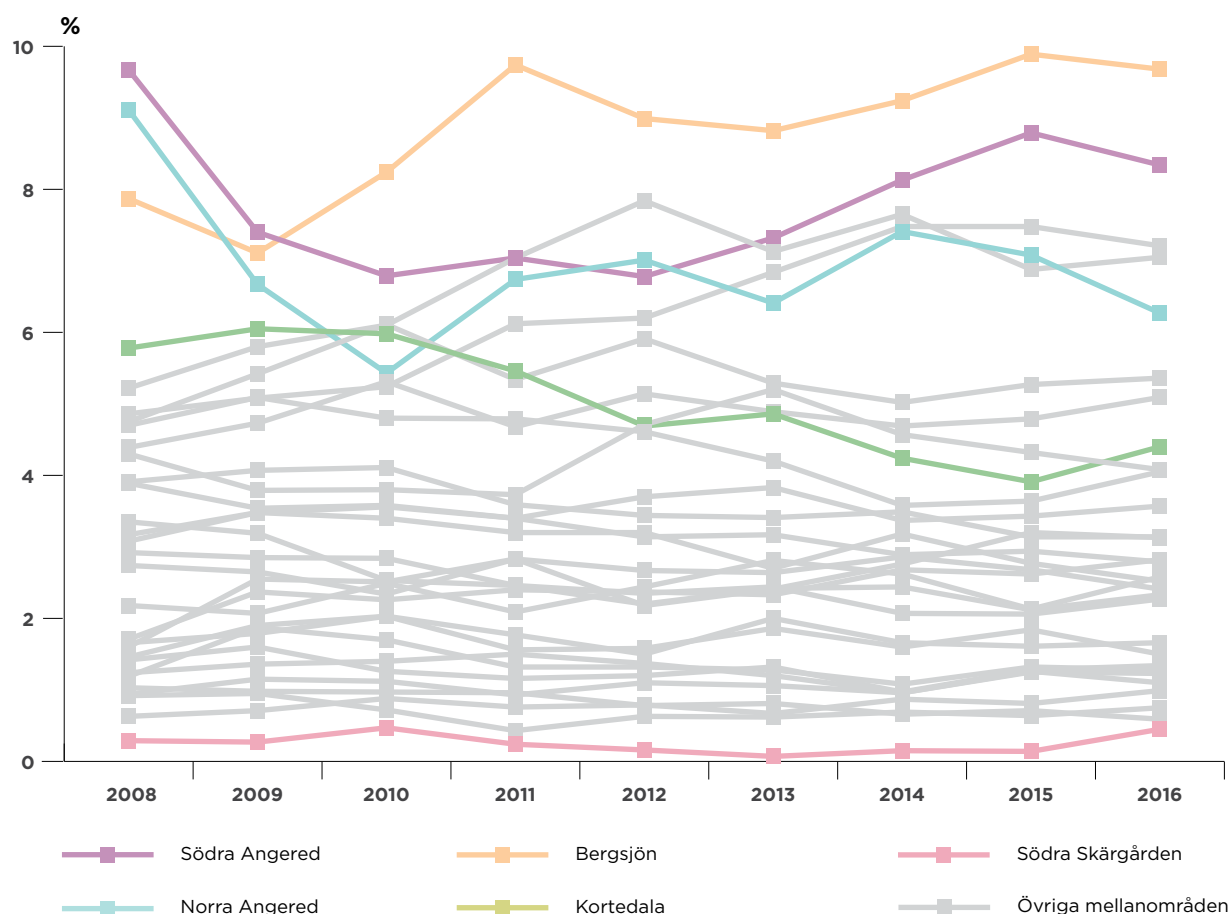

Diagram 80. Andel (%) av Göteborgs vuxna långtidsarbetslösa (7 månader eller längre), i stadens mellanområden (2008–2016) [72].

Sådana här skillnader sätter givetvis spår, både i samhället och för den enskilde. Förutom de uppenbara samhällsekonomiska effekterna som följer av att en majoritet av den vuxna befolkningen i vissa delar av staden saknar arbete, påverkas även den enskildes grad av delaktighet i samhället. Det beror på att arbetsplatsen och arbetslivet utgör en central arena för samhälleligt deltagande. Att stå utan arbete kan även ha en negativ inverkan på den enskildes känsla av tillhörighet och av att vara behövd. Dessa faktorer är centrala för en sammanhållen stad, där tilliten är hög och hälsan god.

Studier har visat på en koppling mellan vuxnas långtidsarbetslöshet och barns risk för framtida arbetslöshet. Barn som växt upp med långtidsarbetslösa föräldrar blir i större utsträckning själva arbetslösa och lider också mer av olika psykiska problem som unga vuxna och som vuxna än andra personer [88].

Läs mer om maskerad arbetslöshet på sidan 153.

Livslångt lärande, matchning och omställning

En utbildning är sällan aktuell i ett helt arbetsliv, de flesta av oss lär längs vägen, på jobbet eller genom vidareutbildningar.

Ett livslångt lärande, en god matchning och möjlighet att kunna ställa om under ett arbetsliv handlar inte bara om att stärka samhällsekonomin och konkurrenskraften. Det handlar också om att alla ska ha möjlighet att bidra, vilket i sin tur ökar tilliten och sammanhållningen i samhället.

73 % av de som är födda i Sverige deltar i icke-formell utbildning jämfört med **15 %** av utlandsfödda.

8 av 10 med lång utbildning deltar i icke-formella utbildningsinsatser. Motsvarande siffra är **5 av 10** bland de med kort utbildning.

Möjligheten till livslångt lärande är avgörande för samhällets välbefinnande och betydelsefullt för att minska ojämlika skillnader.

Livslångt lärande, en god matchning och möjlighet att kunna ställa om under ett arbetsliv – det är inte bara frågor om stark produktion, konkurrenskraft och tillväxt i samhället. Det handlar också om att erbjuda alla möjlighet att bidra. Då kan vi värna om och utveckla vårt välbefinnande och vår sammanhållning, möta framtidens behov och minska arbetslösheten och klyftorna [68]. Det handlar också om att ta till vara människors olika kapaciteter och låta dem utvecklas genom livet och att ge möjlighet att ställa om från yrken som kroppen och hälsan kanske inte håller för i 30 år.

Livslångt lärande

Den utbildning människor har med sig när de etablerar sig på arbetsmarknaden är ofta inte tillräcklig för ett helt arbetsliv. Möjligheter till vidareutbildning och kontinuerlig kompetensutveckling och lärande blir därför centrala för både enskilda och för arbetsmarknaden i stort [176], särskilt när kompetenskraven och strukturerna i näringslivet förändras i snabb takt.

Möjligheten till livslångt lärande är också avgörande för samhällets välbefinnande och sammanhållning och är kopplat till vår förmåga att klara andra utmaningar, som till exempel den höga arbetslösheten, demografin och migrationen. Livslångt lärande har därför en avgörande betydelse för att minska klyftorna. Även alla som i dag har ett arbete behöver få möjlighet att fortsätta bidra och utvecklas i yrkeslivet [68].

Det livslånga lärandet kan ske genom både formell och icke-formell utbildning. Formell utbildning är ofta utbildning inom det reguljära utbildningsväsendet och kan leda till betyg, utbildningsbevis eller certifikat av olika slag. Icke-formell utbildning kan vara korta kurser, konferenser och personalutbildningar, eller fritidsaktiviteter som till exempel studiecirklar, kurser i studieförbund etc. [176].

I Sverige skiljer sig det livslånga lärandet åt mellan olika grupper. Av alla sysselsatta mellan 25 och 64 år deltog 75 procent i icke-formell utbildning år 2011/12 och 10 procent i formell utbildning. Kvinnor deltar oftare än män i icke-formell personalutbildning. Av de som är födda i Sverige deltog 73 procent, medan bland utrikes födda låg andelen på 15 procent. Störst är skillnaden i deltagande mellan grupper som har olika utbildningsbakgrund. Av de med förgymnasial utbildning deltog 49 procent. Motsvarande uppgift för de med eftergymnasial utbildning var 81 procent. Det betyder att ju längre utbildning, desto vanligare är det att delta i olika former av icke-formella utbildningar, som personalutbildningar [176].

Icke-formella utbildningsinsatser leder framför allt till att deltagarna kan utföra sitt arbete bättre. Men det leder inte nödvändigtvis till nya arbetsuppgifter eller annat arbete. Icke-formella utbildningar leder sällan till någon sorts utbildningsbevis, vilket försvårar för deltagarna att kunna styrka sin nyvunna kompetens. Det betyder, att trots kompetensutvecklande insatser, stärks inte den enskildes ställning på arbetsmarknaden [176]. Inte heller underlättas omställning eller byte av karriär genom nuvarande utformning av kompetensutvecklingen, vilket ur ett fungerande och långsiktigt arbetsmarknadsperspektiv är viktigt. Det är även betydelsefullt för att det livslånga lärandet ska kunna bidra till att minska klyftorna i samhället.

Matchning

I Sverige är också matchningsproblemet stort: Arbetslösheten är hög samtidigt som det finns många lediga jobb att söka. En god matchning är en förutsättning för ett starkt samhälle [68].

I dag är arbetslösheten särskilt betydande för de som saknar en gymnasieutbildning. Den är också hög bland dem med utländsk bakgrund. Åtgärder för att bättre ta tillvara potentialen bland de som har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden bör stärkas. Det gäller att stärka personernas färdigheter och kompetenser för en bättre matchning mot behoven på nuvarande och framtida arbetsmarknad [68].

Förutom att förvärvsfrekvensen skiljer sig åt mellan inrikes och utrikes födda finns även skillnader vad gäller sannolikheten att den enskilde har ett yrke som överensstämmer med inriktning på utbildning eller utbildningsnivå. Det har visat sig i ett flertal studier att utrikes födda personer har svårare än inrikes födda att få ett jobb som matchar deras utbildning och därför oftare har ett arbete som de är överkvalificerade för [163]. Det skulle vara intressant att närmare studera hur situationen ser ut i Göteborg, för att bättre förstå processer som rör stadens arbetsmarknad och integration.

Utvecklingstanke:

Studera matchningen på Göteborgs arbetsmarknad samt studera hur stor andel som är överkvalificerade för sitt jobb. Viktigt att en sådan studie möjliggör en socioekonomisk analys för att bidra till att Göteborg blir en mer jämlik stad.

Omställning under yrkeslivet

Förändringstrycket är starkt i svensk ekonomi, vilket bidrar till att vissa jobb försvinner, andra förändras och vissa tillkommer. Detta sker i snabb takt och påverkar hela arbetsmarknaden. Kraven på att människor ska utvecklas och lära nytt under hela sitt arbetsliv ökar därför. Tryggheten på arbetsmarknaden handlar inte bara om anställningstid utan också om kompetens och förmågan att omvandla sin kompetens efter nya krav. Det avgör möjligheten till anställning, goda arbetsvillkor och rörligheten på arbetsmarknaden [68].

För att kunna ställa om under arbetslivet – byta karriär eller anpassa sin kompetens samt att vidareutvecklas – ställs krav på så väl den enskilde som på samhället. Möjligheterna till kontinuerlig kompetensutveckling och lärande genom hela arbetslivet behöver stärkas. Det är nödvändigt för att minska polariseringen på arbetsmarknaden. Möjlighet till omställning, anpassning och utveckling handlar också om att underlätta för företag att hitta rätt kompetens, för att kunna utvecklas och växa [68].

Kraven på att människor ska utvecklas och lära nytt under hela sitt arbetsliv ökar.

Möjligheterna till kontinuerlig kompetensutveckling och lärande genom hela arbetslivet behöver stärkas. Det är nödvändigt för att minska polariseringen på arbetsmarknaden.

Jämlikhetsarbetet i vardagen

– exempel på insatser och aktiviteter

Det stegvisa jobb- och kunskapslyftet

Modellen för det stegvisa jobb- och kunskapslyftet är ett sätt att få till stånd ett snabbare inträde på arbetsmarknaden, med möjlighet till både arbete och kompetensutveckling. Samtidigt riktar stadsdelarna, AB Framtiden (ett av stadens bolag) och polisen blickarna mot stadens mest resurs-svaga områden. Där utvecklas och testas olika former av assistenttjänster inom olika delar av stadens verksamheter.

Tjänsterna bemannas av nyanlända eller personer som har försörjningsstöd. Det skulle innebära ökade möjligheter till arbete för dem som i dag står utanför arbetsmarknaden och därmed förstärka familjernas och barnens ställning i samhället. Ett exempel är en särskild satsning med serviceassistenttjänster inom äldre- och funktionshinderomsorgen i Angered.

En del av arbetet är att förvaltningen för arbetsmarknads- och vuxenutbildning anordnar en riktad och kort serviceassistentutbildning för personer som erhåller försörjningsstöd. Deltagarna får en ettårig anställning enligt bestämmelser för arbetstagare i arbetslivsintroduktionsanställning (BAL-avtal) och genomgår utbildning samtidigt som anställningen är igång.

Etablering för nyanlända

Genom samverkan med Arbetsförmedlingen ska nyanlända redan under deras etableringstid erbjudas språkträning, samhällsorientering, arbetsplatsintroduktion med handledning och arbetsträning. Målet är att processen ska leda fram till att 50 nyanlända per kvartal får anställning på ett ”riktigt viktigt jobb”. Arbetet testas inom Park- och naturförvaltningen, i ett av stadens bolag; AB Framtiden samt inom fordonsindustrin.

En språngbräda in i arbetslivet

Stadsdelen Västra Göteborg satsar på att ge personer som är långtidsarbetslösa eller har varit långtidsberoende av försörjningsstöd stöd att komma ut i arbetslivet. Satsningen Språngbrädan började som ett projekt 2013 och har övergått till permanent verksamhet. Ett spår är att personer matchas till stadsdelens verksamheter och får möjlighet att komma ut i praktik. Därefter, i samverkan med Arbetsförmedlingen och fack, kan personen få möjlighet till 12 månaders anställning. Tjänsterna innebär att de är en extra resurs i ett arbetslag. Parallellt får de stöd att söka jobb och börja en eventuell ny anställning. Personen kan sedan gå vidare till nystartsjobb, utbildning eller arbete. Ett annat spår är att personer matchas till privata aktörer för praktik som kan leda till arbete.

Vi vet att om föräldrarna har ett arbete kommer det gynna hela familjen, inte minst barnen. Föräldrarna blir självförsörjande, de får ökad självkänsla och bättre livsvillkor och förutsättningar att påverka sin familjs situation. Föräldern blir förebild för barnen och barnen får mer tid i förskolan, vilket är två faktorer som ökar barnens chanser att klara skolan. Även för dem som inte är föräldrar underlättar alltid praktik/arbete integration i samhället samt ett utökat kontaktnät och mer erfarenhet gör det lättare att söka andra jobb och bli självförsörjande. Hitintills, har ett flertal personer gått från långtidsarbetslöshet till en sysselsättning med lön.

Jämlika livsmiljöer

Goda och jämlika livsmiljöer spelar en avgörande roll i en jämlik och sammanhållen stad. Men det först om sådana förutsättningar fördelas likvärdigt mellan göteborgare. I artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna anges rätten till en tillfredsställande levnadsstandard, vilket innebär en nivå som är tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande. I levnadsstandarden ingår rätten till bostad.

Andra delar av de mänskliga rättigheterna som ses som viktiga för detta kapitel är artikel 3, som anger rätten till personlig säkerhet, samt artikel 30 som tydliggör att rättigheterna inte får tolkas som om att det ger en grupp eller enskilda personer rätt att ägna sig åt en sådan verksamhet eller utföra handlingar, som syftar till att hindra någon av de andra rättigheterna.

Så läser du kapitlet:

I det här kapitlet belyser vi jämlika livsmiljöer. Det beskrivs med hjälp av livsvillkoren som rör boendet.

Orsakerna bakom ojämlikheten i boendemiljö kan till stor del förklaras av skillnaderna i de livsvillkor som presenteras i detta kapitel. Men självklart är det fler villkor som tillsammans fungerar som bakomliggande faktorer till olika utfall av ojämlikhet.

Därutöver förklaras ojämlikheten också av hur staden är planerad. Det betyder att det är flera villkor som fungerar som bakomliggande faktorer till olika utfall av ojämlikhet. Utfall som här kommer att illustreras med hjälp av mått som till exempel beskriver huruvida staden är sammanhållen, närheten till viktig samhällsservice och hur närmiljön ser ut för olika göteborgare. Även trygghet, trivsel och social kontroll är i det här kapitlet mått på den jämlika och sammanhållna staden.

Ett viktigt avstamp, för detta kapitel och för hela rapporten, är att det för en jämlik och sammanhållen stad krävs en växelverkan mellan individens eget ansvar och det ansvar som samhället har. Det senare handlar om att skapa ett likvärdigt handlingsutrymme för individen, där alla erbjuds likvärdiga möjligheter att lyckas i livet.

Du kan läsa följande avsnitt:

Hem och bostad.....	175
En sammanhållen stad.....	181
Tillgång och närhet i staden.....	189
Närmiljöns betydelse	196
Trygghet, social oro och kontroll.....	202

I detta kapitel ser vi:

Stadens utformning påverkar människors liv på ett påtagligt sätt. Den miljö där vi växer upp, leker, bor, arbetar och tillbringar vår fritid samt åldras skapar förutsättningar för till exempel vår hälsa och tillit. Inte minst är goda livsmiljöer viktiga förutsättningar för att ge våra barn en god start i livet.

Den närmaste miljön kring bostaden och de platser som människor vistas på i sitt vardagsliv har betydelse för frågor kring jämlikhet och sammanhållning och därigenom också för hur hälsan och tilliten ser ut och fördelas i befolkningen.

En passende bostad är ett av de mest grundläggande livsvillkoren. Vilka konsekvenser bostadsbristen i Göteborg får för den enskilde påverkas bland annat av individens ekonomiska resurser och sociala nätverk. Särskilt unga vuxna, äldre, studenter och personer med funktionsnedsättning kan ha svårt att hitta en bostad som motsvarar deras behov och ekonomiska förutsättningar. Särskilt svårt har även ensamstående föräldrar med barn. Trångboddhet är vidare vanligt bland ekonomiskt utsatta barnfamiljer.

Göteborg, liksom andra storstäder, kännetecknas av en ökande boendesegregation. Bostadssegregationen är både ett resultat och en förstärkande faktor av de ojämlika skillnaderna i livsvillkor vi ser mellan grupper som har olika social position. Det blir i sin tur en grund för social oro.

Bostadsbeståndet skiljer sig mycket åt mellan stadens mellanområden, vilket givetvis påverkar var olika socio-ekonomiska grupper av befolkningen bor. I de mer resursstarka mellanområdena är en majoritet av beståndet äganderätter, så som villor, ägarlägenheter och bostadsrätter. I de mer resurssvaga områdena, å andra sidan, är andelen hyresrätter hög. Ur ett jämlikhetsperspektiv är hyresrätter och spridningen av dem över staden viktig, då den ekonomiska tröskeln för att hyra ett boende är lägre än för att köpa en bostad. De allmännyttiga bostäderna spelar här en central roll. Hur stor andel av bostadsbeståndet allmännyttan äger skiljer sig dock åt mellan olika delar av staden.

De ojämlika livsvillkoren och den sociala och ekonomiska segregationen i Göteborg påverkar tryggheten och trivselen i olika områden. I Göteborg är höginkomsttagare tryggare än låginkomsttagare. Barn i resursstarka familjer är både tryggare och trivs mer i sitt bostads-område än barn i resurssvaga familjer.

Frågor om närhet och tillgänglighet för alla är också av stor vikt för en jämlik och sammanhållen stad. Det handlar om att organisera stadsmiljön så att det mesta som behövs för att klara vardagen finns nära. Viktigt är också att kvaliteten är likvärdig. I många fall är tillgången och kvaliteten på resurserna lägre i socioekonomiskt svagare områden. I socioekonomiskt svaga stadsdelar i Göteborg erbjuds ett basutbud av service, men ett mer diversifierat utbud saknas.

En viktig livsmiljö är grönområden, som kan bidra till att öka tilliten mellan människor, minska rädslan och konflikterna i ett samhälle och stärka känslan av samhörighet. Miljöer som inbjuder till lek är viktiga arenor för barns sociala, emotionella och motoriska utveckling. I de mer resurssvaga mellanområdena har en relativt låg andel barn en lekplats inom 300 meter, trots att det är i dessa områden som närheten, tillgängligheten och kvaliteten behöver vara som bäst.

Boende har i den här rapporten bland annat bäring på:

- artikel 25 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- mål 1, 10 och 11 i Agenda 2030.

Hem och bostad beskrivs med hjälp av:

- saknar fast förankring på bostadsmarknaden
- hemlösa hushåll
- bostadsbestånd efter hustyp samt ägarkategori
- spridning av allmännyttiga lägenheter
- extrem trångboddhet.

Hem och bostad

Jämlikheten och sammanhållningen påverkas av hur staden är byggd och hur bostadsbeståndet är fördelat, utifrån både upplåtelseformer och storlek på boytan. Situationen i Göteborg är resultatet av både en fysisk planering och av ojämlika skillnader i livsvillkor. När de sammanfaller ger det en segregerad stad, en situation som ytterligare förstärker ojämlikheten och försvagar sammanhållningen.

20 % av hushållen är extremt trångbodda i Västra Biskopsgården. I Södra Västkusten är det **1,1 %**.

42 % av bostäderna är på 50 kvadratmeter eller mindre vid Mariaplan. **30 %** av bostäderna är större än 150 kvadratmeter i Södra Västkusten.

År 2016 uppskattades att **1 693** barn var hemlösa i Göteborg.

En passande bostad är ett av de mest grundläggande livsvillkoren, som tillsammans med närmiljöns utformning i hög grad samspelar med människors hälsa. En god utformad och trygg boendemiljö främjar hälsa på både individ-, områdes- och befolkningsnivå. På motsatt sätt påverkar hemlöshet, osäkra boendeförhållanden, trångboddhet samt en segregerad och otrygg boendemiljö hälsan, tilliten och den sociala sammanhållningen negativt i ett område och i en stad [45]. Det senare är frågor som kommer beröras längre fram i rapporten.

Bostadsförsörjning

Kommunen har ett bostadsförsörjningsansvar som är fastställt enligt lag. Detta ansvar innebär dels att kommunen ska se till att alla invånare har en bostad och dels att det finns passande bostäder för grupper med särskilda behov. Inom bostadsförsörjningsfrågan kan ett jämlikhetsperspektiv innebära exempelvis prioritering av barnhushåll i arbetet med plan och strategier mot hemlöshet samt att i strategin för nyanländas bosättning eftersträva en spridning över staden, för att motverka förstärkt segregation.

Bostadsbrist och hemlöshet

En långvarig bostadsbrist kan i förlängningen begränsa en regions möjligheter till ökad sysselsättning, ekonomisk tillväxt och skatteintäkter [177]. Trots Göteborgs bostadsbrist är staden mitt uppe i en kraftig tillväxtperiod. Investeringsstrycket är högt och inflyttningen stor – år 2016 blev göteborgarna 7 000 fler. Även om det byggs mer än på decennier tar det tid att hinna ikapp befolkningsutvecklingen. Enligt fastighetskontorets beräkningar saknas mellan 7 000 och 20 000 bostäder [178]. En långvarig bostadsbrist kan bromsa Göteborgs ekonomiska utveckling. Bostadsbrist kan också kopplas till sämre hälsa i befolkningen. Människor som ofrivilligt saknar fast förankring på bostadsmarknaden har nämligen sämre förutsättningar för god en hälsa [6]. Det finns en risk att nyproduktion av bostäder bidrar till fortsatt eller ökad socioekonomisk bostadssegregation, även om nyproduktionen är nödvändig för att minska bostadsbristen i Göteborg.

Vilka konsekvenser bostadsbristen i Göteborg får för den enskilde påverkas bland annat av individens ekonomiska resurser och sociala nätverk. Särskilt unga vuxna, äldre, studenter och personer med funktionsnedsättning kan ha svårt att hitta en bostad som motsvarar deras behov och ekonomiska förutsättningar.

I april 2017 beräknades 16 779 personer sakna fast bostad i Göteborg [179]. Inom denna siffra ryms personer med boendelösningar som andrahandskontrakt, inneboende eller långvarigt boende på hotell eller vandrarhem.

När vi pratar om bostadsfrågan ur ett rättighetsperspektiv är det relevant att titta på antalet hushåll som räknas som **hemlösa**. År 2016 räknas antalet hemlösa hushåll i Göteborg enligt Socialstyrelsens definition²⁵ till 3 435 stycken, varav 712 är barnfamiljer. Antalet barn i dessa hushåll är 1 693 stycken.

Läs mer om stadens arbete med bostadsförsörjning i Göteborg Stads bostadsförsörjningsrapport: *Bostadsförsörjning i Göteborg – Nuläge och framtida inriktning. Fastighetskontoret Göteborgs Stad, 2014.*

Fakta: barn i hemlösa hushåll

Ur rapporten: *Hemlösa och utestängda från bostadsmarknaden* [180].

Hushåll med barn har ökat med 8 procent (50 hushåll) jämfört med föregående år. Ökningen har nästan helt skett i situation 1 – akut hemlöshet. Detta innebär att antalet barnfamiljer nu har passerat 700 hushåll och är mer än en femtedel av det totala antalet hemlösa i kartläggningen. Antalet barn har ökat med 135 stycken och var totalt 1 693 stycken under perioden. Som tidigare angetts ovan saknar drygt 450 barnfamiljer till synes någon form av social problematik, och är därför överrepresenterade bland de strukturellt hemlösa som ingår i kartläggningen. Flest barnfamiljer (398 hushåll) bor i långsiktiga boendelösningar (situation 3) som till exempel kommunalt kontrakt eller referensboende. Därefter finns flest hushåll (209 stycken) i akuta boendelösningar såsom hotell/vandrarhem eller någon form av tillfälligt logi [180, pp. 22–23].

Antalet barnfamiljer som befinner sig i hemlöshet har i årets kartläggning passerat 700 hushåll, vilket gör att de nu står för en femtedel av det totala antalet hemlösa i staden. Över hälften av dessa representeras av ensamstående kvinnor med barn. Precis som för ökningen totalt mellan 2015 och 2016 års kartläggningar har ökningen skett i situation 1 och består primärt av utrikes födda. Social problematik är fortsatt mindre förekommande hos barnfamiljer än hos övriga hushåll, vilket pekar på att strukturella faktorer ligger bakom barnfamiljers hemlöshet i stor utsträckning. Ökning av andelen barnfamiljer i hemlöshet, särskilt akut hemlöshet, är viktig att följa fortsättningsvis. En konsekvens av fler barnfamiljer i hemlöshet kan bli att resurserna för andra hemlösa i akut behov av bostad minskar eftersom barnfamiljer är prioriterade inom socialtjänsten [180, s. 25].

²⁵ Hemlös enligt socialtjänstens definition utgår från fyra olika situationer:

1) Akut hemlöshet, 2) institutionsvistelse och kategoriboende, 3) långsiktiga boendelösningar som kommunen ordnat med hyresavtal som innehåller tillsyn eller särskilda villkor/regler, 4) eget ordnat kortsiktigt boende hos exempelvis släktingar eller bekanta. Se den utförliga definitionen på www.socialstyrelsen.se.

Sammanställning hemlösa hushåll i Göteborg år 2016	Antal	Andel
Antal hushåll totalt	3 435	
varav barnfamiljer	712	21 %
Antal hemlösa vuxna	3 926	
Antal hemlösa barn	1 693	43 %
varav med minst en förälder född utanför Europa	1 277	75 %

Tabell 4. Sammanställning av hemlösa hushåll i Göteborg (2016) [179].

Befintligt bostadsbestånd och nyproduktion

Bostadsförsörjning i bred bemärkelse inriktas på att ge alla tillgång till en lämplig bostad och kompletteras med särskilda insatser för vissa grupper. En viktig del i detta är att se till att bostadsmarknaden är i balans genom att producera nya bostäder. De flesta människor får dock en ny bostad genom omsättning i det befintliga beståndet, varför allt fokus inte ska läggas på nyproduktion.

Diagram 81 visar hur fördelningen mellan flerbostadshus och småhus ser ut i Göteborg. Bostadsbeståndet skiljer sig mycket åt mellan stadens mellan-områden. I vissa mellanområden, som i Södra Skärgården, är det nästan bara småhus. I Västra Biskopsgården däremot finns nästan uteslutande flerbostadshus. Mellanområdet Kärrdalen/Slättadamm har mer karaktären av blandstad. Dock handlar den blandade staden om mer än bara hustyp.

Diagram 81. Bostadsbestånd efter hustyp, uppdelat efter mellanområden (2014–2016) [72].

Ur ett jämlikhetsperspektiv är hyresrätter och spridningen av dem över staden viktig, då den ekonomiska tröskeln för att hyra ett boende är lägre än för att köpa en bostad. På samma sätt är det viktigt att det finns möjlighet att i alla områden kunna byta boendeform och exempelvis själv äga sin bostad om önskan finns. De allmännyttiga bostadsbolagen spelar en central roll i att tillgodose göteborgarna med ekonomiskt tillgängliga boenden i lägen där de bidrar till minskad segregation. I Göteborg äger allmännyttan 27 procent av bostadsbeståndet. Hur stor andel av bostadsbeståndet allmännyttan äger skiljer sig dock åt mellan olika delar av staden. Högst andel lägenheter ägda av allmännyttan finns i mellanområdet Nya Frölunda (79 %). År 2014 ägde allmännyttan 81 procent av alla lägenheter i samma område. Minskningen i andel beror på att andra aktörer har byggt bostäder i området, inte att allmännyttans bestånd har minskat.

I mellanområdena Stora Sigfridplan, Övre Hisingen och Östra Angered äger allmännyttan i dag inga bostäder. I Övre Hisingen och Övre Angered dominerar det egna ägandet eller bostadsrätten som boendeform, medan i mellanområdet Stora Sigfridsplan är hyresrätt med privat hyresvärd den vanligaste boendeformen [72].

I Göteborg i dag bor de flesta invånarna i en hyresrätt i ett flerbostadshus (43,9 %) [72]. I tabell 5 görs en jämförelse mellan några av de resurs-svagaste respektive resursstarkaste områdena avseende upplåtelseform i flerbostadshus, för att synliggöra skillnaderna i beståndet och hur polariserad bostadsmarknaden är. I Stora Sigfridsplan och Södra Västkusten, som är två av stadens mest resursstarka områden, är inga eller få av flerbostadshusen allmännyttiga. I till exempel Södra Angered är bilden motsatt: andelen allmännyttiga bostäder är hög, bostadsrätterna är få.

Jämlikheten och sammanhållningen i staden påverkas av hur staden är byggd och hur bostadsbeståndet är fördelat, utifrån både upplåtelseformer och storlek på boytan. Situationen i Göteborg är resultatet av både en fysisk planering och av ojämlika skillnader i livsvillkor. När de sammanfaller ger det en segregerad stad, en situation som ytterligare förstärker ojämlikheten och försvagar sammanhållningen.

Jämlikheten och sammanhållningen i staden påverkas av hur staden är byggd och hur bostadsbeståndet är fördelat, utifrån både upplåtelseformer och storlek på boytan.

Flerbostadshus			
	Allmännyttiga bostadsföretag	Bostadsrättsföreningar	Övriga hyresbostäder
Stora Sigfridsplan	0	1 189	1 368
Södra Västkusten	60	515	407
Centrala Tynnered	2 226	2 153	2 140
Bergsjön	2 733	742	2 829
Västra Biskopsgården	3 819	921	2 781
Norra Angered	3 984	228	1 275
Södra Angered	4 553	162	897

Tabell 5. Bostadsbestånd efter hustyp och ägarkategori i flerbostadshus (2016) [72].

I rapporten *Fattiga och rika* [181], en studie om Göteborgs flyttmönster och boendesegregation, konstateras att ju högre andel som bor i eget hus i ett område, desto högre är den genomsnittliga inkomsten och sysselsättningsgraden. Samtidigt är andelen invånare med utländsk bakgrund lägre. Segregationen på bostadsmarknaden och utrikes föddas position på arbetsmarknaden är processer som samvarierar och i viss mån förstärker varandra. För att boendesegregationen ska brytas måste nyanländas arbetsmarknadsläge förbättras [182].

För att öka tillgången till bostäder i Göteborg och komma till rätta med bostadsbristen har planering och byggtakt skruvats upp under 2010-talet. Under 2016 färdigställdes 2 680 bostäder varav 2 401 i nybyggda hus. De färdigställda bostäderna var under 2016 jämnare fördelade mellan stadsdelarna än under föregående år. Flest bostäder, 896 stycken, färdigställdes genom ny- eller ombyggnad i stadsdelen Lundby. Det färdigställdes fler bostäder i Göteborg under 2016 än det gjorts sedan miljonprogrammet avslutades i mitten av 1970-talet. Sedan 2010 har i genomsnitt cirka 2 210 bostäder per år färdigställts genom ny- eller ombyggnad, vilket kan jämföras med ca 1 860 bostäder per år under perioden 2000 till 2009 [183]. I en prognos för bostadsbyggandet, framtagen under våren 2017, framgår också att takten på bostadsproduktionen fortsätter att öka och att den är mer jämnt fördelad mellan stadens stadsdelar.

Osäker boendesituation och trångboddhet

Bostadsbristen innebär att det kan vara svårt för vissa grupper att etablera sig på bostadsmarknaden. Särskilt ensamstående med barn har svårt att få en bra egen bostad [42]. Det har också konstaterats att trångboddhet är vanligt förekommande bland ekonomiskt utsatta barnfamiljer. Bland annat påverkas barnens möjligheter till lugn studiemiljö vilket gör att de blir mer beroende av uppehållsrum och andra offentliga miljöer, än barn som växer upp i mer resursstarka familjer. Papperslösa barn är en annan utsatt grupp, som ofta bor trångt och under dåliga förhållanden.

Att bli vräkt från sin bostad är något som också gör avtryck i barns hälsa. Det saknas djupare kunskap om vilka långsiktiga effekter en vräkning kan ha för barns utveckling. I en svensk studie beskriver barn som upplever en vräkning känslor av otrygghet, skam och utanförskap. De känner bitterhet mot samhället och får en mörk framtidssyn. Den överlägset vanligaste orsaken till vräkning är hyresskulder [184].

Bostadens storlek i förhållande till hushållets storlek är en annan viktig del i den grundläggande rättigheten som ett hem och bostad utgör. Parametern kallas för trångboddhet och är generellt fyra gånger så vanlig bland låginkomsthushåll som för hushåll med höga inkomster. Trångboddhet är också vanligare bland de som bor i hyresrätt eller är ensamstående med barn och bland utrikes födda [185]. Det är dock viktigt att relatera dessa uppgifter till en mer djupgående diskussion om kulturella skillnader, hur familjer önskar att bo, förändringen över tid av vad som definieras som trångboddhet och den normativa skillnaden i att prata om trångboddhet i stadens ytterområden och ”smart compact living” i en innerstadsmiljö där många bor på liten yta [186].

I Göteborg studerar vi trångboddhet utifrån *Hyresgästföreningens* definition av extrem trångboddhet. En sådan situation innebär att minst tre personer bor på en yta av högst 40 kvadratmeter. Har hushållet mer än 80 kvadratmeter räknas det inte som trångbott, oavsett hushållets storlek. År 2017 är 6,2 procent av hushållen i Göteborg extremt trångbodda enligt denna definition. I diagram 82 ser vi att det är stora skillnader i trångboddhet mellan stadens mest resursstarka och resurssvaga mellanområden. Högst andel extremt trångbodda finns i Västra Biskopsgården (20 %) och lägst på Södra Västkusten (1,1 %).

Fördelningen av boyta är viktig ur ett jämlikhetsperspektiv och för en sammanhållen stad, eftersom trångboddhet bland annat kan påverka barns studieresultat i skolan, öka risken för psykisk ohälsa och är en riskfaktor ur ett brottsförebyggande perspektiv.

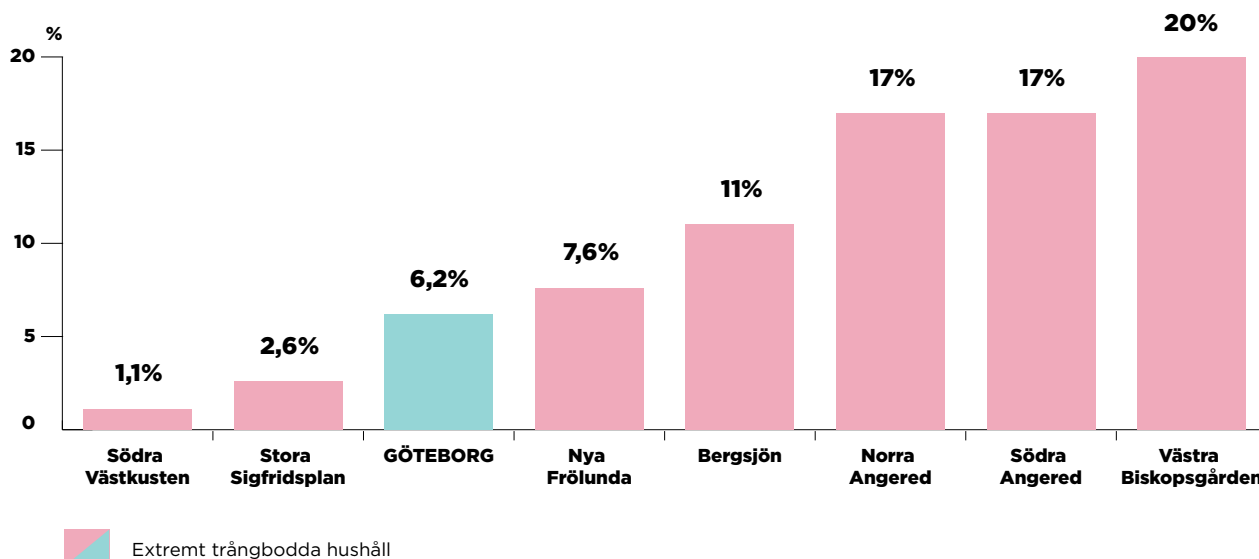

Diagram 82. Andel (%) extremt trångbodda hushåll, inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellanområdena (2015) [72].

Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden. Enligt Hyresgästföreningens egen definition av "extrem trångboddhet" räknas hushåll på minst tre personer med en boendeyta på högst 40 kvadratmeter. Har hushållet mer än 80 kvadratmeter är de som bor där inte trångbodda oavsett hushållets storlek.

En förutsättning för att minska trångboddheten är att det finns bostäder av olika storlek att tillgå inom ett område, så att växande familjer inte tvingas flytta från sitt område och sammanhang. Det mellanområde som har lägst grad av blandning av bostadsstorlek är Kortedala, där 50 procent av alla bostäder är mellan 51–60 kvadratmeter stora. Störst spridning mellan bostadsstorlekar finns i Östra Angered och Södra skärgården. Det mellanområde med störst andel små bostäder är Mariaplan, där 42 procent av beståndet är på 50 kvadratmeter eller mindre. Störst boendeyta finns i området Södra Västkusten, där 30 procent av bostäderna är större än 150 kvadratmeter. I Västra Biskopsgården, där den extrema trångboddheten är störst i staden, är 91 procent av bostäderna 90 kvadratmeter eller mindre.

Sammanhållen stad beskrivs med hjälp av:

- blandning i bostadsbeståndet
- komplettering av bostadsbeståndet vid nyproduktion

En sammanhållen stad

Stadens utformning påverkar människors livsvillkor på ett påtagligt sätt. I en socialt sammanhållen stad är de miljöer som till exempel främjar hälsa, tillit och delaktighet rättvist fördelade över staden. Hela staden är tillgänglig för alla utan fysiska, mentala eller sociala barriärer och det finns kopplingar mellan olika delar.

Bostadssegregationen är inte bara ett resultat av en viss typ av fysisk planering utan också av ojämlika livsvillkor och därmed socioekonomiska skillnader mellan grupper. Segregation, oavsett om det är ekonomisk, social, etnisk eller annan, påverkar i sin tur sammanhållningen och samhällsutvecklingen i stort.

Intentionen att bygga en **blandad stad** med olika upplåtelseformer spritt över staden **ser olika ut** i stadens nybyggarområden.

I de mer **resurssvaga** områdena är andelen **hyresrätter** hög, bostadsrätter och äganderätter låg. Motsatsen ser vi i de **resursstarka** områdena.

Bostadssegregationen **förs över** från generation till generation.

Stadens utformning påverkar människors livsvillkor på ett påtagligt sätt. Närhet till arbetsplatser, service, kollektivtrafik och grönområden stärker livskvaliteten och ökar välbefinnandet [187]. Även upplevelsen av den byggda miljön och ett områdes identitet spelar roll för hur människor mår och utvecklas. I en socialt sammanhållen stad är de miljöer som till exempel främjar hälsa, tillit och delaktighet rättvist fördelade över staden. Hela staden är tillgänglig för alla utan fysiska, mentala eller sociala barriärer och det finns kopplingar mellan de olika delarna för framför allt gående, cyklister och kollektivtrafikresenärer [188].

Den fysiska planeringen kan användas som verktyg för att främja en sammanhållen stad [189]. Ur ett livsmiljöperspektiv handlar frågan ofta om en stadsstruktur med ett finmaskigt och sammanhängande gatunät utan barriärer, som gör det lättare att ta sig fram, bygger samman staden och sprider stadslivet till fler platser [190]. Även ny bebyggelse kan användas för att skapa goda fysiska kopplingar inom och mellan stadens olika delar [189]. I en sammanhållen stad har boendesegregationen minskat.

Ur ett samhällsperspektiv är det centralt att människor känner sig delaktiga, men inte exkluderade eller marginaliserade. I en sammanhållen stad möts och samspelar människor med olika bakgrund [188]. En stark social sammanhållning i ett område minskar också risken för social oro och bidrar till människors känsla av trygghet [23]. Men, en stark social sammanhållning i en del av staden kan verka positivt i det området, men verka exkluderande gentemot andra områden.

Läs mer om social oro och trygghet
på sid 165.

Boendesegregation

Begreppet segregation står för en rumslig åtskillnad mellan olika befolkningsskategorier. Dessa kategorier baseras på socioekonomi eller klass, etnicitet eller demografi. Men segregation innebär inte bara en åtskillnad mellan grupper utan också att de olika grupperna har olika status [182]. I *Social rapport 2010* hävdar Socialstyrelsen att segregationen i Sveriges storstäder är en kombination av ekonomisk, social, etnisk och demografisk segregation, men att det i grunden är en ekonomisk och social segregation snarare än etnisk [55].

Det ska dock poängteras att det inte är områden i till exempel en stad som är segregerade utan det är staden som helhet som är segregerad. Segregation kan inte existera om det inte finns två poler som är åtskilda. Det är en polarisering av samhället som styrs av att den resursstarka delen av befolkningen lever åtskilt, snarare än att det är de resurssvaga som gör det [45]. Ett exempel på att de mest segregerade områdena är de rikaste har sin grund i att där kan man inte ta sig in utan pengar. Forskningen [19] har vidare visat att utvecklingen i de båda polerna påverkar varandra. Situationen i ett område som kan klassas som "utsatt" och har svag socioekonomi påverkas och är nära sammanlänkat med de områden i staden som är resursstarka och har hög socioekonomisk status [19].

Samhällets inkomstspridning påverkar utvecklingen av den socioekonomiska boendesegregationen. Segregation kan ses som ett uttryck för ojämlikhet, som tar sig uttryck i hur grupper fördelas över staden och hur sannolikt det är att de interagerar med varandra. Det är också ett uttryck för koncentration av grupper till vissa platser.

**Det är inte
enskilda områden
i Göteborg som är
segregerade utan det
är staden som
helhet som är
segregerad.**

**Ju högre andel
som bor i eget hus i ett
område, desto högre
är den genomsnittliga
inkomsten och
sysselsättnings-
graden.**

Vi ser till exempel att ju högre andel som bor i eget hus i ett område, desto högre är den genomsnittliga inkomsten och sysselsättningsgraden. Samtidigt är andelen invånare med utländsk bakgrund lägre. Segregationen på bostadsmarknaden och utrikes föddas position på arbetsmarknaden är processer som samvarierar och i viss mån förstärker varandra. För att boendesegregationen ska brytas måste till exempel nyanländas arbetsmarknadsläge förbättras.

Sammantaget handlar segregation om en form av isolering och åtskillnad mellan grupper och områden. Det finns två huvudsakliga sätt att se på segregation [19]:

- Det skapar orättvisa förhållanden mellan grupper och ger delar av befolkningen sämre villkor än vad de har rätt till.
- Det skapar problem som orsakar ett hot mot samhällsordningen.

Oavsett syn på segregation är de allra flesta överens om att frågan bör lyftas från stadsdelsnivå till stadsnivå, från individnivå till strukturell nivå och att insatser och åtgärder måste samordnas [19]. Många av frågorna som ska lösas i arbetet för en mer jämlik stadsutveckling och minskad boendesegregation kräver politiska ställningstaganden på såväl nationell, regional som lokal nivå [191].

Enligt forskningen är bostadssegregationen inte bara ett resultat av en viss typ av fysisk planering utan också av stora ojämlika livsvillkor och därmed socioekonomiska skillnader. Segregation, oavsett om den är ekonomisk, social, etnisk eller annan, påverkar i sin tur sammanhållningen och samhällsutvecklingen i stort.

Forskningssammanställningar har visat att det framför allt finns fyra sätt att se på segregation, som kan kopplas till jämlikhet och sammanhållning och därigenom också hälsa, tillit och socialt kapital [45]:

1. Ett områdes socioekonomiska status. Områden där det finns en koncentration av personer med låg socioekonomisk ställning har ofta visat sig ha sämre skolor och skolmiljö, vilket på sikt påverkar den socioekonomiska ställningen för den kommande generationen.
2. Kvalitet på boendemiljön och de fysiska attributen i närmiljön skiljer sig mellan områden. Studier visar att boendeyråden med låg kvalitet i högre grad är utsatta för brott, samtidigt som där finns sämre tillgång till den offentliga välfärdens tjänster som transport, hälsovård, förskola och skola.
3. Möjligheten till sociala sammanhang, nätverk, möten och interaktion mellan människor är inte jämlik mellan olika områden. I segregerade områden skapas något som i forskningslitteraturen kallas för **homosocialitet**. Det innebär att människor umgås med folk som är lika dem själva och att detta inte behöver vara självvalt: personer kan uppleva sig förpassade till detta umgänge. Homosocialitet påverkar individens beteende, kontaktnät och karriärmöjligheter. Det kan bidra till att boende i vissa områden blir isolerade från arbetsrelaterade förebilder och sociala nätverk som kan ge jobb­möjligheter.

4. Även grannskapseffekter²⁶ kan göra att skillnader i hälsa uppstår och förstärks i vissa områden.
5. Omgivande samhället sätter etiketter på personer utifrån var de bor. Det innebär att det kan skapas processer som är stigmatiserande och diskriminerande.

Vidare när segregation, socioekonomiska skillnader och ojämlika klyftor i allmänhet diskuteras framhålls ofta argumentet att det sker omflyttningar i staden, vilket gör att även om skillnaderna kanske minskar syns inte det eftersom omflyttningen är så stor. Det vill säga i de mer resurssvaga områdena fylls det hela tiden på med de som har lägst socioekonomisk status medan de som fått en något bättre situation flyttar till andra mer resursstarka områden. I en studie över Göteborg har forskarna funnit att de som bor i de mest resurssvaga områden inte gör det under en kort period. Forskarna såg att folk blir kvar. Förutom att detta ger en allt mer cementerad segregation från generation till generation innebär det också att kontakten mellan människor som är olika minskar, med mindre interaktion med folk som har annan ursprung, kultur och religion. När en sådan klyfta uppstår ger det stora effekter på samhället [56].

Blandade upplåtelseformer och kostnadsnivåer

En åtgärd för att motverka boendesegregation, som lyfts av forskningen, är att se till att bostadsbeståndet i ett område är **blandat**, att det finns en blandning av upplåtelseformer, kostnadsnivåer och bebyggelse med varierande byggnadsår [192]. Ett verktyg för att uppnå detta är att vid nyproduktion komplettera med bebyggelse som bidrar till att området blir mer blandat. För att analysera hur detta efterlevs kan ett områdes befintliga bestånd jämföras med det som byggts under en viss tidsperiod.

I Göteborg är de geografiska skillnaderna vad gäller boendeform tydliga, vilket givetvis påverkar var olika socioekonomiska grupper av befolkningen bor. I diagram 83–90 presenteras några av stadens mellanområden för att exemplifiera hur vitt skilda bostadsbestånd vi har i Göteborg.

I mellanområdet Södra Västkusten är en majoritet av beståndet äganderätter.²⁷ Även om det, jämfört med många andra mellanområden, är en stor andel äganderätter även i Stora Sigfridsplan, är det ändå en bättre balans mellan de olika hustyperna. I de mer resurssvaga områdena, å andra sidan, blir andelen hyresrätter högre och högre och andelen bostadsrätter och äganderätter blir lägre och lägre.

²⁶ Grannskapseffekten innebär att människor som bor koncentrerat i ett område påverkar varandra, vilket resulterar i ett visst beteende eller i särskilda aktiviteter. Ett exempel är att socioekonomiskt starka grupper i grannskapet påverkar varandra positivt. Deras position i förhållande till det övriga grupper stärks ytterligare och de får därigenom också en ökad tillgång till det övriga samhällets resurser. Påverkan kan självklart även vara i negativ riktning.

²⁷ I Sverige finns upplåtelseformerna hyresrätt, bostadsrätt och äganderätt, samt en mindre del kooperativ hyresrätt. Hyresrätt innebär att man hyr en lägenhet av en hyresvärd, som äger en eller flera fastigheter med hyreslägenheter. Bostadsrätt innebär att man är medlem i en bostadsrättsförening, som äger en fastighet med lägenheter och där varje medlem har varsin lägenhet. Äganderätt – egendom och ägarlägenhet – innebär att man själv äger sin bostad.

De ojämlika skillnaderna i stadens fördelning av upplåtelseformer är tydliga i Göteborg.

Det vill säga bostadsbeståndet är inte blandat utan snarare syns en tydlig bostadssegregation.

Generellt kan sägas att i de mer resurssvaga områdena är andelen hyresrätter hög medan andelen bostadsrätter och äganderätter är låg. Motsatt situation finns i de mer resurstarka områdena i Göteborg.

Stadens socioekonomiska segregation kan ses förstärkas av upplåtelseformernas fördelning.

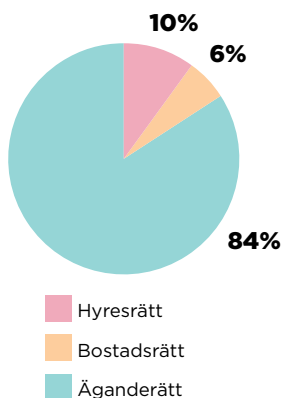

Diagram 83. Bostadsbestånd efter andel (%) upplåtelseform i mellanområdet Södra Västkusten (2014-2016) [72].

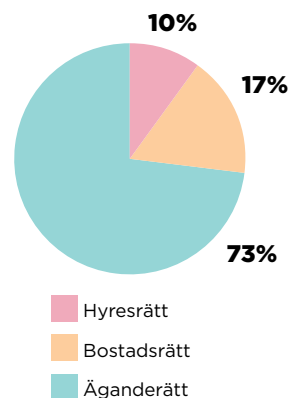

Diagram 84. Bostadsbestånd efter andel (%) upplåtelseform i mellanområdet Torslanda (2014-2016) [72].

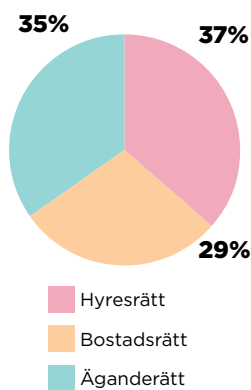

Diagram 85. Bostadsbestånd efter andel (%) upplåtelseform i mellanområdet Stora Sigfridsplan (2014-2016) [72].

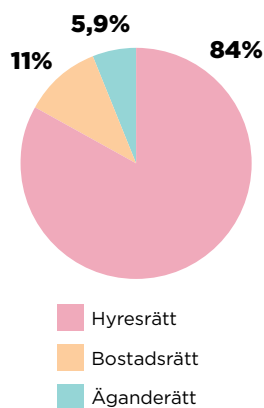

Diagram 86. Bostadsbestånd efter andel (%) upplåtelseform i mellanområdet Bergsjön (2014-2016) [72].

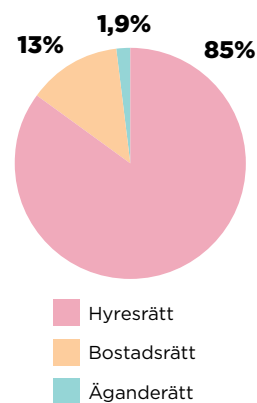

Diagram 87. Bostadsbestånd efter andel (%) upplåtelseform i mellanområdet Västra Biskopsgården (2014-2016) [72].

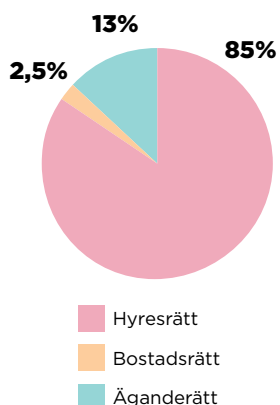

Diagram 88. Bostadsbestånd efter andel (%) hustyp och upplåtelseform i mellanområdet Södra Angered (2014-2016) [72].

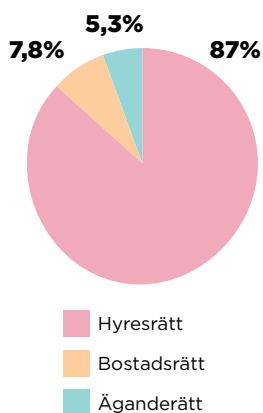

Diagram 89. Bostadsbestånd efter andel (%) hustyp och upplåtelseform i mellanområdet Norra Angered (2014-2016) [72].

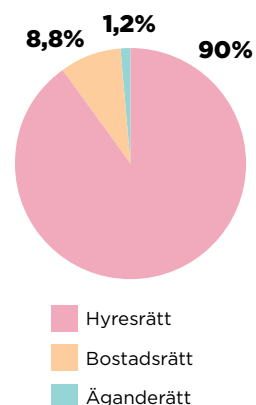

Diagram 90. Bostadsbestånd efter andel (%) hustyp och upplåtelseform i mellanområdet Nya Frölunda (2014-2016) [72].

Nybyggnation och förtätningsprojekt skapar möjligheter att blanda upplåtelseformer och lägenhetstyper, men eftersom boendekostnaderna är betydligt högre i nybyggda bostäder kan det vara svårt för invånare med begränsade ekonomiska resurser att välja dem [177]. Förutsättningarna för social blandning i stadens bostadsområden påverkas även av att nödvändiga renoveringar av befintliga bostäder ofta leder till kraftiga hyreshöjningar [177]. Höga bostadspriser är en bakomliggande orsak till gentrifiering²⁸ och social ojämlikhet [193].

En annan faktor som påverkar den sammanhållna staden är att stor nybyggnation ofta ändrar ett områdes karaktär. Ett sådant exempel är Skogome. År 2000 var medelinkomsten på ungefär samma nivå i Backas fyra primärområden (Skogome, Skälltorp, Brunnbo och Backa). Under 2000-talet byggdes det betydligt mer i Skogome än i de övriga tre områdena, främst småhus men även en del bostadsrätter i flerbostadshus. Under perioden ökade medelinkomsten i Skogome med 30 procent, jämfört med de tre övriga områdena där ökningen var 5–10 procent. Skillnaden beror alltså sannolikt på att en ny, ekonomiskt mer välsituerad, befolkning tillkommit i Skogome, snarare än att de som bodde där tidigare har höjt sina inkomster i motsvarande omfattning.

Ett områdes bostadsstruktur kan förändras även utan byggande. Omvandling av lägenheter från hyresrätt till bostadsrätt leder ofta till att befolkningsstrukturen förändras. Området kring Nordostpassagen och Masthuggstorget har genomgått en kraftig omvandlingsprocess under 2000-talet. I början av perioden utgjorde bostadsrätter 10 procent av lägenheterna, tio år senare var andelen 80 procent. Under samma period ökade medelinkomsten betydligt snabbare i dessa områden, jämfört både med Göteborg som helhet och med liknande bostadsområden som inte omvandlades. Anledningen är sannolikt att delar av populationen byttes mot en ny, resursstarkare grupp. Det är detta som kallas för gentrifiering.

Exempel på hur ett område kan ändras genom nybyggnation och vikten av att tänka hur nya bostäder ska komplettera den befintliga bebyggelsen och verka utjämnande för staden som helhet, ser vi i diagram 91–94. Det befintliga beståndet som visas till vänster i cirkeldiagrammen här nedanför är utgångsläget i det totala beståndet i området år 2014. Nyproduktion under åren 2014–2016 ses till höger och syftar till att visa fördelningen mellan de olika boendeformerna i det nyproducerade beståndet, det vill säga bland de tillförda bostäderna. Vid en jämförelse mellan de båda kan vi utläsa hur väl de nyproducerade boendeformerna följer upp strategin att ”komplettera med det som saknas” i området för att det ska bli mer blandade boendeformer.

I Torslanda var det år 2014 en hög andel äganderätter och låg andel hyresrätter. Sedan dess har nyproduktion tillfört fler bostadsrätter och därefter äganderätter, medan lägst andel av nyproduktionen utgörs av hyresrätter. Norra Älvstranden, å andra sidan, bestod 2014 till övervägande del av bostadsrätter, därefter hyresrätter men nästan inga äganderätter tillförs området. Nyproduktionen har inneburit att bostadsrätterna ytterligare har stärkt sin ställning som den dominerande upplåtelseformen.

²⁸ Gentrifiering är ett begrepp inom stadsplanering och bebyggelsehistoria som betecknar en social statushöjning av ett område. Gentrifiering sker exempelvis genom påkostade nybyggen, eller genom nyinflyttning av invånare med betydligt högre inkomster än den ursprungliga befolkningens. Motsatsen till gentrifiering kallas för filtrering, eller förslumning, som är en social statussänkning av ett bostadsområde, där inflyttande individer har en svagare socioekonomisk profil än de som flyttar därifrån. Exempel på gentrifierade områden är till exempel SoHo i New York eller Stockholms söderorter. I Göteborg nämns ofta Haga och Majorna som områden som har gentrifierats.

Dessa exempel ger oss också en fingervisning om hur den socioekonomiska sammansättningen kan tänkas se ut före och efter 2014 och 2016 i respektive område. Det blir också intressant att studera vilka effekter detta får på staden, eftersom en analys av en sammanhållen stad inte kan begränsas till ett område i taget. Helheten måste alltid vara i fokus.

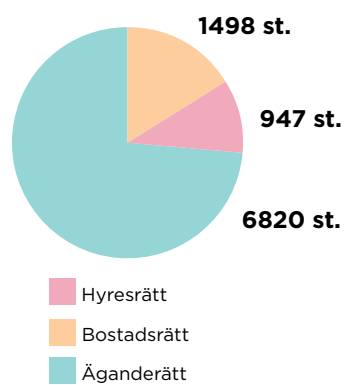

Diagram 91. Befintligt bestånd i mellanområdet Torslanda, uppdelat efter olika upplåtelseformer (2014) [72].

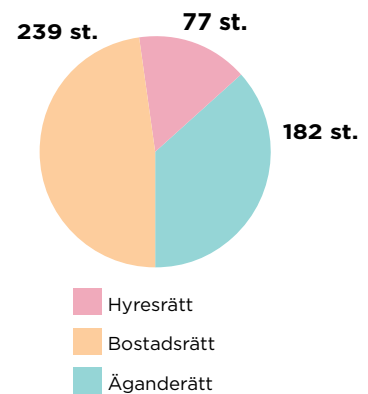

Diagram 92. Nyproduktion i mellanområdet Torslanda, uppdelat efter olika upplåtelseformer (2014–2016) [72].

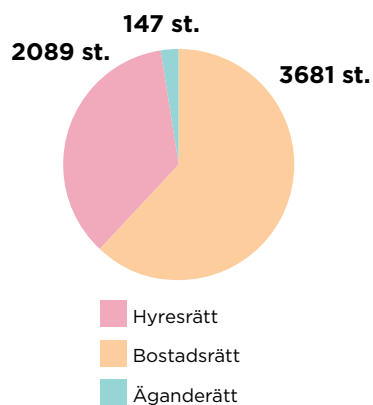

Diagram 93. Befintligt bestånd i mellanområdet Norra Älvstranden, uppdelat efter olika upplåtelseformer (2014) [72].

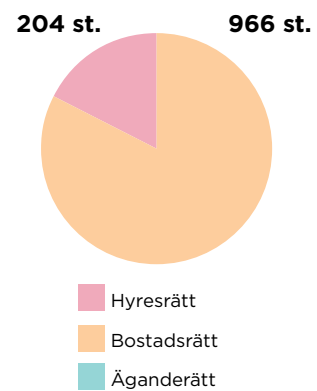

Diagram 94. Nyproduktion i mellanområdet Norra Älvstranden, uppdelat efter olika upplåtelseformer (2014–2016) [72].

Exemplen här ovanför visar på intentionen att bygga en blandning av upplåtelseformer, framför allt i exemplet Torslanda, där en nyproduktion har skett inom alla tre upplåtelseformerna. I Norra Älvstranden har det största tillskottet i nya bostäder skett genom en förstärkning av den dominerande bostadsformen bostadsrätt. Kunskapen och medvetenheten kring hur ett varierat bostadsbestånd kan bidra till en ökad social blandning och minskad segregation ökar hela tiden. Ett exempel på detta är den satsning som nu görs på olika kostnadsnivåer för hyresrätter i området Frihamnen, som ingår i Norra Älvstranden.

Åtgärden att skapa en blandning av upplåtelseformer i områden där en boendeform dominerar är dock inte helt enkel. Forskningen är inte överens om att denna metod är bra i alla typer av områden och inte heller genom vilket tillvägagångssätt blandningen bör ske. I områden med en lägre socioekonomisk status där hyresrätten dominerar som boendeform finns, vid en oaktsam omvandling av bostäderna till eget ägande, en risk för en gentrifieringsprocess [194].

Läs mer om gentrifiering på sidan 186.

I områden med en lägre socioekonomisk status där hyresrätten dominerar som boendeform finns, vid en oaktsam omvandling av bostäderna till eget ägande, en risk för en gentrifieringsprocess.

**Tillgång och närhet i staden
beskrivs med hjälp av:**

- närhet till stadens resurser och service:
 - livsmedelsbutik
 - vårdcentral
 - förskola
 - skola
 - idrott- och fritidsanläggning
 - hållplats för kollektivtrafik

Tillgång och närhet i staden

En jämlik stad utifrån närhet och tillgänglighet för alla handlar om att organisera stadsmiljön så att det mesta som behövs för att klara vardagen finns nära. Jämlik tillgång till grundläggande samhällsservice, fritid, kultur och friluftsliv är viktiga komponenter för att stärka jämlikheten. I många fall är kvaliteten och tillgången på resurser lägre i socioekonomiskt svagare områden. Det kan till exempel handla om service, parker och offentliga rum, men också om arbetsplatser och kollektivtrafik.

Resurssvaga områden har en **högre tillgänglighet till livsmedelsbutiker medan resursstarka har lägre.**

Resurssvaga områden klarar av att erbjuda ett **basutbud av service, men ett mer diversifierat utbud saknas.**

Närhet till idrotts- och fritidsarenor tycks vara **lägre i resurssvaga områden.**

En stad som är jämlik utifrån närhet²⁹ och tillgänglighet för alla handlar om att organisera stadsmiljön så att det mesta som behövs för att klara vardagen finns nära, på gång- eller cykelavstånd. Ökad tillgänglighet uppnås genom ökad tillgång i närmiljön [190]. Tillgängligheten måste också handla om sådana arenor som till exempel främjar hälsan och tilliten i samhället, som ett rikt föreningsliv, rekreationsområden, parker och lekplatser. Det handlar även om tillgång och tillgänglighet till samhällets olika institutioner, som förskola, familjecentral och vårdcentral med mera.

Tillgång till stadens resurser

Tillgång till högkvalitativ samhällsservice är en grundförutsättning för ett gott liv, oavsett vilken fas i livet invånarna befinner sig i [195]. Jämlik tillgång till grundläggande samhällsservice, fritid, kultur och friluftsliv är viktiga pusselbitar för att stärka jämlikheten. De flesta människor efterfrågar liknande grundläggande kvaliteter i närmiljön: det ska vara lätt att ta sig till vardagsmålplatser, stadsmiljön ska vara trevlig och trygg och det ska finnas rekreation nära [196].

I många fall är tillgången på kvaliteter och resurser lägre i socioekonomiskt svagare områden. Det kan till exempel handla om service, parker och offentliga rum, men också arbetsplatser och kollektivtrafik [187]. Forskningsprojektet *Delad stad* konstaterar att socioekonomiskt svaga stadsdelar i Göteborg klarar av att erbjuda ett basutbud av service, men att ett mer diversifierat utbud saknas. Samtidigt har dessa stadsdelar ett begränsat inflöde av göteborgare från andra delar av staden [197].

I diagram 95–99 redovisas några mått på närhet till olika platser som är viktiga i människors vardagsliv. Återigen ska påpekas att vi här studerar andelen som har dessa platser eller arenor inom 300 meter **fågelvägen**. Det behöver alltså inte säga något om det faktiska fysiska eller mentala avståndet. För att kunna läsa av diagrammen nedan något mer rättvist bör kunskapen om bebyggelsen i allmänhet läggas till. I områden där till exempel en majoritet av bebyggelsen är från 70-talet, då miljonprogrammen växte fram, har en viss karaktär. Områden från andra tidsepoker har andra karaktärer. Särskilt tydligt har frågor om hur bilen är närvarande i boende- och stadsmiljön skiftat mellan olika epoker av fysisk planering, där den ibland är integrerad och ibland är helt separerad. Det senare är vanligt i miljonprogrammen. Vidare ligger till exempel både Angered och Torslanda långt från stadens övriga områden, vilket påverkar områdena och vardagslivets utformning. Det samtidigt som vi vet att livsvillkoren är helt olika i de båda geografiskt avskilda områdena och därmed får antagligen närheten olika betydelse och inverkan på befolkningen.

Tillgången till livsmedelsbutik (diagram 95) ter sig nästan falla i samma mönster som den socioekonomiska utsattheten för respektive område gör. De resurssvaga områdena har högre tillgänglighet till livsmedelsbutiker medan de resursstarka har lägre. Vad gäller tillgång till vårdcentral (diagram 96) verkar Norra Angered och Bergsjön ha sämre närhet än övriga resurssvaga mellanområden. Utifrån vårdbehov, där grupper med låg socioekonomisk status generellt har ett större vårdbehov än socioekonomiskt starka grupper, indikerar diagrammet en brist i stadens serviceutbud.

Jämlik tillgång till grundläggande samhällsservice, fritid, kultur och friluftsliv är viktiga pusselbitar för att stärka jämlikheten.

²⁹ Här har vi mätt närheten till de olika servicepunkterna vilket inte direkt kan översättas till tillgången till samma service. Tillgången hör samman med fysisk och psykisk tillgänglighet till platsen för olika människor, vilket kräver en djupare analys för att synliggöra. Närhet till service kan dock sägas ge geografiska förutsättningar för god tillgång.

Närheten till förskola (diagram 97) och skola (diagram 98) ser ut att vara god, enligt detta sätt att studera frågan, även ur ett jämlikhetsperspektiv – eftersom de mer resurssvaga mellanområdena har högre närhet till förskola och skola än de resursstarka (med undantag för Nya Frölunda, som ligger under genomsnittet i Göteborg). På grund av det fria skolvalet är det dock inte alls säkert att närhet till en skola betyder att enskilda elever har kort eller lång resväg till sin skola, men det visar i alla fall på förutsättningar för en god närhet.

Skolan som arena kan vara viktig i lokalsamhället eftersom fler aktiviteter kan förekomma där än enbart skolundervisningen. Ett exempel kan till exempel vara skolgården som efter skoltid kan vara en plats för fler än bara elever att leka och umgås på.

Sist studeras närheten till idrotts- och fritidsarenor eller miljöer (diagram 99). Där hade det varit önskvärt, ur ett jämlikhetsperspektiv, att närheten för särskilt Södra Angered hade stärkts, särskilt om fågelvägen överensstämmer med den faktiska närheten. Till bilden ska även den mentala närheten läggas. Det kan vara nära fysiskt till en plats eller arena men känslan kan vara att alla inte är välkomna. En viktig resurs att studera i framtiden vore hur tillgängligt och nära kulturutbudet är stadens olika områden.

Att ta del av och att utöva kultur och konst har en dokumenterad effekt på hälsa och välbefinnande. När människor möts och delar upplevelser ökar den sociala sammanhållningen och tilliten till varandra och därmed stärks den sociala hållbarheten[198]. Det är några av anledningarna till varför kulturarenor vore intressant att studera, liksom vilken roll de spelar i ett arbete för jämlikhet och sammanhållning.

Intressant vore även att studera samtliga dessa mått i en mer djupgående analys, där det faktiska avståndet tas i beaktande. Det vill säga där fysiska barriärer ingår. Kanske skulle även de mentala barriärerna på sikt kunna studeras.

I många fall är tillgången på kvaliteter och resurser lägre i socioekonomiskt svagare områden. Det kan till exempel handla om service, parker och offentliga rum, men också arbetsplatser och kollektivtrafik.

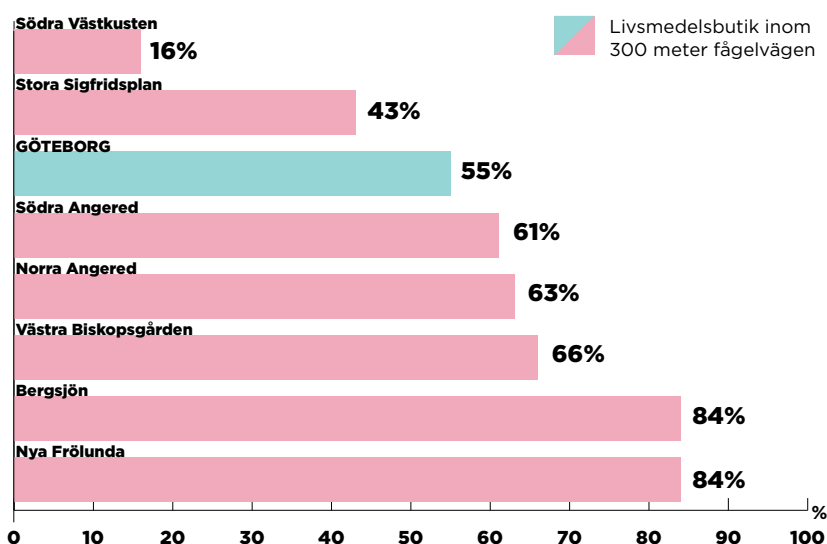

Diagram 95. Andel (%) invånare som har tillgång till **livsmedelsbutik** inom 300 meter fågelvägen från sin bostad, inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellanområdena. (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

De ojämlika skillnaderna i närheten till platser som är viktiga i människors vardagsliv är tydliga i Göteborg.

I vissa fall har de resurssvaga områdena högre tillgänglighet, mätt med närhet, medan de resursstarka har lägre. I andra fall är situationen den omvända.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller i vissa avseenden med närheten. Ibland kan bristen på närhet ses förstärka ojämlikheten eftersom den är sämre i de redan resurssvaga områdena.

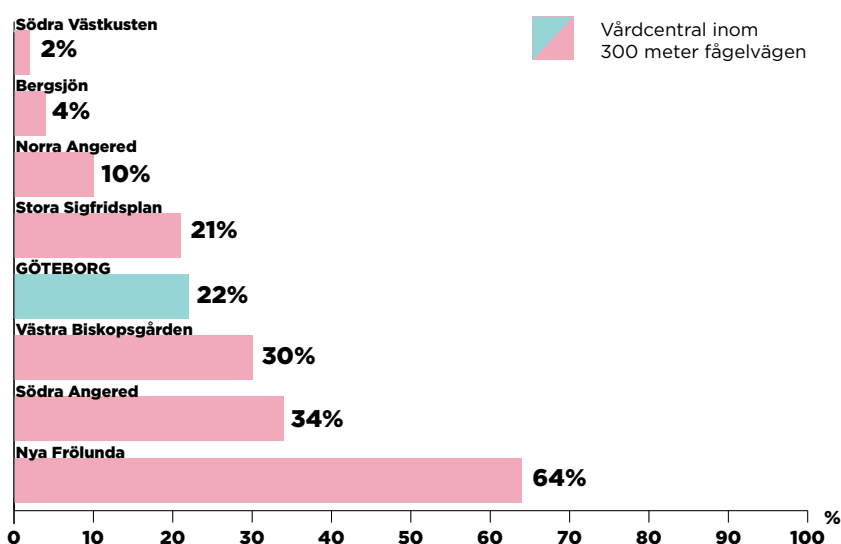

Diagram 96. Andel (%) invånare som har tillgång till **vårdcentral** inom 300 meter fågelvägen från sin bostad inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellanområdena. (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

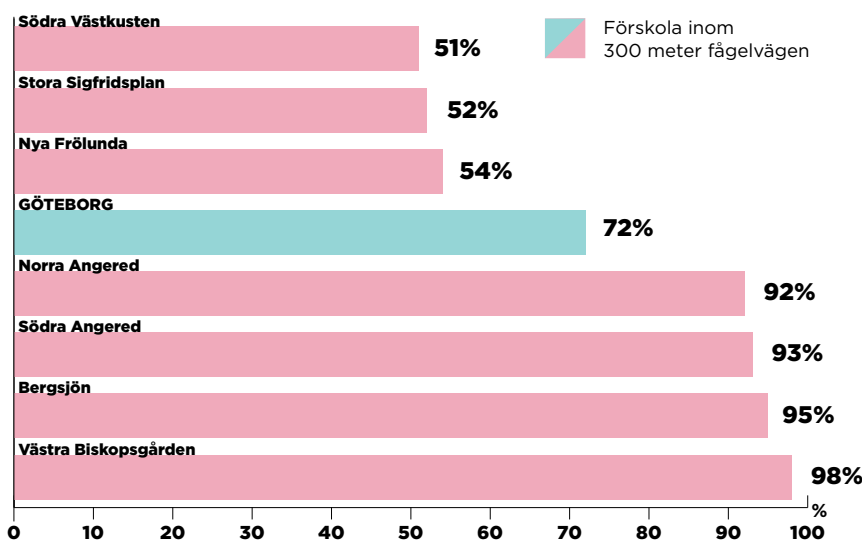

Diagram 97. Andel (%) invånare som har tillgång till **förskola** inom 300 meter fågelvägen från sin bostad, inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellanområdena. (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

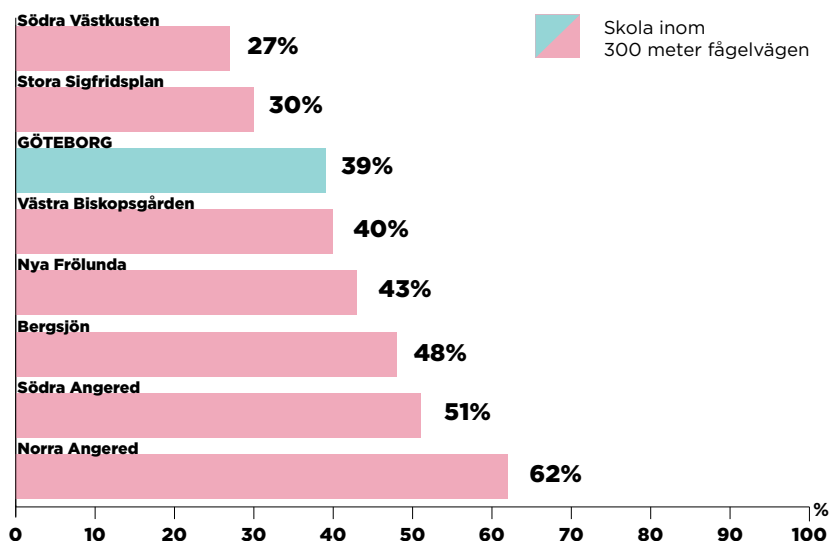

Diagram 98. Andel (%) invånare som har tillgång till **skola** inom 300 meter fågelvägen från sin bostad, inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellanområdena. (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

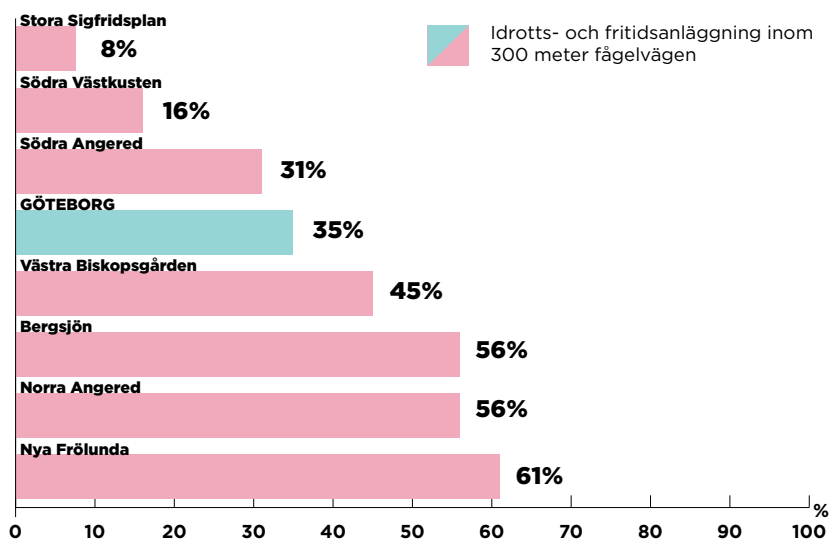

Diagram 99. Andel (%) invånare som har tillgång till **idrotts- och fritidsanläggningar** inom 300 meter fågelvägen från sin bostad, inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellanområdena. (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Koppla ihop och bind samman staden

En viktig aspekt av den nära tillgången är möjligheten att enkelt nå målpunkter lite längre bort via bra kollektivtrafik [190]. Den integrerade staden erbjuder jämlika förutsättningar, de som bor i ett område ska kunna ta buss eller spårvagn till andra platser utan långa väntetider eller för många byten. En väl utbyggd kollektivtrafik ger också möjlighet till hälsosamma och miljömässiga val [200].

Kollektivtrafik

I dag har Göteborgs kollektivtrafiksystem en radiell struktur med förbindelser inifrån och ut. Genom att komplettera med tvärförbindelser mellan målpunkter förbättras kopplingen mellan dessa. Det knyter ihop stadsdelar och bidrar till att integrera stadens olika delar till en helhet [190].

I diagram 100 studeras tillgängligheten till kollektivtrafikens hållplatser. Tillgängligheten mäts här med 300 meter, som motsvarar ett rimligt gångavstånd. Detta mått motsvarar det avstånd vi kan tänka oss att gå för att nyttja något. När det blir längre än 300 meter avtar användarfrekvensen och upplevelsen blir att det känns långt och inte så vardagstillgängligt. Dock ska påpekas att här mäts närhet med fågelvägen. Det betyder att det kan finnas barriärer som gör att det faktiska gångavståndet är betydligt längre eller att det inte ens är möjligt att till fots ta sig fram till det önskade stället.

I diagrammet jämförs stadens mest resurssvaga med de mest resursstarka mellanområdena. Överlag kan sägas att det tycks vara en hög tillgänglighet i de mer resurssvaga områdena. Avvikande är dock Södra Angered, som enligt detta diagram verkar ha en lägre tillgänglighet än de övriga resurssvaga områdena i staden. Under genomsnittet för staden ligger också Södra Västkusten, det mellanområde som har den lägsta tillgängligheten av de som studerats här. Samtidigt har många sannolikt ekonomiskt utrymme att ha egen bil eller vara del av en bilpool, både i detta område och i Stora Sigfridsplan, som är det andra av de resursstarka mellanområdena i diagrammet. En lägre tillgänglighet till kollektivtrafik kan därför få mindre ekonomiska och sociala effekter för befolkningen i dessa områden, jämfört med vad det skulle få i de mer resurssvaga. Ur ett miljöperspektiv, däremot, är det inte bra att tillgängligheten är lägre eftersom det gör bilen till det mer enkla valet.

**Det tycks vara en
högre tillgänglighet
till kollektivtrafikens
hållplatser i de
mer resurssvaga
områdena i staden.**

Forskning visar att hälsa, välbefinnande, den sociala strukturen och medborgarandan påverkas positivt om den fysiska utformningen gör staden promenadvänlig.

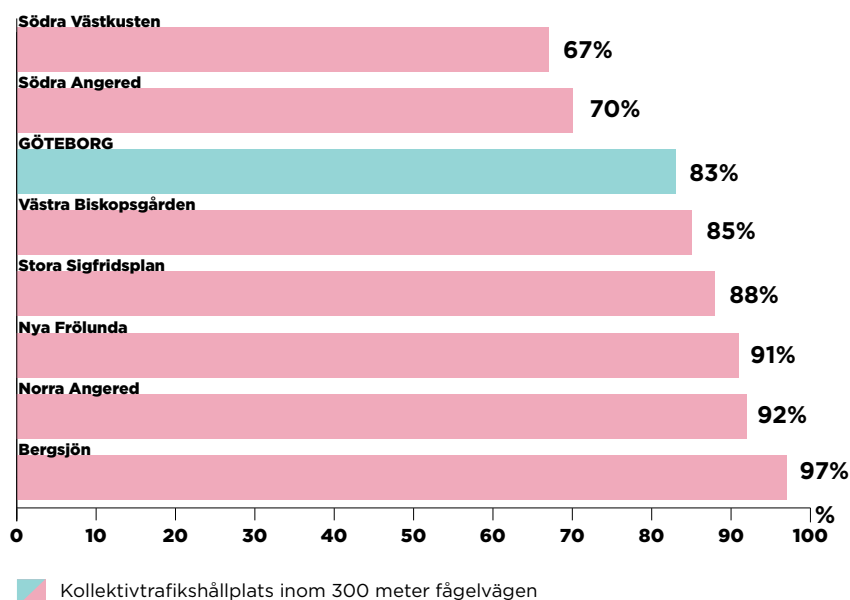

Diagram 100. Andel (%) invånare som har en **kollektivtrafikshållplats** inom 300 meter fågelvägen från sin bostad inom de mest resursstarka respektive resurssvaga mellan-områdena. (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Gång- och cykelbanor

Att behålla, förstärka och skapa sammanhängande gångstråk mellan områden, funktioner och bebyggelse stärker promenadvänligheten i ett område, vilket har betydelse ur flera perspektiv. Forskning visar att hälsa, välbefinnande, den sociala strukturen och medborgarandan påverkas positivt om den fysiska utformningen gör det promenadvänligt [188]. Förutom sammanhängande stråk avgörs promenadvänligheten också av hur ytor fördelas och utformas, husens form och placering och de gröna inslagen [201].

Precis som gående är cyklister en del av stadens sociala samspel. Cykeln är ett billigt transportmedel som kan användas av många olika grupper [202]. Att ta sig fram i staden med cykel innebär ökad geografisk tillgänglighet, men är också positivt för hälsan och livskvaliteten [201]. I Göteborg ökar antalet cykelresor stadigt och mellan åren 2011 till 2016 har andelen resor med cykel förändrats med 4,7 procentenheter [203].

Närmiljöns betydelse

Den närmaste miljön kring bostaden och de platser som människor vistas på i sitt vardagsliv har betydelse för frågor kring jämlikhet och sammanhållning och därigenom också för hur hälsan och tilliten ser ut och fördelas i befolkningen. En väl omhändertagen och väl utformad närmiljö kan dämpa de negativa effekterna som segregationen skapar i områden med lägre socio-ekonomisk status.

Tillgång till varierade och intressanta gröna utemiljöer och närhet till lekplatser av hög kvalitet kan kopplas till bland annat barns skolresultat, deras interaktion med andra och till det sociala klimatet i samhället som helhet.

Närmiljöns betydelse beskrivs med hjälp av:

- närhet till grönområde
- närhet till lekplats.

Det finns koppling mellan **det gröna** i bebyggelsen och ett gott socialt klimat i samhället.

I Sverige värderar barn från mer resurssvaga områden ofta gröna områden **lägre** till följd av **sociala och ekonomiska** utmaningar för familjen.

95 % av göteborgarna har högst **300 meter** fågelvägen till grönområden.

Den närmaste miljön kring bostaden och de platser som människor vistas på i sitt vardagsliv har betydelse för frågor kring jämlikhet och sammanhållning och därigenom också för hur hälsan och tilliten ser ut och fördelas i befolkningen. En väl omhändertagen och väl utformad närmiljö, som bygger på en förståelse för hur människorna på platsen lever, kan dämpa de negativa effekterna som segregationen skapar i områden med lägre socioekonomisk status. Det finns också tecken på att skyddande faktorer i den sociala miljön kan väga upp viss ohälsa som uppkommit utifrån ojämlika livsvillkor. Barn som växer upp i resurssvaga miljöer påverkas positivt av att ofta vistas i resursstarka miljöer med hög kollektiv styrka, sammanhållning och tillit [76]. Det visar att hela bostadsområden och grannskap kan påverka hur livet utvecklas, och understryker vikten av positiva och främjande arenor och miljöer. Det understryker också att frågor om socialt kapital och närmiljö interagerar.

Det sociala perspektivet behöver finnas närvarande i stadsplaneringen och människorna som bor i ett område bör involveras för att skapa socialt hållbara miljöer. Det kan vara svårt att beskriva och förutse sociala konsekvenser av ändringar i närmiljön, eftersom människor har olika förutsättningar och behov. Olika personers upplevelser av fysisk utformning och ingrepp i miljön är svåra att förutsäga och kräver ofta både kvantitativa och kvalitativa analyser. Varje människa är unik och varje område har sin unika struktur och historia, som bör analyseras i sin kontext.

I den här rapporten rör vi oss mellan det individuella ansvaret och samhällets ansvar. Det finns en interaktion mellan individuella egenskaper, områdesgemenskaper och effekten på till exempel hälsan. Barn som växer upp i socioekonomiskt utsatta områden med sämre livsvillkor löper ökad risk för ohälsa, oavsett barnens individuella egenskaper. Det har också konstaterats att bostadsområdets socioekonomiska status, sociala kapital eller kollektiva styrka har en inverkan. Det handlar bland annat om tillgången till föräldrastöd, informella sociala nätverk, synen på barnuppfostran, och uppfattning om riskerna i området. Även tillgången till resurser, som förskolor och lekplatser, har betydelse.

Grönområden

Forskningen visar att det finns en tydlig koppling mellan det gröna i bebyggelsen och ett gott socialt klimat i samhället [76]. Det sociala livet i grönområden kan bidra till att öka tilliten mellan människor, minska rädslan och konflikterna i ett samhälle och stärka känslan av samhörighet [141]. Urban grönska främjar sociala relationer och integration [136]. Park- och naturområden är särskilt viktiga för att barn och ungdomar ska ha möjlighet att interagera med sina jämnåriga och utvecklas socialt [141, 142]. Där möts barn och ungdomar från olika socioekonomiska grupper, vilket bidrar till att skapa ett socialt inkluderande klimat i samhället [141]. Boverket menar att den sociala dimensionen av hållbar utveckling stärks med hjälp av platser som attraherar människor i olika åldrar, för lek, aktiviteter och sociala funktioner [134].

Grönområden främjar också både den fysiska och psykiska hälsan. Forskning visar att hälsoskillnader mellan olika socioekonomiska grupper är betydligt mindre i områden med god tillgång till grönområden [204]. Det finns även studier som visar att tillgängliga gröna miljöer vid bostäder kan utjämna socioekonomisk ojämlikhet avseende för tidig död. Fattigdom är en tydlig riskfaktor för ohälsa, men forskning visar ett klart och säkert samband mellan avsaknad av gröna miljöer i bostadsområden och ökad risk

för förtidig död [205]. Grönska har också stor betydelse för den psykiska hälsan. Forskning visar att våra nivåer av stresshormoner sjunker när vi är ute i naturen. Vi återhämtas mentalt samtidigt som kreativitet och koncentrationsförmåga påverkas positivt [206].

Närheten är särskilt viktig för barn, äldre och andra som har begränsad möjlighet att ta sig längre sträckor [207]. Svensk forskning visar att 300 meter är en gräns för om människor besöker lokala parker och grönområden dagligen [117]. Det är en gräns som även stadens Grönstrategi framhåller [207]. WHO har i sin tur rekommenderat att alla städer bör ha minst nio kvadratmeter öppen grönyta per person. Enligt ett förslag från dåvarande Statens folkhälsoinstitut bör en undre gräns ligga på tio kvadratmeter per person [117].

Parker och naturområden bör därför ha en likvärdig spridning över hela staden. Det bidrar till att utjämna skillnader i bland annat hälsa för olika grupper i staden.

År 2012 hade 95 procent av göteborgarna tillgång till grönområden inom 300 meter [208]. En närmare kartläggning av tillgången till grönområden och dess kvaliteter är under framtagande i Göteborg genom områdesvisa grönpplaner för varje stadsdel.

I diagram 101 synliggörs skillnader mellan stadens mellanområden och närhet till grönområden. Närheten mäts här genom ovan nämnda rekommendation. Dock är det fågelvägen som mäts och inte det faktiska gångavståndet. Diagrammet visar att det är påtagliga skillnader i staden. Positivt är att närheten verkar vara högre i de mellanområden som har lägre socioekonomisk status. Särskilt viktigt är hur närheten är i de mest resurssvaga områdena i staden. Västra Biskopsgården, som är ett av dessa sex områden i staden, har också den högsta andelen god närhet till grönområden. För att kunna dra några slutsatser behöver en mängd faktorer läggas till den här analysen. Till exempel vad det är för kvalitet på dessa grönområden, hur är underhållet, är de inbjudande, lätta att orientera sig i och är tillgängligheten god ur en rad olika perspektiv? Frågor om hur frekvent befolkningen besöker grönområdena måste också läggas till. För om närheten är god men ingen nyttjar grönområdena uteblir de positiva värdena som nämndes här ovanför. Ytterligare en aspekt att lägga in i analysen är de rådande normerna. Säger normen i området att det är viktigt att vistas i natur och grönområden, eller står sådana områden för helt andra värden och känslor?

I de områden där närheten till parker och grönområden är låg är samtidigt socioekonomin hög. Det blir intressant eftersom vi från forskningen vet att socioekonomi och vistelse i grönområden och natur har sin grund i att socioekonomiskt starka familjer har de resurser som krävs för att ta sig till attraktiva naturområden. De har kläder och utrustning som lämpar sig för utomhusvistelse och i högre grad tillgång till fritidshus och bil, vilket sammantaget främjar ett mer aktivt liv utomhus [139, 140]. En sådan situation skapar helt andra förutsättningar att ta sig till grönområden och naturen, även om den rent geografiskt ligger en bit bort. Men självklart är närheten viktig för alla göteborgare.

I Västra Biskopsgården, har nästan alla ett grönområde inom 300 meter från bostaden. I andra områden har ingen så nära till ett planlagt grönområde.

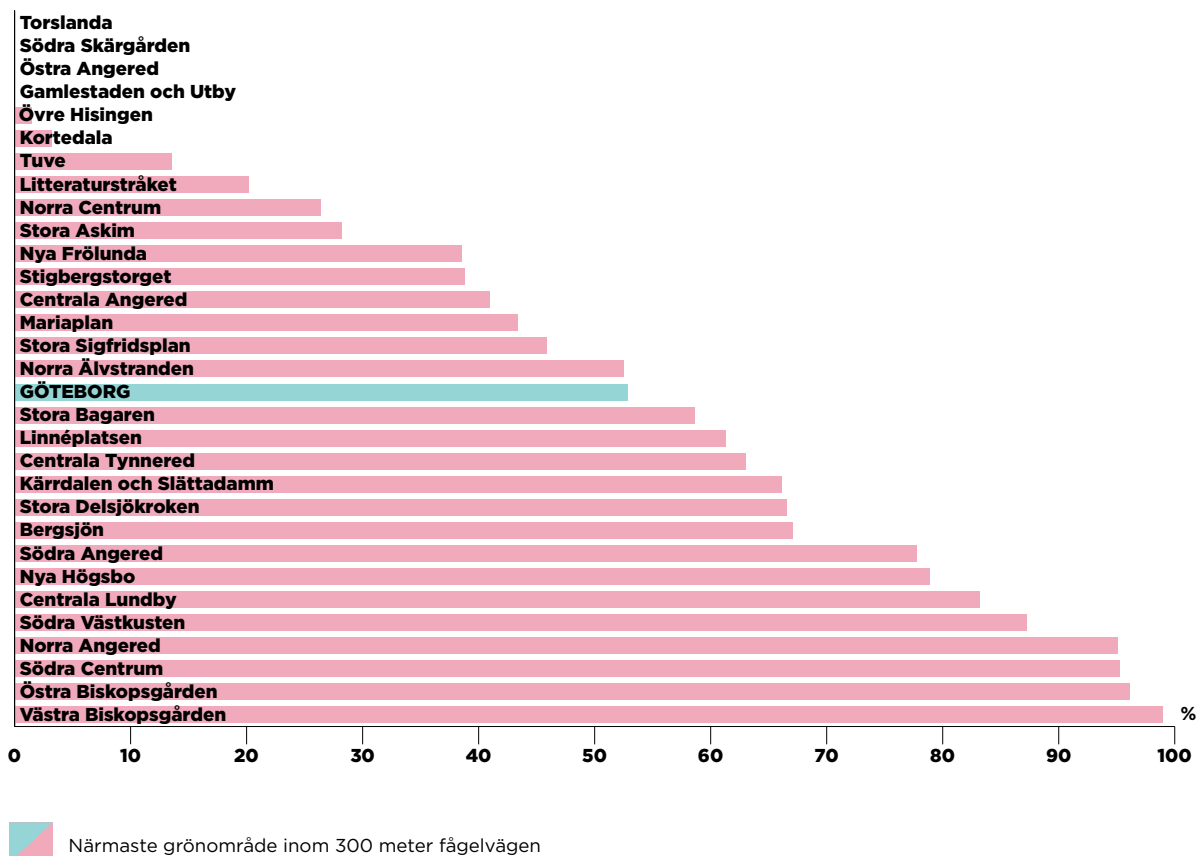

Diagram 101. Andel (%) invånare som har ett grönområde inom 300 meter fågelvägen från sin bostad, uppdelat efter mellanområde (2016) [199].

Grönområden ses här som bostadsnära parker och naturområden över 0,2 ha, innehåller sociotoperna vila och/eller mötesplats. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Urban grönska främjar sociala relationer och integration. Park- och naturområden är särskilt viktiga för att barn och ungdomar ska ha möjlighet att interagera med sina jämnåriga och utvecklas socialt. Där möts barn och ungdomar från olika socioekonomiska grupper, vilket bidrar till att skapa ett socialt inkluderande klimat i samhället.

Barns utemiljö

Grönområden, parker, platser för spontanlek och anläggningar för rekreation är mycket betydelsefulla för barns förutsättningar för lek, fysisk aktivitet, utveckling och hälsa. Forskning från Svenska lantbruksuniversitet (SLU) i Alnarp visar att barn som har tillgång till varierande och rymliga gröna miljöer är mer fysiskt aktiva och har bättre koncentrationsförmåga [76]. Forskare har även kopplat ihop barns minskade naturumgänge med ett försämrat hälsoläge [209].

Park- och naturområden är också viktiga för att barn och ungdomar ska ha möjlighet att interagera med sina jämnåriga och utvecklas socialt [141, 142]. Områdena är dessutom betydelsefulla för att barn och ungdomar ska få nya vänner från olika delar av samhället och olika socioekonomiska grupper – vilket anses viktigt för att skapa ett socialt inkluderande klimat i samhället [141].

Dessa miljöer har också en inverkan på ojämlikhet genom att det finns en starkare samvariation mellan natur och till exempel hälsa för de som mår sämst och har lägst socioekonomi. Samtidigt värderar barn från mer utsatta områden inte naturen och grönområden lika högt som barn från mer resursstarka områden. En orsak till detta är att dessa barn är mer upptagna av sociala problem och utmaningar för familjen och inte upplever den trygghet som krävs för att intressera sig för den fysiska omgivningen [76].

För barn finns ett samband mellan aktivitetsnivå, tillgänglighet till grönområden och antalet närliggande lekplatser [204]. Brister vad gäller närhet, tillgänglighet och användbarhet begränsar både vistelsetiden och den fysiska aktivitetsgraden. Därigenom minskar de positiva effekterna [114, 139, 140] som nämndes här ovanför.

I diagram 102 ser vi en skillnad i närhet till lekplatser, fågelvägen. Mariaplan är det mellanområde som uppvisar högst närhet till lekplatser. Närhet fågelvägen behöver ju, som redan konstaterats, inte vara det samma som det faktiska avståndet. Stora barriärer kan ligga mellan barnets hem och lekplatsen, som till exempel vatten, trafikleder eller tågräls. Lägst andel med en lekplats inom 300 meter finner vi i Östra Angered, ett mellanområde med hög andel villor med egna trädgårdar och närhet till friluftsområde. Lekplatser kan självklart vara viktiga för barnen även i ett sådant område, men ur ett jämlikhetsperspektiv, där likvärdiga förutsättningar för en god uppväxt ska skapas, kanske inte Östra Angered ska prioriteras om fler lekplatser ska iordningställas.

Diagrammet säger inget om det faktiska avståndet, användbarheten eller hur användningsfrekvensen av lekplatserna är, bara hur goda förutsättningarna utifrån närhet är i olika mellanområden. För att få en bättre bild och kunna göra en djupare analys av lekplatsen som en viktig arena för barns utveckling, behövs fler uppgifter.

Vi ser dock redan nu med denna enklare mätform som fågelvägen innebär att de flesta av de mest resurssvaga områdena placerar sig under genomsnittet i Göteborg. Det vill säga en förhållandevis låg andel barn har en lekplats inom 300 meter. Detta trots att det är i dessa områden som avståndet behöver vara allra kortast, för att kompensera för den ojämlikhet som finns för barnen där och på så sätt stärka dem i deras utveckling.

I Östra Angered har 1 av 10 barn en lekplats inom 300 meter. I Mariaplan har nästan 9 av 10 barn det.

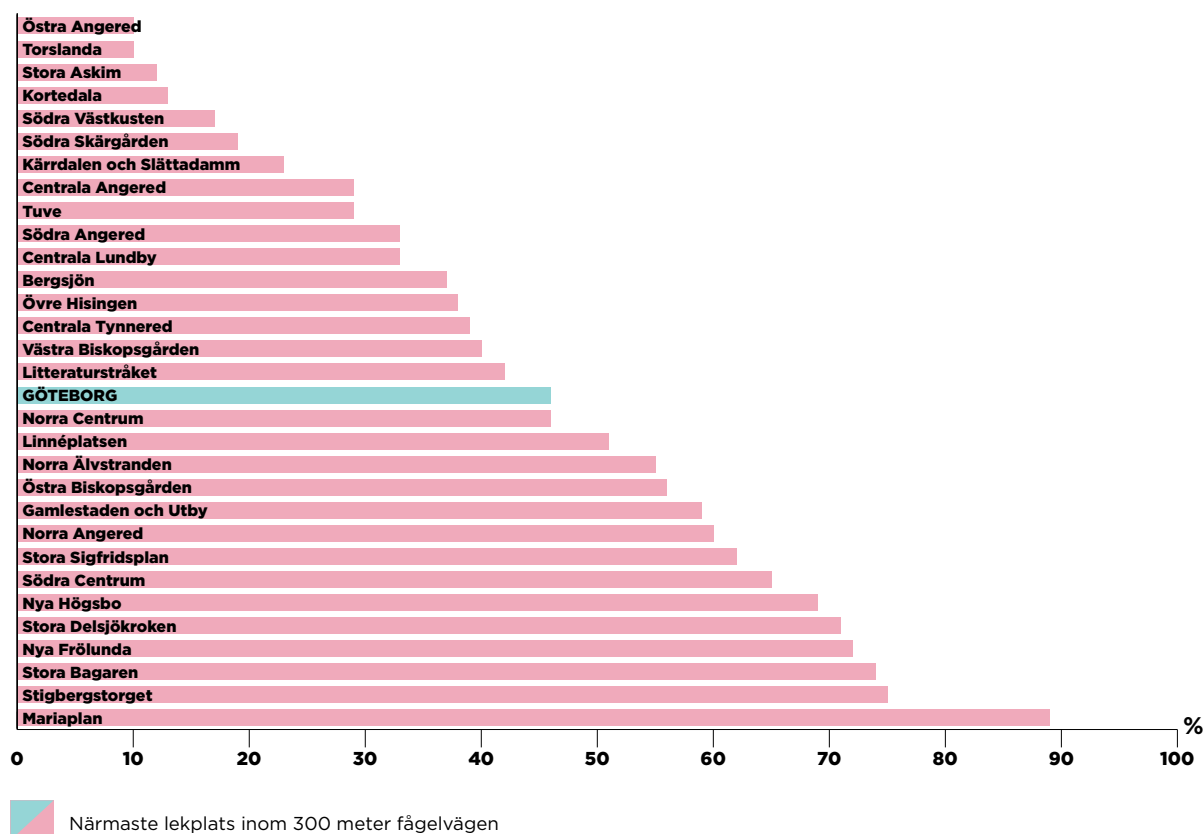

Diagram 102. Andel (%) barn som har en lekplats inom 300 meter fågelvägen från sin bostad, uppdelat efter mellanområde (2016) [199]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

Viktigt i detta sammanhang är, förutom närhet och tillgänglighet, också frågor som rör attraktivitet och hur upprustade lekplatserna är. Frågor om huruvida lekplatser ska vara bemannade eller inte är också en viktig fråga utifrån ett jämlikhetsperspektiv, eftersom det inte är säkert att barn leker på lekplatserna, trots att de är nära och tillgängliga. Det kan finnas en otrygghet i området eller normer som utesluter vissa barn.

Lekplatserna får en allt viktigare position i samhället, eftersom barns rörelsefrihet och möjlighet att på egen hand röra sig i närmiljön och staden har begränsats under de senaste årtiondena, av till exempel ökningen av biltrafik och avstånd mellan skolor, andra aktiviteter och hemmet. Men också eftersom barns behov av frihet ofta prioriteras ned i den fysiska planeringen och eftersom barns lekplatser många gånger byggs bort i samband med förtätning. Ett annat fenomen som påverkar är den fria etableringen av skolor, som gör att skolor kan lokaliseras i områden utan tillgång till vare sig skolgård eller närliggande grönområde [136, 114].

Lekplatserna får en allt viktigare position i samhället, eftersom barns rörelsefrihet och möjlighet att på egen hand röra sig i närmiljön och staden har begränsats under de senaste årtiondena.

Trygghet, social oro och kontroll

Ju mer jämlikt ett samhälle är, desto större blir sammanhållningen. Det ger i sin tur ett samhälle där invånarna känner sig trygga och trivs i sitt område och med samhällets utveckling, vilket minskar risken för social oro.

De här frågorna påverkar särskilt barns uppväxt och framtid. Förutom familjens och hemmets betydelse för barns uppväxt visar forskning att även bostadsområdets egenskaper, tryggheten och trivseln i området påverkar. Frågor om social kontroll och upplevelsen av bostadsområdet samt om uppväxten sker i ett resursstarkt eller resurssvagt område får därför betydelse för barns hela livskarriärer.

Segregation, ojämlikhet i livsvillkor och social oro hänger på så sätt ihop. Både här och nu och hur staden kommer fungera och utvecklas i framtiden.

Trygghet har i den här rapporten bland annat bäring på:

- artikel 3, 30 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna
- mål 16 i Agenda 2030.

Trygghet, social oro och kontroll beskrivs med hjälp av:

- upplevd trygghet i utomhusmiljön
- barn som trivs i sitt bostadsområde
- barn som upplever social kontroll i sitt bostadsområde.

7 av 10 barn i Angered trivs i sitt bostadsområde.

9 av 10 barn i Majorna-Linné trivs i sitt bostadsområde.

Ju **högre** föräldrarnas utbildningsnivå är, **desto högre** andel av barnen upplever att det finns social kontroll i deras bostadsområde.

Höginkomsttagare är **mer trygga** jämfört med låginkomsttagare.

Social balans eller social oro

Social balans kan beskrivas som en form av idealläge där invånarnas normer stämmer överens med samhällets utveckling och inriktning. Att sträva efter social hållbarhet innebär att arbeta för och förvalta social balans. Social oro kan definieras som ett tillstånd då den sociala obalansen tar sig uttryck i det offentliga rummet [210].

Livsvillkoren, och om dess fördelning är likvärdig, har en avgörande betydelse för graden av sammanhållning och hur den sociala balansen utvecklas i ett samhälle. För barn är således uppväxtvillkoren avgörande för hur livet kommer att utvecklas. De, tillsammans med de sociala banden under en människas liv, kan påverka livet i olika riktningar. Dessutom är det många vändpunkter, livshändelser och processer under livet som påverkar i endera riktningen. Ungdomsbrottsligheten kan till exempel ses som en följd av marginalisering och steg i en redan ogynnsam livskarriär. Unga som begår brott kommer i högre utsträckning från resurssvaga hemförhållanden. Resurssvagheten handlar till exempel om familjeförhållanden, ekonomi, sociala problem och hälsa. Dessutom har unga brottslingar oftare bristande skolgång, arbetslöshet och svaga band till samhället med sig. Forskning visar på att ekonomisk utsatthet och sociala problem i familjen under uppväxten ofta får långsiktiga konsekvenser, som risken för exkludering långt senare i livet. Olika riskfaktorer läggs ofta till varandra under livet. På så vis ackumuleras ojämlikheten i livsvillkor över livsrytmen och exkluderingsrisken stärks. Inom kriminologin betonas ofta resursperspektivet, vilket kan översättas till betydelsen av den sociala positionen eller den sociala statusens betydelse för livsvillkoren [211].

Läs mer om social position på sidan 36 och framåt.

Läs mer om resursperspektivet på sidan 35 och framåt.

Starka sociala band främjar en positiv utveckling

En studie vid Stockholms universitet undersökte över tid en stor grupp individer i Storstockholm, som i ungdomsåren på 60-talet registrerades för brott. Genom att titta på gemensamma nämnare i form av bakgrundsfaktorer kan trångboddhet, splittrade familjer och föräldrar i arbetaryrken ringas in som vanligast förekommande. Nämnda bakgrundsförhållanden är särskilt tydliga bland de som fortsatt med brottslighet även efter ungdomsåren. Pojkar med en fattig uppväxt var kraftigt överrepresenterade bland de som begick brott både som unga och vuxna. Pojkarnas etablering i samhället när de blivit vuxna tycks vara en framstående faktor för upphöra med brott. Det handlar om arbete, boende och familjebildning. Slutsatsen blir att situationen på bostadsmarknaden, ungdomsarbetslösheten och det faktum att ungas etableringsålder på arbetsmarknaden är relativt hög, hindrar en positiv utveckling eller försvårar för de som vill byta bana i livet. Eftersom de sociala banden en människa har till samhället är av betydelse behöver samhället anstränga sig än mer för att stärka dessa band [211]. Om banden försvagas minskar den sociala sammanhållningen i Göteborg.

Trygghet och trivsel

Även miljöer som gör att barn inte känner sig trygga, sedda eller hörda kan få negativa effekter på deras välbefinnande. Forskningen tyder på att det finns en interaktion mellan individuella egenskaper, områdesegenskaper och effekten på till exempel hälsan. Det finns också tecken på att viss ohälsa kan vägas upp av skyddande faktorer i den sociala miljön där barn växer upp [76].

Trygghet i närmiljön

När trygghet diskuteras delas den ofta in i två delar. En rör den faktiska tryggheten och en rör den upplevda. Den faktiska tryggheten hänger inte alltid ihop med den upplevda tryggheten. Ett exempel på detta är att män upplever sig mer trygga utomhus än kvinnor, även om fler män utsätts för brott utomhus.

Överlag tyder den nationella trenden på att allt fler känner sig otrygga i sin närmiljö. Fler kvinnor än män känner sig otrygga. Personer med funktionsnedsättning, ensamstående och de som bor i flerfamiljshus, är mer otrygga än andra grupper. Äldre känner sig mer otrygga än yngre. Mest otrygga känner sig lågutbildade, lägre tjänstemän och utrikes födda.

I Göteborg är höginkomsttagare mer trygga jämfört med låginkomsttagare (diagram 103). Över tid har skillnaderna mellan inkomstgrupperna varit relativt stabil. Samma bild framträder när tryggheten i stadens mest resurs-svaga och resursstarka mellanområden studeras (diagram 104), eftersom staden är socioekonomiskt segregerad. Det ger att i de områden i staden där en högre andel av befolkningen är höginkomsttagare, där är också tryggheten högre. Motsatsen ser vi i de mer resurssvaga områdena. I diagrammet visas detta genom att i Södra Västkusten och Stora Sigfridsplan är 80–85 procent av de vuxna i befolkningen trygga i sin utomhusmiljö. I Bergsjön, som är ett av stadens mest resurssvaga områden, är andelen 63 procent. Diagram 104 visar därmed upp en bild av stadens socioekonomiska segregation och hur den sammanfaller med den upplevda tryggheten.

När trenden över tid studeras, i diagram 105, genom att ta de mellanområden som för respektive mät punkt hade det högsta eller lägsta värdet ser vi att de ojämlika skillnaderna i upplevd trygghet har varit relativt konstanta över tid. Sedan 2010–2012 tycks dock skillnaderna marginellt ha minskat. Det framför allt som en följd av att tryggheten i de mer resursstarka mellanområdena tycks ha minskat något. Det behövs läggas till fler år i analysen innan vi kan uttala oss om en generell och tydlig trend. Men det verkar som om det finns en tendens synlig redan nu.

Trygghetsskapande inslag i stadsmiljön

Många människor upplever förflyttningar som otrygga, något som begränsar rörelsefriheten i stadsmiljöer. Detta gäller i synnerhet kvällar och nätter [212]. En befolkad stadsmiljö upplevs ofta som tryggare, genom att det finns välintegrerade och samlande platser och stråk skapas flöden av gående [188]. Även cyklister är trygghetsskapande inslag. Tydliga platser i det offentliga rummet inbjuder till användning och gör det lättare att orientera sig. Att stråk och parker är väl utformade och omhändertagna påverkar också hur trygga vi känner oss på platsen [188].

Många som åker kollektivt under dygnets mörka timmar känner sig otrygga, både vid promenaden till och från hållplatsen, på hållplatsen och i bussen eller på spårvagnen [201]. En tryggare kollektivtrafik kan handla om att bussen kommer enligt tidtabell, turtätheten är hög, byten fungerar som de ska och att resenären slipper vänta på ödsliga hållplatser [212]. Om möjligt bör hållplatser och gångstråk ha bebyggelse nära [201].

I de områden i staden där en högre andel av befolkningen är höginkomsttagare, där är också tryggheten högre.

De ojämlika skillnaderna i trygghet i utomhusmiljön är tydliga i Göteborg.

De som har en hög social status, mätt som inkomst, känner sig också i högre utsträckning trygga. Över tid har skillnaderna mellan inkomstgrupperna varit relativt stabil.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med den upplevda tryggheten. Det finns en marginell minskning i trygghet i de resursstarka områdena. I de resurssvaga områdena syns ingen tendens till förändring. Därmed syns en svag geografisk minskning av skillnaderna.

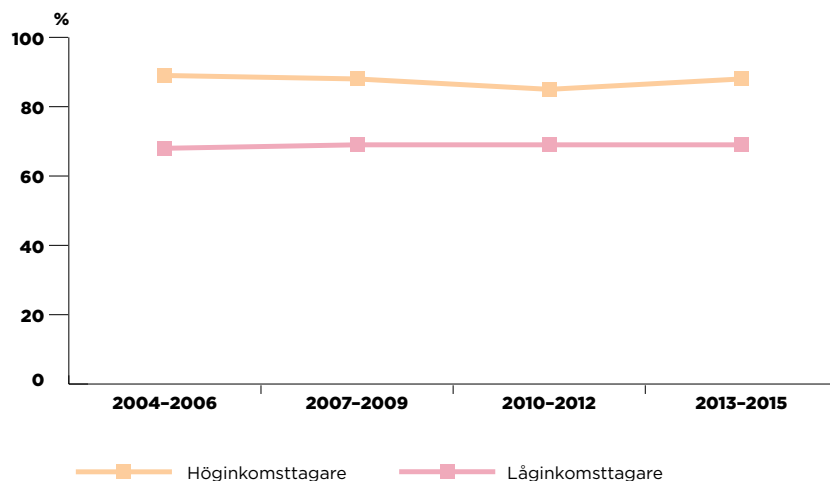

Diagram 103. Andel (%) vuxna (30-64 år) som upplever sig vara trygga i utomhusmiljön, uppdelat efter inkomstnivå (2004-2015) [78].

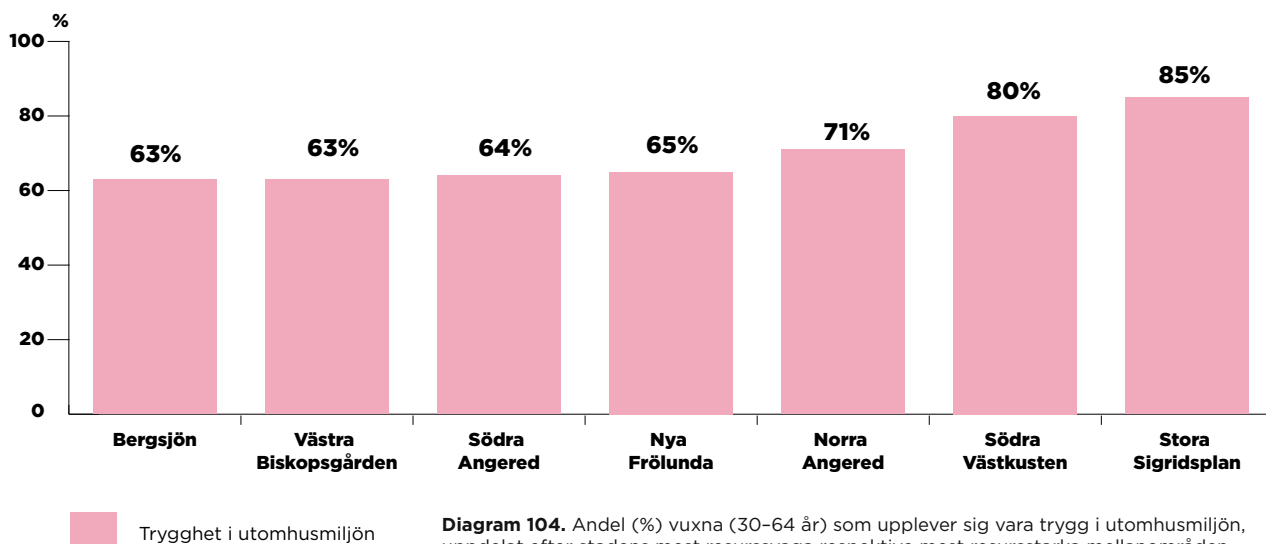

Diagram 104. Andel (%) vuxna (30-64 år) som upplever sig vara trygga i utomhusmiljön, uppdelat efter stadens mest resurssvaga respektive mest resursstarka mellanområden (2013-2015) [78]. Se bilaga 3, sidan 243 för information om alla mellanområden.

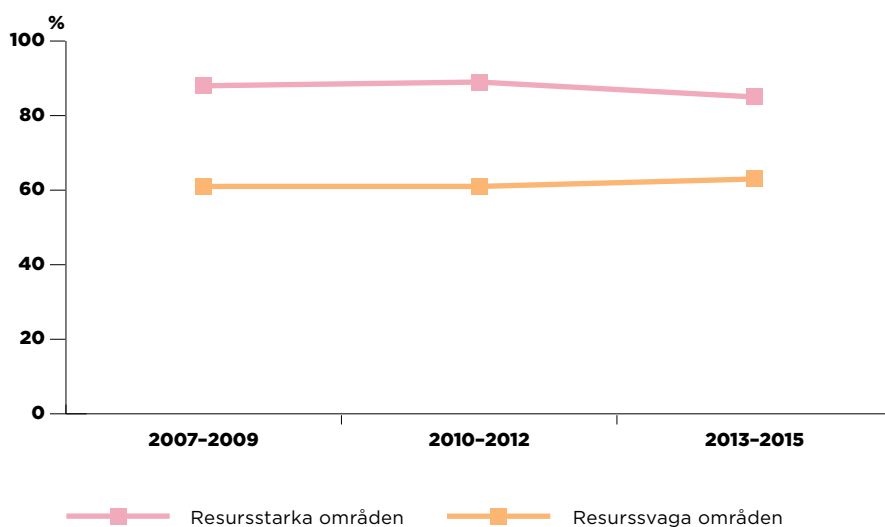

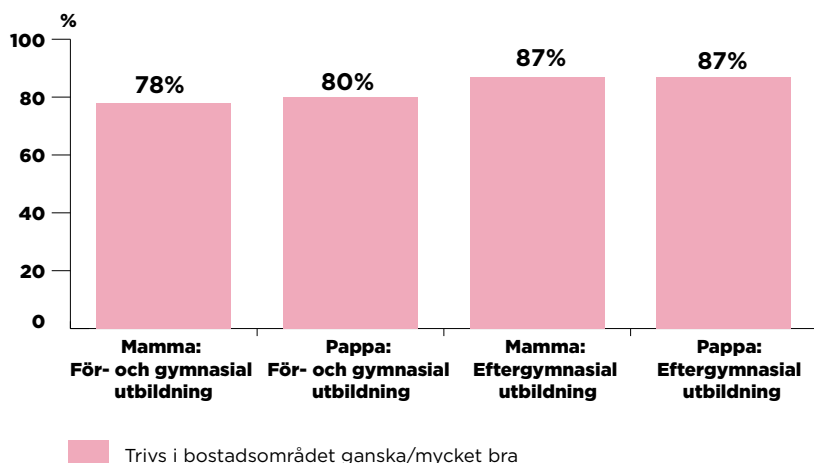
Diagram 105. Andel (%) vuxna (16-84 år) som upplever sig vara trygga i utomhusmiljön, uppdelat efter respektive tidsperiods högst eller lägst placerade mellanområde (2007-2015) [78].

Trivsel i bostadsområdet

När elever som går i årskurs 9 i Göteborg tillfrågas om trivseln i deras bostadsområden syns små skillnader mellan olika elevgrupper. Överlag trivs en tydlig majoritet av barnen i sitt bostadsområde. Det går knappt att se några skillnader mellan flickor (85 %) och pojkar (83 %). Skillnader blir det dock i diagram 106 eftersom 87 procent av barn till föräldrar med en lång utbildning trivs i sitt bostadsområde, mot 78–80 procent av barnen till föräldrar med kort utbildning. När de ekonomiska villkoren som barn växer upp under läggs till i analysen framgår alltså att det finns socioekonomiska skillnaderna mellan barn vad gäller trivsel i bostadsområdet.

I diagram 107 ser vi att en tydlig majoritet av barnen trivs i sitt bostadsområde, oavsett familjens ekonomiska situation. En något högre andel av barnen som trivs är också nöjda med den ekonomiska situationen i familjen. Av barn som inte trivs i sitt bostadsområde är det också en högre andel som inte är nöjd med familjens ekonomi. När blicken vänds mot stadsdelarna (diagram 108) växer skillnaderna till följd av att staden är socioekonomisk segregerad. I Angered trivs enbart 73 procent av barnen i sitt bostadsområde medan det i Majorna-Linné är hela 93 procent.

Fördelningen mellan stadsdelarna verkar stämma överens med övriga mått i den här rapporten. I stadsdelar med en sämre socioekonomisk status och fler resurssvaga mellanområden trivs barnen sämre med sitt bostadsområde. Eftersom uppväxtmiljön och närområdet kan kompensera för vissa ojämlika livsvillkor inom familjen skulle denna bild kunna tyda på att samhället behöver stärka närmiljön i vissa områden ytterligare.

De ojämlika skillnaderna i hur barn trivs i sina bostadsområden är tydliga i Göteborg.

De som har en hög social status, mätt som eftergymnasial utbildningsnivå hos föräldrarna eller familjens ekonomiska situation, trivs i högre utsträckning.

Stadens socioekonomiska segregation sammanfaller med trivseln i bostadsområdet. I stadsdelar med en lägre status och fler resurssvaga mellanområden trivs barnen sämre.

Diagram 106. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de trivs i sitt bostadsområde, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (2016) [111].

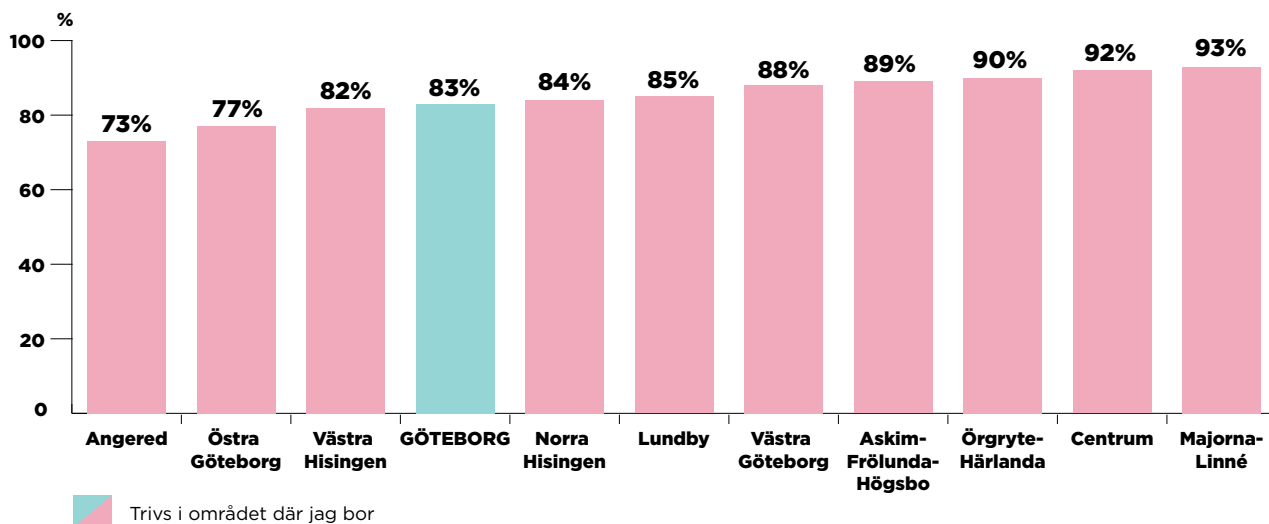

Diagram 107. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de trivs i sitt bostadsområde, uppdelat efter stadsdel (2016) [111].

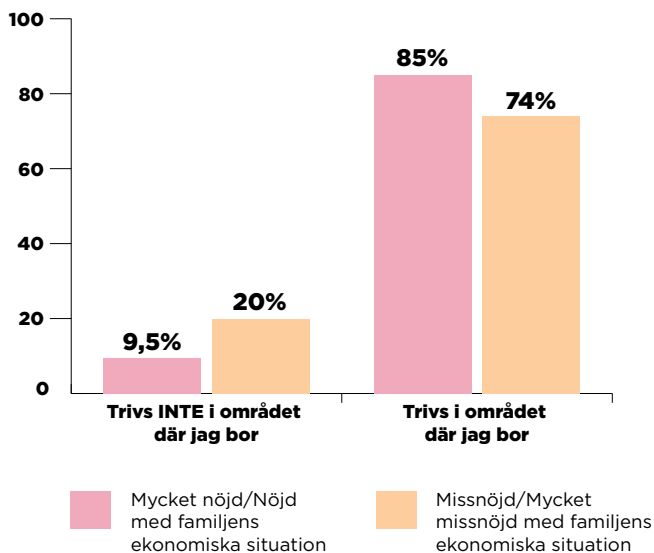

Diagram 108. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att de trivs och inte trivs i sitt bostadsområde, uppdelat efter barnens syn på familjens ekonomiska situation (2016) [111].

Forskning visar också att barn som växer upp i resurssvaga miljöer, men som ofta vistas i resursstarka miljöer som präglas av hög kollektiv styrka, sammanhållning och tillit, kan komma att påverkas positivt [76]. Det understryker vikten av främjande arenor och miljöer och visar att hela bostadsområden och grannskap kan påverka. Det visar också att frågor om socialt kapital, tillit och närmiljö interagerar. Miljöerna och arenorna kan antingen främja eller motverka en god och trygg uppväxt.

Bostadsområdets informella normer

Hur väl det fungerar i bostadsområdet, närområdet eller lokalsamhället har givetvis stor bäring på samhällets sammanhållning och likvärdiga fördelning av livsvillkor. Men det hänger delvis också ihop med vilka regler, normer och värderingar som där råder mellan grupper av människor. Det brukar sammanfattas som normsystem, av formella eller informella regler. De formella normerna uttrycks via lagar och regler, medan de informella upprätthålls med hjälp av personliga relationer mellan människor som känner varandra. Ofta socialiseras individen in i de rådande informella normerna och blir själv snart en del av att kontrollera att dessa upprätthålls.

Mer traditionella samhällen använder den informella kontrollen som en del av den lokala kulturen för att upprätthålla ordningen. Även religion har en sådan funktion. I starkt strukturerade samhällen är det mer den formella kontrollen som är i centrum genom sina lagar. Vilken form av social kontroll som används beror på samhällets komplexitet. När den informella sociala kontrollen brister ökar ofta kraven på en formell kontroll genom mer övervakning i ett samhälle. Den informella kontrollen kopplas ofta samman med nivån på det sociala kapitalet i ett samhälle, det vill säga tilliten människor emellan.

Låg social kontroll kan ge ökad brottslighet

Nivån på social kontroll har ett samband med möjligheten av att vara anonym och kunna handla utan konsekvenser som drabbar en själv. I mindre samhällen är anonymiteten låg, där finns en känsla av att alla känner alla. I städer är anonymiteten ofta hög och om ett brott sker mot de gemensamma normerna är det inte särskilt stor risk att bli påkommen eller identifierad. I det första ses ofta brottsligheten som låg och kontrollen mellan människor hög medan det motsatta kan gälla för större sociala sammanhang som städer. Där kan individer komma undan med brottsliga och antisociala handlingar. Det kan leda till att brottsligheten ökar och den allmänmänniska tilliten minskar. Låg social kontroll räknas därför av många forskare inom kriminologin som en faktor som ökar sannolikheten för brott.

Förenklat uttryckt har här konstaterats att lokalsamhällets rådande normsystem hänger samman med den lokala sociala kontrollen. Den sociala kontrollen hänger i sin tur ihop med socialt kapital och därmed också tillit.

Den grundläggande byggstenen i det här sammanhanget är därför tilliten. Lägre nivåer av tillit leder till lägre nivåer av informell social kontroll, medan högre nivåer av tillit leder till högre nivåer av informell social kontroll. Om det saknas ett tillitsfullt bemötande från de offentliga institutionerna och tilliten till andra invånare är låg, är risken stor att människor söker hjälp från andra sociala strukturer. Detta blir extra tydligt i sociala sammanhang likt de som råder i de särskilt utsatta mellanområdena, där känslor av underordning, utanförskap och känslan av att inte vara välkomna är centrala. Dessa känslor kan i förlängningen leda till att individen utvecklar en lägre grad av tilltro och känsla till sin egen förmåga och kapacitet [213].

Barns uppfattning av social kontroll i Göteborg

Med anledning av detta har vi valt att studera hur barn i Göteborg upplever den sociala kontrollen i sitt bostadsområde. Ett mått som kan säga något om områdets tillit, om sammanhållning i staden. Men också ett mått på den kontext barn växer upp i.

I diagram 109 ser vi att ju högre föräldrarnas utbildningsnivå är, desto högre andel av barnen upplever att det finns social kontroll i deras bostadsområde. Tidigare har vi tagit upp att det tycks finnas en koppling mellan hög tillit och hög socioekonomisk status och den bilden förstärks här. Det eftersom det här ovanför konstaterades att hög tillit leder till hög social kontroll.

I diagram 110 studeras skillnaderna i social kontroll i Göteborg fördelat på stadens stadsdelar. Det framgår då en relativt stor skillnad där lägst social kontroll finns enligt barnen i Majorna-Linné och högst i Västra Hisingen.

Läs mer om socialt kapital och tillit på sidan 28 och sidan 63.

Social kontroll, tillit och att vara delaktig och bekräftad i sitt område är viktiga pusselbitar i en sammanhållen stad. Både för vuxna och barn.

För att förstå det som kan tänkas ligga bakom detta behövs flera olika faktorer och förklaringar slås samman. Dels handlar det om karaktären på området och vilka lokala normer som där råder. Är det en dragning åt mer traditionell syn där till exempel religion och familjen fungerar som en kontrollerande instans? Eller är det så att området präglas av att människor överlag har få nära relationer till varandra, det vill säga känslan att alla känner alla är låg? Eller är den socioekonomiska positionen i området låg i förhållande till staden, plus en stor ojämlikhet i livsvillkor jämfört med andra göteborgare, vilket för med sig att tilliten är låg? Frågorna är många och komplexa, och statistik ger som bekant bara en nulägesbild och ingen förklaring till varför.

Vad vi däremot vet är att social kontroll, tillit och att inte vara anonym i sitt område utan att vara delaktig och bekräftad är viktiga pusselbitar i en sammanhållen stad. Såväl för barn som för vuxna. För barn blir frågan om social kontroll också viktig då områdets stödjande miljöer kan verka dämpande för brister som finns i hemmet.

Å andra sidan kan en hög social kontroll indikera att det har växt upp ett parallellt system, där den informella kontrollen och normerna har ersatt de formella. Det är i sin tur ett stort problem för en sammanhållen stad.

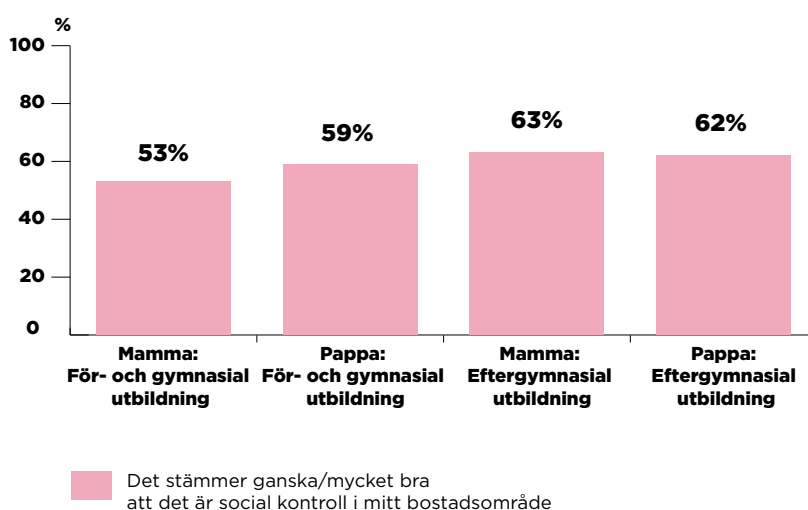

Diagram 109. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att det förekommer social kontroll, uppdelat efter föräldrarnas utbildningsnivå (2016) [111].

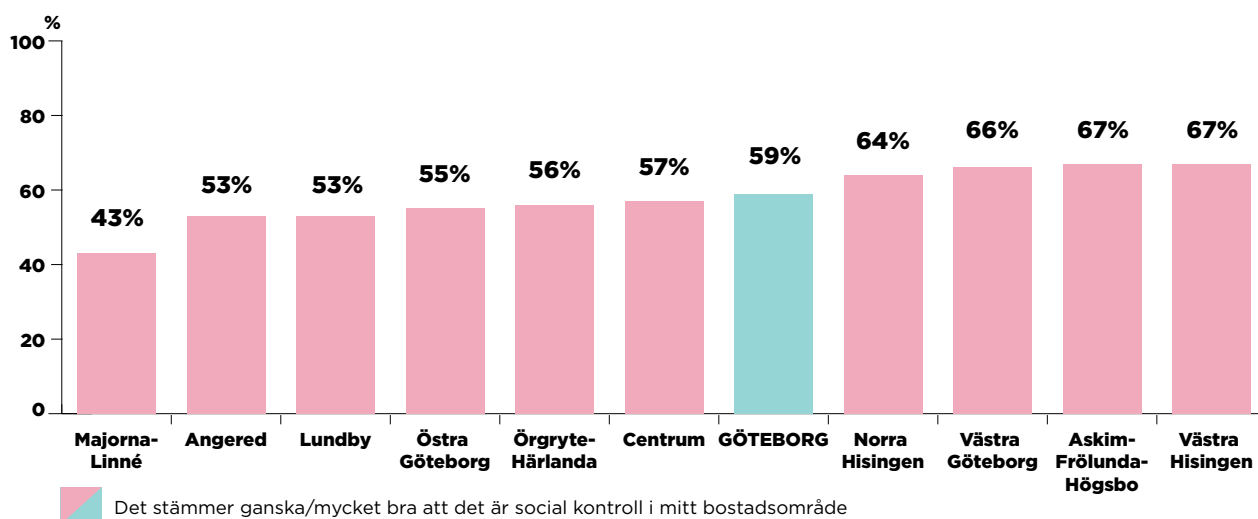

Diagram 110. Andel (%) barn i årskurs 9 som uppger att det förekommer social kontroll, uppdelat efter stadsdel (2016) [111].

Jämlikhetsarbetet i vardagen

– exempel på insatser och aktiviteter

Gemensam kraftsamling

Stadsutveckling är komplex med många aktörer och många målkonflikter. Men Göteborgs Stad kraftsamlar med gemensamma analyser, samverkar med andra aktörer och ökar delaktigheten hos medborgarna för att minska de ojämlika livsvillkoren. Det är inte enskilda insatser eller projekt som kan ge de stora effekterna, utan det är sannolikt uthållighet och en rad olika åtgärder av olika omfattning som behövs.

Stadsplanering med barnperspektiv

Barns livsmiljöer kan främja deras sociala, emotionella, mentala och motoriska utveckling och även stadens sammanhållning i stort. När staden planeras används verktyg för att hjälpa oss att förstå vilka konsekvenser byggnationen får för barn. Analyserna kallas barnkonsekvensanalyser och bidrar till att vi i stadsplaneringen kan utgå ifrån ett barnperspektiv och se till att barnens rättigheter tas till vara. Exempel på vad analyserna kan hjälpa oss med är att se hur stadsutvecklingen påverkar barns fysiska och mentala barriärer, barns förutsättningar att kunna röra sig fritt i sin närmiljö och barns närhet till lekplatser.

Stadsplanering för minskad boendesegregation och jämlik tillgång till service

Hur attraktiv och hållbar en stad är avgörs av hur människor faktiskt använder den. Sammanhållningen i staden kan stärkas av en jämlik tillgång till omhändertagna miljöer. Samspel, lek och fysisk aktivitet kan uppmuntras genom närmiljöns utformning. Stadens service och främjande arenor är i dag ojämlikt fördelade i staden. I vissa delar finns det en omfattande service och närhet till både grönområden, kollektivtrafik, vård och skola, medan den är bristande i andra områden. Genom god kvalitet på byggnader och närmiljöer i hela staden kan skillnader i vardagslivet utjämnas.

Göteborgs Stad arbetar med analyser, så kallade sociala konsekvensanalyser, redan när staden planeras. Genom analyserna kan vi prioritera utifrån en utjämning av skillnader. Stadens resurser i form av bland annat service, arbetsplatser och kultur kan på så vis göras mer jämlikt tillgängliga.

Del 4

Göteborg mobiliserar för att minska ojämlikhet

Göteborg kan inte bli en socialt hållbar stad som är jämlik och sammanhållen om våra rättigheter kränks. Staden behöver främja rättighetsarbetet, men det är också viktigt att människor kan nyttja sina rättigheter. Dessutom behöver vi arbeta på ett effektivt sätt när vi främjar en likvärdig fördelning av livsvillkor och försöker stärka människors besluts- och handlingsutrymme.

Även om rekommendationen är att fokus läggs på små barn och deras föräldrar, berörs självklart även andra åldersgrupper av ojämlikheten i samhället. Men eftersom grunden för goda livsvillkor och ett gott liv läggs redan i barndomen behövs ett livscykelperspektiv i jämlikhetsarbetet. Talesättet små barn, små bekymmer, stora barn, stora bekymmer kan sammanfatta grunden till ett effektivt jämlikhetsarbete.

Åren upp till åtta brukar räknas som de absolut viktigaste i en människas liv. Barns tidiga utveckling är alltså ett viktigt investeringsområde. Små förebyggande insatser tidigt i ett barns liv kan ge stor effekt. Det är då grunden för hela det kommande livet läggs. Det är också under denna tid som vi har de bästa möjligheterna att kompensera för brister, stärka positiva faktorer och minska betydelsen av de negativa. Helt enkelt skapa förutsättningar för en mer likvärdig uppväxt och på så sätt också skapa förutsättningar för mindre ojämlika skillnader längre fram. Sådana prioriteringar är dels samhällsekonomiskt lönsamma, med vinster som mångfaldigt överstiger den ursprungliga insatsen, och dels en investering i den enskildes liv, eftersom de skapar förutsättningar att leva ett liv man själv värdesätter. Ett sådant här angreppssätt kan bli ett sätt att spara på stadens framtida resurser, både humana och ekonomiska.

I en stad där de ojämlika skillnaderna i livsvillkor är små är både människor och ekonomin mer välmående. Det innebär också att samhället bättre kan hushålla med sina gemensamma resurser. Logiken är nämligen klar utifrån en ekonomisk synvinkel. Vi kan investera tidigt för att minska ojämlika skillnader och förhindra klyftor, eller vi kan betala för att minska dem senare, då de är svårare och dyrare att åtgärda. I vilket fall kommer vi att betala.

Så om vi arbetar för en mer jämlik och sammanhållen stad kan vi göra annat för pengarna än att hantera de negativa effekterna av stora klyftor. Vi kan använda dem till skattelättnader. Eller för att återinvestera i skola, vård och omsorg. Oavsett strategi blir vi alla berörda av ett mer effektivt, välmående och lönsamt samhälle.

Det betyder att alla vinner på en mer jämlik stad.

Därför ligger tyngden i Göteborgs jämlikhetsarbete på tidiga insatser i barns liv, innan problemen har blivit för stora. Vi vill också anpassa och rikta våra generella och breda insatser så att de särskilt når dem med störst behov.

Göteborgs Stad satsar långsiktigt och uthålligt på att skapa en mer jämlik stad. Vi ska minska skillnader i livsvillkor för ökad sammanhållning, tillit och delaktighet samt för en bättre fördelad hälsa bland göteborgarna.

Ytterst handlar åtgärder för en mer jämlik och sammanhållen stad om mer likvärdiga livsvillkor och möjligheter för människor i olika sociala positioner. För att nå dit bör vi stärka människors handlingsförmåga, göra mer av de samhällsinsatser som fungerar men även göra bättre och annorlunda så att samhällets olika institutioner verkligen blir en resurs för människor.

Ett effektivt arbete handlar också om att vi måste arbeta i och för hela staden. Det handlar inte om enskilda områden eller vissa grupper, utan om HELA staden och om ALLA göteborgare. Det ställer krav på att många olika aktörer, såväl offentliga som privata och frivilliga, deltar. Inte minst är det viktigt att göteborgaren bjuds in, lyssnas på och på olika vis görs delaktig i arbetet.

Den här delen av rapporten ger en översiktlig bild av hur ett effektivt arbete kan se ut.

Den här delen av rapporten innehåller följande avsnitt:

Mänskliga rättigheter i praktiken.....	214
Hela livsförloppet är betydelsefullt.....	216
Tidiga insatser mest lönsamma.....	216
Tre strategier för att minska ojämlikhet.....	218
Anpassa och dosera för att bli mer jämlika.....	221

Så minskar vi de ojämlika skillnaderna

Det kan upplevas som att den här rapporten presenterar en dyster bild av staden genom att peka på de stora klyftorna mellan göteborgare och områden i staden. Det positiva är dock att det finns effektiva verktyg, en god kunskapsgrund att stå på och ett brett engagemang i staden för frågor som rör jämlikhet och sammanhållning. De ojämlika skillnaderna är påverkbara, vilket gör att situationen i Göteborg kan förändras till det bättre. Det kräver att vi arbetar långsiktigt och tillsammans för **ALLA göteborgare och för HELA Göteborg**. Ett jämlikt och sammanhållet Göteborg blir ett test i tålamod och ihärdighet.

Det är viktigt att ha ett normkritiskt perspektiv på både analys, planering, genomförande och i uppföljning av arbetet med ett Jämlikt Göteborg.

Mänskliga rättigheter i praktiken

Arbetet med mänskliga rättigheter i Sverige behöver konkretiseras och systematiseras för att genomsyra våra offentliga verksamheter. Göteborg kan inte bli en socialt hållbar stad som är jämlik och sammanhållen om våra rättigheter kränks.

Normkritik och intersektionalitet

Att tillhöra en norm, det vill säga att tillhöra något som anses vanligt och inte brukar ifrågasättas, innebär fördelar. Ofta blir fördelarna synliga först om någon bryter mot normen. En vit heterosexuell man utan funktionsnedsättning har till exempel lättare att göra sin röst hörd än en homosexuell kvinna med icke-svensk bakgrund. Ju färre normer en person passar in i, desto mer begränsat blir dennes handlingsutrymme.

Det är viktigt att ha ett normkritiskt perspektiv på både analys av jämlikhet och i genomförande av ett Jämlikt Göteborg. Normkritiken är framför allt knuten till diskrimineringslagens sju diskrimineringsgrunder.

Normer, som kan påverka personers möjligheter att leva som de önskar, bör tydliggöras och ifrågasättas. Med ett normkritiskt perspektiv synliggörs hur normer bidrar till att människor diskrimineras, trakasseras, känner sig osedda och upplever utanförskap. Dessutom skapar normkritik förståelse kring hur ojämlikhet och diskriminering fungerar och kan förebygga dem.

Olika normer hänger ihop med varandra. Det räcker inte bara att titta på hur villkoren ser ut för en viss grupp, eftersom människors situation skiljer sig åt även inom en grupp. Det är till exempel skillnad på vilka föreställningar det finns om en vit man som kan gå och om en vit man som är rullstolsburen. Normkritik handlar därför också om hur olika normer samverkar. När samverkan mellan olika normer studeras eller granskas kallas det för ett intersektionellt perspektiv.

I ett normkritiskt arbete är det viktigt att titta på och diskutera de normer och strukturer som finns inom den egna verksamheten. Väger vissa människors ord tyngre än andras? Vem eller vilka sätter reglerna för vad som gäller? Vad anses vara rätt och fel, normalt och onormalt? Är det så att människor blir kränkta och/eller särbehandlade i den verksamhet man själv verkar

inom? Det handlar om att bli medveten om att de som bryter mot normer kan uppleva att de ställs till svars i vissa frågor, behöver försvara sin trosuppfattning eller sina livsval, eller oroa sig för att andra ska reagera negativt på dem. Det kan också handla om att vara medveten och kritiskt granska om alla kan ta sig fram på offentliga platser, med kollektivtrafiken, eller om alla förstår offentlig information.

Ett intersektionellt perspektiv behöver ingå i planering av arbete, vid uppföljning och utvärdering, samt i analyser, och att tänka in flera perspektiv samtidigt. För att kunna få en helhetsbild måste höga krav ställas på de uppgifter som samlas in.

Staden behöver främja rättighetsarbetet, men det är också viktigt att människor kan nyttja sina rättigheter. Annars blir det svårt för Göteborg att bli en Jämlik och socialt hållbar stad.

Även om de ojämlika skillnaderna i livsvillkor mellan olika grupper till stor del drivs av samma mekanismer eller bestämningsfaktorer kan åtgärderna och utformningen på arbetet behöva anpassas och doseras olika. [18].

**Ett effektivt
arbete handlar om
att arbeta i och för
HELA staden och om
ALLA göteborgare.**

Ett effektivt jämlikhetsarbete ställer nya krav

I ett effektivt arbete utgör välfärdssystemets olika institutioner, verksamheter och trygghetssystem centrala verktyg och arenor. Det är därför viktigt att se till innehållet i det som välfärdssystemen ska leverera, men även deras kvalitet, tillgänglighet och bemötande. De samhälleliga strukturerna eller institutionerna kan antingen stödja eller försvåra människors möjlighet att uppnå en god hälsa, livskvalitet och hög tillit. Till exempel spelar skolsystem, boende- och arbetsförhållanden, arbetsmarknad, sjukvårdssystemets utformning, socialförsäkringssystem, tillgång till sociala nätverk och kulturutnyttjande avgörande roller. Samhällets resurser och tjänster samt deras kvalitet fördelas ofta ojämnt i en befolkning och det är en del av förklaringen till varför det finns systematiska ojämlika skillnader mellan delar av samhället och grupper i befolkningen.

För att lyckas i arbetet med att minska ojämlika skillnader i livsvillkor måste också olika nivåer, aktörer och arenor i Göteborgssamhället samarbeta. Arbetet kräver tvärsektoriell och tvärprofessionell samverkan, vilket ställer krav på organisationers styr- och ledningsarbete samt hur mandat och beslutsrätt fördelas. Inte minst är långsiktighet centralt för att arbetet med ökad jämlikhet ska få effekt. Här avses långsiktighet ur såväl ett ekonomiskt perspektiv som att styrformerna för verksamheterna främjar arbetet. Detta ställer krav på en mängd olika strukturella förutsättningar.

Ett effektivt arbete handlar inte om enskilda områden eller vissa grupper, utan om **hela** staden och **alla** göteborgare. Det ställer krav på att många olika aktörer, såväl offentliga som privata och frivilliga krafter. Inte minst är det viktigt att göteborgaren bjuds in, lyssnas på och på olika vis görs delaktiga i arbetet. Det innebär också att vi behöver vända på strukturer och maktförhållanden. Staden behöver bli mer lyhörd och öppen när andra aktörer eller grupper i befolkningen bjuder in staden i ett arbete för att öka jämlikheten och sammanhållningen.

Det krävs slutligen en kombination av strukturella insatser och att individens egna resurser och förmågor frigörs. Samhället kan inte ensamt skapa en jämlik och sammanhållen stad. Men samtidigt har samhället ett lagstyrt uppdrag att agera.

Hela livsförloppet är betydelsefullt

För att minska den påverkbara ojämlikheten i livsvillkor rekommenderas ofta fokus på små barn och deras föräldrar, eller på vuxna i allmänhet. Men självklart berörs även andra åldersgrupper av ojämlikheten i samhället. Livscykelperspektivet är viktigt, eftersom grunden för goda livsvillkor, ett gott liv, god hälsa och hög tillit, läggs redan i barndomen. (O)jämlikheten som grundläggs i barndomen tenderar sedan att följa med i resten av livet.

Med ett livscykelperspektiv kan man, genom att studera livsvillkoren hos dagens arbetsföra del av befolkningen, dra slutsatser om hur äldres hälsa och liv kommer se ut i framtiden. På samma sätt kan hälsan och uppväxtvillkoren hos dagens barn och unga indikera hur hälsan blir för nästa generation arbetskraft och föräldrar. Om det är en hälsosam åldersgrupp med god generell socioekonomisk status och små ojämlika skillnader, är sannolikheten stor att gruppen i kommande livsfaser kännetecknas av mer jämlik hälsa och högre tillit människor emellan och till samhället i stort.

Att insatser för att minska den påverkbara skillnaden i livsvillkor främst bör riktas mot barn betyder naturligtvis inte att andra åldersgrupper ska lämnas därhän.

Alla delar av livet påverkas av ojämlikhet. Forskningen är dock tydlig med att mest fokus bör läggas på små barn och deras föräldrar.

Tidiga insatser mest lönsamma

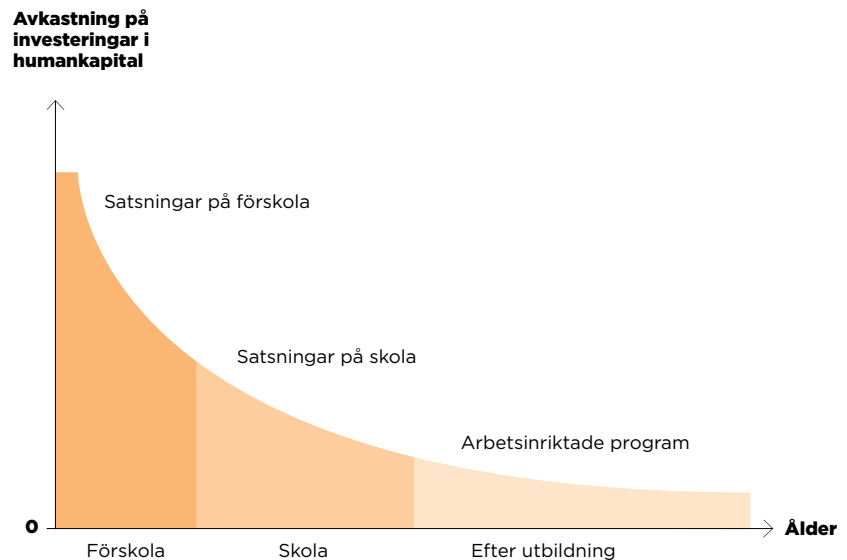
Forskningsresultat pekar tydligt på att ”ju tidigare i orsakskedjan en insats kan sättas in, desto fler människor kan omfattas och desto större blir effekten” [214, s. 22]. Ett litet problem som drabbar många kan också behöva prioriteras framför stora problem som drabbar få i befolkningen. Det är alltså mest effektivt att arbeta med tidiga insatser och med små problem som drabbar många om samhället ska bli mer jämlikt.

Tidiga insatser är viktiga eftersom en sämre uppväxt och små riskfaktorer i barndomen tenderar att växa sig starkare under livet – de negativa effekterna samlas på hög och leder till högre risk för sämre livsvillkor ju äldre man blir. Tidiga insatser kan förstärka de positiva effekterna och mycket kan vinnas på lång sikt. Om inget görs eller om de negativa effekterna snarare förstärks under livet kan resultatet bli stora ojämlika skillnader i livsvillkor, och därmed även påverka hälsa [15] och tillit negativt.

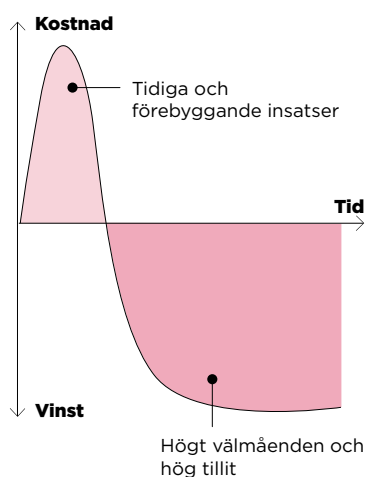
Barns tidiga utveckling är alltså ett viktigt investeringsområde. Små förebyggande insatser tidigt i ett barns liv kan ge stor effekt. Dels blir de samhällsekonomiskt lönsamma, med vinster som mångfaldigt överstiger den ursprungliga insatsen [45]. Dels blir det en investering i den enskildes liv, eftersom de skapar förutsättningar att leva ett liv man själv värdesätter.

Oavsett lönsamhet och kostnadseffektivitet är det viktigt att erbjuda och skapa goda uppväxtvillkor för alla barn – just för att de är barn. Insatser till äldre barn och ungdomar kan, till exempel, göra att de klarar ett kommande föräldraskap bättre och ett negativt socialt arv kan brytas (se sidan 77).

Eftersom tidiga insatser ger effekter under hela livet menar forskare att välfärdssamhällets investeringar bör prioriteras enligt figur 12. Amerikanska forskare visar att ackumuleringsprocessen kan påverkas när positiva faktorer främjas och negativa faktorer förebyggs tidigt i livet. En sådan prioritering av insatserna skulle alltså kunna förbättra effekten på barns utveckling, höja produktionsförmågan i samhället och slutligen vara samhällsekonomiskt lönsamt [45].

Figur 12. Beräkning av avkastningen på investering i humankapital för barn från resursfatta förhållanden i ett livscykelperspektiv. Optimal investeringsfördelning för att uppnå stor samhällseffekt och vinster för enskilda individer. Hämtat från *Malmökommissionen* [6] som har återgivit modellen från artikeln *Interpreting the evidence on life cycle skills formation* [215].

Figur 13. Investeringsperspektivet med sin investeringspuckel.

Ett sådant här angreppssätt kan bli ett sätt att spara på stadens framtida resurser, både humana och ekonomiska. Ett sådant arbete innebär dock en viss investeringspuckel (se figur 13) innan de mer långsiktiga vinsterna i till exempel förbättrad folkhälsa, högre tillit, fullföljda studier och bättre skolresultat, mer trygghet och mindre social oro blir synliga. Därför diskuteras tidiga insatser innan problem har uppstått allt mer som investeringar istället för kostnader. Fler och fler aktörer sätter hälsa, tillit och välfärd i centrum istället för tillväxt i ekonomin, speciellt eftersom tillväxt är beroende av dessa faktorer.

För att knyta an till tidigare avsnitt om hållbarhet bör därför sociala aspekter ses som målet för arbetet medan de miljömässiga som ram och förutsättningar. De ekonomiska aspekterna kan då bli verktyg för att nå hållbar samhällsutveckling.

Förskolan som exempel på en samhällsekonomiskt lönsam insats

Ofta hamnar skolan i fokus när det gäller barns lärande och uppväxt. Dagens forskning lyfter dock allt mer fram förskolans roll och betydelse. Det har till exempel visat sig att extra anslag till skolan för att minska skillnader i barnens skolprestationer blir ännu mer effektiva om de föregåtts av investeringar i en bra start i livet. En sådan start kan bestå av en effektiv barnomsorg och förskola med hög kvalitet, som har som mål att förbereda barnen för skolan [15]. Självklart handlar det också om insatser inom öppen förskola, barnhälsovård, mödrahälsovård och så vidare.

Tidiga insatser i förskolan är dessutom lönsamma ur ett samhällsekonomiskt perspektiv [6]. Beräkningar visar att ett samhälles investeringar i förskolan kan ge upp till sju gånger pengarna tillbaka [131]. Till exempel har ett särskilt erbjudande om förskola till barn i vissa riskzoner visat sig ge minskad kriminalitet och droganvändning samt ökad anställningsbarhet och social anpassning till samhället. Barn som gått i förskola har även färre beteendeproblem än andra barn, och detta består genom den fortsatta skolgången [131]. Att erbjuda stadens barn en hälsofrämjande och likvärdig förskola med hög kvalitet är därför sannolikt ett effektivt sätt att öka jämlikheten.

Tre strategier för att minska ojämlikhet

Det finns olika vägar att gå för att minska ojämlika skillnader i livsvillkor och därigenom också hälsa och tillit i en befolkning. Forskningslitteraturen pekar ut tre olika strategier (se figur 14) som mest effektiva. Inget av de tre arbetssätten kan ensamt minska ojämlika skillnader i livsvillkor, utan en kombination av insatser behövs, där tyngdpunkten är på generella strategier, som vänder sig till alla. Dessa ska sedan vid behov kompletteras av, eller växlas över till, strategier som handlar om att förebygga att problem som ändå har uppstått inte ska förvärras. Nedan följer en mer detaljerad beskrivning av strategierna.

Att vända sig till alla – universella insatser

Universella insatser kallas ibland för generella insatser och omfattar insatser som är allmänna och riktar sig till hela befolkningen (se figur 14). Hänsyn tas inte till skillnader mellan hög- och lågriskgrupper, utan syftar till att främja alla individer oavsett graden av risk. Huvudfokus ligger på att främja det positiva och öka förutsättningarna för god hälsoutveckling, öka tilliten och stärka det sociala kapitalet, snarare än att fokusera på riskerna [216]. Exempel på breda samhälleliga generella insatser är barnbidrag, kulturskola, förskola, föräldrastöd, med mera. De är alla insatser som sätts in innan ett problem har uppstått.

Ur ett ekonomiskt perspektiv är de universella insatserna ofta mindre kostnadskrävande än till exempel de selektiva (se nedan). Genom de universella insatserna satsas dock ekonomiska medel även på de som kanske aldrig hade fått framtida problem. Forskningslitteraturen menar ändå att de universella insatserna är mer kostnadseffektiva, eftersom ju tidigare insatser sätts in, desto större är sannolikheten att problem inte uppstår eller inte blir så stora som annars hade kunnat bli fallet. Det är också billigare att främja en positiv utveckling än att hantera redan uppkomna problem.

Att anpassa och dosera efter behov - proportionell universalism

Dagens kunskapssammanställningar hävdar att universella insatser med fördel kan utformas så att de särskilt anpassas och lockar de som är i störst behov av dem. Det betyder att åtgärderna ska vara universella, men kunna anpassas och ges i större doser till personer eller i områden som har större behov. Detta kallas för proportionell universalism [21] och ses som en utveckling av universella insatser. Ibland talas det även om att detta kan vara den nya och mer moderna välfärdsstatens mest grundläggande och nödvändiga arbetssätt.

Ett exempel på detta är föräldrastöd, en universell insats som är till för alla föräldrar, men där särskilda föräldrastödsinsatser kan erbjudas till exempel på dagtid. På detta sätt görs insatsen mer lättillgänglig för de som är daglediga, en grupp som kan vara i behov av extra stöd. En generell insats kan också anpassas och doseras för att möta diskriminerade grupper och därigenom förbättra livsvillkoren, hälsan och tilliten specifikt för dem. Ojämlika skillnader mellan grupper kan alltså minskas genom att hälsan i de mest utsatta grupperna förbättras snabbare än i övriga grupper.

Ett annat exempel kan vara när en ny reform ska implementeras. Om hela reformen genomförs på en och samma gång kan kostnaden bli för stor eller arbetet för omfattande för att mäktas med. Att istället börja i liten skala, i ett geografiskt område som anses ha högt behov, vore ett exempel på proportionell universalism. Efter en lyckad implementering fortsätter arbetet i andra områden som inte är lika utsatta. Samma exempel går att använda på olika målgrupper, till exempel barn till ensamstående mammor. I praktiken skulle detta kunna betyda att de mest resurssvaga/utsatta områdena i Göteborg får extra doser av det som erbjuds alla göteborgare, eller att vi börjar med implementeringen i de här områdena.

Det här arbetssättet ökar förutsättningarna för att universella insatser – som inte pekar ut eller stigmatiserar – i större utsträckning når de grupper i samhället som är särskilt utsatta (se sidan 37–38). Förutom de diskrimineringsgrundande grupperna omnämns i forskningslitteraturen följande grupper som särskilt utsatta för ojämlikhet i livsvillkor:

- Personer med långvarigt försörjningsstöd
- Personer som är långtidssjukskrivna
- Personer som är födda utomlands eller med utländsk bakgrund
- Ensamstående föräldrar med barn, särskilt ensamstående kvinnor med barn
- Föräldrar med kort utbildning
- Föräldrar med utländsk bakgrund
- Barn som kommit till Sverige efter skolstartsåldern

När vi doserar vårt arbete behöver vi tänka in hur dosen ska kunna vara större och mer anpassad till dessa grupper.

Att vända sig till några – selektiva insatser

Selektiva insatser, som ibland också kallas för riktade insatser, vänder sig till grupper i en befolkning eller population som exponeras för en eller flera riskfaktorer (se figur 14). Insatserna handlar om att förhindra en negativ utveckling så att problem inte uppstår. Syftet är att förändra risk- och skyddsfaktorer och problembeteenden [216].

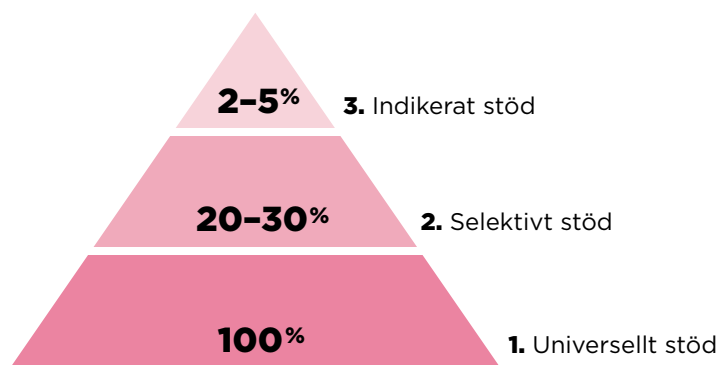
Forskningen pekar på att 20–30 procent av befolkningen behöver den här formen av insatser [217].

Definitionen av dessa insatser är att de sätts in för att förbättra livsvillkoren och därmed också hälsan och tilliten hos de svagaste grupperna i samhället. Det ska ske genom att utveckla sociala förhållanden och livschanser samt genom att förbättra hälsobeteenden och stärka de sociala banden i samhället.

Att vända sig till få – indikerade insatser

Indikerade insatser riktas till individer i riskzon som har en allvarlig och identifierad problematik (se figur 14). De individer som är målgrupp för dessa insatser har ofta redan kontakt med till exempel socialtjänsten eller rättsväsendet [216]. Indikerade insatser är viktiga för de individer som har behov av dem och de kan också ses som förebyggande för fördjupning eller spridning av problematiken.

Forskningen pekar på att runt 2–5 procent av befolkningen behöver av den här formen av insatser [217].

Figur 14. Illustration över de tre strategierna för att uppnå mer jämlika livsvillkor och därigenom även bättre hälsa och högre tillit i samhället.

De universella insatserna ska vända sig till alla (100 %), de selektiva behövs omkring 20–30 procent av befolkningen. Den sista strategin med de indikerade insatser vänder sig främst till de 2–5 procent av befolkningen som har en allvarlig problematik [217].

Anpassa och dosera för att bli mer jämlika

För att arbeta i enlighet med det som har nämnts här ovanför behöver staden anpassa och dosera sitt arbete. Här följer några förslag för ett sådant arbete.

Prioritera bland grupper av göteborgare

Vissa grupper i samhället är särskilt drabbade och utsatta för vår tids välfärdsproblem. Problem som i mångt och mycket uppkommer ur ojämlika skillnader i livsvillkor. Det gör att individer har olika mycket handlingsutrymme och möjlighet att påverka sina egna liv. Grupper som är särskilt utsatta för dagens välfärdsproblematik är till exempel utrikes födda, lågutbildade, ungdomar, långtidsarbetslösa och ensamstående föräldrar. De har ökade risker för att drabbas av multipla välfärdsproblem. Det betyder att problemen tenderar att koncentreras kring ungefär samma grupper i befolkningen samt till ett fåtal individer. Det är också så att vissa av problemen kan upplevas tyngre beroende på vilka andra problem personen har. Ekonomiska problem kan till exempel vara mer kännbara när de kombineras med ohälsa än när de sammanfaller med trångboddhet, särskilt om personen i det senare fallet klarar att arbeta och ta sig ur en svår situation [55].

De grupper som är återkommande i litteraturen som särskilt utsatta för ojämlikheten i livsvillkor är exempelvis de som tas upp i tabell 6. Tabellen beskriver den sociala positionen och det är främst de som har en låg social position som ska prioriteras i staden när ojämlikheten i livsvillkor ska minska. Det genom att universella eller generella insatser särskilt anpassas och ges i högre doser till de som har sämre livsvillkor.

Det betyder att när staden ska arbeta effektivt för att minska de orättvisa skillnaderna mellan göteborgare är det främst de här grupperna som på olika vis bör prioriteras.

Grupper med olika social position		
Socioekonomiska grupper	Särskilt utsatta grupper	Diskriminerade grupper
Breda samhällsgrupper utifrån hög eller låg socioekonomisk status: • Utbildning • Inkomst • Yrkesposition	Grupper som kan kännetecknas av att befinna sig i en särskilt utsatt, sårbar eller marginaliserad situation: • Långvarigt försörjningsstöd • Långtidssjukskrivna • Födda utomlands eller med utländsk bakgrund • Ensamstående föräldrar med barn, särskilt ensamstående kvinnor med barn • Föräldrar med: – kort utbildning – utländsk bakgrund • Barn som kommit till Sverige efter skolstart	Grupper som befinner sig i minoritetspositioner som i större utsträckning än majoritetsbefolkningen utsätts för olika stressfaktorer som diskriminering och negativt bemötande. Det sammanfattas i våra diskrimineringsgrunder: • Funktionalitet • Kön • Ålder • Sexuell läggning • Könsoverskrivande identitet eller könsuttryck • Etnicitet • Religion
Ju högre social position, det vill säga hög socioekonomisk status, mindre social utsatthet och diskriminering, desto bättre är livsvillkoren och därigenom också hälsan. ←—————→ Ju lägre social position, det vill säga låg socioekonomisk status, högre social utsatthet och diskriminering, desto sämre är livsvillkoren och därigenom också hälsan.		

Tabell 6. Socioekonomisk status, social utsatthet och diskriminering bildar tillsammans den sociala positionen. Det är grupper med en låg social position som ska prioriteras i ett arbete som syftar till att minska ojämlikhet i livsvillkor.

Prioritera bland Göteborgs områden

I tabell 7 framgår vilka mellanområden som skulle kunna prioriteras inom respektive stadsdel och vilka mellanområden som skulle kunna prioriteras i staden. Samtidigt ska det tydligt understrykas att åtgärder för att minska skillnader i livsvillkor inte nödvändigtvis ska sättas in i de mer resurssvaga områdena utan kanske ska ske på helt andra områden i staden. Ett exempel på detta kan vara frågan om att minska bostadssegregationen. Det skulle bland annat kunna ske genom att fler hyreslägenheter med låga hyror tas fram i de stadsdelar som i dag har låg andel hyresrätter och på så sätt skapa en bättre blandning av upplåtelseformer. Att bygga bort bostadssegregationen behöver alltså inte handla om åtgärder i de mer utsatta områdena utan att bygga samman staden som helhet. En annan åtgärd, bland många, skulle kunna vara att i de områden i staden där eventuellt köpstarka kunder finns, sätta in åtgärder för att minska tillgången och efterfrågan på plats.

Tabellen kan utifrån detta utgöra ett stöd när prioriteringar ska göras för att minska skillnader i livsvillkor, genom att då prioritera det område som har sämre förutsättningar. Det kan ses som ett sätt att arbeta enligt det teoretiska begreppet proportionell universalism, det vill säga anpassa och dosera insatserna efter behov. Men viktigast är att fokusera på de målgrupper som är mest utsatta och därmed kan tänkas vara i störst behov oavsett var de bor i staden. De ojämlika skillnaderna i livsvillkor är ju inte främst en geografisk fråga utan en fråga om socioekonomiska skillnader mellan grupper av göteborgare. Villkoren är inte likvärdiga.

Rättvist fördelat efter behov

Jämlikhet är inte samma sak som lika fördelat till alla. Jämlikhet är rättvist fördelat utefter behov. För att arbeta effektivt, enligt vad forskningen framhåller, ska vi fortsätta med universella insatser, vilket är grunden i en välfärdsstat och något hela stadens välfärd vilar på. Men för att möta dagens behov och den moderna välfärdsstat behöver vi anpassa och dosera våra insatser efter behov.

Detta handlar vidare inte om enskilda områden utan om **en hel stad**. Det betyder att framgången ligger i hela stadens förmåga att arbeta tillsammans för att lyckas vända en negativ utveckling, med fokus på att skapa likvärdighet och sammanhållning.

Jämlikhet är inte samma sak som lika fördelat till alla. Jämlikhet är rättvist fördelat utefter behov.

Framgången ligger i hela stadens förmåga att arbeta tillsammans för att lyckas vända en negativ utveckling, med fokus på att skapa likvärdiga livsvillkor och för att staden ska bli mer jämlik och sammanhållen.

Stadsdelar	Mellanområden	Mellanområde att prioritera inom stadsdel	Mellanområden att prioritera i staden	Primärområden att prioritera inom stadsdel och i staden	Polisens utpekade (bostads-) områden
Angered	Östra Angered	Södra Angered			Hammarkullen, Hjällbo
	Norra Angered		3) Norra Angered	Lövgärdet, Gårdstensberget	
	Centrala Angered			Rannebergen, Angereds Centrum	
	Södra Angered		2) Södra Angered	Hammarkullen, Hjällbo, Eriksbo	
Östra Göteborg	Bergsjön	Bergsjön	1) Bergsjön	Västra Bergsjön, Östra Bergsjön	Västra Bergsjön, Östra Bergsjön
	Kortedala			Södra Kortedala, Norra Kortedala	
	Gamlestaden/ Utby				
Örgryte-Härlanda	Stora Delsjökroken	Stora Delsjökroken			
	Stora Bagaren				
	Stora Sigfridsplan				
Centrum	Norra Centrum	Södra Centrum			
	Södra Centrum				
Majorna-Linné	Linnéplatsen	Mariaplan			
	Stigbergstorget				
	Mariaplan			Sanna	
Askim-Frölunda-Högsbo	Nya Högsbo	Nya Frölunda			Grevegården
	Nya Frölunda		5) Nya Frölunda	Tofta, Frölunda Torg	
	Stora Askim				
Västra Göteborg	Södra Västkusten	Centrala Tynnered			Tynnered, Opaltorget
	Centrala Tynnered			Ängås, Grevegården	
	Södra Skärgården				
Västra Hisingen	Torslanda	Västra Biskopsgården			Norra Biskopsgården, Södra Biskopsgården
	Västra Biskopsgården		4) Västra Biskopsgården	Norra Biskopsgården, Länsmansgården, Södra Biskopsgården	
	Östra Biskopsgården				
Lundby	Kärrdalen/ Slättadamm	Centrala Lundby			
	Centrala Lundby				
	Norra Älvstranden				
Norra Hisingen	Litteraturstråket	Litteraturstråket			
	Tuve				
	Övre Hisingen				

Betyder inte att alla åtgärder ska riktas till dessa områden.

Tabell 7. Stöd vid planering av insatser. Listan pekar ut vilket mellanområde som skulle kunna prioriteras inom respektive stadsdel och dels vilket mellanområde som skulle kunna prioriteras i staden. Samma gäller för primärområden. Tabellen visar också hur dessa områden sammanfaller med de bostadsområden som Polisen har pekat ut som särskilt utsatta områden.

Läs mer om stadens mellanområden, framtagandet om resursstarka/svaga områden och Polisens särskilt utsatta områden i bilaga 3, sidan 219.

Litteraturförteckning

- [1] World Commission on Environment and Development. (1987). Our Common Future. Genève: United Nations.
- [2] SOU. (2004). Att lära för hållbar utveckling. Stockholm: Statens offentliga utredningar, SOU 2004:104.
- [3] Alfredsson, E., & Wijkman, A. (2014). The Inclusive Green Economy – Shaping society to serve sustainability – Minor adjustments or a paradigm shift? Stockholm: MISTRA.
- [4] Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2009). The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability. Sustainable Development, 19 (2009), 298-300.
- [5] Olsson, S. (2012). Vad betyder social hållbarhet? Hämtat från S2020: http://goteborg.se/wps/portal/enheter/ovrigaenheter/s2020/!ut/p/b1/hZFJsQJAAETP8g9AUMUgiwGZSr8jAlbAhDpT5WgDDKcvukD_OjcZUQuMvOxKZsw8MS-JEpQOEmBjNm3zz0-dj9dm9N_Pj1knGi5Mmfy4CJZAuBMDAVnzuKxILE3NrYTKKsdrjUt-p6lHEfOepDQOSdS76ser-V25O88nVYJiPfH8x8x46zYACHthKmXD den 26 oktober 2014
- [6] Kommission för ett socialt hållbart Malmö. (2013). Malmös väg mot en hållbar framtid: Hälsa, välfärd och rättvisa. Malmö: Malmö Stad.
- [7] Eriksson, M. (2003). Socialt kapital – Teori, begrepp och mätning – en kunskapsöversikt och med fokus på folkhälsan. Umeå: Umeå Universitet – CERUM Working Paper 60: 2003.
- [8] Colletta, N. J., Lim, T. G., & Kelles-Viitanen, A. (2001). Social Cohesion and Conflict Prevention in Asia. Managing Diversity through Development. Washington DC: World Bank.
- [9] Green, A., & Janmaat, J. G. (2011). Regimes of social cohesion: Societies and the crisis of globalization. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- [10] Green, A., Janmaat, J. G., & Cheng, H. (2011). Social Cohesion. Converging and Diverging Trends. National Institute Economic Review, 251(1), 6-22.
- [11] Regeringskansliet. (u.d.). Regeringens webbplats om de mänskliga rättigheterna. Hämtat från <http://manskliga-rattigheter.dynamaster.se/sv/de-manskliga-rattigheterna/vilka-rattigheter-finns-det/ratten-till-en-tillfredsstallande-levnadsstandard> den 7 okt 2016
- [12] UNDP Sverige. (u.d.). Globala målen: För hållbar utveckling. Hämtat från <http://www.globalamalen.se/> den 7 okt 2016
- [13] SCB. (2017). Statistisk uppföljning av Agenda 2030. Stockholm: Statistiska centralbyrån (SCB).
- [14] Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. (2015). Skillnadernas Stockholm. Stockholm: Stockholms stad.
- [15] UCL Institute of Health Equity. (2010). Fair Society Healthy Lives: The Marmot Review. London: UCL Institute of Health Equity.
- [16] SKL. (2013). Gör jämlikt – gör skillnad: samling för social hållbarhet minskar skillnader i hälsa. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting (SKL).
- [17] Statens folkhälsoinstitut. (2010). Folkhälsopolitisk rapport 2010: Framtidens folkhälsa – allas ansvar. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [18] SOU. (2016). Det handlar om jämlik hälsa – Utgångspunkter för Kommissionens vidare arbete (SOU 2016:55). Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- [19] Guevara, B. (2014). Segregation: Utbredning, orsaker, effekter och möjliga åtgärder. Ett kunskapsunderlag om segregation inom projektet KAIROS. Göteborg: Mistra Urban Futures Gothenburg, Projektet KAIROS.
- [20] SOU. (2017). Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa – Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa. Slutbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa. (SOU 2017:47). Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- [21] CSDH. (2008). Closing the gap in a generation: Health equity through action on the social determinants of health. Final report of the Commission on Social Determinants of Health. Geneva: World Health Organization.
- [22] Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, Corruption, and Social Trust. World Politics, 58(1), 41-72.
- [23] Löfvenius, J. (2016). Stad i samverkan – Stockholms stad och civilsamhället. Stockholm: Stockholms stad – Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm.
- [24] Colletta, N. J., Lim, T. G., & Kelles-Viitanen, A. (2001). Social Cohesion and Conflict Prevention in Asia. Managing Diversity through Development. Washington DC: World Bank.
- [25] Levay, C. (2013). Framtida utmaningar för sammanhållning och rättvisa: Delutredning från Framtidskommissionen. Stockholm: Stadsrådsberedningen, Regeringskansliet.
- [26] Strömbäck, J. (2015). Social sammanhållning och medieanvändning. i Fragment (red. Bergström, A., Johansson, B., Oscarsson, H. och Oskarson M.) (ss. 1-4). Göteborg: SOM-institutet.
- [27] Regeringskansliet. (2013). Framtidskommissionens slutrapport: Svenska framtidsutmaningar. Slutrapport från regeringens Framtidskommission (DS 2013:19). Stockholm: Regeringskansliet, Stadsrådsberedningen.
- [28] Gustavsson, E., & Elander, I. (2013). Social hållbarhet inte bara "sustainable"? Från mångtydig vision till analytiskt redskap vid uppföljning av stadsbyggnadsprojekt. Örebro: Örebro Universitet: Centrum för urbana och regionala studier.

- [29] Abrahamsson, H. (2015). En forskningsstudie framtagen inom projektet KAIROS på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting. Göteborg: Mellanplats.
- [30] Blanden, J. (2009). How much Can We Learn from International Comparisons of Intergenerational Mobility? CEE Discussion Paper 111: London Center for the Economics of Education, London School of Economics. London.
- [31] Gustavsson, M., & Jordahl, H. (2008). Inequality and Trust in Sweden: Some Inequalities are More Harmful than Others. *Journal of Public Economics*, 92(1), 348-365.
- [32] Wolff, J. (2008). Social Justice. Chapter in; C. McKinnon (Red.), *Issues in Political Theory* (ss. 172-192). Oxford: Oxford University Press.
- [33] Rothstein, B. (2004). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- [34] Edlund, J. (Support: Sweden 1997-2002). Trust in the Capability of the Welfare State and General Welfare State. *Acta Sociologica*, 49 (4), 395-417.
- [35] Uslaner, E. (2002). *The moral foundations of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [36] Arfvidsson, H. (2016). *Kunskapsagendan för hållbar stadsutveckling – Social polarisering och sammanhållning*. Göteborg: Mistra Urban Futures.
- [37] Eriksson, M. (2012). Socialt kapital och hälsa – Förklaringsmodeller och implikationer för hälsofrämjande interventioner. *Socialmedicinsk tidskrift*, 4(5), 332-346.
- [38] Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [39] Carlsson, P. (2007). *Socialt kapital och psykisk hälsa*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [40] Grosse, J. (november 2007). Nordisk tillitsforskning – En kartläggning och värdering av det vetenskapliga läget. Arbetsrapportserie Nr 49, s. 7.
- [41] Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- [42] Statens folkhälsoinstitut. (2011). *Ekonomiska och sociala förutsättningar: Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010 (målnråde 2)*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [43] Statens folkhälsoinstitut. (2009). *Folkhälsa och regional utveckling – en inventering av hur folkhälsa beaktas i utvecklings- och planeringsdokument*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [44] CSDH. (2008). *Sammanfattning av slutrapport: Utjämna hälsoskillnaderna inom en generation: Jämlikhet i hälsa genom påverkan av de sociala bestämningsfaktorerna*. Solna: World Health Organization, Commission on Social Determinants of Health, Översättning av Statens folkhälsoinstitut genom Semantix.
- [45] Rostila, M., & Toivanen, S. (2012). *Den orättvisa hälsan: Om socioekonomiska skillnader i hälsa och livslängd*. (M. Rostila, & S. Toivanen, Red.) Stockholm: Liber.
- [46] Åberg, Y. (2005). *Health Equity Studies no. 5*. Stockholm: Karolinska institutet.
- [47] Molander, P. (2015). *Ojämlighetens anatomi. Månpocket*.
- [48] SOU. (2016). *Det handlar om jämlik hälsa: Utgångspunkter för Kommissionens vidare arbete (SOU 2016:55)*. Delbetänkande av Kommissionen för Jämlik hälsa. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- [49] Marmot, M., & Wilkinson, R. G. (2006). *Social determinants of health: the solid facts*. Copenhagen: World Health Organization.
- [50] Wilkinson, R., & Pickett, K. (2010). *Jämlikhetsanden – Därför är jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. (L. Ohlsson, Övers.) Stockholm: Karneval förlag.
- [51] Socialstyrelsen. (2016). *Psykisk ohälsa bland personer i samkönade äktenskap*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- [52] Statens folkhälsoinstitut. (2006). *Diskriminering ett hot mot folkhälsan*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- [53] Subramanian, S. V., & Kawachi, I. (2004). Income inequality and health. *Epidemiologic Reviews*, 26, 71-91.
- [54] Statens folkhälsoinstitut. (2011). *Äldres hälsa – kunskapsunderlag till Folkhälsopolitisk rapport 2010*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [55] Statens folkhälsoinstitut. (2011). *Matvanor och livsmedel – Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010 (målnråde 10)*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [56] Mackenbach, J., Meerding, J., & Kunst, A. (2007). *Economic implications of socio-economic inequalities in health in the European Union*. Luxembourg: European Commission, Health and Consumer Protection Directorate-General. Erasmus MC, Department of Public Health.
- [57] Folkhälsomyndigheten. (2016). *Folkhälsan i Sverige 2016*. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- [58] Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, Malmö Stad. (2012). *Kön, genus och hälsa: Socioekonomiska skillnader i hälsa bland kvinnor och män*. Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, Malmö Stad.
- [59] SCB. (den 12 04 2017). *Medellivslängd efter kön 1960–2016 och prognos 2017–2060*. Hämtat från <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningsframskrivningar/befolkningsframskrivningar/pong/tabel-och-diagram/sveriges-framtida-befolkning-20162060/medellivslangd-efter-kon-och-prognos/> den 15 sep 2017

- [60] Folkhälsomyndigheten. (2014). Årsrapport 2014. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- [61] Kommissionen för jämlik hälsa. Författare: Urban Janlert. (2015). Arbete, arbetslöshet och jämlik hälsa – en kunskapsöversikt. Stockholm: Kommissionen för jämlik hälsa.
- [62] Folkhälsomyndigheten. (2016). Enkätundersökningen: Hälsa på lika villkor. Solna: Folkhälsomyndigheten. (Bearbetas av Västra Götalandsregionen. Koncernavdelningen Data och analys, Enheten för samhällsanalys. Sammanställare: B. Rubinstein).
- [63] Mörk, E., Sjögren, A., & Svaleryd, H. (2014). Hellre rik och frisk: Om familjebakgrund och barns hälsa. Stockholm: SNS Förlag.
- [64] Göteborgs Stad. (2016). Drogvaneundersökningen 2016. (Bearbetad av: Göteborgs Stad, Social resursförvaltning i samarbete med Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN). Sammanställare: U. Kungur). Göteborg: Göteborgs Stad.
- [65] Folkhälsomyndigheten. (2015). Delrapportering av regeringsuppdraget inom ramen för "En strategi för genomförande av funktionshinderspolicen 2011–2016. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- [66] Andersson, L. (2008). Geografiska skillnader i psykisk hälsa – samband med socioekonomisk position. Socialmedicinsk tidskrift, 2 (2008), 113-120.
- [67] Lager, A. (2009). Varför drabbas kvinnor oftare av oro, ångslan och depression? En kunskapsöversikt. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [68] Socialstyrelsen. (2011). Ojämna villkor för hälsa och vård. Jämlikhetsperspektiv på hälso- och sjukvården. Stockholm: Socialstyrelsen.
- [69] Ungdomsstyrelsen. (2010). Hon Han Hen. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för transpersoner. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- [70] Statens folkhälsoinstitut. (2013). Barn och unga 2013 – utveckling av faktorer som påverkar hälsan och genomförda åtgärder. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [71] Vetenskapsrådet. (2012). Kunskap om hälsa och lärande: En översikt av ett forskningsfält under utveckling. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- [72] Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebaek, D., & Svedberg, L. (2013). Den svala svenska tilliten – Förutsättningar och utmaningar. Stockholm: SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- [73] SOM-institutet. (2017). SOM-undersökningen i Göteborg 2016. SOM-rapport nr 2017:31. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- [74] Scheja, E., & Söderbäck, M. (2009). Tillväxt som gynnar de fattiga. Stockholm: SIDA.
- [75] SOM-institutet vid Göteborgs universitet. (2017). SOM-undersökningen i Göteborg 2016. Göteborg: SOM-institutet.
- [76] Folkhälsomyndigheten. (den 25 02 2014). Sociala relationer. Hämtat från <http://www.folkhalsomyndigheten.se/amnesomraden/statistik-och-undersokningar/enkater-och-undersokningar/nationella-folkhalsoenkaten/sociala-relationer/> den 08 augusti 2014
- [77] Statens folkhälsoinstitut. (2009). Det är aldrig försent! Förbättra äldres hälsa med möte, mat och aktivitet. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [78] Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, B. (2010). Social relationship and mortality risk: A meta-analytic review. PLOS Medicine, 7(7), 1–20.
- [79] Göteborgs Stad. (2017). Undersökningen om barn och ungas fritid i Göteborg 2016–2017. (Genomförd och bearbetad av HKL Research, Annika Hagelberg). Göteborg: Göteborgs Stad, Stadsutvecklingsavdelningen.
- [80] Lindahl, M. (2012). Intergenerationell rörlighet i inkomster och utbildning – en analys av fyra generationer. Arbetsmarknads- och Utbildningspolitisk Utvärdering.
- [81] Socialstyrelsen. (2010). Social rapport 2010. Stockholm: Socialstyrelsen.
- [82] Gustavsson, B., Katz, K., & Österberg, T. (2016). Residential Segregation from Generation to Generation: Intergenerational Association in Socio-Spatial Context Among Visible Minorities and the Majority Population in Metropolitan Sweden. Population, Space and Place. DOI: 10.1002/psp.2028.
- [83] Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU). (2016). Den utvidgade familjens betydelse för barns utbildning. Uppsala: IFAU.
- [84] Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU). (2017). Familjens förmögenhet och barnbarnens skolprestationer. Uppsala: IFAU.
- [85] Statens folkhälsoinstitut. (2010). Kommunalt folkhälsoarbete som kan minska hälsoskillnader: Intervjuer för EU:s DETERMINE-projekt med företrädare för åtta kommuner: Malmö, Kristianstad, Växjö, Nynäshamn, Botkyrka, Örebro, Falun och Umeå. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [86] SCB. (2017). Offentlig statistik från SCB (Bearbetad av Göteborgs stadsledningskontor, Enhet: Statistik och samhällsanalys, Stadens statistikdatabas). Stockholm och Göteborg: Statistiska centralbyrån (SCB) i samverkan med Göteborgs Stad.
- [87] Bergh, A., Nilsson, T., & Waldenström, D. (2012). Blir vi sjuka av inkomstskillnader? En introduktion till sambandet mellan inkomst, ojämlikhet och hälsa. Stockholm: Institutet för näringslivsforskning.
- [88] Marmot, M. (2004). Statussyndromet: Hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden. Stockholm: Natur och Kultur.

- [89] OECD. (2008). Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. OECD Publishing.
- [90] Socialstyrelsen. (2013). Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968–2010: Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. Stockholm: Socialstyrelsen.
- [91] Försäkringskassan: Svar på regeringsuppdrag. (2013). Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken. Stockholm: Försäkringskassan.
- [92] Rädda Barnen. (2013). Barnfattigdom i Sverige, årsrapport 2013. Stockholm: Rädda Barnen.
- [93] Barnombudsmannen. (2014). En god levnadsstandard. Stockholm: Barnombudsmannen.
- [94] Kansliet för strategi- och framtidsfrågor. (2015). Arbetet i framtiden. Slutrapport: Arbets- och analysgruppen för arbetet i framtiden. Stockholm: Kansliet för strategi- och framtidsfrågor, Stadsrådsberedningen.
- [95] Sveriges regering. (2010). Regeringens proposition 2009/10:100, bilaga 4: Fördelningspolitisk redogörelse. Stockholm: Regeringen.
- [96] Hellström, J. (2014). Har inkomstklyftorna i Sverige ökat? Hämtat från <http://maktochpolitik.wordpress.com/tag/inkomstskillnader/> den 29 september 2014
- [97] SCB. (2012). Hushållens ekonomiska standard. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- [98] SCB. (2017). Offentlig statistik från SCB (Bearbetad av Göteborgs stadsledningskontor, Enhet: Statistik och samhällsanalys, Stadens statistikdatabas). Stockholm och Göteborg: Statistiska centralbyrån (SCB) i samverkan med Göteborgs Stad.
- [99] Harju, A. (2008). Barns vardag med knapp ekonomi: En studie om barns erfarenheter och strategier. Vårdvetenskap och socialt arbete. Växjö: Växjö University Press.
- [100] Socialstyrelsen. (2009). Folkhälsorapport 2009. Stockholm: Socialstyrelsen.
- [101] Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö. (2012). Barn i Malmö – skilda livsvillkor ger ojämlik hälsa. Författare: Köhler, M. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.
- [102] Statens folkhälsoinstitut. (2011). Social health inequalities in Swedish children and adolescents – A systematic review. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [103] Myndigheten för delaktighet. (2016). Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016. Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.
- [104] Sundell, & Foster. (2005). En grund för att växa: Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn. Forsknings- och utvecklingsenheten, Stockholms stadsledningskontor. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen.
- [105] Centers for Disease Control and Prevention. (2013). Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Hämtat från Centers for Disease Control and Prevention: <http://www.cdc.gov/ace/findings.htm> den 03 02 2014
- [106] UCL Institute of Health Equity. (2010). Fair Society Healthy Lives: The Marmot Review. London: UCL Institute of Health Equity.
- [107] Karolinska Institutets folkhälsoakademi. (2010). Det sociala ursprungets betydelse för levnadsvanor och hälsa: En introduktion till forskning och presentation av två empiriska studier. Stockholm: Karolinska Institutet. På uppdrag av Stockholms läns landsting.
- [108] Västra Götalandsregionen. (2016). Att motverka skolmisslyckanden. Konsten att kunna ha två tankar i huvudet samtidigt. Rapport 2016:9. Göteborg: Västra Götalandsregionen. Koncernavdelningen data och analys. Enhet samhällsanalys.
- [109] Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. (2015). Förskolan – En god investering i jämlika livsvillkor. Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. Författare: Andersson, A & Sandberg, E. Stockholm: Stockholm stad.
- [110] Vetenskapsrådet. (2015). En likvärdig förskola för alla barn – Innebörder och indikatorer. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- [111] Göteborgs Stad. (2016). Drogvaneundersökningen 2016. (Bearbetad av: Göteborgs Stad, Social resursförvaltning i samarbete med Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN). Sammanställare: U. Kungur). Göteborg: Göteborgs Stad.
- [112] Rädda Barnen. (u.d.). Barndom i krigets skugga – röster om att växa upp på flykt. Sundbyberg: Rädda Barnen.
- [113] Sandinfo. (2014). Barn och ungas fritidsvanor 2014. Göteborg: Sandinfo Marketing Research på uppdrag av Göteborgs Stad.
- [114] Faskunger, J. (2007). Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet: En kunskapssammanställning för regeringsuppdraget "Byggd miljö och fysisk aktivitet". Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- [115] Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P., & Ekman, A. (1997). Ute på dagis. Alnarp: Movium.
- [116] Carlson, S. A., Fulton, J. E., Kohl, H. W., & Dietz, W. H. (2006). A longitudinal analysis of recess and academic achievement: Early childhood study. Atlanta: International Congress on Physical Activity and Public Health, 17–20 April. U.S. Department of Health and Human Services; Centre for Disease Control and Prevention.
- [117] Statens folkhälsoinstitut. (2007). Aktivt liv i byggda miljöer – manual för kommunal planering. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [118] Statens kulturråd. (2015). Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området. Stockholm: Statens kulturråd.
- [119] Sullivan, A., & Brown, M. (2013). Social inequalities in cognitive scores at age 16: The role of reading. London: Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education, University of London.

- [120] Skolverket. (2011). Hur stöttar man elever med dyslexi och andra läs- och skrivsvårigheter? Hämtat från <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/amnen-omraden/spraklig-kompetens/tema-las-och-skrivinlarning/hur-stottar-man-elever-med-dyslexi-och-andra-las-och-skrivsvarigheter-1.157474> den 18 augusti 2015
- [121] OECD. (2011). PISA: In Focus 2011/10 (November). OECD.
- [122] OECD. (2010). PISA 2009 Results: Overcoming Social Background. Equity in learning opportunities and outcomes. Volume III. Paris: OECD.
- [123] Skolverket. (2012). PRILS 2011: Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv. Rapport 381. Stockholm: Skolverket.
- [124] Fredriksson, U., & Taube, K. (2012). Läsning, läsvanor och läsundersökningar. Lund: Studentlitteratur.
- [125] OECD. (2002). Reading for Change: Performance and Engagement Across Countries. Results from PISA 2000. OECD.
- [126] Skolverket. (2012). Negativ självbild blir ett hinder för ungas läsframgång. Intervju med Karin Taube av Claes Nilholm. (C. Nilholm, Red.) Stockholm: Skolverket (<http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/amnen-omraden/specialpedagogik/relationer-larande/negativ-sjvalbild-hinder-1.168362>).
- [127] Skolverket. (2013). PISA 2012: 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Rapport 398. Stockholm: Skolverket.
- [128] OECD. (2015). Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective. OECD.
- [129] SOU. (2012). Slutbetänkande av Litteraturutredningen (SOU 2012:65). Stockholm: Statens offentliga utredningar (SOU).
- [130] Ramböll. (2014). Deltagande i förskola och pedagogisk omsorg i utsatta stadsdelar. Uppdrag för Regeringskansliet, Arbetsmarknadsdepartementet. Stockholm: Ramböll.
- [131] Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö. (2012). Förskolans betydelse för barns utveckling, lärande och hälsa. Författare: Persson, S. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, Malmö Stad.
- [132] Göteborgs Stad. (2017). Procapita - uppföljningssystem. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [133] Göteborgs Stad. (2011). Årssammanställning för skolhälsovården 2011 Göteborg. Göteborg: Göteborgs Stad; Stadsledningskontoret, Skolhälsoenheten.
- [134] Boverket. (2012). Samhällsplanering som stimulerar till fysisk aktivitet, slutrapportering av ett regeringsuppdrag. Stockholm: Boverket.
- [135] WHO. (2003). Obesity and overweight. Geneva: World Health Organization.
- [136] Faskunger, J. (2008). Barns miljö för fysisk aktivitet - samhällsplanering för ökad fysisk aktivitet och rörelsefrihet hos barn och unga. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [137] Söderström, M., Mårtensson, F., Grahn, P., & Blennow, M. (2004). Utomhusmiljön i förskolan: Betydelse för lek och utevistelse. *Videnskab og Praxis i original meddelelse*, 166(36), 3089-3092.
- [138] Göteborgs Stad. (2014). Ramprogram för förskole-/skolbyggnader. Göteborg: Lokalsekretariatet, Lokalförvaltningen och Center för skolutveckling.
- [139] Faskunger, J. (2008). Samhällsplanering för ett aktivt liv - fysisk aktivitet, byggd miljö och folkhälsa. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [140] Johansson, A.-K., Kollberg, S., & Bergström, K. (2009). Grönområden för fler - En vägledning för bedömning av närhet och attraktivitet för bättre hälsa. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [141] Seeland, K., Dübendorfer, S., & Hansmann, R. (2008). Making friends in Zurich's forests and parks: The role of public green space for social inclusion of youths from different cultures. *Forest Policy and Economics*, 10(1), 10-17.
- [142] Makinen, K., & Tyrvaenen, L. (2008). Teenage experiences of public green spaces in suburban Helsinki. *Urban Forestry and Urban Greening*, 7, 277-89.
- [143] SOU. (2017). Samling för skolan. Nationell strategi för kunskap och likvärdighet. Slutbetänkande av 2015 års skolkommission, (SOU 2017:35). Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- [144] Skolinspektionen. (2010). Rätten till kunskap. En granskning av hur skolan kan lyfta alla elever. Rapport 2010:14. Stockholm: Skolinspektionen.
- [145] Folkhälsomyndigheten. (2014). Skolbarns hälsovanor i Sverige 2013/2014. Östersund: Folkhälsomyndigheten.
- [146] Skolverket. (den 05 02 2016). Hur mår Sveriges elever? Hämtat från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-elevperspektiv/hur-mar-sveriges-elever-1.195593> den 04 sep 2017
- [147] Larson, K., Russ, S. A., Nelson, B. B., Olson, L. M., & Halfon, N. (2015). Cognitive Ability at Kindergarten Entry and Socioeconomic Status. *Pediatrics*, 135(2), 440-448.
- [148] Engdahl, M., & Forslund, A. (2015). En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden (2015:3). Stockholm: Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Regeringskansliet. Finansdepartementet.
- [149] Ungdomsstyrelsen. (2013). 10 orsaker till avhopp - 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, Temagruppen Unga i arbetslivet.
- [150] SKL. (2014). Öppna jämförelser Gymnasieskolan 2014. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- [151] Heckman, J. J. (2011). The Economics of Inequality. The Value of Early Childhood Education. *American Educator*, Spring (2011), 31-47.
- [152] Skolverket. (2017). SIRIS kvalitet och resultat i skolan. Hämtat från www.siris.skolverket.se den 16 sep 2017

- [153] Skolinspektionen. (2012). En skola med tilltro lyfter alla elever: Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2011. Stockholm: Skolinspektionen.
- [154] Skolverket. (2009). Redovisning av uppdrag om Kunskapsbedömning i särskolan och särvox. Stockholm: Skolverket.
- [155] Papageorge, N. W., & Thom, K. (2016). Genes, Education, and Labor market Outcomes: Evidence from the Health and Retirement Study. Bonn: Institute for the Study of Labour. IZA Discussion Paper No. 10200.
- [156] SKL. (2016). Öppna jämförelser: Gymnasieskola 2016. Tema: Nyanlända elever. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- [157] Skolverket. (2014). Vad ungdomar gör efter gymnasieskolan – en registerstudie. Stockholm: Skolverket.
- [158] Statens folkhälsoinstitut. (2011). Barns och ungas uppväxtvillkor: Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010 (målområde 3). Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [159] Skolverket. (2009). Redovisning av ett regeringsuppdrag. Distansundervisning i sameskolan och specialsolan. Stockholm: Skolverket.
- [160] Skolverket. (den 21 12 2010). Sverige tappar i både kunskaper och likvärdighet. Hämtat från <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/internationella-studier/pisa/sverige-tappar-i-bade-kunskaper-och-likvardighet-1.96011> den 22 september 2014
- [161] Skolverket. (2012). Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvalitativ analys av likvärdighet över tid. Rapport 374. Stockholm: Skolverket.
- [162] Skolverket. (2017). Skolverkets lägesbedömning 2017. Stockholm: Skolverket.
- [163] SCB. (2013). Integration – en beskrivning av läget i Sverige. Integration: Rapport 6. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- [164] Stenberg, L. (2015). Working poor: Om arbetande fattigdom och klass i Sverige. Rapport 1, 2015. Vingåker: Tankesmedjan Tiden.
- [165] Statens folkhälsoinstitut. (2011). Hälsa i arbetslivet: Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010 (målområde 4). Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [166] Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU). (den 10 01 2017). Utrikes föddas etablering på arbetsmarknaden. Hämtat från <http://www.ifau.se/sv/Press/Forskningssammanfattningar/Utrikes-foddas-eta-pa-arbetsmarknaden-/> den 24 maj 2017
- [167] Åberg, R. (2013). Tjugohundratalets arbetsmarknad – fortsatt uppkvalificering eller jobbpolarisering. Ekonomisk debatt, 2(41), 6-15.
- [168] Temagruppen Unga i arbetslivet. (2013). 2013 års uppföljning av antalet unga som varken arbetar eller studerar. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- [169] SCB. (den 26 01 2017). Unga som varken arbetar eller studerar (NEET), 2016. Hämtat från <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/arbetskraftsundersokningar/arbetskraftsundersokningarna-aku/pong/tabell-och-diagram/icke-sasongrensade-data/unga-som-varken-arbetar-eller-studerar-neet-ar/> den 08 sep 2017
- [170] SCB. (den 3 12 2015). Statistiska centralbyrån: Unga vuxna börjar arbeta senare idag än för 30 år sedan. (M. Andersson, & T. Hedlund, redaktörer) Hämtat från http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Unga-vuxna-borjar-arbeta-senare-idag-an-for-30-ar-sedan/ den 24 maj 2017
- [171] Skolverket. (2016). Arbetslivet efter skolan. Arbetsledares bedömning av unga medarbetares kompetens inom vilka branscher unga arbetar. Stockholm: Skolverket.
- [172] SCB. (den 13 06 2017). Risk för arbetslöshet går i arv Nr 2017:44. (G. Brännström, & F. W. Andersson, Red.) Hämtat från SCB: http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Risk-for-att-arbetsloshet-gar-i-arv/ den 19 juni 2017
- [173] Zetterqvist Nelson, K., & Hagström, M. (2016). Nyanlända barn och den svenska mottagningsstrukturen: Röster om hösten 2015 och en kunskapsöversikt. Stockholm: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.
- [174] Arbetsförmedlingen. (2017). Perspektiv på långtidsarbetslösheten. Arbetsförmedlingen.
- [175] SCB. (den 25 11 2013). Lägre risk för långtidsarbetslöshet bland personer som varit sysselsatta. Nr 2013:303, Tema Risker för långtidsarbetslöshet. Hämtat från http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Arbets-kraftsundersokningar/Arbetskraftsundersokningarna-AKU/23265/23272/Behallare-for-Press/367471/ den 08 sep 2017
- [176] Kansliet för strategi- och framtidsanalyser. (2015). Livslångt lärande för framtidens arbetsmarknad. Delrapporten från analysgruppen för Arbetet i framtiden. Stockholm: Kansliet för strategi- och framtidsanalyser.
- [177] Fastighetskontoret, Göteborgs Stad. (2014). Bostadsförsörjning i Göteborg – Nuläge och framtida inriktning. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [178] Hållbar stad. (den 20 02 2017). Flytande bostäder i Frihamnen – platsutveckling som minskar bostadsbristen. Hämtat från <http://hallbarstad.se/pa-vag-mot-ett-socialt-hallbart-goteborg/flytande-bostader-i-frihamnen-platsutveckling-som-minskar-bostadsbristen/> den 24 maj 2017
- [179] Göteborgs Stad. (2017). Socialt boende 2017 – faktablad för Göteborg. Göteborg: Stadsledningskontoret, Samhällsanalys och statistik.

- [180] Göteborgs Stad. (2016). Hemlösa och utestängda från bostadsmarknaden (april 2016). Göteborg: Göteborgs Stad, Fastighetskontoret.
- [181] Andersson, R., Bråmås, Å., & Hogdal, J. (2009). Fattig och rika – segregerad stad: Flyttningar och segregationens dynamik i Göteborg 1990–2006. Stadskansliet och Social resursförvaltning. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [182] Aldén, L., & Hammarstedt, M. (2016). Boende med konsekvenser. En ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad. Stockholm: Finansdepartementet.
- [183] Göteborgs Stad. (2017). Bostadsbyggandet i Göteborgs Stad 2016. Göteborg: Göteborgs Stad, Fastighetskontoret.
- [184] Kjellbom, P., & Stenberg, S. Å. (2013). Vräkta barn – Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. Socialstyrelsen.
- [185] Boverket. (2016). Trångboddhet i storstadsregionerna. Karlskrona: Boverket.
- [186] Ekstam, H. (2016). Trångboddhet – Mellan boendestandard och boendemoral. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- [187] Dahlin, Å. (2016). Från delad till enad stad. Översiktsplanering för social hållbarhet. Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm 2016. Stockholm: Stockholm stad.
- [188] Göteborgs Stad. (2011). [SKA] Social konsekvensanalys. Människor i fokus 1.0. Stadsbyggnadskontoret. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret, Göteborgs Stad. Hämtat från https://goteborg.se/wps/wcm/connect/7a225b9b-821e-435d-80ba-f3fba09fd443/OPA_SKA.pdf?MOD=AJPERES
- [189] Göteborgs Stad. (2014). Strategi för utbyggnadsplanering – Göteborg 2035. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [190] Göteborgs Stad. (2014). Trafikstrategi för en nära storstad – Göteborg 2015. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [191] Dahlin, Å. (2016). Staden där vi möts. Arkitektur och kultur i det offentliga rummet. Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. Stockholm: Stockholm stad.
- [192] Andersson, R. (2007). Planering för minskad bostadssegregation. Ödeshög: Danagårds Grafiska.
- [193] Boverket. (2016). Rätt tätt. En idéskrift om förtätning av städer och orter. Karlskrona: Boverket.
- [194] Holgersson, H., & Thörn, C. (2014). Gentrifiering. Lund: Studentlitteratur.
- [195] Malmö stad. (2016). Plan för samhällsservicens markbehov i Malmö. Malmö: Malmö stad.
- [196] Spacescape. (2016). Värdeskapande stadsutveckling: Värdering av stadskvaliteter för bostäder, kontor och handel i Göteborgsregionen 161206. Stockholm: Spacescape.
- [197] Legeby, A., Berghauer Pont, M., & Marcus, L. (2015). Dela[d]Stad – Stadsbyggnad och segregation. Sociala stadsbyggnadsanalyser i Göteborg. TRITA-ARK-Forskningspublikationer 2015:4. Stockholm: KTH Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad.
- [198] Göteborgs Stad. (2015). Göteborgs Stads kulturprogram. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [199] Göteborgs Stad. (2017). Närhet till servicepunkter utifrån adresspunkter. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret, Geodataanalys.
- [200] Engquist, E., Larsson, C., & Pelin, K. (2012). Stadens rumsliga påverkan på hälsan. Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö. Malmö: Malmö stad.
- [201] Sveriges Kommuner och Landsting, Trafikverket och Boverket. (2015). Trafik för en attraktiv stad. Utgåva 3. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- [202] Göteborgs Stad. (2015). Cykelprogram för en nära storstad 2015–2025. Göteborg: Göteborgs Stad, trafikkontoret.
- [203] Göteborgs Stad. (2016). Trafik- och resandeutveckling 2016. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [204] Statens folkhälsoinstitut. (2009). Grönområden för fler. En vägledning för bedömning av närhet och attraktivitet för bättre hälsa. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- [205] Lenninger, A. (den 5 12 2016). Finns det hälsosam natur? STAD nr 15 Tema: Vi tar tempen på staden – hur mår vi egentligen?, ss. 24–27. Hämtat den 24 maj 2017
- [206] Göteborgs Stad. (2017). Friluftsprogrammet. Göteborg: Göteborgs Stad, park- och naturförvaltningen.
- [207] Göteborgs Stad. (2014). Grönstrategi för en tät och grön stad. Göteborg: park- och naturförvaltningen, Göteborgs Stad.
- [208] Göteborgs Stad. (2012). Miljörapporten. Göteborg: Göteborgs Stad, miljöförvaltningen.
- [209] Taylor, A. F., & Frances, K. (2006). Is contact with nature important for healthy child development? State of the evidence. Chapter in; Children and their environments: Learning, using, and designing spaces (ss. 141-160). Cambridge: Cambridge University Press.
- [210] Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. (2014). Social oro ur ett kommunalt perspektiv. Karlstad: MSB.
- [211] Nilsson, A., & Estrada, F. (2009). Kriminalitet och livschanser Uppväxtvillkor, brottslighet och levnadsförhållanden som vuxen. Rapport 2009:20. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- [212] Boverket. (2010). Plats för trygghet. Karlskrona: Boverket.
- [213] Göteborgs Stad och Polisen. (2016). Särskilt utsatta områden i Göteborg. Analys av rapporterna: Utsatta områden – sociala risker, kollektiv förmåga och oönskade händelser och rapporten: Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg. Göteborg: Göteborgs Stad och Polisen.

- [214] Sveriges regering. (2002). Regeringens proposition; Mål för folkhälsan (2002/03:35). Stockholm: Regeringen.
- [215] Cunha, F., Hecman, J. J., Lochner, L., & Masterov, D. V. (2005). Interpreting the evidence on life cycle skills formation. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- [216] Göteborgs Stad. (2013). Tidigt förebyggande och rehabiliterande insatser ska öka när det gäller barn och unga samt vuxna med missbruksproblem – Begrepp och erfarenheter. Göteborg: Göteborgs Stad, Social resursförvaltning.
- [217] Västra Götalandsregionen. (2016). Handlingsplan fullföljda studier, 2017–2020. Göteborg: Västra Götalandsregionen.
- [218] DO. (2011). Vågar till rättigheter – En inspirationsbok i lokalt antidiskrimineringsarbete. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- [219] SOU. (2011). Samlat, genomtänkt och uthålligt? En utvärdering av regeringens nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter 2006–2009 (2011:29). Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- [220] Abiri, E. (2001). Miljö och mänskliga rättigheter – samband och motsättningar. Stockholm: Sida.
- [221] WHO. (2013). European review of social determinants of health and the health divide in the WHO European Region. UCL Institute of Health Equity. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- [222] EU. (den 17 12 2007). Lissabonfördraget (C 306). Europeiska unionens officiella tidning, 50.
- [223] EU. (den 14 12 2007). Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (2007/C 303/1 och 2007/C 303/2). Europeiska unionens officiella tidning, 50.
- [224] Europeiska kommissionen. (2010). Den europeiska plattformen mot fattigdom och social utestängning: En europeisk ram för social och territoriell sammanhållning. Bryssel: Europeiska kommissionen.
- [225] Svensk författningssamling. (1974). Svensk författningssamling 1974:152: Kungörelse om beslutad ny regeringsform. Stockholm: Regeringskansliet, Justitiedepartementet.
- [226] Svensk författningssamling. (2001). Socialtjänstlag (2001:453). Stockholm: Socialdepartementet.
- [227] Svensk författningssamling. (2010). Plan- och bygglag (2010:900). Stockholm: Socialdepartementet.
- [228] Svensk författningssamling (1998:808). (1998). Miljöbalk (1998:808). Stockholm: Regeringskansliet, Miljödepartementet.
- [229] Svensk författningssamling 1982:763. (1982). Hälso- och sjukvårdslag (1982:763). Stockholm: Regeringskansliet, Socialdepartementet.
- [230] Svensk författningssamling 2010:800. (2010). Skollag (2010:800). Stockholm: Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet.
- [231] Svensk författningssamling (1992:1434). (1992). Högskolelag (1992:1434). Stockholm: Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet.
- [232] Svensk författningssamling (2008:567). (2008). Diskrimineringslag (2008:567). Stockholm: Regeringskansliet, Arbetsmarknadsdepartementet.
- [233] Göteborgs Stad. (2016). Gemensamma och likalydande kapitel 1 och 3 i reglementena för kommunstyrelsen och stadens nämnder. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [234] Göteborgs Stad. (2014). Reglemente för Göteborgs stadsdelsnämnder. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [235] Göteborgs Stad. (2013). Reglemente för Social resursnämnd. Göteborg: Göteborgs Stad.
- [236] Göteborgs Stad. (2015). Riktlinjer och direktiv för Göteborgs Stads bolag. Göteborg: Göteborgs Stad Stadsledningskontor.
- [237] Göteborgs Stad. (2015). Göteborgs Stads budget 2017. Mål och inriktningsdokument för Göteborgs Stad. Göteborg: Socialdemokraterna, Miljöpartiet de gröna, Vänsterpartiet och Feministiskt initiativ.
- [238] Myndigheten för delaktighet. (2015). Samlad uppföljning av funktionshinderspolitiken – Hur är läget 2015? Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.
- [239] Myndigheten för delaktighet. (2016). En funktionshinderspolitik för ett jämlikt och hållbart samhälle. Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.
- [240] Evertsson, M., & Magnusson, C. (2014). Ojämlighetens dimensioner: Uppväxt, arbete och hälsa i Sverige. (C. Magnusson, & M. Evertsson, red.) Stockholm: Liber.
- [241] Socialstyrelsen. (2015). Att främja hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter. Förutsättningar och exempel. Stockholm: Socialstyrelsen.
- [242] Svensk författningssamling (1991:900). (1991). Kommunallag (1991:900). Stockholm: Regeringskansliet.

Bilaga 1

Mer om stöd och styrning för social hållbarhet

Social hållbarhet på global nivå

Under de senaste 30 åren har det på den globala nivån lagts ett allt större fokus vid bland annat hälsa och ojämlikhet. Redan 1948 antog FN en allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna, med olika sociala bestämningsfaktorer som bland annat har bäring på hälsa. Därefter har bland annat Världshälsoorganisationen (WHO) genom världskonferenser, manifest och agendor fortsatt lägga ett starkt fokus vid frågorna kring social hållbarhet [18].

Här nedanför beskrivs några av det som skapat dagens ramverk och styrning från den globala nivån för frågor som kan kopplas till social hållbarhet.

Mänskliga rättigheter

Hela världssamfundet har enats kring frågor som rör våra basala rättigheter och som ytterst handlar om förhållandet mellan stat och individen. Våra mänskliga rättigheter är ett sätt att formulera vad som får göras **mot** en annan människa och vad som bör göras **för** varje människa. Det vill säga ett regelverk som skyddar individen och fastställer statens skyldigheter och ansvar gentemot den enskilde. Rättigheterna rör alla delar av samhället. De omfattar medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. De mänskliga rättigheterna är baserade på värden som värdighet, rättvisa, jämlikhet, respekt och självständighet [218].

Rättigheterna utgör ett komplext system av normer som har omedelbar betydelse, dels för konkreta beslut och åtgärder som direkt rör enskilda individer, och dels för mer långsiktiga beslut, inriktningar och politiska ställningstaganden. Det kan till exempel handla om utformningen av samhällets institutioner eller fördelning av resurser. Det kan också handla om behov av avgränsningar mellan olika gruppers rättigheter och intressen [219].

Alla rättigheter är på ett eller annat sätt sammanflätade med och beroende av varandra. Den mänskliga rättigheten om en tillfredsställande levnadsstandard (artikel 25) för den egna och familjens hälsa och välbefinnande ses ligga nära de aspekter av social hållbarhet som tas upp i den här rapporten. Rättigheten handlar om:

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard omfattar rätten till arbete, rätten till social trygghet, rätten till fysisk och psykisk hälsa, rätten till utbildning och rätten till trygghet vid förlust av försörjning under omständigheter som man själv inte har kunnat råda över. Rätten till en skälig levnadsstandard är specificerad till sitt innehåll, men inte till omfattning. Varje land ska, utifrån sina förutsättningar och de omständigheter som råder i landet, i synnerhet genom lagstiftning säkra varje människas rätt till en tillfredsställande levnadsstandard [11].

Självklart har även andra rättigheter stark koppling till den här rapporten och för det socialt hållbara och jämlika samhället. Till exempel kan rätten till hälsa, arbete och utbildning [11] nämnas, men väven rätten att inte utsättas för diskriminering.

På så sätt är de mänskliga rättigheterna ett paraply av verktyg som täcker det kommunala uppdraget. Ett uppdrag som ska genomföras på ett sådant sätt att inga av rättigheterna prioriteras bort längs vägen. Vägen mot ett socialt hållbart samhälle går alltså genom ett arbete som främjar allas lika värde och rättigheter.

När demokrati och mänskliga rättigheter sätts ur spel minskar också möjligheterna drastiskt till att klokt lösa de långsiktiga samhällsutmaningarna. Ett sådant samhälle kan vare sig bli hållbart eller jämlikt. Även om social hållbarhet inte nödvändigtvis är det samma som eller enbart en fråga som utgår från mänskliga rättighetsområdet, så är det fruktlöst att försöka hantera social hållbarhet utan att anta ett bredare perspektiv och inkludera faktorer som orsakar fattigdom, orättvisa och orättfärdighet. Med andra ord perspektiv som fokuserar på de ekonomiska, sociala och kulturella mänskliga rättigheterna ur ett samhällsperspektiv [220].

Samtliga FN-konferenser har sedan 1990-talet också antagit en bred gemensam grundsyn där jämlikhet, fred, rättvisa, demokrati, ekonomisk och social utveckling, miljövard och hållbar utveckling ses som odelbara och ömsesidigt påverkbara processer. Processer som också var och en kopplas ihop med de mänskliga rättigheterna [220].

Läs mer på:
www.agenda2030delegationen.se

Agenda 2030

En global samling av en annan slags karaktär, men som är viktigt för den här rapporten, är FN:s *Agenda 2030*. Den innehåller 17 globala mål för hållbar utveckling och en bättre värld (se figur 15). Målen har en tydlig tyngdpunkt i den sociala dimensionen genom den grundläggande principen *"leave no one behind"* som sätter ramen för hela agendan. Målen handlar i huvudsak om att utrota extrem fattigdom, minska ojämlikheter och orättvisor samt lösa klimatkrisen [12]. Precis som med de mänskliga rättigheterna knyter de olika hållbarhetsmålen an till varandra och bildar tillsammans en nödvändig helhet.

Mål 10 handlar om att minska ojämlikheten och fokuserar på skillnader i tillgång, förutsättningar, resurser och förmåga att bidra till och tillvara ta potentiella möjligheter till utveckling för alla på alla nivåer [12]. Mål 10 ses ligga nära den här rapporten. Detta mål är kanske också det som tydligast stöttar agendans grundläggande princip som nämndes här ovanför.

Agenda 2030 för Hållbar utveckling.

Figur 15. De 17 globala målen för hållbar utveckling till 2030.

Även målen om ingen fattigdom, god hälsa och välbefinnande, god utbildning för alla, jämställdhet, anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt, hållbara städer och samhällen, samt fredliga och inkluderade samhällen, har stor och självklar betydelse för Göteborg som en jämlik stad. Men den här rapporten tar sin utgångspunkt i mål 10.

Kommissioner

Ett annat exempel på tongivande global samling är att Världshälsoorganisationen (WHO) år 2008 tillsatte *Kommission om de sociala bestämningsfaktorererna för hälsa*. Kommissionens självständiga rapport *Closing the Gap in a Generation* [6] kom att bli en samlande kraft inom området social hållbarhet utifrån perspektivet, ”social rättvisa och jämlika livsvillkor i hälsa” [6]. Rapporten har gett ett starkt avtryck i det internationella arbetet och policyskapandet.

Rapporten lyfter upp frågor som måste adresseras för att minska den växande hälsoklyftan som ses både på global, nationell som lokal nivå. En klyfta som främst drivs av en ojämlik fördelning av makt, resurser och pengar [21]. WHO:s Europaregion har även tagit fram en rapport på samma tema [221]. Båda dessa rapporter har starkt influerat den här rapporten.

Sammanfattningsvis är budskapet och ambitionen från den globala nivån tydlig. Frågor om värdighet, rättvisa, jämlikhet och social hållbarhet är både av stor vikt och högt värde. De är också starkt sammankopplade med varandra. Påtagligt är också att de olika författningarna och policydokumenten har likvärdiga ambitioner även om begrepp och utgångspunkter varierar något dem emellan.

Social hållbarhet inom EU

På den europeiska nivån har frågor som är förknippade med social hållbarhet en tydlig och framhållen position. I EU:s fördrag regleras frågor som handlar om unionens rättsliga grund och reglerar unionens principer, befogenheter och funktioner. I EU-fördragets första artikel står det:

Unionen ska bygga på värdena respekt för människans värdighet, frihet, demokrati, jämlikhet, rättsstaten och respekt för de mänskliga rättigheterna, inklusive rättigheter för personer som tillhör minoriteter. Dessa värden ska vara gemensamma för medlemsstaterna i ett samhälle som kännetecknas av mångfald, icke-diskriminering, tolerans, rättvisa, solidaritet och principen om jämställdhet mellan kvinnor och män [222, s. 11].

Det står fortsatt i artikel 2 att unionen ska främja folkens välfärd. EU ska även främja bland annat social rättvisa och social sammanhållning [222]. Människan ska sättas i centrum för unionens verksamhet och unionen ska främja en balanserad och hållbar utveckling [223] genom mänsklig värdighet, frihet, jämlikhet och solidaritet.

Eftersom EU bygger på solidaritet och respekt för de mänskliga rättigheterna är målet som handlar om att bekämpa social utestängning, främja social rättvisa och värna om grundläggande rättigheter central för unionen. Det Europeiska rådet³⁰ har i linje med detta antagit ett övergripande mål kring fattigdomsminskning för att på så sätt peka ut

³⁰ Rådet består av medlemsländernas stats- eller regeringschefer och har till uppgift att bestämma den allmänna politiska viljeinriktningen och prioritering för unionen.

en tydlig viljeinriktning för unionen [224]. Detta manifesteras bland annat i den Europeiska kommissionens³¹ strategi *Europa 2020*. I strategin sätts kampen mot fattigdom i centrum för EU:s ekonomiska, sysselsättningspolitiska och sociala dagordning. Det har sin tur resulterat i inrättandet av en plattform mot fattigdom och utestängning, som ett av kommissionens sju flaggskeppsinitiativ. Det för att bidra till det centrala målet för hela unionen som nämns här ovanför. Behovet av att minska de socioekonomiska skillnaderna i hälsa lyfts där också tydigt fram. Ett arbete, som enligt EU-kommissionen, måste ske inom alla politikområden. Medlemsländerna och EU:s institutioner ska gemensamt också engagera sig i arbetet [224].

Social hållbarhet i svensk lagstiftning

Frågor med bäring på social hållbarhet är också högst framträdande i den svenska grundlagen. I den svenska regeringsformen [225] står det att: *”Det allmänna skall främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer”*. Det står också att: *”Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Särskilt ska det allmänna trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt verka för social omsorg och trygghet och för goda förutsättningar för hälsa”* [225, s. §2]. Den svenska lagstiftningen är i sin tur fulltecknad av skrivningar som ligger i linje med social hållbarhet. Inte minst är det tydligt i flera av portalparagraferna.

Det står bland annat i socialtjänstlagens portalparagraf att *”samhällets socialtjänst ska på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupper resurser”* [226, pp. 1 kap, 1§]. Vidare står det i plan- och bygglagens portalparagraf att *”... främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer”* [227, pp. 1 kap, 1§]. Även miljöbalken (1998:808) [228], hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) [229], skollagen (2010:800) [230], högskolelagen [231], diskrimineringslagen (2008:567) [232] arbetsmiljölagen (1977:1160) och socialförsäkringsbalken (2010:110) omnämner arbetet med hållbar utveckling och områden som lika möjligheter, lika värde, lika villkor och jämlikhet samt jämställdhet.

Sammanfattningsvis betyder detta att det offentliga uppdraget präglas av social hållbarhet, jämlikhet och att skapa goda och hållbara villkor för befolkningen. Det framgår tydligt att ojämlikhet är ett problem som det allmänna bör och ska engagera sig i och försöka minska. Förutom att vår grundlag handlar om de formella fri- och rättigheterna är det också tydligt i vår övriga lagstiftning att det offentliga ska främja goda och likvärdiga förutsättningar och livsvillkor för alla.

³¹ EU-kommissionen är den mäktigaste institutionen i EU och har ungefär samma roll som regeringarna har på nationell nivå. EU-kommissionen är alltså EU:s verkställande organ och främjar EU:s allmänna intressen.

Social hållbarhet på nationell, regional och lokal nivå

Även i Sverige har det tillsatts nationella kommissioner inom området. Ett exempel från 2015 är den politiskt obundna *Kommissionen om jämlik hälsa*. Bakgrunden till kommissionens uppdrag är målet om att de påverkbara hälsoklyftorna ska slutas inom en generation [18].

I och med att den globala kommissionen Closing the Gap in a Generation [21], som nämndes här ovanför, gick ett startskott också för olika regionala och lokala arbeten runt om i Sverige. Det betyder att i Sverige föregick i flera fall den regionala och lokala nivån den nationella. Först ut och tongivande var Malmö stad och därefter kom Västra Götalandsregionen, Regionförbundet Östsam och Sveriges Kommuner och Landsting med egna kommissioner och rapporter. Nu har fler, precis som vi i Göteborgs Stad, gått i samma fotspår. Andra initiativ för att adressera jämlikhet i hälsa kommer till exempel från Örebro län, Blekinge läns landsting och Stockholm stad. Fler kommuner och regioner eller landsting för diskussioner och fler initiativ för jämlik hälsa är att förvänta framöver.

Sammanfattningsvis visar detta på att arbetet med social hållbarhet och jämlikhet inte bara är befäst i den svenska lagstiftningen och därmed ett uppdrag för all offentlig verksamhet. Det är också en högst prioriterad fråga på såväl lokal, regional och nationell nivå.

Samma trend ser vi hos våra nordiska grannländer. Trots en etablerad välfärdspolitik och historiskt sett jämlika samhällen växer nu skillnaderna även hos våra grannar. Ojämlikheten ökar dock fortare i Sverige än i de övriga nordiska länderna. Eftersom ojämlikheten reproduceras och tar nya former med nya orsaker tas nu fler och fler initiativ för att adressera frågorna [18].

Social hållbarhet i stadens reglemente

Förutom kommunallagen så bestäms det kommunala uppdragets regler, organisation, förutsättningar och arbetssätt i ett lokalt reglemente.³² Förenklat uttryckt säger reglementet hur kommunens arbete ska se ut och vad det i huvudsak ska innehålla i praktiken. I Göteborgs Stads reglementen ingår skrivningar med bäring på hållbarhet och den sociala dimensionen.

I det gemensamma reglementet för kommunstyrelsen och stadens alla nämnder står det bland annat att de ska utföra sina uppdrag utifrån en demokratisk grundsyn, principen om mänskliga rättigheter och mot diskriminering. Effekten av allt arbete ska bidra till utvecklingen av ett hållbart samhälle som består av de tre dimensionerna (social, miljömässig och ekonomisk hållbarhet) som samspelar och stödjer varandra. Alla beslut och uppdrag ska värna om hela staden-perspektiv och en helhetssyn i genomförandet av den politiska visionen och de politiska målen [233].

I stadsdelarnas reglemente poängteras detta ytterligare. Där står det att de långsiktiga effekterna av stadsdelarnas arbete ska bidra till utvecklingen av ett hållbart samhälle. Den sociala dimensionen i hållbarhetsbegreppet ska särskilt beaktas [234, s. 2§]. Liknande formuleringar finns även i Social resursnämnds reglemente [235, s. 2§].

Det ligger också på stadsdelarna att ha det yttersta ansvaret för befolkningen i respektive stadsdel. Det betyder att de inom sina respektive organisa-

³² Enligt kommunallagen [242, pp. 6 kap, 32§] ska de kommunala nämnderna styras av ett lokalt reglemente.

toriska områden ska tillhandahålla sina invånare de tjänster samt den hjälp och stöd som lagstiftaren och kommunfullmäktige bestämt. Vidare står det i stadsdelarnas reglemente att de ska verka främjande och förebyggande för en lokal positiv samhällsutveckling [234]. Befolkningsansvaret är härigenom i sig ett centralt uppdrag för ett socialt hållbart Göteborg.

För bolagen finns det istället riktlinjer och direktiv som utgör grunden för deras respektive verksamheter. Där framgår att syftet med stadens bolag är att de tillsammans med stadens övriga verksamheter ska skapa nytta för staden och för göteborgarna. Bolagen ska också bidra till ett hållbart Göteborgssamhälle. Ytterst handlar detta om att medverka till att stadens politiska mål och riktlinjer genomförs [236].

Social hållbarhet i stadens styrande dokument

Göteborgs Stad har också flera olika styrande dokument i form av program och planer etcetera, som på olika vis slår fast hur staden ska arbeta inom en rad olika områden som kan kopplas till social hållbarhet. Till exempel har staden en handlingsplan för arbetet med de mänskliga rättigheterna, ett program för full delaktighet för personer med funktionsnedsättning samt ett program för frågor som rör folkhälsa, bara för att nämna några av alla de dokument som styr mot en mer jämlik och socialt hållbar stad.

Social hållbarhet i stadens rådande budget

Här ovanför har det konstaterats att angreppsätt och begrepp med bäring på social hållbarhet återfinns i de dokument som sätter ramarna och spelreglerna för det kommunala uppdraget och stadens arbete. Förutom det är skrivningarna också tydliga i stadens rådande budgethandling. Budgeten är det övergripande och överordnade styrande dokumentet i staden och genomsyras tydligt av ett jämlikhetsperspektiv. Det betonas också särskilt att jämlikhetsarbetet ska genomsyra alla förvaltningar och bolag.

Budgetens första mål är att *Göteborg ska vara en jämlik stad. Klyftorna ska minska och därigenom öka den ekonomiska och social hållbarheten i staden. Arbetet ska särskilt fokusera på att alla barn får en god start i livet och en god uppväxt. Alla i staden ska också ges förutsättningar för arbete och hälsofrämjande och hållbara miljöer* [237].

I förordet till budgeten lyfts bland annat att den politiska ambitionen är att *”minska segregationen genom att höja kvaliteten och likvärdigheten i skolan, bygga fler bostäder med stor blandning och samarbeta med näringslivet och andra aktörer för att skapa fler jobb. En starkt välfärd är en förutsättning för ett gott liv och en hållbar stad”* [237, s. 5].

I budgeten står också att i arbetet för en jämlik och hållbar stad ska allas mänskliga rättigheter tillgodoses. De mänskliga rättigheterna ska därför genomsyra stadens alla verksamheter. Det står också att ett jämlikt Göteborg förutsätter jämställdhet [237].

Sammanfattat säger detta oss att frågan om hållbarhet, social hållbarhet och jämlikhet återfinns både på den globala agendan, i EU:s konstitution och styrande dokument och i den svenska lagstiftningen. Frågorna är följaktligen också en del av stadens reglemente. Därutöver är frågorna också högt prioriterade i stadens rådande politiska viljeinriktning – budgeten. Det kan knappast bli mer styrande. Ingen kan heller tvivla på frågans prioritet. Det ligger otvivelaktigt i vårt gemensamma uppdrag.

Bilaga 2

Hälsa och diskrimineringsgrundade grupper

Här nedanför kommer skillnaderna i hälsa beskrivas för olika diskrimineringsgrundade grupper.

Funktionsnedsättning och hälsa

Det är tydligt att hälsan och förutsättningarna för en god hälsa är avsevärt och genomgående sämre för personer med funktionsnedsättning jämfört med övriga befolkningen [18]. Skillnaderna är större än vad de behöver vara [238]. Det finns också skillnader inom gruppen funktionsnedsatta och vissa grupper är mer utsatta än andra. Kvinnor med funktionsnedsättning har till exempel sämre livsvillkor jämfört med män med funktionsnedsättning [79].

Det finns flera förklaringar till den sämre hälsan för personer med funktionsnedsättning. En betydande förklaring är att gruppen har lägre utbildningsnivå, förvärvsarbetar i lägre utsträckning och har sämre ekonomi än den övriga befolkningen [79].

De funktionsnedsatta har generellt en lägre social position jämfört med den övriga befolkningen. Inom gruppen funktionsnedsatta har vidare kvinnorna en lägre social position jämfört med männen. Utifrån det kan hierarkin avseende könsmärkt social position (se sidan 239) på befolkningsnivå tänkas vara 1) man **utan** funktionsnedsättning, 2) kvinna **utan** funktionsnedsättning, 3) man **med** funktionsnedsättning och slutligen 4) kvinna **med** funktionsnedsättning.

Åtgärdbara och onödiga skillnader i hälsa

Folkhälsomyndigheten [238] har undersökt om de skillnader som finns mellan personer som har respektive inte har funktionsnedsättning är åtgärdbara. De undersökte därför vilka faktorer, förutom funktionsnedsättningen i sig, som påverkar hälsan. När de tog hänsyn till dessa faktorer minskade skillnaderna i hälsa mellan de båda grupperna. Särskilt tydligt var förändringen för män. Myndighetens slutsats är att det inte nödvändigtvis är funktionsnedsättningen i sig som orsakar ohälsan, utan snarare andra faktorer. Den mest betydande faktorn var ålder, men eftersom den inte är påverkbar är den inte i fokus i den här rapporten. Fokus läggs istället på påverkbara faktorer som kan förklara skillnaden [238]:

- Avsaknad av kontantmarginal
- Stillasittande
- Lågt socialt deltagande
- Utsatt för kränkande behandling
- Fetman hos män
- Lågt praktiskt stöd för kvinnorna

Hälsan hos personer med funktionsnedsättning skulle därmed kunna förbättras och göras mer jämlik med den övriga befolkningen genom samhällsinsatser som förbättrade ekonomiska villkor, genom att skapa

bättre förutsättningar för deltagande på arbetsmarknaden, främja tillgänglighet och stöd för fysisk aktivitet och socialt deltagande, och att arbeta förebyggande mot kränkande bemötande [238]. Eller som *Myndigheten för delaktighet* skriver i en av sina rapporter: *att personer med funktionsnedsättning ges möjligheten till utbildning ökar chanserna till jobb. Det lägger i sin tur grunden för att de ekonomiska villkoren förbättras* [90, s. 66].

Detta visar på behovet av samhälleliga insatser för att utjämna skillnader i livsvillkor och hälsa. Den bedömning som *Myndigheten för delaktighet* gör är att ojämlikheten mellan personer med funktionsnedsättning och den övriga befolkningen har minskat i vissa avseenden, men skillnaderna är fortfarande stora [239].

Kön och hälsa

Det finns en risk att skillnader mellan kvinnor och män överdrivs som en följd av könets isärhållande funktion. Men faktum är att kvinnors och mäns hälsa skiljer sig åt. Frågan är därför snarare varför den skiljer sig. Det är därför viktigt att analysen har ett tydligt könsperspektiv, utifrån teorier om både kön (biologiskt) och genus (socialt konstruerat). Det talas ofta om att det finns en könsparadox i hälsa, som kan sammanfattas med *"women are sicker but men die quicker"*. Den står för att kvinnor rapporterar mer ohälsa än män samtidigt som kvinnornas förväntade medellivslängd är längre. Och ohälsan skiljer sig faktiskt åt, från orsakerna till dödligheten. Därmed blir det svårt att se detta som en paradox. Att kvinnors och mäns ohälsa och dödlighet ser olika ut kan snarare handla om en komplex interaktion och växelverkan över tid mellan hur könen biologiskt och socialt är konstruerade [45] samt mellan könen olika sociala positioner i samhället. De sistnämnda är också de skillnader som den här rapporten främst försöker belysa. Här nedanför presenteras en kortfattad bild av flera centrala faktorer som förklarar skillnaderna.

Könsroller och hälsans bestämningsfaktorer

De sociala bestämningsfaktorerna för hälsa påverkar kvinnor och män olika. De strukturella faktorerna är mer avgörande för kvinnors hälsa än för mäns. Det betyder att till exempel hög inkomst, heltidsarbete, omsorg för familjen och socialt stöd är viktigare bestämningsfaktorer för kvinnors självskattade hälsa. För män är faktorer som om de lever ensamma eller endast med partner och ensamt ansvar för familjens omsorg mest betydelsefulla för hur de skattar sin hälsa. Ur detta perspektiv är det viktigt att belysa att olika bestämningsfaktorer medför olika betydelse för kvinnors respektive mäns hälsa, livskvalitet, och möjligheter på till exempel arbetsmarknaden. Det som tycks avgöra vilka bestämningsfaktorer som är avgörande för respektive kön är samhällets rådande könsroller [84].

Könsmärkt social position

Det är väl beforskat att social position i mycket stor utsträckning påverkar hälsan. Den sociala gradienten är inte på något vis könsneutral [84]. Det finns till exempel många villkor som är olika för kvinnor och män inom samma sociala position [45]. De olika positionerna i den sociala hierarkin är också mer eller mindre förknippade med ett visst kön. Det kallas att de är könsmärkta. I Sverige i dag tenderar kvinnor generellt ha lägre social position än män. Det betyder att det finns en högre andel män inom gruppen högre tjänstepersoner och i de högsta inkomstgrupperna, än det finns kvinnor.

Tydligt är att många livsvillkor är olika för män och kvinnor, även om de tillhör samma socioekonomiska grupp. Exempelvis skiljer det sig för olika arbetaryrken, där traditionellt kvinnliga yrken (barnskötare, undersköterska och vårdbiträde) har mer tidsbegränsade anställningar, lägre inkomster och högre psykisk ansträngning än traditionellt manliga yrken (lastbils- och långtradarchaufför, byggnadsarbetare eller verktygsmaskinoperatör). Enligt teorin om social klass borde både män och kvinnor med arbetaryrken ha samma livsvillkor och hälsa, men här framträder en könsskillnad som påverkar hälsoutfallet [45]. Som exempel kan nämnas att fler kvinnor än män anger att de lider av arbetsorsakad ohälsa. Samtidigt rapporterar fler män än kvinnor om arbetsplatsolyckor [42].

Hälsoskillnader mellan könen

Män rapporterar en bättre självskattad hälsa jämfört med kvinnor [83]. Det är samtidigt större skillnader i självskattad hälsa **mellan** kvinnor med olika social position jämfört med män. Till exempel är skillnaderna i hälsa stor mellan kvinnor med okvalificerade arbeten och kvinnor som är högre tjänstepersoner. Sådana skillnader är påtagliga oavsett yrkeskategori. Det finns motsvarande skillnader för män även om de är mindre. Skillnaderna har också ökat mer för kvinnor än män [240]. Det visar på vikten av att beskriva skillnader i livsvillkor utifrån både social klass **och** kön, när skillnader i livsvillkor och hälsa mellan grupper ska beskrivas.

Genussystemet

Tidigare har det diskuterats att hälsa och den ojämlika hälsan är komplex. Diskussionen handlade till stor del om resurser. Kvinnor och män har delvis skilda livsvillkor och olika tillgång till resurser, och de begränsas i sina val av olika faktorer, strukturer och normer [84]. Kvinnor och män har alltså olika svårt att omsätta sina olika individuella och kollektiva resurser, eftersom de möts av olika könsnormer och diskriminering.

Dessa begränsningar kan hjälpa till att koppla samman samhällets strukturer, könsrollerna och hälsoutfallen. Med detta synsätt blir det möjligt att diskutera komplexa orsakskedjor och att orsaken till vissa val inte enbart läggs på individen [84].

Läs mer om individens resurser och omvandlingsförmågan på sidan 34.

Sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck och hälsa

De flesta HBTQ-personer i Sverige mår bra och har goda livsvillkor, jämfört med i många andra länder [241]. Men samtidigt är den självskattade hälsan lägre för homo- och bisexuella och för de personer som är osäkra på sin sexuella läggning, jämfört med den övriga befolkningen [93].

Minoritetsstress och psykisk ohälsa

Grupper som befinner sig i minoritetspositioner utsätts ofta för fler stressfaktorer, som ett resultat av diskriminering och negativt bemötande. Detta brukar benämnas som minoritetsstress och är särskilt tydligt för HBTQ-personer. Den höga förekomsten av psykisk ohälsa, risk- och missbruk av alkohol och hög användning av psykofarmaka kan ses som ett tecken på stressrelaterad ohälsa inom HBTQ-gruppen [51]. Andelen som rapporterar sämre psykisk ohälsa är till exempel dubbelt så stor bland homo- och bisexuella personer jämfört med heterosexuella. Transpersoner har i sin tur ytterligare nedsatt psykisk ohälsa [94]. Det är också tydligt att unga transpersoner har sämre hälsa än äldre transpersoner [93].

Det är också mer vanligt med ett upplevt osynliggörande, negativ särbehandling och mobbning, vilket är särskilt påtagligt för transpersoner. Det är också mer vanligt med självdestruktivitet och självmordsförsök [94].

Ålder och hälsa

Det har redan konstaterats här ovanför att ålder är den mest betydelsefulla faktorn för att förklara skillnader i hälsa i en befolkning. Åldersrelaterade hälsoskillnader antas främst bero på naturliga biologiska mekanismer. Däremot är skillnaderna **inom** olika åldersgrupper intressanta, eftersom de till stor del beror på en social skiktning. Sådana skillnader är större för barn och vuxna i yrkesverksam ålder jämfört med äldre [45]. Ålder går inte att påverka från samhällets sida och blir ur det perspektivet inte en lika central faktor för analysen i den här rapporten.

Hälsan utvecklas under livsförloppet. Här gör vi ett särskilt nerslag i äldres hälsa och försöker beskriva ojämlikheten som uppkommit under livsförloppet och vars effekter blir synliga eller förvärras under ålderdomen.

Äldres hälsa

Eftersom gruppen äldre utgör en allt större andel av befolkningen blir det hälsofrämjande arbetet under hela livsloppet allt viktigare. Det lägger grunden till människors förutsättningar för ett långt och självständigt liv med god hälsa och livskvalitet [80]. Enligt Statens folkhälsoinstitut [17] bör satsningar på äldres hälsa baseras på fyra hörnpelare:

- Social gemenskap och stöd
- Meningsfullhet
- Goda matvanor
- Fysisk aktivitet

Även ett aktivt skade- och olycksförebyggande arbete bör ske parallellt med ovan nämnda insatser [17]. Hur dessa insatser når målgruppen kan i sin tur spåda på en redan existerande ojämlikhet i hälsa eller minska densamma. Förutom de hälsofrämjande insatserna för äldre bör frågor som till exempel ekonomisk trygghet under ålderdomen diskuteras. Det sistnämnda skulle kunna tillskrivas ett jämlikhetsarbete medan det förstnämnda är ett exempel på ett hälsofrämjande arbete. Att adressera äldres ekonomiska situation och skillnader i ekonomiska förutsättningar handlar om att inte förvärra den ojämlikhet som uppkommit tidigare under livet.

Social position, könsskillnader och äldres hälsa

Socioekonomiska skillnader i äldres hälsa handlar alltså om en ojämlikhet som växt fram under hela deras livsförlopp. Äldre med kort utbildning har sämre hälsa, högre dödlighet och högre sjuklighet, jämfört med de som har en lång utbildning. Samtidigt verkar äldre med lång utbildning konsumera mer vård. Man kan säga att de överkonsumerar i förhållande till sitt faktiska vårdbehov. Vidare är risken att behandlas av riskfyllda kombinationer av läkemedel högre för de med kort utbildning, medan äldre som är högutbildade oftare får nyare läkemedel mot till exempel demens, jämfört med lågutbildade [93].

Förutom socioekonomiska skillnader finns det också könsskillnader i ohälsa. Kvinnor drabbas oftare av sjukdomar och besvär som inte är dödliga, men som kan innebära funktionsnedsättning, som till exempel besvär med värk och psykisk ohälsa. För män, å andra sidan, är förekomsten av och dödligheten i hjärt- och kärlsjukdomar högre än för kvinnor [93].

Läs mer om könsskillnader och hälsa på sidan 239.

Etnisk tillhörighet och hälsa

De skillnader i hälsa som vi i dag ser mellan olika grupper av befolkningen påverkas av socioekonomiska skillnader i livsvillkor, men också av skillnader i hälsoproblem mellan olika grupper i befolkningen utifrån till exempel födelseland och etnicitet [17]. Det beror delvis på att människor tar med sig sitt ursprungslands hälsovanor, attityder och normer, samt kunskapsnivå om vad som påverkar och inverkar på hälsan, till Sverige. Men skillnaderna i hälsa påverkas än mer av de olika förutsättningarna (socialt och ekonomiskt) som människor lever under i Sverige [45]. Eftersom gruppen med utrikes födda är heterogen finns det även stora skillnader inom gruppen. Vissa har sämre hälsa och högre dödlighet än inrikes födda, medan andra har en betydligt bättre hälsa än vad inrikes födda personer har [45]. Trots dessa olikheter **inom** gruppen utrikes födda finns det även generella skillnader **mellan** utrikes födda och personer födda i Sverige. Vid en generalisering mellan in- och utrikes födda framkommer tydliga skillnader avseende utbildning, inkomst och social position i samhället. Dessa faktorer förklarar, enligt många forskare, skillnaderna mellan utrikes födda och inrikes födda, snarare än etniciteten eller invandringen i sig. Andra forskargrupper menar att hälsoskillnaderna inte enbart kan förklaras av utlandsföddas lägre socioekonomiska position, utan att bilden är mer komplex än så. Förenklat uttryckt kan skillnader i ohälsa sammanfattas i fem punkter [45, 75].

- Faktorer som kan kopplas till det samhälle och den befolkning som personen själv eller dennes föräldrar flyttar från.
- Faktorer som har att göra med orsaken till migrationen.
- Faktorer kopplade till migrationsprocessen i Sverige.
- Faktorer som har att göra med personens sociala position och tillvaro i det svenska samhället, efter det att personen fått uppehållstillstånd.
- Strukturella faktorer som innebär en ansamling av olika riskfaktorer i det mottagande samhället.

De svenska minoritetsgruppernas hälsa

Även bland de svenska minoriteterna finns det skillnader i hälsa. Det är känt att minoritetsbefolkningen³³ ofta har sämre hälsa än majoritetsbefolkningen [17, 45].

Kunskapsläget om de svenska minoriteternas hälsa är inte tillräckligt utvecklat. Vissa av minoriteterna har ett bättre hälsotillstånd än den övriga befolkningen, medan andra grupper har en betydligt sämre hälsa än majoritetsbefolkningen. Generellt kan dock sägas att den mest utsatta svenska minoritetsgruppen är romerna [93]

³³ Sveriges officiella minoriteter är samer, romer, judar, tornedalingar och sverigefinnar.

Bilaga 3

Mellanområden, resurssvaga och särskilt utsatta områden

10	Stadsdelar
30	Mellanområden
96	Primärområden
934	Basområden

Figur 16. Illustration över Göteborgs Stads geografiska och administrativa indelningar.

Vad är ett mellanområde och varför används de i rapporten

Göteborgs Stad är indelad efter ett antal geografiska och administrativa områden (figur 16). Vi har tio **stadsdelar** i Göteborg (figur 16). Det finns stora skillnader i livsvillkor såväl inom stadsdelarna som mellan olika stadsdelar. Men eftersom stadsdelarna är så stora blir skillnaderna mest ett genomsnitt av staden som helhet. För att kunna gå djupare i analys behöver statistiken delas upp ytterligare.

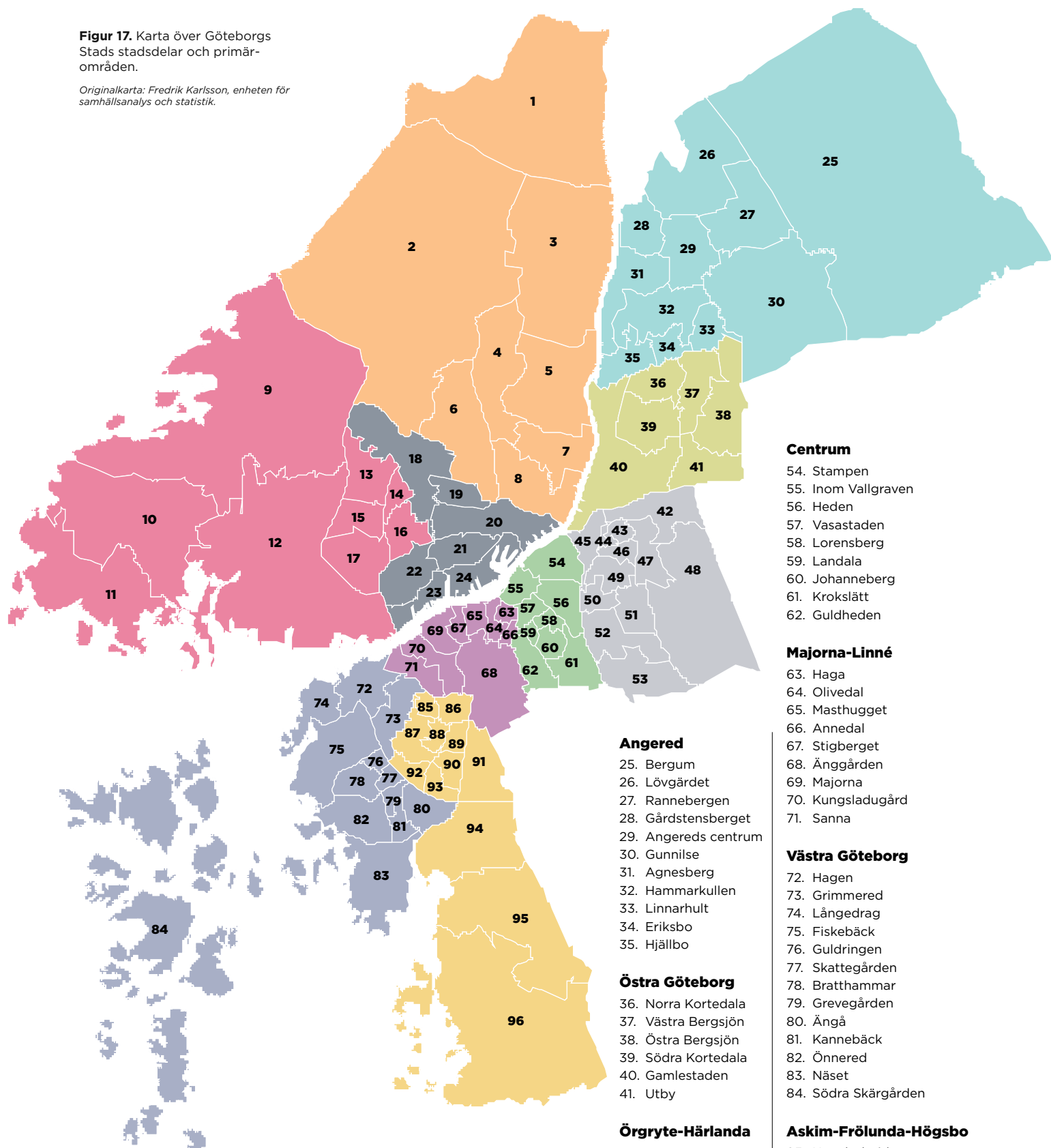
Stadsdelarna är indelade i 96 **primärområden** (figur 16), vilka hade kunnat lämpa sig för en mer detaljerad analys. Men de är i allmänhet för små för att användas vid redovisning av enkätdata. Det gör att det blir svårt att se några trender eller dra några slutsatser. Det säger sig därmed sig självt att stadens 934 **basområden** helt kan uteslutas som ett alternativ för att analysera enkätresultat på.

För att kunna visa på statistiska och geografiska skillnader har därför 30 **mellanområden** tagits fram (figur 17). De är konstruerade genom att tre till fyra primärområden har slagits samman inom olika stadsdelar. De primärområden som har likvärdig socioekonomi, som tillsammans har en befolkning på minst 10 000 invånare (som riktvärde) och ligger samlade geografiskt blev de nya mellanområdena.

Det gav staden en geografisk nivå som både kan visa på skillnader inom stadsdelarna och den segregerade bild som råder i staden utifrån livsvillkor, hälsa och tillit, och samtidigt behålla en god kvalitet i analyser och resultat.

Figur 17. Karta över Göteborgs Stads stadsdelar och primär-områden.

Originalkarta: Fredrik Karlsson, enheten för samhällsanalys och statistik.

Norra Hisingen

1. Rödbo
2. Säve
3. Kärra
4. Skogome
5. Skälltorp
6. Tuve
7. Backa
8. Brunnsbo

Västra Hisingen

9. Björlanda
10. Nolered
11. Hjuvik
12. Arendal
13. Länsmansgården
14. Svartedalen
15. Norra Biskopsgården
16. Jättesten
17. Södra Biskopsgården

Lundby

18. Kärrdalen
19. Slättadamm
20. Kvillebäcken
21. Rambergsstaden
22. Kyrkbyn
23. Eriksberg
24. Lindholmen

Angered

25. Bergum
26. Lövgärdet
27. Rannebergen
28. Gårdstensberget
29. Angered's centrum
30. Gunnilse
31. Agnesberg
32. Hammarkullen
33. Linnarhult
34. Eriksbo
35. Hjällbo

Östra Göteborg

36. Norra Kortedala
37. Västra Bergsjön
38. Östra Bergsjön
39. Södra Kortedala
40. Gamlestaden
41. Utby

Örgryte-Härlanda

42. Torpa
43. Bagaregården
44. Redbergslid
45. Olskroken
46. Härlanda
47. Källtorp
48. Björkekärr
49. Lunden
50. Överås
51. Kärralund
52. Skår
53. Kallebäck

Centrum

54. Stampen
55. Inom Vallgraven
56. Heden
57. Vasastaden
58. Lorensberg
59. Landala
60. Johanneberg
61. Krokslätt
62. Guldheden

Majorna-Linné

63. Haga
64. Olivedal
65. Masthugget
66. Annedal
67. Stigberget
68. Änggården
69. Majorna
70. Kungsladugård
71. Sanna

Västra Göteborg

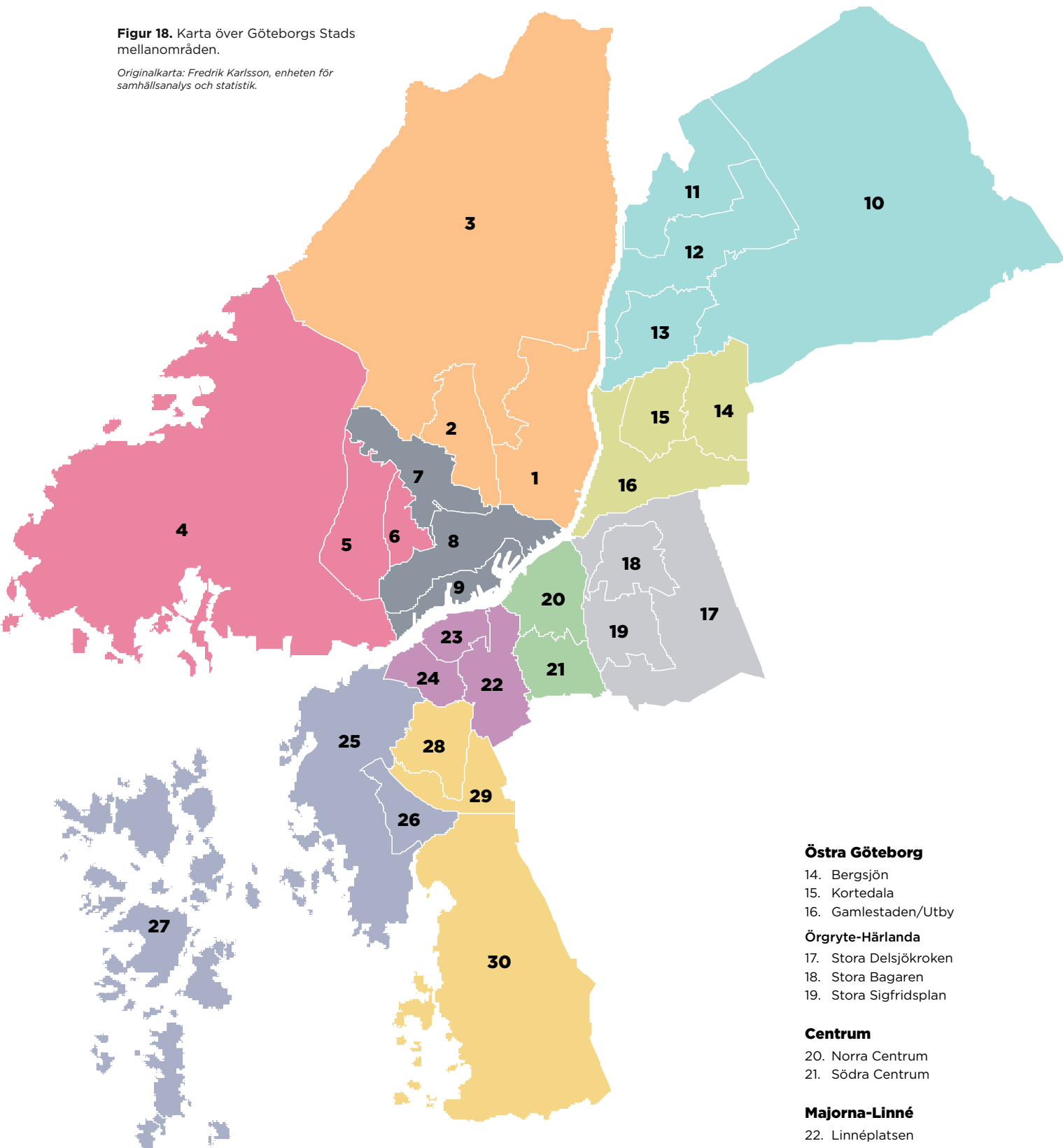
72. Hagen
73. Grimmered
74. Långedrag
75. Fiskebäck
76. Guldringen
77. Skattegården
78. Bratthammar
79. Grevegården
80. Ängå
81. Kannebäck
82. Önnared
83. Näset
84. Södra Skärgården

Askim-Frölunda-Högsbo

85. Högsbohöjd
86. Högsbotorp
87. Ruddalen
88. Kaverös
89. Flatås
90. Järnbrott
91. Högsbo
92. Frölunda Torg
93. Tofta
94. Askim
95. Hovås
96. Billdal

Figur 18. Karta över Göteborgs Stads mellanområden.

Originalkarta: Fredrik Karlsson, enheten för samhällsanalys och statistik.

Norra Hisingen

1. Litteraturstråket
2. Tuve
3. Övre Hisingen

Västra Hisingen

4. Torslanda
5. Västra Biskopsgården
6. Östra Biskopsgården

Lundby

7. Kärrdalen/Slättadamm
8. Centrala Lundby
9. Norra Älvstranden

Angered

10. Östra Angered
11. Norra Angered
12. Centrala Angered
13. Södra Angered

Östra Göteborg

14. Bergsjön
15. Kortedala
16. Gamlestaden/Utby

Örgryte-Härlanda

17. Stora Delsjökroken
18. Stora Bagaren
19. Stora Sigfridsplan

Centrum

20. Norra Centrum
21. Södra Centrum

Majorna-Linné

22. Linnéplatsen
23. Stigbergstorget
24. Mariaplan

Västra Göteborg

25. Södra Västkusten
26. Centrala Tynnered
27. Södra Skärgården

Askim-Frölunda-Högsbo

28. Nya Högsbo
29. Nya Frölunda
30. Stora Askim

Stadens mest resurssvaga och resursstarka mellanområden

För att studera hur olika socioekonomiska mått faller ut i staden har vi rangordnat alla mellanområden för respektive indikator. Det ger oss en bild över vilka som är de mest resurssvaga mellanområdena och vilka som är de mest resursstarka. I tabell 8 presenteras rangordningen för de mellanområden som fick de sämre placeringarna i staden. Den indelningen har resulterat i att det är Bergsjön, Södra Angered, Norra Angered, Västra Biskopsgården och Nya Frölunda som vi tolkar som de mest resurssvaga mellanområdena. De bästa placeringarna fick mellanområdena Stora Sigfridsplan, Södra Västkusten och Torslanda, vilket gör att vi i detta sammanhang ser dem som de mest resursstarka mellanområdena.

Det är givetvis svårt att sätta en gräns för vad som kan ses som ett av stadens "mest resurssvaga" områden och vad som bara kan ses som resurssvagt. Samma metodproblem finns givetvis även för de mellanområden som placerar sig i den andra änden av listan.

Medelinkomst män 2010 (20+ år)	Medelinkomst kvinnor 2011 (20+ år)	Eftergymnasial utbildningsnivå >3 år 2012 (25-64 år)	Förvärvsfrekvens 2011 (25-64 år)	Arbetslöshet 2012 (18-64 år)	Familjer med försörjningsstöd 2011 >10 mån
Bergsjön	Bergsjön	Norra Angered	Bergsjön	Norra Angered	Bergsjön
Södra Angered	Södra Angered	Södra Angered	Södra Angered	Södra Angered	Södra Angered
Norra Angered	Norra Angered	Bergsjön	Norra Angered	Bergsjön	Norra Angered
Västra Biskopsgården	Västra Biskopsgården	Västra Biskopsgården	Västra Biskopsgården	Västra Biskopsgården	Västra Biskopsgården
Nya Frölunda	Nya Frölunda	Centrala Angered	Nya Frölunda	Kortedala	Nya Frölunda
Kortedala	Kortedala	Kortedala	Kortedala	Nya Frölunda	Centrala Angered
Centrala Angered	Centrala Angered	Centrala Tynnered	Centrala Angered	Centrala Angered	Kortedala
Centrala Lundby	Centrala Tynnered	Östra Biskopsgården	Centrala Tynnered	Centrala Tynnered	Centrala Tynnered

Tabell 8. Fallande rangordning av stadens mest resurssvaga områden för olika centrala mått som beskriver den socioekonomiska situationen. Detta ger oss bilden över vilka de fem områden som vi i den här rapporten använder för att illustrera skillnaden mellan de mest resurssvaga och mest resursstarka mellanområdena.

Om vi kompletterar ovan lista med de primärområden som kan ses som de mest resurssvaga men som inte ingår i något av de mer resurssvaga mellanområdena får vi ett tillskott med följande; Frölunda Torg, Grevegården, Rannebergen, Södra Kortedala, Svartedalen, Norra Kortedala, Sanna, Angereds Centrum, Ängås och Tofta.

På så sätt får vi en ganska bred bild av vilka områden staden behöver prioritera.

Polisens särskilt utsatta områden

Polisen har identifierat ett antal områden i Sverige som särskilt utsatta. Dessa områden kännetecknas av: Allmän obenägenhet att delta i rättsprocessen, svårigheter för polisen att fullfölja sitt uppdrag, parallella samhällsstrukturer, våldsbejakande religiös extremism, närhet till andra utsatta områden. I Göteborg är det Bergsjön, Biskopsgården, Gårdsten, Hammarkullen, Hjällbo, Lövgärdet och Tynnered/Grevegården/Opaltorget som ses som särskilt utsatta.

Det finns en tydlig överensstämmelse mellan Polisens utsatta områden och de mellanområden som i den här rapporten ses ha den mest negativa utvecklingen eller placeringen för respektive indikator eller mått som studeras.

